

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**CAFER İYÂNÎ'NİN ZÜBDETÜ'N-NESÂYİH VE
UMDETÜ'T-TEVÂRÎH'İ**

Sevgi BÜLGÜN TURHAN

205061007

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Osman ÜNLÜ

Bandırma 2024

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

CAFER İYÂNÎ'NİN ZÜBDETÜ'N-NESÂYİH VE
UMDETÜ'T-TEVÂRİH'İ

Sevgi BÜLGÜN TURHAN
205061007

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Osman ÜNLÜ

Bandırma 2024

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI
ETİK BEYANI

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre hazırlamış olduğum “**Cafer İyânî’nin Zübdetü’n-Nesâyah ve Umdetü’t-Tevârîh’i**” adlı tezimin özgün bir çalışma olduğunu, tez hazırlanırken tüm aşamalarda bilimsel etik ilkelerine uygun davrandığımı, tez kapsamında sunulan tüm verileri bilimsel etik ilkelerine uygun elde ettiğimi, tezde faydalandığım tüm eserlere atıf yaptığımı ve kaynaklar kısmında bu eserleri gösterdiğimi beyan ederim. 18/10/2024

ÖZET

CAFER İYÂNÎ'NİN ZÜBDETÜ'N-NESÂYİH VE UMDETÜ'T-TEVÂRÎH'İ

Sevgi BÜLGÜN TURHAN

Osmanlı kütüphanelerinde okunmayı bekleyen birçok eser bulunmaktadır. Cafer İyânî'nin *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh* adlı eseri de bunlardan biridir. Beş eseri bulunan yazarın üç eseri çalışılmış, bu teze konu olan eseri ile *Nesâyihü'l-Mülûk* adlı eseri çalışılmamıştı. Yazarın diğer eserlerinden yola çıkarak bu eserin de çalışılmaya değer olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh*'in *Nesâyihü'l-Mülûk*'un genişletilmiş şekli olduğu görülmüştür. Türkçe, Farsça ve Arapça yirmi üç kitaptan derlenerek oluşturulmuş bu eserde kırktan fazla rivayet anlatılmaktadır. Nasihatnâme ve siyasetnâme özelliklerini taşıyan eser, insanların siyasî ve ahlâkî açıdan kendilerine kıssadan hisse çıkarmaları amacıyla yazılmıştır. Kısacası yazar topluma faydalı olmayı amaçlamıştır.

Çalışmada izlenilen yol şu şekildedir: İlk olarak yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi toplandı. Sonrasında eserin Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Bölümü ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan iki nüshası karşılaştırmalı olarak okundu. Nüshaların özellikleri, metin içerisinde geçen manzum kısımlar, içerik incelemesi, dil ve üslup incelemesi yapıldı. Metin içerisinde geçen ayet ve hadislerin nerede geçtiği dipnotlarda belirtildi. Ayrıca yazarın *Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserinde bulunan dört hikâyenin *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh*'te de benzer şekilde yer aldığı tespit edildi ve karşılaştırması yapıldı.

Sonuç olarak metnin tarihî ve edebî açıdan faydalı olduğu görüldü. Mensur bir nasihatnâme olarak yazılan eserin içerisinde kırka yakın manzume olduğu tespit edildi. Hem mensur hem manzum kısımları sade bir dille kaleme alan yazar, edebi sanatlara yer vermeyi ihmal de etmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Cafer İyânî, cihat, fazilet, nasihatnâme, siyasetnâme.

ABSTRACT

CAFER İYÂNÎ'S ZÜBDETÜ'N-NESÂYİH AND UMDETÜ'T-TEVÂRÎH

Sevgi BÜLGÜN TURHAN

There are many works waiting to be read in Ottoman libraries. Cafer İyânî's *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh* also one of these works. The writer who has five works only three of them were studied, subject of these thesis and *Nesâyihü'l-Mülûk* have not been studied before. Based on the writer's other works, it has been determined that this work also worth studying. Also observed "*Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh*" was *Nesâyihü'l-Mülûk*'s expanded version. This work complied from twenty-three books in Turkish, Persian and Arabic, contains more than forty narratives. The work which bears characteristic of advice and politics, written for aim of providing people with moral and political lessons. In short, the writer aimed to benefit society.

The methodology followed in the study is as follows: First information about the writer's life and works was gathered. Then, the two copies of the work found in Süleymaniye Library Nuruosmaniye Department and Topkapı Palace Museum was comparatively read. The characteristics of the copies, the verse sections within the text, content analysis, language and stylistic examination were conducted. the Verses and hadiths in text were indicated in the footnotes. Also, it was identified that four stories found I the writer's work "*Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*" appear similarly in "*Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh*" and comparisons was made.

As result, hit was seen the text is valuable from both historical and literary perspectives. It was identified as that there are nearly fourty verse section in work, which is written as a prose nasihatnâme. The Writer, who crafted both prose and verse parts in a plain language didn't neglect to include literary arts as well.

Keywords: Advice, Cafer İyânî, Jihad, Politics, Virtue.

ÖNSÖZ

Nasihatnâmeler (pendnâmeler) ahlâkî-didaktik eserlerdir. İyiliği, güzel ahlâkı ve dürüstlüğü önemseyen bütün topluluklarda nasihat veren eserlere rastlanmaktadır. Türklerde de bu durum olmakla beraber İslamiyetin kabulünden sonra daha da yaygınlaşmıştır. İslam dininin temelinde nasihat bulunmaktadır. Yöneticiler için nasihat, halk için nasihat, din için nasihat, doğru yoldan çıkmamak için nasihat gibi örnekleri çoğaltabiliriz. Öyle ki Kur'an'da nasihat sözcüğünün geçtiği on iki ayet bulunmaktadır. Hadislerde de nasihatlere oldukça fazla yer verildiği görülmektedir.

Cafer İyânî'nin bu teze konu olan eseri nasihatnâme ve siyasetnâme özelliklerini taşımaktadır. İçerisinde yirmi üç kitaptan derlediği hikâyeler bulunmaktadır. İsteği bu metni okuyanların kendilerine kıssadan hisse çıkartmaları ve ona dua etmeleridir. Bazı hikâyelerde Allah'ın hikmetinden sual olunmaz düşüncesinden yola çıkarak doğaüstü olaylara yer verilmiş ve anlatılanları desteklemek amacıyla konuyla ilgili ayet ve hadislerle yer verilmiştir. Cafer İyânî eserinde hikâyelerin yanı sıra bolca manzumeye de yer vermiştir.

Bu çalışmaya ilk olarak yazarın hayatı ve edebî eserleri incelenerek başlanmıştır. Genel bir bakış açısıyla bakıldığında Cafer İyânî, dinine bağlı bir “serhad” adamıdır. Elbette bunda hayatı boyunca ona verilen vazifelerin büyük payı vardır. İyânî'nin beş eserinden üçünün çalışılmış olduğu *Zübdetü'n-Nesâyih* ve *Umdetü't-Tevârih* ile *Nesâyihü'l-Mülûk* adlı eserlerinin çalışılmadığı tespit edilmiştir. Hem tarih hem de edebiyat açısından önemli eserler kaleme alan yazarın daha hacimli ve *Nesâyihü'l-Mülûk* adlı eserinin genişletilmiş hâli olduğu düşünülen *Zübdetü'n-Nesâyih* ve *Umdetü't-Tevârih* adlı eserinin çalışılmasına karar verilmiştir. İlk olarak Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Bölümü 4998 demirbaş numarasında bulunan nüshasının transkripsiyonu yapılmış sonrasında da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeniler 1778 demirbaş numarasında bulunan nüshası ile karşılaştırmalı okuması yapılmıştır. Metin içerisinde bulunan ayet ve hadislerin nerede geçtikleri dipnotlarda belirtilmiştir. Hikâyelerde geçen önemli kısımlardan yola çıkarak eserin dört bölümünün içerik incelemesi yapılmıştır. Ayrıca nüshalar hakkında ve manzum bölümler hakkında da ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir. Bu çalışmada benden hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Osman Ünlü'ye, Arş. Gör. Taha Erdem Geze'ye, Haya Karim'e ve sevgili eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sevgi Bülgün Turhan

Bandırma, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. CAFER İYÂNÎ	3
1.1 Cafer İyânî'nin Hayatı	3
1.2 Eserleri.....	4
1.3 ZÜBDETÜ'N-NESÂYİH ve UMDETÜ'T-TEVÂRÎH	6
1.3.1 Yazılış Sebebi.....	7
1.3.2 Yararlanılan Kaynaklar	8
1.3.3 Nüsha Tavsifleri	13
1.3.4 Takrizler	14
1.3.5 İçerik İncelemesi	16
1.3.6 Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs ile Karşılaştırma.....	34
1.3.7 Dil ve Üslup	37
1.3.8 Manzum Bölümler.....	39
SONUÇ.....	41
KAYNAKÇA	42
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ZÜBDETÜ'N-NESÂYİH ve UMDETÜ'T-TEVÂRÎH	47
ÖZGEÇMİŞ.....	176

GİRİŞ

Edebiyatımızda fert ve toplumu eğitmek, devlet içerisindeki dirlik ve düzeni sağlamak amacıyla yazılmış eserlerin geneline nasihatnâme (pendnâme) denmektedir. Nasihatnâmeler, ahlâkî ve didaktik eserlerdir. Özellikle İslamiyeti kabul edip benimseyen topluluklarda bu türe daha çok rastlanmasının sebebi İslam dininin güzel ahlâka fazlasıyla önem vermesindendir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerek hadislerde bolca nasihate yer verildiği görülmektedir. Hatta İslam dini nasihat dinidir, denmektedir. Bu nedenle dinine bağlı yazarlar toplumun yozlaşmaması için bu tür eserler yazmayı kendilerine bir nevi toplumsal vazife olarak görmüşler ve nasihatnâmeler yazmışlardır. Dinî vazifeleri, gelenek ve görenekler içerisinde yapılması ve yapılmaması gerekenleri çeşitli hikâyeler vasıtasıyla anlatarak okuyanların kendilerine kıssadan hisse çıkarmalarını amaçlamışlardır. Bunu yaparken bolca ayet ve hadislerden, dinî vecizelerden ve rivayetlerden yararlanmışlardır. Zaman içinde şartların değişmesiyle nasihatnâmelerin içerikleri de değişmiş ancak asıl amaç hep bâkî kalmıştır. Bu nedenle nasihatnâmelere bakarak toplumun ne zaman hangi yönlerinin yozlaşmaya başladığı, toplumsal hayatta nasıl çözümler ve değişiklikler yaşandığı tespit edilebilir.

Türk Edebiyatı'nda ilk nasihatnâme Karahanlılar Dönemi'nde Balasagunlu Yusuf Has Hâcib'in yazdığı *Kutadgu Bilig*'dir. Ayrıca siyasetnâme özellikleri de taşır. Bilge padişah Kün Togdı ve akıllı veziri Ay Toldı'nın devlet yönetimi ve sosyal hayat üzerine tartışmalarını konu edinmektedir. Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme*'si de nasihatnâmelerin olgun örneklerinden biri olarak gösterilebilir. İslam coğrafyasındaki en meşhur nasihatnâme Feridüddin Attar'ın *Pendnâme* adlı eseridir. İmanın esasları, devlet adamlarında bulunması gereken özellikler, nefis, az konuşmanın faydaları gibi konulardan bahsetmektedir.

Anadolu'daki ilk nasihatnâmeler XIII. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri Anadolu sahasında yazılan ilk Türkçe nasihatnâmedir. Yunus Emre insan gönlünü büyük bir ülkeye benzeterek kendi içinde yaşadığı çatışmaları somutlaştırarak anlatmaya çalışmıştır. Kişisel ve toplumsal nasihatlerde bulunmuştur. Ahmed Fakih'in *Çarhnâme* adlı eseri de Anadolu'da yazılmış önemli nasihatnâmelerdendir. 100 beyitlik bir kaside olarak yazılan eserde ölüm hatırlatılarak dünya zevklerine kapılmanın yanlışlığından bahsedilmiştir.

Nasihatnâmeler, hem halk için hem de yüksek zümre aydınları için yazılmışlardır. Aydınlar için yazılanlar halk için yazılanlara göre edebî yönü daha ağır basan eserler

olmuşlardır. Konusu doğrudan nasihat olmayan ve nasihatnâme adını taşımayan ancak çeşitli hikâyelerle insanlara öğüt veren eserler de oldukça yaygındır. Bunların en bilinenleri Mevlana'nın *Mesnevi*'si ve Şeyh Sadi-i Şirazi'nin *Bostan* ve *Gülistan* adlı eserleridir. XIV. yüzyılda ilk nasihatnâme Hoca Mesud'un Sadi-i Şirazi'nin *Bostan* ve *Gülistan* adlı eserlerinden yola çıkarak tercüme ettiği *Ferhengnâme-i Sa'dî*'dir.

XV. yüzyılın bilinen ilk nasihatnâmesi Refîî'nin *Beşâretnâme*'sidir. Bu yüzyılda Ahmed-i Dâî'nin Farsça'dan tercüme ettiği *Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pusereş* çocuklara yönelik eserlerin ilk örneğidir. Bunu dışında Sinan Paşa'nın *Maarifnâme*'si, Dede Ömer Rûşenî'nin nasihatnâmesi, Germiyanlı Yetîmî'nin *İbretnâme*'si bu yüzyılda yazılmış önemli nasihatnâmelerdir.

XVI. yüzyılda nasihatnâmelerin sayısı artmıştır. Derviş Şemseddin'in *Dehmurg* adlı mesnevisi kuşlar arasında geçen fabllar şeklinde yazılmış olup Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Nisârî'nin mesnevi nazım şekliyle yazdığı *Nasihatnâme*'si, Şah İsmail'in *Nasihatnâme*'si, Güvâhî'nin *Pendnâme*'si, Bihiştî Ramazan Efendi'nin *Heşt Bihişt*'i ve Âlî Mustafa Efendi'nin *Nushatü's-Selâtîn*'i bu yüzyılda yazılmış önemli eserlerdendir.

XVII. yüzyıl nasihatnâmelerinde devlet ve yönetim sorunlarının ağırlık kazandığı görülmektedir. Bunun sebebi bu yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu'nun Duraklama Dönemi olmasıdır. *Koçi Bey Risalesi* bu yüzyılda yazılmış önemli bir eserdir. Padişaha sunulmuş ilk yazılı rapor olma özelliğini taşımaktadır. Devlet yönetimindeki aksaklıklardan bahsedilmiş ve padişahların uygulamaları eleştirilmiştir. Ayrıca Sâfi Mustafa Efendi'nin *Gülşen-i Pend*'i, Aziz Efendi'nin *Kâunnâme-i Sultânî*'si ve Kâtip Çelebi'nin *Düstûrü'l-Amel li-İslâhi'l-Halel* adlı eserleri bu yüzyıldaki bazı nasihatnâmelerdendir.

XVIII. yüzyılda nasihatnâme türünün Türk edebiyatındaki en meşhur eserini Nâbî yazmıştır. *Hayriyye* adlı eserini oğluna öğüt vermek amacıyla mesnevi nazım şeklini kullanarak yazan Nâbî aynı zamanda siyasî ve sosyal eleştiri de yapmaktadır. 7 yaşındaki oğluna nasihat verirken “ideal insan” tipini çizmeye çalışmıştır. Halkın ezilmişliği, genel manada çöküşün nedenleri, ahlaksızlık, çocuk eğitimi gibi konulara değinmiştir ve hem döneminde hem de sonrasında ilgiyle okunmuştur. Çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren nasihatnâmeler önemini kaybetmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise nasihatnâme türü önemini kaybetmiştir.¹

¹ İskender Pala (2006). "Nasihatnâme", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 32. s. 409-410. İstanbul.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CAFER İYÂNÎ

1.1 Cafer İyânî'nin Hayatı

Tezkireci Cafer Çelebi adıyla bilinen ve “İyânî” mahlasını kullanan yazar hakkında maalesef şimdiye dek ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Doğum tarihi bilinmemekte ancak ölüm tarihiyle ilgili bazı tahminlerde bulunmaktadır. Hakkında edindiğimiz bilgiler daha çok kendi eserlerinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Yazar hakkındaki en çok bilgi *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserinde yer almaktadır.

987/1580’li yıllardan itibaren serhad şehirlerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 995/1587’de Budin’de daha sonra da Peçuy’da kadı naibliği yapmıştır. Ardından Kanije kahramanı Tiryaki Hasan Paşa’nın yanında divan başdefterdarı olmuştur. Budin Beylerbeyiliği, maliye tezkireciliği ve tezkire eminliği vazifelerinde iken İstanbul’a gitmiş ve orada kendisine Rumeli eyaleti defter eminliği görevi verilmiştir.

Cafer İyânî, *Zübdetü’n-Nesâiyih ve Umdetü’t-Tevârih* adlı eserinin giriş kısmında kendini “Peçuylu Cafer İyânî” olarak tanımlamıştır ve Tımişvar diyarında “zâbit-i emvâl-i sultanî ve ser-defter-i divânî”²olarak görev yaptığını söylemiştir.

16 Ramazan 1001/16 Haziran 1593 tarihinde Budin beylerbeyi olan Koca Sinan Paşazâde Mehmed Paşa’nın maiyetinde Bosna’ya gitmiştir. Aynı yılın ağustos ayında Sısk Kalesi’nin keşfiyle görevlendirildi, daha sonra da bu kalenin fethine şahit olmuştur. Bunun yanında Kapoşvar serhaddindeki Çakan Kalesi yakınlarında gerçekleşen çatışmada Divâne Hüseyin adlı kişinin şehit olduğuna ve daha sonrasında cesedinin Kurutna Kalesi yakınlarına defnedildiğine şahit olduğunu anlatmıştır. Bu hadiseyi *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, *Zübdetü’n-Nesâiyih ve Umdetü’t-Tevârih* ve *Nesâiyihü’l-Mülûk* adlı üç eserinde de anlatmaktadır.³

1003/1594’te Sadrazam Koca Sinan Paşa’nın Yanıkkale fethine Rumeli eyaleti defter emini olarak katılan Cafer İyânî’ye, seferin sonunda hizmetine karşılık olmak üzere vazifesine

² Cafer İyânî, *Zübdetü’n-Nesâiyih ve Umdetü’t-Tevârih*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4998, vr. 39a.

³ *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, s. 54-55. *Nesâiyihü’l-Mülûk*, İÜ Ktp., İbnülemin Yazmaları, nr. 3560/2, vr. 25a-25b. *Zübdetü’n-Nesâiyih ve Umdetü’t-Tevârih*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4998, vr. 83b-84a.

ilâveten divan müteferrikalığı verilmiştir. 1003/1594-1595 senesinde Koca Sinan Paşazâde Mehmed Paşa'nın yanında sürdürdüğü divan müteferrikalığı görevini bırakarak hac vazifesini yerine getirmek için Mısır'a sonra da Hicaz'a gitmiştir. Daha sonra San'a'ya Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın⁴ yanına giderek *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârih* adlı eserini ona ithaf ettiğini söylemiştir⁵.

Cafer İyânî'nin vefat tarihi kesin olarak belli değildir. Bağdatlı İsmail Paşa 1020/1611 tarihini, Fehmi Ethem Karatay ise Topkapı Sarayı'ndaki *Zübdetü'n-Nesâyih* nüshasından yola çıkarak 1023/1614'ten sonrasını işaret etmiştir. Ancak vefat tarihi şimdilik en muhtemel tarih olan 1020/1611 olarak kabul edilmektedir.⁶

1.2 Eserleri

1. Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs

1585-1594 yılları arasını kapsayan bu eser, müellifin bizzat gördüğü ve duyduğu hadiseleri sade bir üslupla anlatması bakımından önemlidir. 93 varaktan oluşmaktadır. 993/1585 yılından başlayarak Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın Yanıkkale seferine yol açan gelişmelerle birlikte seferi anlatmakta ve Yanıkkale'nin fethiyle (12 Muharrem 1003/27 Eylül 1594) son bulmaktadır. Eserin bilinen tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (İbnülemin, nr. 3560/1) bir mecmua içinde olup Mehmet Kirişçioğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra yayımlanmıştır⁷. O döneme ait kaynakların az olması sebebiyle eserin değeri daha da artmaktadır.

2. Nûr-nâme

İmam Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr*'ından 1012/1603'te tercüme edilmiştir. Hz. Peygamber'in ve ondan önceki peygamberlerin kıssalarından oluşmaktadır. Yazar, eserini yazdığı sırada Tımsıvar'da hazine defterdarlığı yaptığını belirtmiştir. Bilinen on

⁴ Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın hayatı için bkz. Hulusi Yavuz (1997). "Hasan Paşa, Yemenli", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 16 s. 341-342. İstanbul.

⁵ Cafer İyânî, *Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârih*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4998, vr. 39b.

⁶ Mehmet Kirişçioğlu (2001). *Câfer İyânî-Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. s. XVIII-XIX.

⁷ Mehmet Kirişçioğlu (2001). *Câfer İyânî-Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

yazması bulunmaktadır. Eser, Turan Açık ve Mücahit Kaçar tarafından “*Nûr-nâme-Varlığın İncisi*”⁸ adıyla sadeleştirilerek yayımlanmıştır.

3. Cihâd-nâme-i Hasan Paşa

Kaniye kahramanı Tiryâkî Hasan Paşa’nın 1577-1606 yılları arasındaki gazâlarını ve hayatını anlatmaktadır. *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserinden sonra tarih konularına değinen ikinci eseridir. Eserin Türkiye’de bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu Tarih 190 numarada bulunmaktadır⁹. Eser Osman Ünlü tarafından ayrıntılı şekilde incelenmiş ve yayımlanmıştır.

4. Zübdetü’n-Nesâyih ve Umdetü’t-Tevârih

Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa’ya sunulmak üzere 1012/1603 yılında kaleme alınmış bir eserdir. 4 bölüm olarak yazılmış olan eserde Türkçe, Arapça ve Farsça 23 kitaptan derlenmiş ahlâkî ve tarihî kıssalar ile İslâm büyüklerinin menkıbeleri yer almaktadır. Mehmet Kirişçioğlu, eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Yeniler, nr. 1778), British Library (Or., nr. 6442), Uppsala (İsveç) Üniversitesi Kütüphanesi (Nov., nr. 646) olmak üzere üç nüshası bulunduğunu söylemiştir.¹⁰ Ancak atıf yaptığı kataloğun ilgili sayfalarında British Library ve Upsala Üniversitesi Kütüphanesi nüshalarına ulaşamamıştır. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Yeniler, nr. 1778), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (Nuruosmaniye nr. 4998) ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi (B1465) olmak üzere üç nüshası olduğu tespit edilmiştir.

5. Nesâyihü’l-Mülûk

Yirmi üç adet Türkçe, Arapça ve Farsça eserde ve ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de geçen peygamber kıssalarının ve çeşitli dinî hikâyelerin derlenmesiyle meydana gelmiştir. Yüz yetmiş iki varaklık bir mecmuada otuz sekiz varak hacmindeki bu eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde, müellifin *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserinden sonra yer almaktadır (İbnülemin, nr. 3560/2). 3 baptan oluşan eserdeki bazı manzûmeler *Zübdetü’n-Nesâyih ve Umdetü’t-Tevârih* ile *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* eserlerinde de yer almaktadır.

⁸ Mücahit Kaçar, Turan Açık (2013). *Nurnâme-Varlığın İncisi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

⁹ Osman Ünlü, (2015). *Kaniye Müdafaası ve Cihâd-nâme-i Hasan Paşa*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

¹⁰ Mehmet Kirişçioğlu (2001). *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. s. 30.

1.3 ZÜBDETÜ’N-NESÂYİH ve UMDETÜ’T-TEVÂRÎH

Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa’ya sunulmak üzere 1012/1603 yılında kaleme alınmış mensur bir nasihatnâmedir. Cafer İyânî, eserinin giriş bölümünde kendisiyle ilgili kısa bir bilgi vermiştir. Kendini “Peçuylu Cafer İyânî” olarak tanımlayarak memleketine ve mahlasına özellikle vurgu yapmıştır. Tımişvar diyarında divan başdefterdarı ve hazine defterdarı görevlerinde bulunduğunu yazmıştır. Daha sonrasında 1003/1595 yılında Koca Sinan Paşa’nın yanındaki görevini bırakarak hac vazifesini yerine getirmek için önce Mısır’a sonrasında da Hicaz ve Yemen’e gittiğini söylemiştir. Dünya işlerini örümceğin evine benzetmiş ve bunları ahirete tercih ederek Kabe’yi tavaf etmeye gideceğinden bahsetmiştir:

... **Ammâ ba’d** işbu türâb-ı akdâm-ı ‘ulemâ ve hâk-ı râh-ı fukarâ rûzigâr-ı sitemkârûñ bî-nâm-ı nişânı ve çarh-ı ğaddârûñ müstmend-i bî-sâmânı diyar-ı Tımişvar-ı celîlü’l-aqtârûñ zâbiṭ-i emvâl-i sultânî ve ser-defter-i dîvânî ya’nî Peçuylu Ca’fer ‘İyânî nâmı ile beyne’l-a’yân müşârûn-ileyh bi’l-benân olan ‘abd-ı nâ-tüvân sene-i şuluṣ ba’de elf hatteme bi’l-hayr ve’s-şeref târîḥinde vezâret şadâreti ile Rûm ili eyâletine mutaşarrıf olan râfi‘-i râyâtü’t-dînü’l-lezher, mevziḥ-i âyâtü’s-şer‘ül muṭahharu’s-seyfü’l- mülük ‘alâ i’nâk a’dâ-yı Allah ve a’dâ-i’r-resûl emîn-i mülk ü millet yemîn-i dîn ü devlet müşîr-i rûşen-zamîr ibni vezîrû’l-kebîr Sinân Paşa a’nî Hâzret-i Mehmed Paşa hıfzullâhi te’âlâ mimmâ yehâf u yehşâ hâzretleriniñ huzûrlarında kemer-i hîdmeti meyânumuza bend ve müstevcibü’s-sürûrlarında silsile-i ‘ubûdiyeti gerden-i cânımıza kemend idüp envâ‘-ı ri‘âyet-i cemîlleri ile ser-efrâz ve eşnaf-ı muşâḥabet-i celîlleri ile ercmend ü mümtâz iken bu ‘abd-i kemîneye ‘inâyet-i ilahî karîn ve hidayet-i Şamadânî mu‘îñ ü rehîñ olup sa‘âdet-i dünyâ ve saltanat-ı bî-beḳâ cümleten hebâ ve fenâ olduundan mâ’adâ işbu devlet-i ‘âlî-ṭâk ke-beytü’l-‘ankebût fi’l-âfâk idüğü müşâhid olınmağın defterdâr-ı ‘âlî-mikdârlık şadrını saltanat-ı fakr u fenâyâ ve şevket-i ‘izzet-i ‘ukbâyâ tebdîl idüb tavâf-ı beytü’l-harâm ve ziyâret-i ravza-i hâzret-i seyyidü’l-enâm ‘aleyhüşşelatü ve’s-selâm... (39a)

Peçuylu Cafer İyânî Bey, kendi gözlemleri ve kültürel birikimlerinden yararlanarak oluşturduğu eserinde öğüt verirken aynı zamanda ayetlerden ve hadislerden de oldukça fazla yararlanmıştır. Dört bölümden oluşan eserin her bölümünde mutlaka değindiği konuyla ilgili ayetler ve hadisler bulunmaktadır. Muhtelif hikâyeler anlatarak kıssadan hisse alınmasını öğütler. Eserin başlığından da anlaşılacağı üzere nasihatlerden ve kıssalardan oluşmaktadır. Yazar, eserini kendi ifadesiyle Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere yirmi üç kitaptan derleyerek oluşturmuştur. İçerisinde bizzat şahit olduğu olaylara yer vermesi ve tarihi olayları

örneğin seferleri kronolojik sırayı bozmadan ve ayrıntılarıyla betimleyerek anlatması bakımından da ayrıntılı bir şekilde incelenmeye değer bir eserdir.

Mehmet Kirişcioğlu, eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Yeniler, nr. 1778), British Library (Or., nr. 6442) ve Uppsala (İsveç) Üniversitesi Kütüphanesi (Nov., nr. 646) olmak üzere üç nüshasının bulunduğunu söylemiştir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (Nuruosmaniye nr. 4998) ve Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde (B1465) kayıtlı iki nüshaya ulaşılmıştır. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan nüshaya tezin teslim edilmesine çok kısa bir zaman kala ulaşıldığı için tenkitli metne dahil edilememiştir. Tenkitli metin okuması Topkapı ve Nuruosmaniye nüshalarıyla yapılmıştır.

1.3.1 Yazılış Sebebi

Yazar, eserine Allah'a hamd ederek başlar. Sonrasında peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.)'e, dört halifeye ve aşere-i mübeşşereye salât ve selamlarını sunar. Kendisi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra kitabını Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'ya hediye olarak yollamak için yazdığını söyler.

Cafer İyânî, din âlimleri ve faziletli kişilerin birçok güzel sözle kitap yazdıklarını belirterek eserindeki rivayetleri Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere yirmi üç kitaptan derlediğini belirtir. *Zübdetü'n-Nesâyi*h ve *Umdetü't-Tevârih*'te birçok faydalı bilgi bulunduğunu söyler. Okuyanların bu bilgilerden faydalanmaları için dua eder. Sonrasında bu kitaptan faydalanan kişilerden hayır duası ister.

1.3.2 Yararlanılan Kaynaklar

Cafer İyânî, eserinin başında bazı kitaplardan yararlandığını belirtmiştir. Başlıca kaynakları kendi sıralamasına göre şunlardır:

1) Tefsir-i Kadı Beyzâvî

Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*¹¹ adını verdiği Kur'an tefsiridir. Üzerinde çok fazla çalışma yapılmış ve defalarca basılmış olan eser günümüze kadar gelmiştir ve halen basımı mevcuttur.

2) Tefsir-i Şeyhzâde

Tefsir âlimi ve fakih olan Şeyhzâde'nin bu adla müstakil bir eserine ulaşamamıştır. Ancak Beyzâvî'nin meşhur *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı Kur'an tefsirine yazdığı hâşiye olabileceği düşünülmektedir. Şeyhzâde'nin bu hâşiye ile şöhrete ulaştığı göz önünde bulundurulduğunda bu ihtimal daha kuvvetli gelmektedir. Şeyhzâde, hâşiyesini önce muhtasar olarak kaleme almış sonrasında genişletmiştir.¹²

3) Sahîh-i Buhârî

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*¹³ adını verdiği halk arasında *Sahîh-i Buhârî* adıyla bilinen meşhur eseridir. Eserini 600.000 kadar hadis arasından seçerek on altı yılda yazdığını ve her bir hadisi yazmadan önce boy abdesti alıp iki rekat namaz kıldığını söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap olarak görülen eser çok büyük ilgiye mazhar olmuş ve üzerine yüzlerce inceleme yapılmıştır. Birçok kez basılan eserin günümüzde de basımı mevcuttur.

4) Vesayâtü'l-Kudsiyye

Zeynüddin el-Hâfî'nin *el-Vesâya'l-Kudsiyye*¹⁴ adını verdiği tasavvuf ve tarikat anlayışının temel esaslarını anlatan eseridir. 825/1422 yılında kaleme alınan eser Hâfî'nin halifelerinden Muhammed Tebâdegânî tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bekir Köle, eserle ilgili yüksek lisans çalışması yapmıştır.¹⁵

5) Fezâil-i Cihâd

¹¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu (1995). "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 11. s. 260-261. İstanbul.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Baş (2010). "Şeyhzâde", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 39. s. 97-98. İstanbul.

¹³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir (1993). "el-Câmiu's-Sahîh", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 7. s. 114-123. İstanbul.

¹⁴ Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Öngören (2013). "Zeynüddin El-Hâfî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 44. s. 375-377. İstanbul.

¹⁵ Bekir Köle (2001). *Zeynüddin Hâfî Hayatı Eserleri Tasavvuf Anlayışı ve el-Vasâya'l-Kudsiyye Adlı Eserinin Tahkiki*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ahmed bin İbrahim ed-Dımaşkî'nin *Meşâriu'l-Eşvâk ilâ Mesârii'l-Uşşâk*¹⁶ adını verdiği Arapça eseridir. Bâkî tarafından "cihadın faziletleri" anlamına gelen "*Fezâil-i Cihâd*" adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Sokullu Mehmed Paşa'nın isteğiyle tercüme edilen mensur eser yine ona sunulmuş ve Sokullu tarafından övgüye mazhar olmuştur. Adından da anlaşılacağı üzere cihadın faziletlerini anlatarak Müslümanları kafirlerle savaşmaya ve İslam dinini yaymaya teşvik etmek amacıyla yazılmıştır. Cevdet Dadaş, eser hakkında doktora tezi hazırlamış, Mücahit Kaçar da makale yayımlamıştır.

6) **Silsiletü'z-Zeheb**

Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair olan daha çok Molla Câmi unvanıyla tanınan Muhammed el-Câmi tarafından yazılmıştır. *Silsiletü'z-Zeheb*¹⁷ adlı mesnevi Câmi'nin *Heft Evreng* adlı eserinde bulunan yedi mesneviden biridir. Zamanında bazı Şîîler tarafından mesnevinin ehl-i beyt sevgisiyle ilgili olan bölümü değiştirilmiş ve Câmi'nin aleyhinde kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak Câmi kendisinin yazdığı bölümü okuyarak eleştirileri susturmuştur. *Silsiletü'z-Zeheb* "altın zincir" anlamına gelmektedir. Ayrıca en güvenilir isnad anlamında kullanılan bir hadis tabiridir.

7) **Ravzü'r-Reyâhîn**

İmam Yafî'î tarafından *Ravzü'r-reyâhîn fî Hikâyâtis's-sâlihîn*¹⁸ adıyla kaleme alınan eserdir. Bir diğer adı da *Nüzhetü'l-'uyûni'n-nevâzır ve tuhfetü'l-ķulûbi'l-ķavâtır fî hikâyâti's-sâlihîn ve'l-evliyâ'i'l-ekâbir*'dir. Gelibolulu Mustafa Muslihuddin Sürûrî ve Müezzinzâde Ahmet Çelebi eseri Türkçeye çevirmiştir. Daha sonra *Evliyalardan Dinî Hikâyeler* adıyla yayımlanmıştır.

8) **Gıda-yı Ruh**

Eserin kime ait olduğu hususunda bazı şüpheler mevcuttur. Selahattin Bal, hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasında eserin Lalîzâde Abdülbâkî Efendi'ye ait

¹⁶ Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/feza-il-i-cihad-feza-ilu-l-cihad-baki>. (20.08.2024)

¹⁷ Eser ve yazarı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Okumuş (1993). "Câmi, Abdurrahman", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 7. s. 94-99. İstanbul.

¹⁸ Eser ve yazarı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Derya Baş (2013). "Yâfi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 143. s. 175-177. İstanbul.

olduğunu belirterek incelemesini yapmıştır.¹⁹ Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde ise Nihat Azamat tarafından eserin ona ait olmadığı belirtilmiştir.²⁰ İbadet, dünya ve ahiret hayatı, nefis terbiyesi gibi konuları ele alan eserde oldukça kapsamlı kaynaklardan yararlanılmıştır.

9) **Fezail-i Cihâd**

Eserin kime ait olduğu hususunda günümüzde bazı şüpheler bulunmaktadır. İyânî, eserinde Mevlânâ Ali Dede'ye ait olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkılarak yapılan araştırmada Nihal Çağman Türkmen tarafından yazılmış bir yüksek lisans tezine ulaşılmıştır.²¹ Çalışmada belirtildiğine göre 8 nüshası bulunan eser gaza ve cihad konulu bir kırk hadis derlemesidir. Yazarın tam adı Derviş Ali b. Hacı Mustafa el-Bosnevî olarak zikredilmektedir. Eserin Bosnevî'ye ait olduğu hakkında ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde Ali Dede Bosnevî²² şeklinde zikredilen yazarın *Fezâil-i Cihâd* adlı eserine yer verilmemiştir.

10) **Firdevsü'l-Ahbâr**

Asıl adı *Kitâbü'l-Firdevs bi-me'sûri'l-hiştâb*'dir.²³ Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî'nin kısa metinli hadisleri derlediği eseridir. Deylemî, eserini kaleme alırken Kudâî'nin *Şihâbü'l-Ahbâr* adlı eserinden faydalandığını belirtmiştir.

11) **Siyer-i Kebîr**²⁴

Cafer İyânî'nin Mevlânâ İmam Muhammed olarak belirttiği Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin İslam devletleri hukukuna dair eseridir. Ebû Hanîfe'nin İmameyn adıyla meşhur iki öğrencisinden biri olan İmam Muhammed'in *Siyer-i Kebîr*'i hocası Ebû Hanîfe'den aldığı hükümlerle derlediği düşünülmektedir.

¹⁹Selahattin Bal (2015). **Lalîzâde Abdülbâkî'nin Gıda-yı Ruh Adlı Eseri. Yüksek Lisans Tezi.** İstanbul: Marmara Üniversitesi.

²⁰Nihat Azamat (2003). "Lâ'îzâde Abdülbâkî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 27. s. 90-92. İstanbul.

²¹Nihal Çağman Türkmen (2019). **Ali Dede Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Fezâilü'l-Cihâd'ı.** Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

²²Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi (1989). "Ali Dede, Bosnevî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 2. s. 386. İstanbul.

²³Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba Uğur (1996). "Firdevsü'l-Ahbâr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 13. s. 129-131. İstanbul.

²⁴Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaman (2009). "es-Siyerü'l-Kebîr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 37. s. 327-329. İstanbul.

12) Mesâbîh

Hatîb et-Tebrîzî tarafından Ferrâ el-Begavî'ye ait *Meşâbîhu's-Sünne*'yi tamamlamak için yazılan *Mişkâtü'l-Mesâbîh*²⁵ adlı eserdir. *Meşâbîhu's-Sünne*, Ferrâ el-Begavî'nin güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri içermektedir.

13) Minhacü'l-Adâle

Eserin tam adı *Terceme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhacü'l-Adâle*'dir. Takıyyüddin ibni Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'iyetü fî Islâhi'r-Râi ve'r-Râ'iyye* adlı Arapça siyasetnâmesinin Âşık Çelebi tarafından yapılan tercümesidir. Âşık Çelebi, bu eseri II. Selim'e hâlini arz etmek ve kadılıkta çektiği sıkıntıları anlatabilmek için kaleme almıştır. Çeşitli konularda verilmiş fikhî hükümlerden oluşmaktadır. Âşık Çelebi, eseri tercüme etmekle kalmamış bir bölüm daha ekleyerek beytülmal ve harp hakkında bilgiler de vermiştir.

14) İmâd-ı Cihâd

Cihadın Direği anlamına gelen kitabın yazarını eserin başında Mevlânâ Abdülbâkî olarak belirtmiş, daha sonrasında eserin içerisinde Mevlânâ Şeyh Alaaddin olarak geçirmiştir. Eser hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

15) Evveliyât-ı İmam Suyûtî

16) Tarih-i İmam Suyûtî

17) Mecmu'atü'l-Letâyif-Şeyh Şehabeddin

18) Mesâlikü'l-Ebrâr- Mevlânâ Şeyh Alaaddin

19) Ravzatü's-Şühedâ: Mevlânâ Muhyiddin Karamânî

20) Güzidetü't-Tevârîh/Zübdetü't-Tevârîh-Kurtubî

21) Ravzatü'l-İslâm: Hüseyin Vaiz

22) Câmi'ü'l-Hikâyâ

23) Fezâilü'l-İslâm

24) Fetva-i Şerîf-Monla Celâleddîn-i Rûm

25) Nasihatü'l-Mülûk-Hüseyin Vaiz

26) Tarih-i Monla Karamânî

27) Zübdetü't-Dekâyık-Şeyh Ebubekir ibn Sâlim

Bahriyede verilen kitap listesinin dışında Cafer İyânî metin içerisinde başka eserlerden de yararlandığını söylemiştir. Tespit edilen eserler şunlardır:

²⁵ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hatiboğlu (2004). "Mesâbîhu's-Sünne", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 29. s. 258-260. Ankara.

1) **Mesnevî**

2) Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin tasavvuf anlayışını içeren Farsça eseridir. Altı ciltten oluşan eser yaklaşık 25.700 beyittir. İslâm kültürünün en önemli eserlerinden olan *Mesnevî*'nin hemen hemen bütün dillerde tercüme veya seçmeler bulunmaktadır. Günümüzde hâlâ önemini korumakta ve üzerinde çalışılmaya devam edilmektedir.²⁶

3) **Tefsir-i Şerîf**

Mevlânâ Ebussuud Efendi'nin asıl adı *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*²⁷ olan eseridir. Ebussuud Efendi, eserini yazmak için uzun yıllar beklemiş ve bitirdiğinde Kanuni Sultan Süleyman'a sunarak övgüye mazhar olmuştur. Eserini yazarken Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ile Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'inden istifade ettiğinden bahsetmiştir.

4) **Esrarnâme**²⁸

Feridüddîn Attar tarafından yazılmış tasavvufî mesnevidir. Yirmi altı bölümden oluşan eserde tasavvufî ilkeler hikâye ve efsaneler yardımıyla açıklanmıştır. Ayrıca ayet, hadis ve tıp terimlerinden de yararlanılmıştır.

5) **Tefsir-i Keşşâf**

Zemahşerî'nin ağırlıklı olarak dirayet metoduyla yazdığı tefsiridir. Tam adı *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'zî't-tenzîl ve 'uyûni'l-e'kâvîl fî vücûhi't-te'vîl*'dir.²⁹

6) **Câmiü'l-Fetâvâ**

Kırk Emre Mehmed b. Mustafa el-Hamîdî el-Karamanî'nin İslâm hukukunu anlatan eseridir. Hamîdî, eserinin başında insanların artık uzun eserlere rağbet göstermediklerini daha çok muhtasar eserlere yöneldiğini bu nedenle kendisinin önemli meseleleri fetva kitaplarından derleyerek eserini oluşturduğunu söylemiş ve yararlandığı kitaplar hakkında bilgi vermiştir.³⁰

7) **Fezailü's-Selâm-Mevlânâ**

8) **Kitab-ı Şifa-yı Sudûr**

²⁶ Bkz. Semih Ceyhan (2004). "Mesnevî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 29. s. 325-334. Ankara.

²⁷ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Ateş (2000). "İrşâdü'l-Akli's-Selîm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 22. s. 456-458. İstanbul.

²⁸ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dâvud İbrâhimî (1995). "Esrarnâme", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 11. s. 434-435. İstanbul.

²⁹ Bkz. Ali Özek (2022). "el-Keşşâf", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 25. s. 329-330. Ankara.

³⁰ Ayhan Hira, "Bir Katalog Yanıltması: Kırk Emre Mehmed b. Mustafa el-Hamîdî el-Karamanî'nin (ö.1475) Şeyh Bedreddin'e (ö. 1420) Nispet Edilen Câmiü'l-Fetâvâ Adlı Eseri", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 10 (Sonbahar 2012): 67-89.

1.3.3 Nüsha Tavsifleri

Eserin bu çalışmada esas alınan nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Nuruosmaniye 4998/2 numarasıyla kayıtlıdır. Bu kayıta Cafer İyânî'nin iki eseri bulunmaktadır. 1-38. varaklarda *Nurnâme* 38-120. varaklarda ise *Zübdetü'n-Nesâyi* ve *Umdetü't-Tevârih* yer almaktadır. Nüsha; kahverengi meşin ciltli, 187x103-145x63 mm boyutlarında, gömme şemseli, miklepli ve 84 varaktır. 1a sayfasında Sultan III. Osman'a ait vakıf kaydı ve padişahın mührü bulunmaktadır. Derkenarları boş bırakılmış, ayet ve hadislerle başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Telif yılı 1012/1603 istinsah tarihi ise 1-10 Recep 1029/ 2-11 Haziran 1620 olarak belirtilmiştir. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır ve talik hatla kaleme alınmıştır. Arada ve sonunda bulunan 17 varak boştur. Sonunda manzum üç takriz bulunmaktadır. Bunlar, Sipahizâde Ali b. Mahmud, İstanbul kadısı Yahya b. Zekeriya³¹ ve Rumeli kadısı Abdülhay b. Mehmed'e aittir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüsha Yeniler Kitaplığı 1778 numarasıyla kayıtlıdır. Nüsha; koyu kahverengi meşin ciltli, gömme şemseli, miklepli ve 92 varaktır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır ve dîvânî hatla yazılmıştır. İstinsah tarihi 1023 olarak belirtilmiştir. Derkenarlarında çeşitli notlar yer almaktadır. Bazı yerlerde eserle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, ayet ve hadislerin başlangıç ve bitiş yerleri de kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Sonunda Nuruosmaniye nüshasında da olan takrizler bulunmaktadır.

Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan nüsha B1465 koleksiyon numarasıyla kayıtlıdır. Koyu kahverengi meşin ciltli, salbekli şemseli, 235x145-170x85 mm boyutlarında, köşebentli, miklepli (miklebi kopuk ancak içinde) ve 176 varaktır. Her sayfada 13 satır mevcuttur ve nesih hatla yazılmıştır. 1a sayfasında Osmanlı şeyhülislâmı, hattat Veliyyüddin Efendi'ye ait vakıf mührü bulunmaktadır. Derkenarlarında çeşitli notlar ve manzumlar yer almaktadır. Bazı ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Bu nüshada takriz bulunmamaktadır.

³¹ Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Ali Kaya (2013). "Yahyâ Efendi, Zekeriyâzâde", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 43. s. 245-246. İstanbul.

1.3.4 Takrizler

Takriz, bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazılarıdır. Eserin önemini anlatmak ve okuyuculara hem eseri hem de yazarı tanıtmak amacıyla yazılmışlardır. Nadiren olumsuz eleştiri yazıldığı da olmuştur. Bu yazılar çoğunlukla müellifin ricası üzerine yazılmışlardır. Müellifin vefatından sonra eklenenler de olmuştur. Eser tamamlandıktan sonra dönemin âlimlerine ve önde gelen şahsiyetlerine gönderilerek bir takdim yazısı istenmiş sonra çoğaltılmıştır.³²

Nagihan Gür, hazırladığı doktora tezinde takrizlerin kendine özgü bir gelenek oluşturduklarını ve içerdikleri bilgiler sebebiyle edebiyat tarihi araştırmalarına ve eleştirilerine oldukça fazla katkıları olduğunu yazmıştır. Eser takdiminin yanında eserin yazılış tarihine, çoğaltılmasına ve çevresinde nasıl algılanıp ne çeşit bir intiba bıraktığına dair ipuçları da içermektedir. Takrizler klasik dönem öncesinde, klasik dönemde ve sonrasında farklı özellikler göstermişlerdir. Klasik dönem öncesinde daha çok ön söz, dibace özellikleri göstermektedir. Değişen edebiyat algısıyla birlikte önceleri Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle övgü üzerine kurulan takrizlerin zaman içerisinde Batı edebiyatının etkisiyle eleştirel özellikler kazandığı görülmüştür. Hatta Tanzimat yazarları kendilerinden önce yazılan takrizlere karşı küçümseyici tavırlar takınmışlardır. Günümüzde ise kitapların arka kapaklarında takriz yazılarına rastlanmaktadır. Nagihan Gür, 8 asırdır bir edebiyat geleneği olarak süregelen takrizlerin dönem dönem değişikliğe uğrayarak edebiyat geleneği hâline geldiğini ve ayrı bir tür olarak incelenmesi gerektiğini söylemiştir.³³

Takrizler; manzum, mensur veya manzum-mensur olarak kaleme alınmışlardır. Manzum ya da mensur olarak yazılmalarında çoğunlukla eserlerin şekil özellikleri ve türleri belirleyici olmuştur. Takrizler, yazıldıkları eserlerin üslup ve tarzlarına genellikle uyum sağlamışlardır. Takriz yazarları da ustalıklarını göstermek amacıyla çoğunlukla süslü bir dil kullanmışlardır. Manzum takrizlerin çoğu mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bunun yanında kıt'a, nazm, gazel, kaside ve rubai nazım şekilleriyle de yazılmışlardır. Takrizler eserin başında veya sonunda yer alabilir ya da nerede bulunacağına eser sahibi de karar verebilir.³⁴

Turan Karataş, *Takriz Edebiyatı* adlı kitabında takrizlerin nadiren kitabın ve yazarının faziletlerini ifade etmek için çoğunlukla da yazarın ricası üzerine yazıldıklarını belirtmiştir. Eserine takriz yazılması edebiyat geleneği içerisinde bir yer edinmek ve statü kazanmak isteyen yazarlar için önem arz etmiştir. Arz-taleb meselesini de karşılayan bir durum olarak düşünülmüştür.³⁵

Zübdetü'n-Nesâyah ve Umdetü't-Tevârîh için Sipahizâde Ali b. Mahmud, İstanbul kadısı Yahya b. Zekeriya³⁶ ve Rumeli kadısı Abdülhay b. Mehmed takriz yazmışlardır. Klasik edebiyat takrizlerinde görüldüğü üzere üç takriz de övgü içermektedir. Yahya b. Zekeriya, eserin sevgilinin yanağındaki ben gibi hoş bir güzelliğe sahip olduğunu, cennet gülü gibi solmayacağını ve insanlara bundan başka güzel bir eser olmayacağını, Hz. İsa gibi namını sonsuza dek sürdüreceğini yazmıştır. Rumeli kadısı Abdülhay b. Mehmed, bu seçkin nazmın lutfu ve aferine lâayık olduğunu söylemiştir. Sipahizâde Ali b. Mahmud ise eserin parlak sözlerinin huzur verdiğini, her satırının la'l gibi dizildiğini ve kainatta eşi benzeri bulunmadığını ifade etmiştir.

Eser manzum-mensur karışık ancak büyük bir kısmı mensur olmasına karşın takrizler manzum yazılmışlardır. Üç nüshanın birinde takriz bulunmaması takrizlerin yazarın ricası üzerine eser çoğaltılmadan önce değil de sonradan yazıldığını düşündürmektedir.

³² Mustafa İsmet Uzun, Ahmet Turan Arslan (2010). "Takriz", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 39. s. 472-474. İstanbul.

³³ Nagihan Gür (2014). **Klasik Türk Edebiyatında Takriz**-Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³⁴ Nagihan Gür (2014). **Klasik Türk Edebiyatında Takriz**-Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 67-69.

³⁵ Turan Karataş (2002). **Takriz Edebiyatı**, Ankara: Hece Yayınları.

³⁶ Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Ali Kaya (2013). "Yahyâ Efendi, Zekeriyyâzâde", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 43. s. 245-246. İstanbul.

1.3.5 İçerik İncelemesi

Yazar, eserine “Allah’a sonsuz hamd olsun ki” diye başlar. Din âlimlerine ve hükümdarlara adaleti tenbih edip zalimlerin zulümlerini def ettiği için böylece insanlar arasındaki adaleti sağladığı için Allah’a sonsuz senalarını sunar. Ardından peygambere, dört halifeye ve aşere-i mübeşşereye de sonsuz salavat ve selamlarını sunar. Devamında ise kendisi ve kitabıyla ilgili bilgiler vermeye başlar.

Cafer İyânî, kitabını dört bölüm olarak yazmıştır. Bâb-ı evvel yani birinci bölümde adaletin her şeyden üstün ve kusursuz olduğunu ve adaletli olmanın faziletlerini anlatır (N41b-N66a). İkinci bölümde gaza ve cihat kavramları ile Allah yolunda savaşıp şehit olanların derecelerini, dünya ve ahiretteki durumlarını anlatır (N66a-N95b). Üçüncü bölümde dört halife, sahabe ve din büyüklerinin faziletlerini ve onlara düşmanlık besleyenlerin durumlarını anlatır (N95b-N106b). Dördüncü bölümde ise haram fiillerden ve yetim malı yemekten kaçınmak gerektiğini ve zor zamanlarda Allah’a tevekkül edip sabretmenin faziletlerini anlatır (N106b-N118b).

Birinci Bölüm

Birinci bölümde yazar Adem’in neslinden insanların üremesiyle beraber emir ve yasakların ortaya çıkmaya başladığından bahsetmiştir. Allah, içlerinden bazı kişileri denizde ve karada hâkim olarak görevlendirmeleri gerektiğini ve dünyanın varlığını sürdürebilmesi için adil hükümdarlara ve akıllı ilim insanlarına ihtiyaç olduğunu buyurmuştur. Eğer Allah, sultanları ve emirleri yeryüzünde görevlendirmeseydi güçlü olanlar zayıf olanları ezecek, mazlum ve zalim arasında adalet olmayacak, dünya düzensiz ve karmakarışık bir hal alacaktı. Allah, zayıf kullarının da iyilik içinde, huzurlu ve gönül ferahlığıyla yaşamasını istemektedir. Bu nedenle âleme Osmanlı Devleti’ni nasip etmiştir. Yöneticilerin adaletli olmaları çok önemlidir. İyânî, burada dönemin padişahı III. Mehmed’i överek o geldiğinden beri halkın daha mutlu, huzurlu ve refah içinde olduğunu aynı zamanda hırsızlık, aç gözlülük ve iş bilmemeziğin olmadığını söyleyerek padişaha dua etmiştir. Padişahlar aynı zamanda İslam’ın gerektirdiklerini de yerine getirmelidirler. Böylece halkı hem dünyada hem ahirette refah içinde yaşayabilir. Padişaha aynı zamanda işbilir, güvenilir, dindar, tok gözlü ve akıllı bir vezir gereklidir. Cafer İyânî, burada anlattıklarını ayetlerle desteklemiştir. Kısacası şefkatli, adaletli, halkını koruyup gözetken, İslam’ın yolunu terk etmeyen hükümdarların ve işbilir, olgun, merhametli bir vezire sahip olan padişahların devletlerinin yok olma ihtimali yoktur. Zalimlerin zulmü bütün halkı kapsar hatta bu zulmün uğursuzluğu sadece insanlara değil hayvanlara, bitkilere ve cansız varlıklara da sirayet eder.

Yukarıda bahsedilen şekilde birinci bölüme giriş yapan yazar buradan sonra hikâyelerin anlatımına başlar. Bu bölümde aralarında Hz. Musa, Hz. Ömer, Nuşirevan, İbrahim Edhem ve Fatih Sultan Mehmed'in kahramanı oldukları on bir hikâye bulunmaktadır. İlk hikâye Nuşirevan ile ilgilidir. Adaletiyle ün salmış olan bu hükümdar bir gün avlanmak için gittiği yerde bir eve misafir olmak durumunda kalmıştır. Ev sahibesinin ineğinin sütünün bolluğunu görünce şaşırılmış ve o diyarda sağılan ineklerin her biri için ayda iki akçe alma fikri aklına gelmiştir. Sabah olduğunda ne kadının ineği ne de civardaki inekler bir damla süt verir. Bunun üzerine kadın Nuşirevan'a durumu bildirir. Adil hükümdar, yanlış bir düşünceye kapıldığını anlayarak tövbe eder ve kadına sonsuz ihsanlarını sunar. Ömrü oldukça da adalet yolunu terk etmemeye özen gösterir. Burada zulmün uğursuzluğunun hayvanlara sirayet etmesinden bahsedilmiştir.

Diğer rivayet Hüseyin Vaiz'in *Nasihatü'l-Mülûk* adlı kitabından alınmıştır. Abbasî halifesi bir gün avlanmak üzere askerleriyle birlikte yol alırken güneşin kavuruculuğundan çok susamış ve susuzluğunu gidermek için şehir kenarında durmuştur. Orada şeker kamışı satan birinden su istemiştir. Yedi sekiz şeker kamışından bir maşrapa su çıktığını görünce şaşırılmış ve vezirine şeker kamışlarından birkaç akçe hazine için alalım, diye buyurmuştur. Bir müddet sonra tekrar aynı satıcıya gelmiş ve şeker kamışlarının suyundan istemiştir. Ancak ne o satıcıda ne de civardaki şeker kamışlarında bir damla bile su kalmadığı görülmüştür. Durum kısa sürede anlaşılmış ve halife bu emrinden tövbe etmiştir. Halife tövbe eder etmez şeker kamışlarının suyu akmaya başlamış ve herkes Allah'ın hikmeti karşısında şaşırıp kalmıştır. O zaman anlaşılmıştır ki zulmün uğursuzluğu bitkilere de sirayet eder. İyânî, bu hikâyenin devamında yine hükümdarların adaletli ve merhametli olmaları gerektiğini söylemiştir. Böyle olan padişahların saltanatlarının da uzun süreceğinden bahsetmiştir.

Yine Hüseyin Vaiz'in *Nasihatü'l-Mülûk* adlı kitabında Abbasîler'in ve Ümeyyeler'in (Emevîler) saltanatlarının neden kısa sürdüğü sorulmuştur. Cevap olarak ise hükümdarlarının görevlendirdiği vezirlerin halka zulmettiğini halkın da devlet büyüklerine beddua ederek ülkelerini terk ettiklerini böylece güçsüzleştiklerini ve düşman saldırılarıyla yıkıldıklarını söylemişlerdir. Devamında Sultan Mehmed Han'ın Monla Kırımî ile olan sohbetinden söz edilmiştir. Sultan, kadim şehir Kırım'ın harap olmasının sebebini sorduğunda Abbasîler ve Emevîlerle ilgili anlatılan durumun aynısı anlatılmıştır. Hükümdarlara vezirlerini ve diğer devlet yöneticilerini görevlendirip kendilerinin eğlenceyle meşgul olmamalarını ve halktan habersiz kalmamalarını nasihat etmişlerdir. Yoksa devletlerinin ömürleri kısa olur, nasihati verilmiştir.

Bundan sonra Zeynüddin'in *Vesâya-yi Kudsiyye* adlı kitabından alıntı yapmıştır. Ardından Osman bin Talha'nın³⁷ müslüman olma hikâyesi anlatılmıştır. Mekke'nin fethinden sonra Hz. Muhammed Kabe'yi putlardan temizlemek ve namaz kılmak için Kabe'nin anahtarını istemiştir. Osman b. Talha, Kabe'nin damına çıkarak başta anahtarı vermemiş sonra ikna olmuş ve anahtarı vermiştir. Hz. Muhammed namazını kılıp anahtarı Hz. Abbas'a vermiş tam o sırada bir ayet indirilmiş ve bunun Osman b. Talha ile ilgili olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed anahtarı Osman'a geri göndermiştir. Bunu duyan Osman b. Talha müslüman olmuştur. Kabe'nin koruyuculuğu ve hizmetkarlığı onun soyundan gelenler tarafından devam ettirilmiştir.

Devamında adil hükümdarların cennetle müjdelendiği ve cesetlerinin hiçbir haşerat tarafından yenmediği ve çürümediği bir hadisle anlatılmıştır. Ayrıca mazlum ve günahsız olanların dualarının reddedilme imkanı yoktur. Sadece Allah onlara biraz zaman tanır. Ancak en sonunda yine hak ettiklerini verir. Hazreti Musa kardeşi Harun ile birlikte firavundan çok zarar görmüştür. Allah'a yalvarıp azap vaktinde firavunu affetmemesini istemişlerdir. Allah sizin duanız kabul oldu dedikten kırk yıl sonra firavunu helak eylemiştir. Allah zalimleri bir süre kendi hallerine bırakır ki eninde sonunda dünyada ve ahirette muhakkak azap çekeceklerdir. Sonrasında sahur vaktinde kalkıp kalbinden geçeni isteyenlerin ve onu üzen zalim hakkında dua edenlerin dualarının kabul olacağından bahsedilir. Mevlana'nın Mesnevi'sinde anlatıldığına göre bir gün Cebrail as. Sidre'den yeryüzüne indiğinde gökyüzünden "buyur" nidasını duyar. Şaşırp bunun sebebini öğrenmek ister. Allah ona Tur Dağı'na gitmesini söyler. Cebrail görür ki bir ruhban kilisede dua etmektedir. Allah'ın onu neden "lebbeyk" nidasına layık gördüğüne şaşırr ve sebebini sorar. Allah, o ruhbanın gönlü siyah ise ne olmuş yine de bana yalvarıyor, mabud ve samet benim sıfatlarımdır, diye cevap vermiştir. Bu rivayetle kim uykusunu haram edip Allah'a dua ederse mabud ve samet isimlerine hürmeten Allah onların dualarını kabul eder, özellikle Müslüman olanların bu anlatıdan ders çıkarması gerekir, halka zulm edip haksızlık yapanlar Allah'ın gazabından korkmalıdır nasihatleri verilmiştir.

Bir gün Hz. Muhammed (sav.) "Müflis yani iflas etmiş kime denir," diye sorar. Ona göre müflis kimse dünyada hükümet ve riyaset sahibiyken mazlumlara eziyet edip haksız yere mallarını alanlardır. Kıyamet günü zalimlerin sevapları mazlumlara, mazlumların günahları da zalimlere verilmelidir. Zira orada altın gibi bir ölçü olmaz. Bütün hükümdarlar kıyamet gününü

³⁷ Osman b. Talha hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu (2007) "Osman b. Talha", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 33. s. 475. İstanbul.

akıllarına getirerek adil ve insafli olmalıdır. Adalet olmayan diyarda halk perişan olur, rızıklarında bereket olmaz. İyânî burada Hz. Ömer'in rivayet ettiği bir hadisten yararlanmıştır: Adil ve akıllı padişahlar dünyada İslam yolunu terk etmeyip adalet ve şefaati adet edinirlerse kıyamet günü Allah'ın huzurunda nurdan minberler üzerinde sağ tarafında dururlar. Şeyh Muhyiddin Nevevî³⁸ ve Kadı Beydâvî³⁹ Arap halkının güzel fiilleri hep sağa kötü fiilleri ise sola nispet ettiğini söylemişlerdir. Türk diline bunun "sağ tarafından kalkmak" şeklinde geçtiğini belirtmişlerdir.

Ebû Hureyre⁴⁰ şöyle rivayet eder: Hükümdarlar bir saat adaletli davranırlarsa yetmiş yıl ibadet etmiş kadar olurlar. Bir saat zulm ederlerse yetmiş yıllık ibadetleri yok sayılır. İyânî, eserinde bu hadisten bahsederek adaletin ibadetten önemli olduğunu vurgulamıştır. Devlet yöneticilerinin sonsuz saadete erişmelerinin adaletli olmalarından geçtiğini, kıyamet gününde güzel işlerinden çok adaletlerinden ve merhametlerinden sorgulanacaklarını anlatır. Fazl ibn Abbas⁴¹ bir gece İmam-ı Azam⁴² hazretlerini rüyasında cennet bahçelerinde görür. Bu mertebeye erişebilmek için ne kadar güzel amel işledin diye sorar. Karşılığında ise derya kadar ilim ve güzel fiillerinin bir saman çöpü kadar paha etmediği buraya gelmesine zayıf bir sineğin sebep olduğu cevabını alır. Bir gün Bağdat'ta Dicle kenarında abdest alacakken zayıf bir sineği boğulmaktan son anda kurtarmış ve o sinek ona o kadar çok dua etmiş ki Allah onun hürmetine İmam-ı Azam'a cennet bahçelerini nasip etmiştir. Burada İmam-ı Azam gibi biri bile o kadar ilim ve faziletleri sebebiyle değil zayıf bir sineğe olan merhametiyle cennete ulaşmıştır, nasihati verilmektedir. Yani Allah sadece insanlar için değil diğer canlılar için de adalet ve merhamet istemektedir. Hz. Ömer kendi zamanında ne kadar zor durumda olan hayvan gördüyse onları sahibinden almış ve merhamet etmiştir. Dünyadan göçtüğü zaman Hz. Osman'a ve Hz. Ali'ye halifelîği hakkında ne düşündüklerini sormuştur. Onlardan senin zamanında bir karınca bile incinmemiştir, halk senin adaletinden memnundur cevabını almıştır. Bunu üzerine Hz. Ömer bu sözleriniz benim için şahit olsun, ceza günü Allah'ın huzuruna vardığımda bana şahitlik etsinler demiştir. Bunun üzerine Hz. Osman ve Hz. Ali, Hz. Ömer'in kefen bezine onun

³⁸ Şeyh Muhyiddin Nevevî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir (2007). "Nevevî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 33. s. 45-49. İstanbul.

³⁹ Kadı Beydâvî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz (1992) "Beydâvî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 6. s. 100-103. İstanbul.

⁴⁰ Ebû Hureyre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir (1994). "Ebû Hüreyre", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 160-167. İstanbul.

⁴¹ Fazl ibn Abbas hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selman Başaran (1995). "Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 12. s. 272-273. İstanbul.

⁴² İmam-ı Azam hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Uzunpostalcı (1994). "Ebû Hanîfe", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 143-145. İstanbul.

adaletini ve İslamiyet için yaptıklarını yazıp öyle defnetmişlerdir. Ashab-ı güzinden bazıları rüyalarında Hz. Ömer'in benzini soluk görmüşlerdir. Sebebini sorduklarında onun halifeliği zamanında Bağdat diyarında bir köprüde bir koyunun ayağının kırıldığı cevabını almışlardır. Hz. Ömer bunu bilmediğinden Allah'tan korkusu sebebiyle benzi solmuştur. Medine ile Bağdat arası kırk günlük bir mesafedir ve oradaki bir köprü zarar görüp bir koyuna da zarar verdiyse bundan Hz. Ömer'in haberi olmayabilir. Ancak bunun için bile uzun bir sorgudan geçtiği anlatılır. İbrahim Edhem'in⁴³ bu rivayeti duyduktan sonra Belh diyarındaki malından vazgeçip kendini Allah yoluna adadığı söylenmiştir. Diğer yandan halkın da yöneticilerin adil yönetim biçimlerini ve kanunlarını benimseyip ona uygun davranmaları öğütlenir. Eğer halk zalimlerin zulmünden Allah'a sığınır ve ona dua ederse Allah onlara adaletli ve şefkatli hükümdarlar nasip eder, öğüdü verilmiştir.

Her şeyin bir vakti zamanı vardır. Allah kâdir-i mutlak ve o istemeden bir şeyin vücuda gelmesi mümkün değildir. İstedğinde ise her şey olur. İyânî Bey, burada Feridüddin Attar'dan⁴⁴ Şeyh Attar diye bahsederek Attar'ın Esrarnâme'sinden bir hikâye almıştır:

Nitekim Hâzret-i Şeyh 'Attâr rahmetullâhi 'aleyhi ilâ-yevmi'l-ğarâr [T26b] Esrâ[r]-nâmesünde

Hâzret-i cenâb-ı 'izzetüñ 'âzimet ü kibriyâsı beyânında bu hikâyeti 'ıyân ider. **Hikâyet:**

Meger var idi bir şahrâda bir câh

İder bir kimse anda teşne-i nâgâh

Çekerken içmege âb ol kuyudan

Düşürdi yüzigüni barmağundan

Çekerken ol kuyunuñ cümle âbın

Çıkarır ser-te-ser seng ü türâbın

Çıkar kuyudan ol dem bir siyeh seng

Güherveş tâb-nâk illâ siyeh zeng

Düşüp ol taş olur çüñkim iki şak

Çıkar bir kurdcağız ağzunda yaprak

⁴³ İbrahim Edhem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Öngören (2000). "İbrâhim b. Edhem", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 21. s. 295-296. İstanbul.

⁴⁴ Şeyh Attar ve Esrarnâme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Nazif Şahinoğlu (1991). "Attâr, Ferîdüddin", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 4. s. 95-98. İstanbul.

Zehî kâdir zehî rezzâk-ı muṭlaḳ

Ḳara ṭaşda yaradur tâze yaprak

Bunun ardından *Gıda-yı Ruh* isimli eserde Seyyid Hüseyin Hemedânî'nin bir rivayetinden bahsedilmiştir. Hemedânî⁴⁵, Hindistan'dayken kıtlıktan ve açlıktan bunalmış ve ahbabları ile orayı terk etmeyi düşünmeye başlamışken derya kenarında bir kuş görür. Kuşun öterek gezinip bir şeyler aradığını görünce karnının aç olduğunu anlar. Tam o sırada nehirden bir balık dışarı çıkar ve kuşun önüne düşer. Bunu gören Hemedânî duyduğu endişeden dolayı tövbe eder. Her gün bir kuşunun bile rızkını düşünen lutfu sonsuz olan Hak Teala bana da rızkımı verir diye düşünür.

O murğa kesmeyüben rızkını iden iḥsân

Şanur mısun ki senüñ 'ayşuñ iyleye noḳsân

Bu bölümün son rivayeti *Nasihâtü'l-Mülûk* adlı kitaptan alınmıştır. Sultan Mahmud zamanında Abdülvehhab isimli çok güvendiği ve ona danışmadan karar almadığı bir aziz vardır. Padişahın ona bu kadar ihtimam göstermesini kıskananlardan biri padişaha gidip o aziz sizin şerefınızı küçük düşürüyor sizin yanınıza ne zaman gelse ağzını kapatıyor sanki sizden iğreniyor gibi gözüküyor şeklinde gönlüne nifak sokar. Padişah bu durumu tartmadan onun hakkında hüküm vermek istemez. Abdülvehhab'ı yanına çağırır ancak kıskanç kişi ona padişahın yanına gitmeden önce ağzını kötü kokutacak şeyler yedirir. Padişah, Abdülvehhab'a bir şey sormak için yanına çağırır ve onun ağzını kapattığını görür. Çok sinirlenir fakat belli etmez. Her emri kendi yazma alışkanlığı olan Sultan Mahmud bir kağıda bu emri getiren kişiyi öldür, şeklinde bir emir yazar. Abdülvehhab'a vererek bunu söylediği adrese götürmesini ister. Onu elinde ferman ile gören ve kötülüğünü isteyen kişi onun tekrardan padişahın hürmetine nail olduğunu görünce daha çok kıskanır ve fermanı kendisinin götürmesi için Abdülvehhab'a yalvarır. Nitekim sonunda öldürülen kişi kendisi olur. Durumu öğrenen padişah Allah'ın adaleti ve hikmeti karşısında çok şaşırır ve o azize öncekinden daha fazla hürmet gösterir. Hz. Ali'nin dediği gibi "Kardeşi için kuyu kazanlar o kuyuya kendileri düşer."

İkinci Bölüm

⁴⁵ Hemedânî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı (1998). "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 17. s. 186-188. İstanbul.

İkinci bölümde gaza ve cihadın faziletleri ile şehitlik mertebeleri anlatılmaktadır. On altı rivayet ve menkıbenin yer aldığı bölüm eserin en hacimli bölümüdür. İlk olarak Hak Teala'nın cihat etmeyi üç hikmet için farz ettiğinden bahsedilmiştir. Bunlar kelime-i tevhidi icra etmek ve yüceltmek, İslam dinini yaymak ve Muhammed'in ümmetine savaş ganimetleriyle yardımcı olmaktır.

Bir gün Ebu Zer, Hz. Muhammed'e amellerin hangisi daha faziletlidir, diye sorar. Hz. Muhammed, evvela Allah'a iman etmek ve onun yolunda cihat etmektir, şeklinde cevap verir. Çünkü zahmetli olan ameller daha üstündür. Allah yolunda cihat etmeye "cihād-ı ekber" denilir. Canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihat edenler ile bir özürlü olmaksızın geride kalıp cihat etmeyenlerin mevkileri bir değildir. Özürlü olmayanları cihada teşvik etmek gerekir ki mevkileri birbirlerinden aşağı kalmasın. Bir gün atlı bir yiğit Hz. peygamberin huzuruna gelip salavat getirir. Hz. Muhammed bir isteğinin olup olmadığını sorunca sadece Allah'ın ve kendisinin rızasını almak istediğini söyler. Babasından kalan on bin dinarını peygambere verir. Hz. Muhammed bir saat bekler, paraya dokunmaz. Bir saatin sonunda Cebrail'den Allah'ın bu ikramı kabul ettiği ve oradakilere bölüştürmesi gerektiği haberini alır. Bir zaman sonra o yiğit cenkte peygamberin önünde şehit olur ve bizzat onun tarafından defnedilir. Bunun üzerine kim Allah yolunda kılıç tutarsa kıyamet günü onu ateşten koruyan kalkan olur, kim Allah yolunda mızrak taşırsa ona nurdan bir sancak olur hadisini söylediği rivayet edilmektedir. Ayrıca kim gaza niyetiyle atını bağlarsa her bir gününe bir ay oruç tutmuş kadar sevap verilir. Hz. Muhammed'in kızı Fatımatü'z-Zehra bir gün babasını atını yemlerken görür. Hemen gidip sen zahmet etme ben yaparım, der. Bunun üzerine Hz. Muhammed kim gaza niyetiyle atını yemlerse her bir yem tanesi kadar sevap yazılır ve yine kim gaza için atını tımarlarsa atının her bir kılı kadar sevap yazılır hadisini söylediği rivayet edilir. Yine bir gün peygamber ve sahabeleri gazaya giderken peygamber atından inip yayan gitmeye başlamıştır. Hz. Ebu Bekir neden yürüdüğünü sorduğunda kim gazaya giderken toza toprağa bulaşırsa o tozun değdiği yere cehennem ateşi haram olur hadisini söylediği rivayet edilir. Hz. Ebu Bekir halife olduğunda Yezid b. Ebu Süfyan⁴⁶ ile birlikte gazaya giderlerken Hz. Ebu Bekir yayan gitmeye başlayınca Süfyan da sebebini sormuş ve cevabında bu hadisi öğrenmiştir. Ayrıca bir kere Allah yolunda cihat etmenin kırk nafie hac kadar hatta bazı rivayetlere göre bin nafie hac kadar sevabı olduğu anlatılmıştır.

⁴⁶ Yezid b. Ebu Süfyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan (2013). "Yezîd b. Ebû Süfyan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 43. s. 520. İstanbul.

H. Muaz b. Cebel'in⁴⁷ rivayet ettiğine göre bir gün H. Muhammed'in yanına bir kadın gelir, kocasının gazaya gittiğini ve geldiğinde onunla aynı sevaba erişebilmesi için ne yapması gerektiğini sorar. H. Muhammed gece ve gündüz hiç oturmadan ve iftar yapmadan oruç tutabilir misin, diye sorar. Bu kadar ibadete takatim yoktur diyen kadına bu ibadeti yapsa bile kocasının kazandığı sevabın onda birine bile erişemeyeceğini söyler. Allah yolunda bir gün bile savaşmak çok büyük sevaptır. H. Muhammed bir gün bir cenazeye çağırılır, cenaze namazını kılıp kabrine dek parmaklarının üstüne basarak yürür ve yerden üç kere toprak alarak ölen kişinin üstüne serper. Cenaze defnedilip her şey bittikten sonra neden böyle yaptığı sorulduğunda Allah Teala o kadar çok şüheda ve melek göndermişti ki basacak yer yoktu, şeklinde cevap verir. Üstelik vefat eden kişi cihatta sadece bir gece nöbet tutmuş ve İslam dininin askerlerini korumuştur. Bir gece nöbet tutmakla ona cennet müjdelenmiştir. Bu bölümde gaza ve cihatın faziletlerini ve mükafatlarını anlatmak için yukarıda anlatıldığı şekilde bolca örnek verilmiştir.

H. Ali'nin rivayetine göre bir gün H. Muhammed cihat için hazırlıklı olmalarını söylediğinde ashab-ı güzinden bazılarına şeytan vesvese vermiş, evlerinde kalırlarsa ölümün şiddetini en azından yakın bir zamanda yaşamayacaklarını düşündürmüştür. Bunun üzerine H. İsa'nın yaşadığı rivayet edilen bir olay anlatılmıştır. Bir gün kafirlerden birkaçı gelip H. İsa'nın ölüyü diriltebilme gücünü ispatlamasını ve H. Nuh'un oğlu Sâ'm'ı⁴⁸ diriltmesini istemişlerdir. Allah'tan gelen onay sonrası H. İsa, Sâ'm'ı diriltmiş ve sakalının ağardığı görülmüştür. Öncesinde sakalı ak olmadığı için herkes şaşırmış ve sebebini sormuştur. Sâ'm, gökyüzünden "Ey Sâ'm! Resulüm sana ne sorarsa cevap ver." şeklinde bir ses işitince kıyamet koptu sandım ve korkudan sakalım ağardı, vefatımın üzerinden dört bin yıl geçmesine rağmen ölümün acısı benden gitmemiştir, cevabını vermiştir. Bunun üzerine orada gazaya gitmek konusunda gönlüne şüphe düşen sahabelere şehitlerin ölüm acısını hiçbir zaman tatmadığı yatakta can vermenin bile daha acılı olduğu anlatılmıştır. Şehitler hiçbir zaman ölümün şiddetini hissetmezler. Bunu duyan sahabeler ve H. Ali sabaha kadar gözyaşı dökmüştür.

Şeyh Şehabeddin'in *Mecmuatü'l-Letayif* adlı eserinde rivayet edildiğine göre zamanında bir kişi şehit olmak için dua ederken bir gün bahçesinde uyuyakalmış ve düşman gelip onu şehit etmiştir. Şeyh Şehabeddin bu kimseyi rüyasında görmüş ve ölümün acısını sormuştur. O şehit sadece uyuduğu ve gözlerini açtığında kendisini cennet bahçelerinde

⁴⁷ Muaz b. Cebel hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir (2020). "Muâz b. Cebel", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 30. s. 336-338. Ankara.

⁴⁸ Sâ'm b. Nuh hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Taşpınar (2009). "Sâ'm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 36. s. 60-61. İstanbul.

bulduğu cevabını vermiştir. Şehitlerin cennette istedikleri bütün nimetlere sahip olduklarından ve istedikleri zaman dünyaya gelip kendi mekanlarını görüp istedikleri zaman cennete dönebildiklerinden söz edilmiştir.

İmam Yafî'î *Ravza-i Reyâhîn* adlı eserinde hiç evlenmemiş bir yiğit hakkında bir rivayet anlatır. Bu yiğide neden evlenmediğini sorduğunda Allah'tan dileğinin bir huri kızı olduğunu öğrenir. Bir gün gazada bu yiğit şehit olur. Yafî'î, gaza bitip yanına gittiğinde Hak Teala sana kaç huri verdi, diye sorar. Şehit olan yiğidin vücudu parça parça olmuştur ancak yüzünde bir gülümseme belirir ve üç parmağını kaldırır. İmam Dîmaşki de *Fezail-i Cihad* adlı kitabında buna benzer bir rivayet anlatır. Kûfe şehriden⁴⁹ birkaç kişi gazaya gitmek için yola çıkmışlar ve yolda Abdullah isimli arkadaşlarına atlarını emanet etmişlerdir. Abdullah atları otlatırken göz alıcı bir kasır görür. İçeri girdiğinde onu bir huri karşılar. Hurinin davranışları karşısında Abdullah utanır. Ancak huri Allah'ın kendisini ona nasip ettiğini ve bu gece yatsı namazında kavuşacaklarını söyler. Ona bir süt şerbeti verir. Abdullah gözünü açtığında kendisini sahrada bulur ve arkadaşlarına olanları anlatır. Arkadaşları inanmak için kusmasını söylerler. Kustüğünde süt görürlerse inanacaklardır. Abdullah süt kusar ve ardından abdest almaya nehir kenarına gider. O sırada düşman tarafından şehit edilir. Yoldaşları Kûfe'ye geri dönerek şehidin babasına haber verirler. Babası dün oğlunu yeşil ipekler içinde yüzünde nur ile ve çok heybetli bir atla gördüğünü ve şehit olacağını anladığını söyler.

Ebu Zer,⁵⁰ rivayet ettiğine göre Nureddin Said isimli dünya malından uzak duran bir kimseye bunun nedenini sormuştur. O da Ebu Zer'e yaşadığı iki olayı anlatır. Bir gün Nureddin Said gazaya gider. Ancak İslam ordusu mağlup olur ve hepsi bir tarafa dağılır. Nureddin Said de sahrada giderken çadırlarını kurmuş, atlarını bağlamış, Kur'an okuyup dinlenmekte olan bir ordu görür. Onu bir asker karşılar, mağlup olan askerlerden misin diye sorar ve ona hayatında yemediği kadar tatlı gelen ekmek ve üzüm ikram eder. Daha sonra dizine yaslanıp biraz dinlenmesini söyler. Nureddin Said, gözünü açtığında etrafında hiçbir şey yoktur sadece başının altında bir kemik olduğunu görür. Oranın bir şüheda mekanı olduğunu anlar ve tekrardan yola koyulur. Bir dağ kenarından Kur'an okuyarak geçen askerleri görür ve onların şehit olduklarını anlar. Arkalarından atı aksak olan bir asker gelmektedir. Ona neden ayağının aksadığını sorduğunda şehit olmadan önce birine üç altın borcu kaldığını bu nedenle Allah'ın onu diğer şehitlerden mertebe olarak daha aşağıda tuttuğunu bu nedenle onlara yetişmesinin mümkün

⁴⁹ Kûfe şehri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Casim Avcı (2002). "Kûfe", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 26. s. 339-342. Ankara.

⁵⁰ Ebu Zerr hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Aydın (1994). "Ebû Zer el-Gıfârî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 266-269. İstanbul.

olmadığını söyler. Nureddin Said, kime borcu olduğunu söylerse borcunu ödeyebileceğini söyler. Bunu duyan askerin atı bir anda kuş gibi uçup onu yoldaşlarının yanına götürür. Bir süre sonra tekrar Nureddin Said'in yanına gelir ve onu alarak on günlük yolu bir saate gelirler. Şehidin evinin önünde dururlar. Şehit, Nureddin Said'e evinin bir köşesine altın sakladığını söyler ve yerini tarif eder, eşine selamlarını iletmesini de tembih ettikten sonra bir anda ortadan kaybolur. Nureddin Said, şehidin dediklerini yapar ve borcunu öder. Bu yaşadığı olaylardan ötürü dünya malından uzak durduğunu Ebu Zer'e anlatır.

Cafer İyânî Bey, bu rivayetten sonra kendisinin bizzat katıldığı savaşlara ve şahit olduğu olaylara da yer vermiştir. Yazarın bunları birinci ağızdan anlatması bu bölümü diğerlerinden farklı kılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki durumunu anlatması bakımından da önemlidir. Balkanlarda savaşp şehit olanlara dair menkıbeler anlatması dikkat çekmektedir. İlk olarak Tımsıvar'da⁵¹ bulunan Çakan Kalesi'nin altına pusu kurmak niyetiyle hücum ettiklerini ancak kendilerinin pusuya düştüklerini ve dört bir yanlarının sarılarak büyük bir muharebenin ortasında kaldıklarını anlatmaktadır. Bu muharebede Sücin Kalesi'nin atlılarından Dîvâne Hüseyin adlı kahramanlıklarıyla ün salmış askerin şehit olduğunu görmüştür. Dîvâne Hüseyin başı yere düşecekken başını eliyle tutmuş ve üç adım atıp tam şehit olduğu yere gelerek oraya düşmüştür. Onu şehit eden düşman askeri başını alıp götürmek istemiş ancak şehidin başını elinden almaya gücü yetmemiştir. Muharebe bittiğinde İyânî ve farisler ağası Mehmed Ağa, Dîvâne Hüseyin'i defnetmek için başını elinden almaya çalışmışlar ancak onlar da başarısız olmuşlardır. Daha sonra şehidi başı elinde Kurutna Kalesi yakınlarına defnettiklerini anlatmıştır.

Cafer İyânî'nin anlattığı bu rivayet akla ilk olarak Ömer Seyfettin'in "Başını Vermeyen Şehit" hikâyesini getirmektedir. Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde tarihten yararlandığını ifade etmiştir ve tarihî kaynak gösterdiği tek hikâyesinin "Başını Vermeyen Şehit" olduğu tespit edilmiştir. Ömer Seyfettin, eserine kaynak olarak Peçevî Tarihi'ni göstermiştir.⁵² Bu hikâyeye Peçevî Tarihi'nin yanında İyânî'nin eserlerinin de kaynaklık edebileceği söylenebilir. Zîrâ Cafer İyânî daha önce de belirtildiği gibi sadece bu eserinde değil *Nesâiyihü'l-Mülûk* ve *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserlerinde de bu rivâyete yer vermiştir. Peçevî

⁵¹ Tımsıvar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mihai Maxim (2012). "Tımsıvar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 41. s. 94-95. İstanbul.

⁵² Osman Ünlü, "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Klasik Anlatı İzleri", *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin*, ed. Bahtiyar Aslan (Bandırma: Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Yayınları, 2020), 198-199-200.

tarihinde kahramanlar Deli Mehmed ve Deli Hüsrev iken burada kahraman Dîvâne Hüseyn’dir. Anadolu’da ise “kesik baş” anlatısı olarak karşımıza çıkar.⁵³

Diğer rivayette 985/1577 yılında dönemin veziri Mustafa Paşa’nın Cafer İyânî’yi Peşte⁵⁴ Kalesi’nin tamiri için görevlendirdiğinden bahsedilmektedir. Tamir için kazılan temel çukurunda üç şehidin yattığı görülmüştür. İyânî, bedenleri ve akan kanları henüz şehit olmuş gibi taze görünen şehitlerden birinin altmış yıl önce yakınlarda şehit olduğu bilinen Bâli Ağa olduğunu yazmıştır.⁵⁵ Bâli Ağa ve diğer iki yoldaşının bedenlerini oradan çıkarıp başka bir yere defnettiklerini ve yerleri belli olsun diye etrafına hendek çektiklerini anlatmıştır. Budin valisi Üveys Paşa⁵⁶ ve diyardaki küçük büyük birçok kişi bu üç şehidin mezarının üzerine gökten nur yağdığına ve kelime-i tevhid sesi duyulduğuna şahit olduklarını söylemişlerdir.

Peçevî Tarihi’nde Peşte Kuşatması ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir. İbrahim Peçevî daha önce bu kuşatmadan çok kısa bahsedilmesinden yakınmıştır. Orada bulunanlar arasında Bâlî Paşa’nın ismini zikretmiştir.⁵⁷

Üngürüs’ün (Macaristan ve çevresi) Peçuy şehrinde bulunan Kurutna Kalesi’nde Sultan Süleyman Han zamanında şiddetli bir harp yaşanmıştır. Peç kralının veziri Perimi Petro, Nemçe (Avusturya) askeri ile kaleye saldırmış ve orada bulunan gazilerin biri hariç hepsi şehit olmuştur.

Mevlânâ Muhyiddin Karâmânî’nin *Ravzatü’ş-Şühedâ* adlı kitabında rivayet edildiğine göre Sultan Murat Han, Varna Muharebesi’nde mağlup olmaya başlamış ve askerlerinin çoğu bir kenara dağılmıştır. Kafirler etraflarını sararsa yenilgiye uğrayacaklarını düşünmüşlerdir. Düşman askerleri elli binden fazla atlı ve piyade ile gelmekteyken Sultan Murat’a şeytan vesvese vermiş ve kaçmasını söylemiştir. Ancak Sultan Murat oradan kaçarsa İslam’ı yok etmek isteyenlerin zaferini düşünmüş, Kur’an’ın yakılacağını cami ve mescitlerin yerle bir olacağını aklına getirmiştir. Bu nedenle kalbindeki korkuyu atıp sonuna kadar etrafındaki askerlerle savaşmış ve Varna muharebesini kazanmıştır. Bu olayı Cafer İyânî, Enfal suresinin

⁵³ Seyfullah Yıldırım (2020). Efsaneden Tarihe, Tarihten Edebi Esere “Başını Vermeyen Şehit”. **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**. C.9. Sayı 25. s. 75-98.

⁵⁴ Macaristan’daki bir yerleşim yeri.

⁵⁵ Peşte Kuşatması 949/1542 tarihinde gerçekleşmiştir. Burada Cafer İyânî’nin altmış yıl diyerek yuvarlak bir tarih belirttiği düşünülmektedir. Bahsedilen şahıs meşhur Yahyapaşazâde Malkoçoğlu Bâli Bey’dir.

⁵⁶ Bahsedilen şahsın 1578’de Budin beylerbeyi olan Kara Üveys Paşa olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Gökbilgin (2011). “Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği (1578 - 1580)”, **Tarih Dergisi**, C. 2, sy. 3-4, s. 17-34.

⁵⁷ Mustafa Özbal (2005). **Peçevî Tarihi**-Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Marmara Üniversitesi. s. 40-45.

66. ayeti⁵⁸ ile destekleyerek anlatmıştır. Varna muharebesinde Sultan Murat'ın savaş meydanını terk etmemesi galibiyeti getirmiştir. Başta savaşın gidişatı kötü durumdayken birden tersine dönmüştür.

Tarihi kaynaklarda Osmanlı'nın sağ ve sol savaş cephesi dağıtılıp merkez açık konuma gelince Kral Ladislav'ın aceleci davranarak Sultan Murat'ın bulunduğu merkeze hücum ettiği yazmaktadır. Kral Ladislav yeniçeriler tarafından öldürülerek başı mızrağa geçirilmiş ve Haçlı ordusu büyük paniğe kapılmıştır. Osmanlı'nın sağ ve sol kuvvetlerinin gücünü toplayıp tekrar hücum etmesiyle de düşman askerleri geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁹

Sultan III. Mehmed 1005/1596 tarihinde Eğri Kuşatmasını gerçekleştirmiştir. Kuşatma esnasında padişahın ellerini açarak dua ettiği ve daha ellerini yüzüne sürmeden savaşın gidişatının değiştiği Mevlana Sadeddin tarafından rivayet edilmiştir. Bu savaş neticesinde III. Mehmed'e, I. Süleyman'dan sonra sefere çıkan ilk padişah olduğundan ve sefer sırasında ordunun başında bulunduğundan dolayı "Eğri Fatih" unvanı verilmiştir.

Ebu Musa el Eş'ârî'nin rivayet ettiğine göre bir gün Hz. Muhammed'in huzuruna bir Arap gelmiş ve bir asker ganimet için veya kahramanlığını göstermek için muharebe ederse hangisi daha üstündür, diye sormuştur. O da kafirlere üstün gelip kelime-i tevhit için cihat etmek onlar için en hayırlısıdır, şeklinde cevap vermiştir. *Kitab-ı Sahih-i Buhârî*'de anlatıldığına göre Hz. Muhammed kıyamet günü üç bölüğün Allah'ın huzuruna götürüleceğini söylemiştir. Bunlardan biri âlim biri zengin diğeri de gazi olacaktır. Allah, âlime ben sana ilim verdim ilminle nasıl ameller işledin ilminin hakkını verebildin mi, diye soracaktır. Zenginlere ben sana mal verdim bunun hakkını verebildin mi, diye soracaktır. Gazada savaşanlara ise ben size kuvvet, kahramanlık ve şehadet verdim düşmanlarımla nasıl savaştınız, diye soracaktır. Allah, her ayıbın ve gönülden geçenin âlimi olduğu için ona yalan söyleyip sadece şan ve ün için ilim yayanları, gazaya gidenleri ve hayır işleyenleri ayırarak cehenneme gönderecektir. Sadece unvan için gazaya katılanların şehitlikleri makbul değildir. Daha sonrasında savaş ganimetlerinden haksız yere ona verilenden fazlasını alanların durumları anlatılmıştır ve gazanın iki farzından bahsedilmiştir. Bunlardan biri savaş ganimetinden kaçınmak diğeri de temiz niyet ile gaza etmektir.

⁵⁸ Şimdi Allah yükünüzü hafifletti. Çünkü sizde bir zayıflık olduğunu bilmektedir. Yine de eğer sizden sabırlı yüz kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelir. Eğer sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelir. Allah sabredenlerle beraberdir.

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** 1. Cilt 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1988, s. 435-439.

Bu bölümde son olarak savaş sırasında yapılması gereken bazı şeylerden, sünnetlerden ve savaş esirlerinin durumlarından, esir değişiminde uyulması gerekenlerden bahsedilmiştir.

Üçüncü Bölüm

Üçüncü bölüm dört halifenin ve peygamberin ashabının faziletlerini ve onlara kötülük besleyenlerin durumlarını anlatmaktadır. Bu bölümde dört rivayet yer almaktadır. Dört halifenin faziletleri anlatıldıktan sonra buna uygun rivayetlere yer verilmiştir.

Cafer İyânî, ilk olarak Osmanlı Devleti'nde yaptıkları şeriatçe hoş görülmeleyen bir gurup olan Kızılbaşlardan bahsetmektedir. Kızılbaş,⁶⁰ eski dinî inanış ve kültürleri ile İslamiyeti kendilerine has bir şekilde birleştirip Şii'lik'ten etkilenen Safevi Tarikatı müridleri için kullanılan terimdir. İyânî, Balkanlarda bulunan Dobrica⁶¹ vilâyetinde Kızılbaşlarla görüşüp sohbet ettiğini ve onların günde beş kez esrar içerek ibadet ettiklerini, salavat ve abdesti terk ettiklerini ayrıca Hz. Aişe'ye inanmadıklarını anlatmaktadır. Doğru yoldan sapmış olduklarını görüp ayet ve hadislerle birlikte dört halifenin faziletlerini yazmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Anlatacaklarının onlara ibret olmasını ve doğru yolu bulmazlarsa başlarına neler gelebileceğini anlamalarını istemektedir. İlk olarak ilk halife olan Hz. Ebubekir'den bahseder. Hz. Ebubekir Hadid suresi 11. ayet neticesinde Allah bizden borç diledi, ben sarık ve cübbeyle gezmeye utanırım, diyerek başındaki sarığı ve sırtındaki cübbeyi bağışlamıştır. Bu durumu öğrenen Hz. Muhammed kızı Fatıma'ya Hz. Ebubekir için giyecek bulmasını söyler. Sadece kıldan bir çuval bulabilen Fatıma, bunu Hz. Ebubekir'e ulaştırır. Çuvalı giyip Hz. Muhammed'in yanına gitmek üzere yola çıktığı sırada Hz. Cebrail peygamberin yanına varır. Cebrail'i üstünde bir çuvalla gören peygamber bu durumu merak eder ve Cebrail'den Allah'ın emri olduğunu bütün meleklerin Hz. Ebubekir'e benzemelerini söylediğini öğrenir. Allah, ben Ebubekir'den razıyım, ona sorun benden razı mıdır, diye sormuştur. O sırada Hz. Ebubekir üç kez ben rabbimden razıyım, demiştir. Böylece Hz. Ebubekir'in cehennem ateşinden azad olup cennetle müjdelendiği anlaşılmıştır. Hz. Ebubekir ile ilgili anlatılan bir diğer menkıbe namaz sırasında vesveseye kapılıp abdest almak için dışarı çıkmasıyla ilgilidir. Dışarı çıktığı sırada üzerinde "Lâ ilâhe illallâh Muhammeden resulullâh" yazılı altın bir ibrik görmüş ve ibriği almasını söyleyen bir ses duymuştur. İbriği alıp abdest aldıktan sonra çok yumuşak bir havlu uzatılmıştır. Havluyla kurulanıp namaza geri döndüğünde herkesi bıraktığı rekâtta bulmuştur.

⁶⁰ Kızılbaşlar ve Kızılbaşlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Üzümlü (2022) "Kızılbaş", TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 25. s. 546-557. Ankara.

⁶¹ Dobrica, bugün Dobriç adıyla bilinen Bulgaristan'da bulunan bir şehir.

Bunu Hz. Muhammed'e anlatır. Hz. Muhammed ona cennetten ibrik getirenin Cebrail, havlu tutanın Mikail, herkesin dizlerini tutup namaza kaldığı yerden yetişmesini sağlayanın İsrail olduğunu söylemiştir. *Künhü'l-Ahbâr*'da Hz. Muhammed'in hastalandığı zaman namaz kıldırması için Hz. Ebubekir'i görevlendirdiği anlatılmıştır.⁶²

Hz. Ömer'in faziletlerinden bahsederken onun zamanında bin altmış altı yerin İslamiyeti kabul edip ihya olduğu anlatılmaktadır. Hadise göre Hz. Muhammed, benden sonra bir peygamber gelecek olsaydı o kişi Hz. Ömer olurdu, buyurmuştur. Seyyid Mirza Mahdum,⁶³ 983/1575 senesinde Mekke kadılığı yaparken Buhara (Özbekistan) ulemasından birinin Horasan'da⁶⁴ minbere çıkıp Hz. Ömer'den bahsettiği sırada Kızılbaşların dilini kestiğini anlatmaktadır. Başka bir gün onu gördüğünde eskisinden daha iyi konuştuğunu görmüştür. Çok şaşırıp nasıl düzeldiğini sorduğunda peygamberin rüyasına girerek onu iyileştirdiğini anlatmıştır.

Hz. Osman anlatılırken onun terbiyesinden bahsedilmektedir. Meleklerin onun edebini örnek almaları için Allah'ın yedi kat gökte Hz. Osman'ın bir suretini yarattığı anlatılmaktadır. Hatta peygamber bir gün otururken ayağını uzatmıştır. Hz. Ömer içeri girdiğinde aynen oturmaya devam etmiş, Hz. Osman girdiğinde ise ayağını indirip onun edebinden meleklerin bile utandığını söylemiştir. Bu kısımda Hz. Osman'ın Hz. Muhammed'in iki kızıyla evlenmesinden ve ölümünden bahseden bir manzumeye yer verilmiştir:

Nūr-ı çeşm-i imām-ı zu'l-ḥaremeyn

Şāhibü'l-şer 'ya' nî zî'n-nüreyn

Kime olmuşdurur bu 'izzetler

Vire aña nebî iki duḡter

İyleye ikisine 'aḡd-i nikāh

Olalar ḡanedānına mişbāḡ

Anıñ çün diye resül-i Ḥudā

Bir kızım daḡı olsa ger peydā

⁶² Suat Donuk (2020). *Gelibolulu Mustafa Âli-Künhü'l-Ahbâr*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. s. 184-185.

⁶³ Seyyid Mirza Mahdum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mirza-mahdum>. (15.08.2024)

⁶⁴ Kuzeydoğu İran'da bir eyalet.

Virir idüm anı da ‘Osmāna

Bāgbān idüp ol gülistāna

N’ola denilse aña zi’n-nüreyn

Oldı zīrā ki cāmi‘ ü’l-bikreyn

İylediler anı o dem ki şehīd

Üç gün oldı gömülmedi o sa‘īd

Cānib-i ğaybdan nidā geldi

“Udfunü” dēyüben şadā geldi

Defnine hāzır oldı kerrübī

Gör ne mergūbdur o maḥbūbı

Oldı ḥaḳḳında çün bu kışsa bedīd

Anı inkār idenler oldı Yezīd

Hiz. Ali, Düldül⁶⁵ ve Zülfikar’ın sahibi olarak anlatılmaktadır. Kerametlerinden biri Düldül’e binerken ayağını üzengiye attığında Kur’an okumaya başlaması diğerk ayağını attığında Kur’an’ı hatmetmiş olmasıdır. Hiz. Muhammed’in “Ben hidayet ağacıym Ali ise budaklarıdır, ben alemin şehriyim Ali ise kapısıdır, kıyamet günü Ali’nin eli benim elimde olacaktır,” dediğı rivayet edilmiştir. Hiz. Ali ile ilgili iki manzumeye yer verilmiştir.⁶⁶

Dört halifenin faziletlerinden bahsedildikten sonra küfre rıza vermenin küfr olduğu hakkında bir rivayet anlatılmaktadır. Hiz. Cebrail’e Allah tarafından Lut kavmini helak etme görevi verilmiştir. Cebrail, Lut kavminin içerisinde kötü fiillerde bulunan yetmiş seksen kişinin olduğunu diğerklerinin ibadetle meşgul olduğunu gördüğünde bütün kavmi helak etmesi konusunda Allah’a başvurur. Allah, ibadet edenlerin yapılan kötülükleri gördükleri halde müdahale etmedikleri için bu küfre rıza gösterdiklerini bu nedenle hepsinin helak olması

⁶⁵ Hiz. Muhammed’in Hiz. Ali’ye hediye ettiğı katırıdır. Hızlı olması sebebiyle kirpi anlamına gelen Düldül ismi verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Yardım (1994). "Düldül", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 20-21. İstanbul.

⁶⁶ Bkz. N101a-N101b.

gerektiğini söylemiştir. Böylelikle Lut kavmi cezasını çekmiş olur. Bu rivayet “Rıza-yı küfr küfrdür.” sözüyle özetlenmektedir.

Bu bölümde Cafer İyânî, Şeyh Ahmed Sadık Nakşîbendî ile tanıştığını ve ondan etkilenecek Nakşîbendî tarikatına katıldığını anlatarak otobiyografik bilgi vermiştir. Bir gün sohbet ederlerken Cafer İyânî, Nakşîbendî şeyhi Ahmet Sadık’a bu bölümün en başında anlattığı gibi kafir olarak gördüğü Kızılbaşların durumlarının ne olacağını sormuştur. Bunun üzerine Şeyh Ahmed Sadık ona kendisinin yaşadığı bir rivayet anlatmıştır. Bu rivayete göre bir gün Şeyh Ahmed Sadık, Tebriz’de⁶⁷ kalırken o kafirlerin durumlarını merak ettiği için pirlerini ziyaret etmiştir. Onun yüz yaşından büyük ağzında bir tane bile dişi kalmamış Kur’an okuyan yaşlı bir adam olduğunu görmüştür. Ona İslamiyeti kabul edenler orucu, namazı ve abdesti terk etmezler, sen Kur’an okuyorsun bunun hakkında bir ayet gördün mü, diye sorduğunda ağlamaya başladığını görür. Ahmed Sadık’a rüyasından bahseder. Kafirlerin piri bir gün rüyasında kıyamet koptuğunu ve mahşer yerinde dört havuz bulunduğunu görür. Dört havuzun başında dört halife bulunmaktadır. Sırayla onların yanına giderek su ister fakat dinin gereklerini yerine getirmeyip kafir olduğu için reddedilir. Son olarak Hz. Ali’ye gider ve dünyada onun için savaştığını söyleyerek su ister. Hz. Ali çok sinirlenir ve ona yanlış yaptığını, şefaet etmeyeceğini söyler ve ağzına elindeki kepçeyle vurur. O pir, uykusundan uyandığında ağzındaki bütün dişlerini yatağının üstünde gördüğünü söyler. Bu rivayetten sonra okuyanlara bu kişilerin dört halifeye kin ve düşmanlık beslediğinden ve kıyamet günü cehenneme gideceklerinden bahsedilir.

Dördüncü Bölüm

Dördüncü ve son bölümde yetim malı yemekten ve haram fiillerden kaçınmak gerektiğinden, zor zamanlarda sabredip Allah’a tevekkül etmenin getirdiklerinden bahsedilmektedir. On iki rivayete yer verilen bölümde rivayetler çok uzatılmadan anlatılmıştır.

Bu bölümde beş büyük günah şöyle sıralanmıştır: Allah’a şirk koşmak, haksız yere adam öldürmek, kafir cenginden kaçmak, çocuğun annesine asi olması ve yetim malı yemek. Yetim bir çocuğa sahip çıkan kişinin ona kendi evladından farklı davranmaması gerektiği öğütlenmektedir. Yetim malı yiyenlerin kıyamet gününde içlerinde ateş, akrep ve yılan olacağına dair bir rivayetten bahsedilir. *Ravza-i İslam* isimli eserde rivayet edildiğine göre Hz. Ömer’in halifeliği zamanında ölen birinin mezarı yedi farklı yere kazılmış hepsinde de içinden yılanlar ve çıyanlar çıkmıştır. Bu durum Hz. Ömer’e danışıldığında o kişinin yetim malı yediği

⁶⁷ İran’da bir şehir.

için mezar yerinden yılanlar ve çıyanlar çıktığı öğrenilmiştir. Bunun üzerine araştırılmış ve yetimin beş akçesini aldığı öğrenilmiştir. Beş akçe iade edildiği zaman yılanlar ve çıyanlar ortadan kaybolmuştur. Hz. Ömer'in rivayet ettiğine göre bir gün Hz. Süleyman cinlere, karadaki ve havadaki hayvanlara yetim malından uzak durmalarını anlatırken Hüma kuşu yetim malı yememek veya ona yaklaşmamak için hep havada kalmayı istemiştir. Bunun üzerine Hz. Süleyman, Allah'a Hüma kuşunun bu isteği için dua eder. Kısacası Hüma kuşunun yetim malı yemekten korktuğu için hep havada kaldığı rivayet edilmiştir. Devamında sadece öldükleri zaman yerde görülen bu kuşun tüylerinin padişahlar tarafından değerli görülüp başlarına takıldığı anlatılmıştır.

Şeyh Ebu Bekir b. Sâlim, *Zübdetü't-Dekâyık* adlı eserinde Kûfe şehrindeki duası geri çevrilmeyen azizlerin duaları sebebiyle hakimlerinin helak olduğunu rivayet etmiştir. Ayda bir hâkim değiştirir olmuşlar, bu sebeple Kûfe'ye hakimlik yapacak birini bulamamışlardır. Zalimliği ile bilinen Haccac Yusuf⁶⁸ Kûfe hakimliğine talip olmuş ve ilk işi büyük küçük herkesten hediye olarak Kûfe sahrasına yumurta getirmelerini daha sonra bu yumurtaları alıp evlerine götürmelerini istemek olmuştur. Haccac Yusuf, sahradaki yumurtaları birbirine karıştırmış ve bundan sonra zalimliğe başlamıştır. Halk azizlerden hükümdarlarının helak olması için yine dua ister ancak duaları kabul olmaz. Sebebi ise sahrada herkesin kendi yumurtasını değil de başkasının yumurtasını alarak birbirlerinin hakkına girmeleri olarak açıklanmıştır. Haccac Yusuf, öyle zalimdir ki hakimlikten atılmamak ve helak olmamak için böyle bir tuzak kurmuştur. İslamiyeti ve onun kurallarını çok iyi bilmektedir. Bu rivayetten sonra başkasının hakkına girmekle ilgili kıyamet günü karşılaşan iki adamdan sevapları fazla gelenin cennete gidecekken diğerinin hakkını aldığı anlaşılınca onun cehenneme diğerinin de cennete gitmesiyle ilgili bir rivayet anlatılmıştır. Sevapları üstün gelen kişi diğer kişinin tezgahında bir ete dokunmuş ancak onu almamıştır. Eline bulaşan yağın hakkı yüzünden cenneti kaybetmesi anlatılmıştır. Bu olayı Hz. Ebu Bekir rivayet etmiştir. Bu rivayet, "Dünya ahiretin mezraasıdır." sözüyle desteklenmiştir.

Büyük günahlardan biri de şarap içmektir. Bu kısımda şarap içmenin kötülüklerin anası olduğundan bahsedilmektedir. Bununla ilgili *Firdevsü'l-Ahbar*'da bir rivayete yer verilmiştir. Rivayete göre Basra'da yaşayan bir azize bir kadın musallat olur ve onu evine getirmek için cariyesini göndererek ölüm döşeginde olduğunu söyler. Ona Kur'an okuması için evine çağırır. Aziz kadının yanına vardığında her yeri kapatıp tutarlar. Kadın ona üç seçenek sunar.

⁶⁸ Zalimliği ile meşhur Irak valisi. Kabe'yi yıktırması ve Kûfe hutbesiyle de bilinir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan (1996). "Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 14. s. 427-428. İstanbul.

Ya benimle zina edersin ya buradaki masum oğlanı öldürürsün ya da şarap içip sohbet edersin, der. Aziz, kendi içinde muhakeme edip şarap içmeye karar verir. Şarabı içip biraz sohbet edip evine dönmeyi düşünür ancak bir süre sonra şarabın etkisiyle oğlanı öldürür ve kadınla zina yapar. Sabah olup kendine geldiğinde üç büyük günahı işlediğini görür ve kendini sokağa atarak yaptıklarını anlatır. Bunca senelik ibadeti bir gecede boşa giden aziz, halktan kendisini taşıyıp diri diri yakmalarını ister.

Daha sonrasında sabırlı olmanın ve Allah’a tevekkül etmenin faziletleri anlatılmaktadır. Bununla ilgili Kadı Beyzâvî’nin tefsirinden bir rivayet alınmıştır. Firavun, Hz. Musa ve kardeşi Harun’u Nil’e yakın bir yerde yakalamıştır. Müslümanlar Hz. Musa’ya ne yapacaklarını sorduklarında sadece Allah’a tevekkül edin cevabını almışlardır. Firavun, boğulacağı sırada Allah’a iman etmiş ancak kabul olmamıştır. Hz. Musa ve Harun kırk yıl önce Allah’a firavuna iman nurunu nasip etmemesi için dua etmiş ve sabrederek beklemişlerdir. Tevekkül ile ilgili başka bir rivayet de “Dünya mümine zindan, kafire cennettir.” hadisinden yola çıkılarak Mevlana’nın *Fezailü’s-Selâm* adlı eserinden alınmıştır. Rivayete göre Hz. Musa, Allah’a kendisinden daha fazla iman edip ibadet eden bir kulu olup olmadığını sorar. Bir mağarada altmış yıldan beri gece gündüz ibadet eden biri olduğunu öğrenir ve onu ziyarete gider. Hz. Musa ne yiyip ne içtiğini ne giydiğini merak edip sorunca mağaranın duvarı yarılr ve türlü yiyeceklerle giysiler olduğu görülür. Velinin tevekkülü sebebiyle böyle bir keramete sahip olduğu anlatılır. Bir gün yine Hz. Musa veliyi ziyarete gittiğinde aslan ve kaplanlar tarafından parçalandığını görür. Bu duruma çok şaşırır Allah’ın onu korumak yerine böyle bir şeye neden müsaade ettiğini merak eder. Sebebi, o kulun dünyadaki vakti dolmuştur, üzerine aslan ve kaplanlar geldiğinde yine Allah’a tevekkül etmiş ve kollarını açıp beklemiştir böylece şehitlik mertebesine erişmiştir, şeklinde anlatılmıştır. Dünyada mümine ne kadar musibet gelirse ahirette o kadar mükafatlandırılır. İmam Abdullah Yâfiî, *Câmiü’l-Hikâyâ* adlı eserinde Fudayl b. İyâz⁶⁹ ile Süfyân es-Sevrî⁷⁰ hazretlerinin hac vazifesinden dönerken başlarına bir musibet gelmediği için haclarının kabul olmadığını düşünüp ağladıklarını rivayet etmiştir. Bir süre sonra bindikleri araçtan düşüp birinin eli diğerinin ayağı kırılınca şükredip hacları kabul oldu diye sevinmişlerdir.

⁶⁹ Horasan’ın ilk büyük sûfilerindendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Türer (1996). "Fudayl b. İyâz", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 13. s. 208-209. İstanbul.

⁷⁰ Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid. Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu (2010). "Süfyân es-Sevrî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 38. s. 23-28. İstanbul.

1.3.6 Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs ile Karşılaştırma

Iyânî'nin Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh ile Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs eserlerinde bazı benzer hadiseler anlattığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri Budin'de bulunan Peşte Kalesi'nin temel çukurunda bulunan şehitlerin hikâyesidir. Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te yazar bu hikâyeyi çok kısa ele almıştır. 995 yılında Peşte Kalesi'nin tamiri için kazılan temel çukurunda şehit bedenlerinde rastlanmıştır. Şehitlerin bedenlerinin daha yeni ölmüş gibi taze olduğunu yaralarından akan kanların bile kurumadığını yüzlerinin nur ile parladığını söylemiştir.

“...sene hamse ve tis'in ve tis'a-mi'e târihinde bu türâb-ı akdâm ve ekallü'l-enâm mahrûse-i Budun'da seccâde-i Resûl aleyhisselâmda hizmet-i niyâbet üzre iken Peşte kal'asının ta'mir ü termîmi lâzım olmuş idi. Kal'a-i mezbûrenin temeli içinde bir zemândan beri zîr ü zemîn içre nihân olmuş şühedânın mekâbiri ayân olup vücûd-ı pür-nûrları keşf olundukda henüz ol sadr-ı nişîn mele-i a'lâ ve râhat güzîn-i cennet-me'vâ olan şühedâ vü sü'edânın beden-i latîfinden ser-i sa'âdetleri ol ân cüdâ olmuş gibi kanları revân ve kiminin başında kılıç yâresi hâk u hûn içinde galtân olup ebdân-ı mergûbeleri tâze civân gibi yüzlerinde nûr ayân olmuş idi.”⁷¹

Zübdetü'n-Nesâyih'te ise on yıl öncesinde yani 985 senesinde Peşte Kalesi'nin onarılması için bir temel çukuru kazıldığında üç şehidin orada yattığını yazmıştır. Şehitlerin bedenleri yeni ölmüş gibi taptaze, yaraları yeni oluşmuş gibi kanları da daha yeni akıyormuş gibidir. Bu kısım iki metinde de aynı şekilde anlatılmıştır. Daha sonrasında ise orada yatan şehitlerden birinin Bâlî Ağa⁷² olduğunu söylemiştir. Altmış yıldan beri iki nefer yoldaşı ile birlikte bu temel çukurunda yatmakta olduğunu ve onları oradan çıkarıp yine erişilmesi güç ancak Müslüman mezarlarına yakın bir yere defnedip yerleri belli olsun diye etrafına hendek çektiklerini anlatmıştır. Daha sonrasında o diyarda bulunan Üveys Paşa bir gece otururken o şehitlerin mezarlarının üzerine gökyüzünden nur inerken gördüğünü anlatmıştır. Bunun devamında Iyânî, Allah yolunda şehit olanların cesetlerinin asla çürümediğini ve hiçbir hayvanın onlara dokunmadığını, kıyamet gününde de hiçbir şekilde acı çekmeyeceklerini, daima öldükleri halleriyle kalacaklarını, hesap gününde kanlarından misk kokusu yayılacağını söylemiştir. Bu anlattıklarını iki ayet ve Ebu Hüreyre'nin anlattığı bir hadisle desteklemiştir. Bu hikâyeye Zübdetü'n-Nesâyih'te daha ayrıntılı şekilde yer vermiştir.⁷³ Hatta görüldüğü üzere bizzat isim ve üç şehit diyerek sayı vermiştir.

⁷¹ Mehmet Kirişcioğlu (2001). *Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. s. 54.

⁷² Bâlî Ağa, 1542'de Peşte Kuşatması'nda şehit olan meşhur Yahyapaşazade Malkoçoğlu Bâlî Bey'dir.

⁷³ Bu hadise Zübdetü'n-Nesâyih'in Nuruosmaniye nüshasında 84a'nın sonunda başlamaktadır. Topkapı nüshasında ise 50a'nın sonunda başlamaktadır.

İki eserde de yer alan bir diğer rivâyet ise Kurutna Kalesi gazileri hadisesidir ve bu rivâyetlere peş peşe yer verilmiştir. Tam tersine bu kez Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te daha ayrıntılı anlatılmıştır. Üngürüs'ün Peçuy şehrinde bulunan Kurutna Kalesi'nde Sultan Süleyman Han zamanında şiddetli bir harp yaşanmıştır. Peç kralının veziri Perimi Petro, Nemçe askeri ile kaleye saldırmış ve orada bulunan gazilerin biri hariç hepsi şehit olmuştur. Hadise, Zübdetü'n-Nesâyih'te bu şekilde anlatılmıştır.⁷⁴

Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te ise Zübdetü'n-Nesâyih'ten farklı olarak bütün gazilerin şehit olduğu anlatılmıştır. Dört yüz gaziye karşılık iki binden fazla atlı ve piyadenin savaştığı söylenmiştir. Ancak oranın halkı tarafından şehitlerin makamında havadan nur inip sanki bin Müslüman varmış gibi “Allah Allah” sedası ve ezan-ı şerif duyulduğu rivayet edilmiştir. Peç kralı Beç şeklinde, Perimi Petro ise Birimibetre şeklinde imlâ edilmiştir.⁷⁵

İki eserde de yer alan bir diğer rivâyet ise başını vermeyen şehit hadisesidir. Yine peş peşe yazılmışlardır diyebiliriz. Cafer Bey bu hadiseyi bizzat kendisi görmüş gibi anlatmıştır. Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te şu şekilde anlatılmaktadır: 992 senesinin Muharrem ayında Kapoşvar serhadindeyken Çakan Kalesi'nin civarında Dîvâne Hüseyin adında dilâverliği ile nam salmış asker, bir kafir tarafından başı kesilerek şehit edilmiştir. Üstelik başını almış giderken Dîvâne Hüseyin onu ensesinden yakalayıp vurmuş ve kendi başını alıp öldüğü yere geri gelerek yere düşmüştür. Şehidin cesedi Kurutna Kalesi yakınlarına defnedilmiştir. Hikâyenin devamında bir hadis, bir ayet ve bir beyit ile şehitlerin ne kadar faziletli olduğunu anlatmıştır.⁷⁶

Zübdetü'n-Nesâyih'te ise Çakan Kalesi yakınlarına bir bölük askerle birlikte gidip kaledeki kafirleri pusuya düşürmek için keşif yapacakları sırada kendilerinin pusuya düşürüldüğünü çıkan çatışmada Dîvâne Hüseyin'in şehit olduğunu anlatmıştır. Şehit olduğu sırada başı yere düşer düşmez başını eline almış ve ileriye doğru üç adım atıp şehit olduğu yere gelerek arkası üzre düşmüştür. Onu şehit eden kafir başını almak istemiş ama bir türlü alamamıştır. Çatışma bitince İyânî ve Mehmedmed Ağa isimli gazi şehidin başını elinden almaya çalışmış ancak alamamış ve öylece Kurutna Kalesi önüne defnetmişlerdir. Bundan sonra Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te yer alan beytin aynısı yer almaktadır.⁷⁷

⁷⁴ Bu hadise Zübdetü'n-Nesâyih'in Nuruosmaniye nüshasında 85b'de bulunmaktadır. Topkapı nüshasında ise 51b'de bulunmaktadır.

⁷⁵ Mehmet Kirişcioğlu (2001). **Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs**. İstanbul: Kitabevi Yayınları. s. 53-54.

⁷⁶ Mehmet Kirişcioğlu, a.g.e., s. 54-55.

⁷⁷ Bu hadise Zübdetü'n-Nesâyih'in Nuruosmaniye nüshasında 83b ve 84a'da Topkapı nüshasında ise 49b ve 50a'da yer almaktadır.

“Hak yolunda can viren olmaz şehâ

Hak hayât-ı bâkîyi virir bahâ”

Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te ise pusuya düşürölme olayı Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın Polata Kalesi civarına keşif için gönderdiği sipahilerin baskına uğrayıp başlarındaki Hürrem Ağa'nın şehit olduğu askerlerin bir kısmının da perişan halde geri döndükleri şeklinde anlatılmıştır.⁷⁸ İkisinin farklı olaylar olması ihtimali daha kuvvetli gözükmektedir.

Bu metinlerin anlatımında herhangi bir üslup farklılığı bulunmamaktadır. Hatta bazı tamlamalar ve beyit bile aynıdır. Sadece birinde ayrıntı verilirken diğesinde daha kısa anlatılmıştır. Özellikle Çakan Kalesi çatışmasındaki Divâne Hüseyin hadisesinin bu iki eser dışında Nesâyhü'l-Mülûk adlı eserinde de geçmesi dikkat çekmekte ve bu hadiseyi bizzat yaşadığını kanıtlar niteliktedir. İyânî'nin olayları öylesine değil tutarlı ve mantıklı bir şekilde olay sıralamalarına dikkat ederek anlattığı söylenebilir. Gerçeküstü olaylar olmasına rağmen gerçekten yaşanmış hissiyatı uyandırmaktadır. Bu da onun kaleminin gücünü ve hem didaktik hem de edebî eserler meydana getirdiğini göstermektedir.

⁷⁸ Mehmet Kirişcioğlu, a.g.e., s. 42-43.

1.3.7 Dil ve Üslup

Eser yazıldığı döneme göre genel olarak sade bir üslupla yazılmıştır. Farsça tamlamalar daha çok menkıbelerin ve rivayetlerin anlatımında kullanılırken Arapça tamlamalar daha çok yazarın kendinden daha yüksek makamda bulunan kişilerden bahsederken kullandığı dua ve övgü ifadelerinde görülmektedir. Tamlamalar genellikle iki kelimededen oluşmakta üç veya dört kelimededen oluşan tamlamalara daha az rastlanmaktadır: “*garīk-i deryā-yı gufrān, mesned-i nişān-i bārgāh-ı i‘lā, tālib-i dīdar-ı raḥmānī, rāḡīb-ı esrār-ı rabbānī...*” Yazarın eserinde kullandığı tamlamaların bir diğer özelliği de muzâf kullanımıdır. İyânî Farsça tamlamalarda dikkat çekici bir sıklıkla özellikle birleşik sıfatlarla birlikte muzâf kullanmıştır: “*küffār-ı dālālet-encām, āyet-i maḡfīret-peyām, fermān-ı maḡfīret-‘unvān, ‘ibād-ı merhamet-mu‘tād, fuṣahā-i diḡḡat-endīşe, fuṣalā-i belāḡat-pīşe, vüçūd-ı selāṭīn-i ‘adālet-āyīn, ḥuṣūr-ı ‘izzet-medār*”

Cafer Bey’in bu eserinde klasik mensur metinlerin en belirgin özelliklerinden biri olan seci kullanımı da oldukça dikkat çekicidir. Metnin tamamında seci vardır. Genellikle Arapça ve Farsça kelimelerle yapsa da zaman zaman Türkçe kelimelerle de seci yapmıştır:

“Egerçi ‘ulemā-yı edyān ve fuṣalā-yı ‘aẓīmü’ş-şān niçe kitāb-ı bedī‘ü’l-beyān taḥrīr ü ‘ayān iylemişdür. Lakin işbu risāle-i şerīfe ve maḡale-i laṭīfede meşṭūr u mezkūr olan ḥikāyāt u kināyāt yigirmi üç ‘aded kimi Türkī ve kimi ‘Arabī ve Fārisī kitāblardan bunca fevāyidi cem‘ idüp bu minvāl-i icmāl üzre taḥrīr-i maḡāl olundu ve kitāb-ı merḡūm Zübdetü’n-neşāyīḡ ve ‘Umdetü’t-tevārīḡ ismi ile mevsūm olup dört bāb üzre iḡtişār u intiḡāb olundu. Tā kim kıra’at iden ‘āşık-lara ve nāzar iden şādık-lara bā‘ iş-i şadā‘ olmayup külli intifā‘ ḡāşıl ideler.”

“*şīrāne dögüşler ve dilīrāne revişler idüp*”

Cafer İyânî Bey’in eserinin cümle yapısına baktığımızda ise zaman zaman çok uzun cümlelere zaman zaman da çok kısa cümlelere rastlanmaktadır. Eserin ilk sayfalarında ve rivayetlerdeki olayların anlatımının dışında oldukça uzun cümlelere yer vermişken rivayetlerden kısaca bahsettiği yerlerde ya da olay anlattığı yerlerde kısa cümlelere yer vermiştir. Metnin ilk sayfalarında iki sayfa süren cümleye rastlanmaktadır. Onun dışında bir sayfa ya da yarım sayfa uzunluğunda cümleler de mevcuttur. Aşağıdaki gibi kısa cümleler de oldukça fazla kullanılmıştır:

“Çün pâdişāh-ı sa‘ādet-destḡāh inegimūn sūdine baḡup nigāḡ iyledi. Şimdi bir ḡatre sūd virmedüğünden mā‘adā köyümüzde sākin olan fuḡarānuñ daḡı inekleri cümle sūdlerin kesmiş. Andan bildüm ki pâdişāh-ı ‘ādil ol bir fī‘l-i bāṭıl ḡāṭır-ı mübārekine getürmüş, didi.

Nüşîrevân ol hâtûna ihsân-ı bî-pâyân kılup âferîn ü taḥsînler iyledi ve fikr itdügi işe peşîmân olup istiğfâr iyledi ve bildi ki zâlimüñ zulmü hayvânât u nebâtâta daḡı sirâyet iyles. ‘Ömri oldukça ol pâdişâh-ı Cem-câh râh-ı ‘adli ḡomayup ṭarîḡ-i istiḡâmetde sa‘y-ı cemîl ve ihtimâm-ı cezîl itdi.” (N45a, T8b)

Iyânî’nin başka bir üslup özelliği de neredeyse bütün mensur metinlerde görülen kendinden daha yüksek makamlarda bulunan kişiler için kullandığı övgü ve dua ifadeleridir. Özellikle metnin ilk sayfaların eserini ithaf ettiği Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa’yı anlattığı yerde ve üçüncü bâbda dört büyük halife ile peygamberlerin faziletlerini anlattığı bölümde bu ifadeleri sıklıkla kullandığını görmekteyiz. Bu kısımları uzatır ve Arapça veya Farsça ağırlıklı bir dil kullanır.

“...câhib-i Mısr-ı nâdire-i ‘aşra ‘âzim ve levâzım-ı sefer-i Ḥicâz u Yemene câzim olmaḡın vilâyet-i Yemen muḡâfazasında olan düstür-ı ‘âlî himem müstaḡdem-i aşḡabu’s-seyf ve’l-ḡalem müsteb‘idü’l- aḡrâr bi’l-lütf ve’l-ekrem vezîr-i dâna ve müşîr-i tüvânâ â‘ nî Ḥasan Paşa edâmallâh te‘âlâ ihlâlem ve bellaḡahu kemâ yeşâ ḡazretleriniñ dâimâ pîşesi füzalâ-yı ‘âli-miḡdâra raḡbet ü endîşesi füṣḡâ-i şîrîn-ḡüftâra ri‘âyet olduḡı ecilden...” (T2b, N39b)

Genel olarak değerlendirildiğinde Cafer Iyânî Bey’in diğerk eserlerinde de aynı üslup özelliklerini görmek mümkündür. Yukarıda Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs ile yapılan karşılaştırmada da bazı hikâyelerin benzer olduğu ve aynı üslupla yazıldığı görülmüştür. Bütün eserlerinin onun kaleminden çıktığı hemen anlaşılmaktadır. Eserleri klasik mensur metinlerin özelliklerini taşımaktadır. Sağlam cümle yapısına ve edebî üsluba sahiptir. Bunda hayatı boyunca devlet kademelerinde aldığı görevlerin de etkisi vardır denilebilir. Manzum kısımlardan ve ustalıkla kullandığı secilerden yola çıkarak kalemi güçlü bir yazar olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.8 Manzum Bölümler

Cafer İyânî Bey, eserini mensur bir nasihatnâme şeklinde yazmıştır. Ancak klasik mensur metinlerin neredeyse tamamında manzumeler bulunmaktadır. Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh'te de bu durum söz konusudur. Temelde manzum-mensur karışık yazılmış olan eserde 40 manzume yer almaktadır. Bunların 16'sı tek beyitten oluşmaktadır. Manzumelerin aruz kalıpları metin içerisinde belirtilmiştir.

Eserin içerisinde bulunan manzumelerin beşi kesin olarak yazara aittir. Bunları “li-müellifihi” şeklinde belirtmiştir. Bunlardan üçü mesnevi, biri gazel ve biri matla beytidir. Mesnevi nazım şeklinde aruzun kısa kalıplarını kullanmıştır. (Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün ve mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün) Metinde bulunan diğer manzumelerin yazara ait olup olmadığı konusunda bir kesinlik bulunmamaktadır. Özellikle beş manzumede “li-müellifihi” ifadesini kullanması diğer manzumelerin ona ait olmadığını düşündürmektedir. Ancak bunların çoğu tek beyitlik ve mahlas bulunmayan manzumelerdir. Sadece bir manzumenin Cenâbî mahlaslı şaire ait olduğu tespit edilmiştir⁷⁹:

“Ğam-ı ħaddüñle yanarsa n'ola cismi mûmuñ
Dûd-ı âhını Ĥudâ yerde kımaz mazlûmuñ”

Eserde bulunan manzum bölümler çıkarıldığında metinde olay akışı bozulmaz, anlatımda herhangi bir kopukluk olmaz. Ancak bunlar metnin anlatımına zenginlik katmakta ve duygu yoğunluğu olan yerlerde duyguyu pekiştirmektedir. Yazar anlatmak istediği şeyi mensur bir şekilde dile getirdikten sonra daha çok dikkat çekmek istediği yerlerde manzumelere başvurmuştur. Özellikle tek beyitli manzumelerin özelliği metne dahil olmamalarıdır. Yazar, anlatmak istediğini kuvvetlendirmek amacıyla söyleyişi az da olsa değiştirmiştir.

Gazel, divan şairlerinin en çok kullandığı nazım biçimlerinden biridir. Gazelin beyit sayısının az olması şairleri bu kısa nazım biçiminin sınırları içerisinde hünerlerini ortaya koymaya zorlamıştır. Bu nedenle şair, sanatını göstermek için gazel yazar. Cafer İyânî de bizzat kendisine ait olduğunu belirttiği bir gazele eserinde yer vermiştir.

“N'ola zevk iyler ise cennet-i â' lāda şehīd
Cān u ten kıldı fedā ħayret-i mevlāda şehīd

⁷⁹ Mehmet Canatar (1993a). *Müverrih Cenâbî Mustafa Efendi ve Cenâbî Tarihi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.

Cân atar düşer ki dem Һazret-i zât-ı Һaқа
Sûretâ gerçi yatur қanla шаһrâda şehîd

Sâğar-ı ‘ayşını pâ-mâl-i cihân itmişdür
N’ola iylerse şafâ cennet-i me’vâda şehîd

Gâh Һađrâları Һıżr ile ider geşt ü güzâr
Gâh hem-râh olur İlyâsla deryâda şehîd

Bil ‘İyânî ki şehîdân ile Һaşr olmak içün
Varını berg-i Һazân gibi virir bâda şehîd”
(Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün)

Metin içerisinde çıkarıldığında anlam akışını bozacak üç manzume yer almaktadır. Bunlardan ilki, birinci bölümde bulunan Şeyh Attar’ın mesnevi nazım biçimiyle yazdığı *Esrarnâme*’sinden alınan bölümdür. Burada Allah’ın kuyunun dibindeki bir kurdun bile rızkını düşündüğü anlatılmakta ve bu konu sonrasında nesir olarak devam ettirilmektedir.

“Meger var idi bir шаһrâda bir câh
İder bir kimse anda teşne-i nâgâh

Çekerken içmege âb ol қuyudan
Düşürdi yüzigüni barmağundan

Çekerken ol қuyunuñ cümle âbın
Çıkarır ser-te-ser seng ü türâbın

Çıkar қuyudan ol dem bir siyeh seng
Güherveş tâb-nâk illâ siyeh zeng

Düşüp ol taş olur çüñkim iki şak
Çıkar bir қurdcağız aғzunda yaprak

Zehî kâdir zehî rezzâk-ı muṭlaқ
Қара taşda yaradur tâze yaprak”
(Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün)

Anlam akışını bozan diğer iki manzume üçüncü bölümde Hz. Osman ve Hz. Ali’nin faziletlerinin anlatıldığı bölümde yer almaktadır.

SONUÇ

Adından da anlaşıldığı üzere bir nasihat kitabı olan eser, Cafer İyânî Bey'in bir Osmanlı bürokratı olması dışında edebî yönü ağır basan bir yazar olduğunu göstermektedir. Genel olarak mensur olarak yazılmış olan eserin içerisinde manzum bölümler de yer almaktadır. Gerek nesirdeki secileri gerek manzum bölümlerdeki gazelleri ve mesnevileri ile hikmetli söyleyişini ön plana çıkarmıştır. Bütün eserlerini temelde manzum-mensur karışık ancak ağırlıklı olarak mensur şekilde yazan Cafer İyânî'nin eserleri birçok bakımdan benzerlik taşımaktadır. Özellikle üslûbundan eserin onun kaleminden çıktığı hemen anlaşılmaktadır. Her ne kadar uzun cümle yapılarına, secilere ve zaman zaman edebî sanatlara yer verse de dönemine göre sade bir dille yazdığı söylenebilir. Uzun cümle yapılarındaki unsurların birbirinden kopuk olmaması, mantık sıralamasını bozmadan ilerlemesi ve secilerdeki ustalığı onun iyi bir nâsir olduğunu göstermektedir. Eserinde nasihat vereceğini ve bunu okuyanların yararı için yapacağını söylemiş ve metin boyunca anlattığı konulardan çok fazla uzaklaşmadan meselenin özünü iyi ifade etmeyi başarmıştır. Ayet ve hadislerden de faydalanarak anlatmak istediğini iyice pekiştirmiştir. Bunun sebebi faydalı olmak amacıyla yazdığı nasihatnâmede dini referans almasıdır. İyânî'nin eserinde bizzat kendi yaşadığı tarihî olayları naklederken olağanüstülüklere yer vererek anlatması vermek istediği mesajı daha çarpıcı ve kalıcı hâle getirmek istediğini göstermektedir. Eserde asıl amaç bilgi vermek değil çeşitli telkinlerle kişiyi yönlendirmektir. Bu nedenle içerisinde bazı tarihî olaylara yer verse de esere tarihî bir eser gözüyle bakmamak gerekir. Kahramanlarını tarihten alan ancak kısmen gerçek olan hikâyeler anlatmıştır.

Bu eserinde nâsîh rolünü üstlenen Cafer İyânî eserini oluştururken birçok farklı kaynaktan yararlanarak çok çeşitli hikâyelere yer vermiştir. Dolayısıyla birçok konuya değinerek eseri zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Yazar, sade bir dille faydalı ve ahlâklî olmaya çalışarak toplumu iyiliğe ve güzelliğe yönlendirme çabasıyla inanç değerlerinin topluma aktarılmasında önemli bir çaba sarf etmiş ve bu yönleriyle nasihatnâme kültürüne katkı sağlamıştır. 17. yüzyılın başlarında kaleme alınmış olan eser, bu özellikleriyle bu yüzyılda yazılmış nasihatnâmeler arasında önemli bir yere sahip olma özelliği göstermektedir.

Döneminin önemli şahsiyetleri arasında adı geçmese de Cafer İyânî'nin eserlerinden tarihî ve edebî kişiliği ağır basan ve daha çok incelenmesi gereken bir yazar olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Turan-KAÇAR, Mücahit (2013). **Nurnâme-Varlığın İncisi**. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- ATEŞ, Süleyman (2000). "İrşâdü'l-Akli's-Selîm", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 22. s. 456-458. İstanbul.
- AVCI, Casim (2002). "Kûfe", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 26. s. 339-342. Ankara.
- AYCAN, İrfan (2013). "Yezîd b. Ebû Süfyan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 43. s. 520. İstanbul.
- AYCAN, İrfan (1996). "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 14. s. 427-428. İstanbul.
- AYDINLI, Abdullah (1994). "Ebû Zer el-Gıfârî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 266-269. İstanbul.
- AYKUT, Şevket Nezihi (1997). "Hasanbeyzâde Ahmed Paşa." **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C:XVI, s. 363-364, İstanbul.
- AYKUT, Şevket Nezihi (2004). **Hasan Beyzâde Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- AZAMAT, Nihat (2003). "Lâ'îzâde Abdülbâkî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 27. s. 90-92. İstanbul.
- BAL, Selahattin (2015). **Lalîzâde Abdülbâkî'nin Gıda-yı Ruh Adlı Eseri**. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- BAŞ, Erdoğan (2010). "Şeyhzâde", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 39. s. 97-98. İstanbul.
- BAŞ, Derya (2013). "Yâfî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 143. s. 175-177. İstanbul.
- BAŞARAN, Selman (1995). "Fazl b. Abbas B. Abdülmuttalib", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 12. s. 272-273. İstanbul.
- BÖREKÇİ, Günhan (2016). **Macaristan'da Bir Osmanlı Padişahı: Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi Rûznâmesi (1596)**. İstanbul: Okur Kitaplığı 1. Basım
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333/1915). **Osmanlı Müellifleri**. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Cafer İyânî Bey. **Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh**. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi. Nuruosmaniye No.4998.

Cafer İyânî Bey. **Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh**. Topkapı Müzesi Kütüphanesi. Yeniler No. 1778.

Cafer İyânî Bey. **Zübdetü'n-Nesâyih ve Umdetü't-Tevârîh**. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi. No. B1465.

CANATAR, Mehmet (1993). **Müverrih Cenâbî Mustafa Efendi ve Cenâbî Tarihi**. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

CERRAHOĞLU, İsmail (1995). "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 11. s. 260-261. İstanbul.

CEYHAN, Semih (2004). "Mesnevî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 29. s. 325-334. Ankara.

ÇAVUŞOĞLU, Ali Hakan-ÖZDİREK, Recep (2010). "Süfyân es-Sevrî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 38. s. 23-28. İstanbul.

DANIŞMAN, Zuhuri (1985). **Koçi Bey Risalesi**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

DONUK, Suat (2020). **Gelibolulu Mustafa Âli-Künhü'l-Ahbâr**. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

EFENDİOĞLU, Mehmet (2007) "Osman b. Talha", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 33. s. 475. İstanbul.

EMECEN, Feridun M. (2014). **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**. İstanbul: Timaş Yayınları.

GÜNDÜZ, Tufan (2015). **Kızılbaşlar Osmanlılar Safevîler**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

GÜR, Nagihan (2014). **Klasik Türk Edebiyatında Takriz**-Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HATİBOĞLU, İbrahim (2004). "Mesâbîhu's-Sünne", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 29. s. 258-260. Ankara.

HİRA, Ayhan. "Bir Katalog Yanıltması: Kırk Emre Mehmed b. Mustafa el-Hamîdî el-Karamanî'nin (ö.1475) Şeyh Bedreddin'e (ö. 1420) Nispet Edilen Câmiu'l-Fetâvâ Adlı Eseri". **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 10 (Sonbahar 2012), 67-89.

İBRÂHİMÎ, Dâvud (1995). "Esrârname", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 11. s. 434-435. İstanbul.

- İNALCIK, Halil (2014). **Devlet-i Aliyye Klasik Dönem (1302-1606)**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KANDEMİR, M. Yaşar. (1993). "el-Câmiu's-Sahîh", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 7. s. 114-123. İstanbul.
- KANDEMİR, M. Yaşar (1994). "Ebû Hüreyre", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 160-167. İstanbul.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2007). "Nevevî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 33. s. 45-49. İstanbul.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2020) "Muâz b. Cebel", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 30. s. 336-338. Ankara.
- KAPLAN, Mahmut (2001). "Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular." **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** (9). s. 133-185.
- KAPLAN, Mahmut (2002). "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler." **Türkler**. (nşr. Hasan Celal Güzel vd.) Ankara. C. XI. s. 791-799.
- KAPLAN, Mahmut (2015). **Hayriyye-i Nâbî: İnceleme-Metin**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- KARATAŞ, Turan (2002). **Takriz Edebiyatı**. Ankara: Hece Yayınları.
- KARTAL, Ahmet-ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2013). **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2013). "YAHYÂ EFENDİ, Zekeriyyâzâde", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 43. s. 245-246. İstanbul.
- KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet (2001). **Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih vdğ. (2012). **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KÖLE, Bekir (2001). **Zeynüddin Hâfî Hayatı Eserleri Tasavvuf Anlayışı ve el-Vasâya'l-Kudsiyye Adlı Eserinin Tahkîki**, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad (2014). **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Alfa Tarih.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (2014). **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- MAXİM, Mihai (2012). "Tımışvar", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 41. s. 94-95. İstanbul.
- OKUMUş, Ömer (1993). "Câmî, Abdurrahman", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 7. s. 94-99. İstanbul.
- ÖNGÖREN, Reşat (2000). "İbrâhim b. Edhem", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 21. s. 295-296. İstanbul.
- ÖNGÖREN, Reşat (2013). "Zeynüddin el-Hâfî", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**, C. 44. s. 375-377. İstanbul.
- ÖZBAL, Mustafa (2005). **Peçevî Tarihi**. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ÖZEK, Ali (2022). "el-Keşşâf", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 25. s. 329-330. Ankara.
- PALA, İskender (2006). "Nasihatnâme", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 32. s. 409-410. İstanbul.
- Peçevî İbrahim Efendi (1283/1866). **Târîh-i Peçevî**. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- şAHİNOĞLU, M. Nazif (1991). "Attâr, Ferîdüddin", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 4. s. 95-98. İstanbul.
- TAşPINAR, İsmail (2009). "Sâm", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 36. s. 60-61. İstanbul.
- TAYşI, Mehmet Serhan (1989). "Ali Dede, Bosnevî", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 2. s. 386. İstanbul.
- TÜRER, Osman (1996). "Fudayl b. İyâz", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 13. s. 208-209. İstanbul.
- UĞUR, Mücteba (1996). "Firdevsü'l-Ahbâr", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 13. s. 129-131. İstanbul.
- UZUN, Mustafa İsmet-ARSLAN, Ahmet Turan (2010). "Takriz", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 39. s. 472-474. İstanbul.
- UZUNÇARşILI, İsmail Hakkı (1988). **Osmanlı Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa (1994). "Ebû Hanîfe", **TDV İşlâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 143-145. İstanbul.

ÜNLÜ, Osman (2015). **Kaniye Müdafaası ve Cihâd-nâme-i Hasan Paşa**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

ÜNLÜ, Osman (2020). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Klasik Anlatı İzleri”. **Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin**.(Ed. Bahtiyar Aslan). 197-208. Bandırma: Bandırma Onyediyüzyıl Üniversitesi Yayınları.

ÜZÜM, İlyas (2022) "Kızılbaş", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 25. s. 546-557. Ankara.

YAKIT, İsmail (2010). **Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

YAMAN, Ahmet (2009). "es-Siyerü'l-Kebîr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 37. s. 327-329. İstanbul.

YARDIM, Ali (1994). "Düldül", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 10. s. 20-21. İstanbul.

YAVUZ, Y. Şevki (1992) "Beyzâvî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 6. s. 100-103. İstanbul.

YAVUZ, Hulusi (1997). "Hasan Paşa, Yemenli", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 16 s. 341-342. İstanbul.

YAZICI, Tahsin (1998). "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 17. s. 186-188. İstanbul.

YILDIRIM, Seyfullah (2020). “Efsaneden Tarihe, Tarihten Edebi Esere “Başını Vermeyen Şehit”. **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**. C.9. Sayı 25.

YILMAZ, Mehmet (2013). **Kültürümüzde Ayet ve Hadisler**. İstanbul: Kesit Yayınları.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Zübdetü'n-Neşâyîh ve 'Umdetü't-Tevārîh

[N38b] [T1b] Hâmd-i bî-ḥad ol ḥallāk-ı 'āleme ki *fahkūm beyne'n-nās bi'l-adl*⁸⁰ ile 'ulemā-i dīn ve ümerā-i güzîni 'adl ü iḥsāna tenbīh idüp vücūd-ı selāṭīn-i 'adālet-āyīn ile def'-i zulām-ı mezālīm-i zulm-i zālīmīn iyledi ve ṣenā-yı lā yū'ad ol rezzāk-ı benī-ademe ki *ve cāhidu fī-sebīlillah*⁸¹ fermān-ı mağfiret-'unvānı ile 'ibād-ı merhamet mu'tādın ḡazā vü cihāda tergīb idüp tīg-i İslām-ı nuṣret-encām ile recm-i şeyātīn-i a'dā-i dīn iyledi. Ve ṣalavat-ı bî-ḡāye ve selam-ı bî-nihāye ol fāris-i meydān-ı ḡazā ve müsāfir-i leyletü'l- isrā Hāzret-i Muḥammed Muṣṭafa ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem fī's-ṣubḥi ve'l-mesānuñ ve ravza-i muḥaṭṭara-i cennet-āsālari üzerine olsun ki *nebīun meb'ūsu bi'l-cihād*⁸² ve resūl-i rabbū'l-'ibād olup ṣaḥn-ı serāy-ı dünyāyı şu'le-i āfītāb-ı 'adālet-i tīg-i belīḡi ile rūṣen ve 'işret-ḡāne-i 'uḡbāyı māhtāb-ı şefā'at-ı bî-dirīḡi ile münevver ü mübeyyen iylemişdür ve dūrūd-ı taḥiyyāt ve cünūd-ı tesliyyāt ḥāzret-i Çehār-yār-ı bā-ṣafā ve 'aşere-i mübeṣṣere-i Muṣṭafaya ki her biri ṣāh-ı enbiyānuñ merci'i ḡavāṣ u 'avāmı ve ol nūr-ı yezdānuñ ḡāim-maḡāmı olup sipeh-sālār-ı muvaḥḥidīn [N39a] ve ḡāyid-i cüyüş-ı İslām u müslimīn olmuşlardır [T2a] ve sāyir ṣaḡābe-i 'izām ve erbāb-ı kirāmına ki *aṣḡābi k'en-nücūmi bi-eyyihim ikteḡeytūm ihtedeytūm*⁸³ onların ṣān-ı 'ālīṣānlarına mā-ṣadaḡdur. *Ammā ba'd* işbu türāb-ı aḡdām-ı 'ulemā ve ḡāk-ı rāh-ı fuḡarā rūzigār-ı sitemkārūñ bî-nām-ı niṣānı ve çarḡ-ı ḡaddāruñ müstmend-i bî-sāmānı diyar-ı Tımışvar-ı celīlū'l-aḡṡāruñ zābiṡ-i emvāl-i sultānī ve ser-defter-i dīvānī ya'nī Peçuylu Ca'fer 'Iyānī nāmı ile beyne'l-a'yān müṣārūn-ileyh bi'l-benān olan 'abd-ı nā-tüvān sene-i şülüş ba'de elf ḡatteme⁸⁴ bi'l-ḡayr ve's-

⁸⁰ Sâd (38/26): "İnsanlar arasında adaletle hükmet."

⁸¹ Tevbe (9/41): "Ve Allah yolunda cihad edin. "

⁸² "Cihat için gönderilmiş peygamber."

⁸³ "Benim ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayeti bulursunuz." (bkz. Beyhakî, el-Medhal, s.164, Kenzu'l-ummal, h. no: 1002)

⁸⁴ 1003/1594

şeref tārīhinde vezāret şadāreti ile Rūm ili eyāletine mutaşarrıf olan rāfi‘-i rāyātü’t-dīnū’l-lezher, mevzih-i āyātü’s-şer‘ü’l-muṭahharu’s-seyfü’l-mülūk ‘alā i‘ nāk a‘ dā-yı Allah ve a‘ dā-i’r-resül emīn-i mülk ü millet yemīn-i dīn ü devlet müşīr-i rūşen-zamīr ibni vezīrū’l-kebīr Sinān Paşa a‘ nī Ḥazret-i vezīr⁸⁵ Meḥemmed Paşa ḥafzullāhi te‘ālā mim mā yeḥāf u yaḥşā ḥazretlerinüñ ḥuzūrlarında kemer-i ḥidmeti miyānumuza bend ve müstevcibü’s-sürūrlarında silsile-i ‘ubūdiyeti gerden-i cānumuza kemend idüp envā‘-ı ri‘āyet-i cemīlleri ile ser-efrāz ve eşnaf-ı muşāḥabet-i celīlleri ile ercmend ü mümtāz iken bu ‘abd-i kemīneye ‘ināyet-i ilahī ḫarīn ve hidayet-i Şamedānī mu‘īn ü rehīn olup sa‘ādet-i dünyā ve salṭanat-ı bī-beḳā cümleten hebā vü fenā olduğundan mā‘adā işbu devlet-i ‘ālī-tāḳ ke-beytü’l-‘ankebūt fi’l-āfāk idügi müşāhid olınmağın defterdār-ı ‘ālī-miḳdārlik şadrını salṭanat-ı faḳr u fenāya ve şevket-i ‘izzet-i ‘uḳbāya tebdīl idüp ṭavāf-ı beytü’l-ḫarām⁸⁶ ve ziyāret-i ravza-i [T2b] ḥazret-i seyyidü’l-enām ‘aleyhüşşelatü ve’s-selām [N39b] ḫaşdına bu ‘abd-ı şadāḳat-kār ‘ālem-i seyāḫati ihtiyār idüp cānib-i Mışr-ı nādire-i ‘aşra ‘āzim ve levāzım-ı sefer-i Ḥicāz u Yemene cāzim olmağın vilayet-i Yemen muḥāfazasında olan düstūr-ı ‘ālī himem müstaḥdem-i aşḫābu’s-seyf ve’l-ḳalem müsteb‘idü’l-aḫrār bi’l-luṭf ve’l-ekrem vezīr-i dānā ve müşīr-i tüvānā a‘ nī Ḥasan Paşa edāmallāh te‘ālā iḥlālehu ve bellağahu kemā yeşā ḥazretleriniñ dāimā pīşesi füzalā-yı ‘ālī-miḳdāra rağbet ü endīşesi füşeḫā-i şīrīn-güftāra ri‘āyet olduğü ecilden ekşer fuzalā vü fuşāḫā ve fırḳa-i şu‘arā vü bülegā ol diyār-ı fasīḫatü’l-aḳṭārda maḳarr u me’vā iyledüklerinden ğayrı bu türāb-ı aḳdām ve ‘abd-ı müstehām ziyāret-i evliyā-ı ‘izām için sür‘at ü iḳdām ile bilād-ı Yemen-i meymenet-‘unvānda şehir-i Şan‘ān ki cennetden bir nişān ve evliyā-ı ‘azīmü’s-şānı bī-pāyān bir vilāyet-i vāsi‘atü’l-mekāndır. Ḳaṭ‘-ı menāzil ve ṭayy-ı merāḫil ile ol şehir-i bī-hem-tāya vāşıl u dāḫil olduğumuzda *inne’l-hedāya ‘alā-miḳdāri muḥdīhā* müḳteżāsınca diledüm ki bu ‘abd-ı za‘īf ü naḫīf te’līf ü taşnīf etdügi kitāb-ı müsteṭābı ber-güzār u yādgār için ol vezīr-i kāmḳaruñ ḥuzūr-ı ‘izzet-medārlarına irsāl ü nişār iyleyem lakin ol diyār-ı celīlü’l-‘itibārda

⁸⁵ vezīr: -N

⁸⁶ Beytü’l-ḫarām: beytullāhi’l-ḫarām T

vākı' olan 'ulemā vü fuḫalā bu 'abd-ı bī-riyāya naşīḫat ü ilkā idüp eytdiler ki ey miskīn-i cefā-pīşe ve ey ğamgīn-i vaḫt-endīşe zümre-i fuḫalā vü fuḫahā ve fırḫa-i fuḫahā vüzerā-yı devlet-ārā ve vükela-yı tüvānā olanların meclis-i 'ālīlerine vuşul u duḫūle erbāb-ı 'uḫūle [T3a] kār-ı müşkil [N40a] olmuştur. Dünyāda şāḫib-i salṭanat ve zamānede erbāb-ı riḫāset mülāḫaza kılduḡuñ ḫabā'ıl ziynet-i dünyā ile mest-i la-ya'kıl olmaḡın feḫā'ıl ü ḫaḫā'ıl ile kāmīl olan tā'ife ekşerühüm Allahu te'ālā yevmi'l-ḫā'ife bunların ḫuḫūrunda zelīl ü rezīl ve merḫamet ü şefḫatleri ḫalīl ü 'alīl idügi 'ākīle niçe vechle rüşen ü delīldir. İmdi bu kitāb-ı müsteṭābı bir pādīşāḫ-ı 'azīmü's-şānuñ āsitānesine şun ki anuñ vezīri vü naḫīri yok ve lüṭuf u iḫsānı çok bir pādīşāḫ-ı bī-zevāl ve sulṭān-ı müte'āldür ki mülk ü salṭanatına hergiz izlāl ü infī'āl gelmek ihtimālī emr-i muḫāldir dēyü bu bende-i bī-'illete naşīḫat ü iḫdām itdiler ve metā'-ı ma'rifet-bāzār-ı ḫillette ve cevāḫir-i faḫīlet ḫıymet u raḡbetde olmaduḡın ḫaber-i ḫaḫīḫat ile i'lām itdiler.

Mev'ıza: 'Aḫīb-i hinde'l-esrār rūzigār-ı ḡaddār ve ḫarḫ-ı sitem-kār-ı kec-reftāruñ ḫilāf devvārına vāḫıf ve dünyā-yı dūna meftūn olmayan 'ārīf ḫuḫūşa 'adl ü iḫsāna mā'il ü ḫā'il olan ehl-i dil-i bī-ḡıll şol aşḫāb-ı devlet ve erbāb-ı şadāretdür ki ḫazret-i rabbū'l-'izzet anlara devlet ü sa'ādet ve şevket ü riḫāset virüp sāir 'avāmdan anları tercīḫ ü imtiyāz ve cümleñün üzerine ser-efrāz iyleye. Ol maḫūle şāḫib-i sa'ādet ve lāyık-ı şadāret olan kimselere lāzım u mühimdir ki kendünñ evvelki ḫālin ve 'ālem-i faḫrda çekilen ibtizālın fıkır idüp devlet-i dünyā emānet ḫoyulmuş 'aṭīyye-i Ḥudā [T3b] ve mevhibe-i kibriyā idügin bileler daḫı emānetullāḫ olan devlet ü şevkete⁸⁷ zerre ḫadar maḡrūr u mesrūr olmayup ehl-i faḫīlet olanlara [N40b] ri'āyet ü raḡbet kendü nefis ü nefīslerine 'ādet ve sünnet edineler.

Meşnevī li-müellifihi

(Mefā'ılün mefā'ılün fe'ülün)

Cihānda aña dirler merd-i ḫuḫ-yār

⁸⁷ Şevkete: şevketine T

Ki ola hāl-i mazīden haber-dār

Qıla evvelki hālın fikr ü iz' ān

İde mevlāsına şükrin firāvān

Libās-ı faḥr ile tāt-ı serveri

Vire bir şāla terk ide gurūrı

Aña hem 'avn-ı bārī yāver ola

Cihān serverleri hep çāker ola

Fülānum ben dēyü dāim uran lāf

Degül vallahi billāhi ehl-i inşāf

Ḥasāsetle içi taşu tutan pas

Degül mer' i o 'indallāhu ve'n-nās

Kim ola ehl-i 'irfāna ma' ādin

Olur 'avn-i Ḥudā aña muḳārin

Olur iḳbāle isti' dādı anuñ

Ṭola⁸⁸ rāyuñla dehre adı anuñ

Qanı dünyā benüm diyen selāṭīn

Olubdur⁸⁹ her biri ālūde-i ṭīn

Qalan bir nām-ı nīgūdur cihānda

Oḳurlar gūşe gūşe dāstānda

Nesr: El-hāşıl kelām-ı mezkūr olan fuḫalā-i kirām bu eḳallü'l-enāma çün bu vechle ibrām ü iḳdām itdiler, ḡayret ü ḡayretümden niçe zamān vālih ü ḡayrān ḳaldum. 'Āḳıbetü'l-merām aḡvāl-i zarūret-encāmum neye dāll ola dēyü tefsīr-i şerīf-i sa'ādet-redīfden fāl iyledüm. Ol sāl at [T4a] ḡikmet-i ḡazret-i rabbü'l-izzet ile ḡasb-i ḡālūme bu fāl-i şerīf geldi ki ḳālellāhu

⁸⁸ tola:dola T

⁸⁹ olubdur: olupdur T

sübhānehu ve te‘ālā fī hādīşü’l-kudsī *innallāhe melikü’l mülük kulübü’l-mülük ve nevāhihüm biyedihi*. Ya‘nî leyle-i mi‘râcda hâzret-i hâk ve feyyâz-ı muṭlaḳ amennâ ve şaddaḳ resûl-i şâhîb-i uşûlüne ḥiṭâb-ı müsteṭâb kılub buyurur ki yâ Muḥammed pâdişâhların pâdişâhı benim dükeli dünyâ pâdişâhlarının ön şaḥları benim yed-i kudretümde ve ‘alî ḥikmetümdedir. [N41a]

Her ḳankı ṭarafa dilersem döndürüp meyl ü maḥabbet ve ḳullarumuñ ḳankısına istersem raġbet ü ri‘âyet itdürürüm dëyü buyurur. Bildüm ki âsitâne anuñ âsitânesidür ki zerre ḳadar saltânâtına fenâ ve mülkine hebâ irişmez ve anuñ kemâl-i ḳudret ü ‘âzâmetine erbâb-ı ‘uḳûluñ ‘aḳılları yetişmez. Huşûşa cenâb-ı kibriyâ senüñ envâ‘-ı ‘ibret ‘acîbesin bilmekde lisân-ı insân ‘âciz ü ḳaşır ve eşnâf-ı ḥikmet-i ġarîbesin fehmi itmekde zebân-ı serî‘ü’l-beyân mâhir ü ḳâdir degüldür. Pes bu bende-i bî-‘illet hâzret-i rabbü’l-‘izzetüñ ‘uluvv-ı ‘inâyetine tevekkül ve hâzret-i faḥr-ı rûsûl ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâmuñ şefâ‘at ü i‘ânetine tevessül iyleyüp ġazâ-i ġarrâ ve ‘adl-i bî-hemtâ şevâbından ve neşâyiḥ-i ehl-i sülûk tevârîḥ-i ṭavâyi‘i mülûkdan birer miḳdâr fevâyid cem‘ idüp ihtişâr üzere bu risâle-i şerîfenüñ ihtirâ‘ ü te’lîfine mübâşeret iyledüm. Tâ kim bu risâle-i mergûbeden cümle-i mü‘minîn ve ‘âmmeh-i muvaḥḥidîn istifâde iyleyüp bu bende-i bî-miḳdârı [T4b] ya‘nî Ca‘fer ‘Iyânî-i ḥâksârı du‘â-yı ḥayr ile yâd ve rûḥ-ı za‘îfini âbâd itmege ḥüsn-i himmet ve bezl-i mürüvvet ideler. Huşûşa fuṣalâ-i belâġat-pîşe ve fuṣahâ-i diḳḳat-endîşeden me’mûldür ki bu bende-i mûruñ ḥaṭâ ve ḳuşûrını ‘afv u ma‘zûr ve ḳalem-i şaḥt ile saḳamı mestûr itmege iḥsân u mevḫûr ideler.

Meşnevî

(Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün)

Dirîġ itme mü’ellifden du‘âyı

Severseñ ger ḥabîb-i kibriyâyı

Kitâbumda ḥaṭâ gördükde ey cân

Anı taşḥîḥ idersin oldur iḥsân

Mürekkebdür beşer hayr ile şerden
Haṭā olmaz ‘aceb nev’-i beşerden [N41b]

Hemîşe âdemüñ kârı haṭâdır
Haṭâlardan berî zât-ı Hudâdır

Neşr: Egerçi ‘ulemâ-yı edyân ve fużalâ-yı ‘azîmü’s-şân niçe kitâb-ı bedî‘ü’l-beyân taḥrîr ü ‘ıyân⁹⁰ iylemişdür. Lakin işbu risâle-i şerîfe ve maḳâle-i laṭîfede mestûr u mezkûr olan ḥikâyât u kinâyât yigirmi üç ‘aded kimi Türkî ve kimi ‘Arabî ve Fârisî kitâblardan⁹¹ bunca fevâyidi cem‘ idüp bu minvâl-i icmâl üzre taḥrîr-i maḳâl olundu ve kitâb-ı merḳûm Zübdetü’n-Neşâyîḥ ve ‘Umdetü’t-Tevârîḥ ismi ile mevsûm olup dört bâb üzre ihtîşâr u intihâb olundu. Tâ kim kıra’at iden ‘âşıqlara ve nazar iden şâdıqlara bâ‘ış-i şadâ‘ olmayup külli intifâ‘ ḥâşıl ideler. İnşâallâhu te‘âlâ. **Bâb-ı evvel:** ‘Adl-i bî-bedel cümleden efḍal ve ekmel idügin bildürür. [T5a] **Bâb-ı şâni:** Cihâd-ı maḡfîret-‘ unvânı ve şühedâ-yı ehl-i cinânı ve ol fırça-i sü‘edânuñ derecât u ṭabaḳâtını bildirir. **Bâb-ı sâlis:** Fezâ’il-i çehâr-yâr-ı güzîn ve fezâ’il-i aşḫâb-ı kibâr-ı dîn ve ol sulṭânlara buḡz u kîn iyleyen melâ’în-i bed-âyinüñ ḥasb-i ḥâllerini beyân ider. **Bâb-ı râbi‘:** Ef’âl-i ḥarâm ve aḥvâl-i eytâmdan ictinâb idüp muḥannet ve şiddet zamânında tevekkül ü şabr u taḥammül iylemegüñ fażîletini ‘ayân ider ve vallâhu yehdî men yeşâu ilâ şırât-ı müstaḳîm.

BÂB-I EVVEL

‘Adl ü istikâmet cümleden efḍal idügin beyân⁹² ve ‘ibādullahuñ zulm ü ‘adâvet ile ḳulûbın vîrân

eyleyen bed-gümânlaruñ ḥasb-ı ḥâllerini beyân iyer.

Erbâb-ı revâyic-i ḥayâl ve aşḫâb-ı bedâyi‘-i maḳâl ya‘nî râviyân-ı tevârîḥ-i ‘âlem ve nâḳilân-ı ser-güzeşt-i benî âdem şöyle rivâyet iderler ki keyfiyyet-i benî âdem [N42a] perde-i ‘ademde mestûr iken iḳtîfâ-yı irâdetullah ile zuhûra gelüp nesl-i Âdem ‘aleyhisselâm üreyüp cedîd erkânlar zâhir ve teklîfât-ı emr ü nehy bâhir ve yeryüzü emr-i me’mûr ile ma‘mûr ve ta’yîn-i riyâset ve tertîb-i siyâset

⁹⁰ ‘ıyân: beyân T

⁹¹ Kitâblardan: kitâblarından T

⁹² Beyân: -N

ile cābirler maḫhūr olıcaḫ evlād-ı Ādem ‘aleyhisselām şahn-ı serāy-ı dünyā vü feżāya maḫām-ı bī-beḫāda şerefen ve ğaraben toptolu olup Ḥaḫ te‘ālā nesl-i insānı birer kimesneye münḥaşır ve içlerinde ḥākim idüp emrine musahḥar itmekle dünyānuñ dāīm ü ḳāīm olması ümerā-yı ‘ādil ve ḥükemā-i ‘āḳil ile olduğın ḥazret-i ḥaḫ celle ve ‘alā Ḳurān-ı ‘azīminde buyurmuşdur: [T5b] Kemā ḳālallāhu sübhāne ve te‘ālā *velev lā def ‘allahi’n-nāse ba‘dahum bi-ba‘din le fesedetil arḍu ve lakinnallahe zu faḍlin ‘alel ‘ālemin.*⁹³ Ya‘nī eger Allāhu te‘ālā sulṭānları ve ümerāyı yeryüzinde vaż‘ u naşb iylemese ḳavī olanlar za‘īf-i helāk idüp mazlūm ile zālīmüñ mā-beyni fark ve inşāf u ‘adl olunmayup yeryüzi müşevveş ü muḥattal olmaḫ müḳerrer idi. Pes Bārī te‘ālānuñ def‘i olmayaydı dükeli ḥalāyıḳuñ hālleri nizām ve ümerāsı intizām bulmayup yeryüzinde olan nesneler fāsıd olaydı ḥazret-i Ḥudā-yı müte‘āl insān-ı za‘īf-i āsūde-ḥāl ü ‘ibād-ı naḥīf-i müreffehü’l-bāl itmek içün kemāl-i ‘ināyetinden dükeli ‘ālemlerüñ üzerine āl-i ‘Osmāniyānı naşb ü ta‘yīn idüp anlaruñ ‘adli sebebiyle erkān-ı insānı ve tarīḳ-i şer‘-i şerīf-i ‘azīmu’l-‘unvānı muta‘ayyin iyledi. Ḥuşūşā pādişāhumuz ḥazret-i selāṭīn-i cihān ve ḥavākīn-i devrān [N42b] ḥāfız-ı ‘ibādu’r-rahmān zübde-i āl-i ‘Osmān Sulṭān-ı Mücāhid ve ğāzī Ebū’l-feth ve’l-meğāzī mazhar-ı te’yid-i rabbü’ş-şamed Ḥusrev-i şāhib-ḳirān sulṭān Meḥemmed Allāhümme eyyedehu ve ebbedehu fī-mesnedi’l-ḥilāfete halledehu ḥazretlerinüñ ḳudūm-ı sa‘ādet-rusūmları serīr-i saltānata zīb ü ziynet ve şeref ü behcet verilden berü rüsūm-ı şürūr u fesād mün‘adim ve ḳavā‘id-i fücūr u ‘inād münhezim olup merāsım-i dīn ü devlet ve ma‘ālim-i āyīn ü millet tāze tarāvet bulduğundan mā‘adā ol sulṭān-ı ‘ādil-dil ve şehinşāh-ı ‘āḳilüñ sāye-i sa‘ādet ve zıll-i ḥimāyetlerinde ‘amme-i ḥaḫ-ı cihān ve kāffe-i ‘ibādu’r-rahman mesrūr u ḥandān olmaḫ ile memālik-i ehl-i īmān [T6a] ma‘mūr u ābādān olmuş idi.

Beyt

(Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün)

Tīġ-i nuşret-güsterinden dīn ü dünyā muntaẓam

⁹³ Bakara (2/251): Eğer Allah, insanların bir kısmını bir kısmıyla savmasaydı, yeryüzü bozguna uğrardı. Ancak Allah, bütün alemlere karşı sınırsız lütuf sahibidir.

Rimh-i devlet-perverinden mülk ü millet müstaķīm

Nesr: Ve ol pādişāh-ı rā'ī-i ra'ıyyet ve sā'ī-i dīn ü milletüñ 'avātıf-ı sāyesinde ħarīfān-ı ħām-dest ve ħarīşān-ı dünyā-perestüñ dendān-ı ħama' ve dest-i teṭāvülleri şikest olmuş idi.

Nazm

İn-çe şāhist der-serīr-i Hüdā

Ḥalledallāhu zıllehu ebedā⁹⁴

Nesr: Ḥulāsa-i kelām ve zübde-i merām pādişāh-ı İslām ve şehinşāh-ı benām olanlar es-sultān-ı zıllullāh ile müste'ad olmakdan ġaraż-ı küllī oldur ki kāffe-i müslimīn ve 'āmmе-i muvaḥḥidīn ketef-i ħimāyet ve zıll-ı re'fetleri ile müstazıll olup eyyām-ı 'adālet-encāmlarunda şerāyiṭ-i İslām ve şerāyi' ḥazret-i seyyidü'l-enām 'aleyhi's-şalātu ve's-selām ri'āyet-i aḥvāl-i ḥavāş u 'avām 'alā-vefķi'l-merām intizām bulmağıla rüz-ı 'uḡbāda 'uḡbāt-āşāmdan ḥalāş olup [N43a] iki cihān devletine vāşıl u dāḡıl olalar. Nitekim 'ulemā-i mütekaddimīn ve fużalā-i müte'aḡḡirīn rıḡvānullāhi te'ālā 'aleyhim ecma'īn kitāb-ı müsteṭāblarında ittifaḡ üzere rivāyet iylemişler ki ḥalīfetullah ve pādişāh-ı zıllullāh olanlara evvelā lāzım ve mühim olan şiyānet-i memleket ve ħimāyet-i ra'ıyyet için bir emīn ü dīndār ve ħama'-ı ḡāmdan perḥīz-kār kimesneyi destūr-ı şāhib-tedbīr ve vezīr-i rüşen-zamīr naşb u ta'yīn iyleyeler ki ol vezīr-i sāhib-tedbīrūñ 'aḡlı ve 'ilmi cümle cumḡūra şāmil olup dāīmā ḡuzūr-ı selāṭīn-i sa'ādet-ḡarīnde fuḡarā [T6b] vü zu'afānuñ āsūde-ḡāl olmaları bābında diḡḡat ve ḡayr-ı naşīḡati 'ādet iyleye. Zīrā rāḡat ve iṭminān-ı re'āyā ve eger tefriḡa-i 'aceze-i berāyādur. Müşīr-i memleket ve müdebbir-i umūr-ı saltanat ve vükelā-i pādişāh-ı şāhib-'azimet olanlaruñ taḡayyüd ve ihmāllerine müfevveż olduğı *ni'me'l-zahir elvezīr la-yaşluḡu's-sultānu illā bi'l-vezīr*. Mażmūn-ı 'izzet meknūnundan ma'lūmdur. Pes bir sultān-ı 'ādil ve bir pādişāh-ı 'āḡil ki zimām-ı⁹⁵ mehām-ı enāmı bir vezīr-i kārdān-ı kāmil eline tefvīz itmiş ola. Ol daḡı dünyā ve āḡiretlerūn şiyānet ve tefahḡuş-ı

⁹⁴ “Doğru yolun tahtında oturan bu şahın gölgesini Allah ebedi kılsın.”

⁹⁵ Zimām: zamān T

aḥvāl-i ra' iyyete diḳḳat idüp *irḥamu men fi'l-arḍi yerḥamüküm men fi's-semā'*⁹⁶ ve aḳḍi beyne'n-nāsu biḥükullāhu te'ālā feḥāvī-i şerīfelerün ilḳā iylemeyüp şerā' iṭe emānet ü vezāret ü vekāleti kemā hüve ḥaḳḳahu ri'āyet ü icrā iyleye inşāallahü'l-melikü'l-mennān ol vilāyete ḳaṭ'ā ḥalel ü noḳşān ṭārī olmaya. Bu ma' nāya delīl-i ḳāṭı' ve bürhān-ı sātı' oldur ki enbiyā-yı 'izām 'aleyhimü's-şalātu ve's-selām istizḥār te'yīdāt-ı rabbānī ve istimdād-ı tevḫīḳāt-ı yezdānī ḥilyesiyle mücellā iken yine [N43b] taşarruf-ı a' mālde ṭālib-i vezīr-i 'āḳil ve rāḡıb-ı müşīr-i kāmīl ḥaḳḳında *vec'al lī vezīrān ehlī ḥārūne eḥī'*⁹⁷ āyet-i kerīmesi vāḳı' olmuştur. Zīrā ki taḳrīr-i meşālīḥ-i 'ālem ve tesyīr-i dergāḥ-ı mu' azzam anlaruñ zihn-i mergūbları ile muḳannen ve ṭab' -ı selīmlerine müberhendür. Nitekim 'ilm ü ḥikmetserverleri ve faẓl u ḥikmetbihterleri dimişler ki⁹⁸ salṭanat-ı felek-girdār bir ḥayme-i bülend ü sāyedārdur ve anuñ sütūn-ı⁹⁹ üstüvārı vezīr-i dindār [T7a] ve müşīr-i sa' ādet-medār ve sāyir ümerā ve nevvābdur. Pes imdi vüzerā-yı 'izām ve ümerā-yı benām olanlar daḥı salṭanat-ı dünyā içün rif' at-ı 'uḳbā-ı ḥümāyūnı ferāmūş iylemek münāsib degüldür. *Vemā 'indallāhu ḥayrun ve ebḳā'*¹⁰⁰ āyet-i kerīmesinüñ ma' nā-yı şerīfin yād idüp *yevme yefirru'l-mer'u min eḥīhi ve ummihi ve ebihi'*¹⁰¹ günlerini ḥāṭır-ı 'āṭırına getürüp anlar ki müstevcib-i ihānet ve nümūdār-ı siyāsetdür. Zūlm ü meḳāyirlerün ve ḥubṣ-ı 'aḳāyidlerün mazlūmlaruñ üzerinden def' ü ref' iyleyeler ve anlar ki günāhlarına iḳrār idüp nādīm ve 'arşa-i istiḡfārda sādīm olalar. Be-ḥasbı's-şer' i's-şerīf lāyık-ı şefḳat ve müsteḥaḳ-ı re'fet olanlara 'afv u merḥamet ve şefḳat iylemek mücib-i rızā-yı ilāhī ve sebeb-i ḥoşnūdī-i ḥazret-i risālet-penāhıdır.

Nazm

(Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün)

⁹⁶ Bu hadis-i şerifi Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallāhu anhumâ) anlatmıştır. “Sizler yeryüzündekilere karşı rahmetli olun ki sema da bulunanlar da size merhamet etsinler.” Kaynak: Tirmizi, Birr 16, (1925), Ebu Davud, Edeb 66, (4941)

⁹⁷ Taha (20/29-30): Ailemden birini bana yardımcı kıl. Kardeşim Hârûn' u.

⁹⁸ Dimişler ki: dimişlerdir ki T

⁹⁹ Sütün: sütür T

¹⁰⁰ Kasas (28/60): Allah katında olanlar ise, daha değerli ve daha kalıcıdır.

¹⁰¹ Abese (80/34-35): O gün kişi kaçır kadeşinden ve anasından ve babasından...

Naql ider Hakkdan Ahmed-i ‘Arabî

Sebkât rahmetî ‘alâ gâzabî

Nesr: Ya‘nî hâzret-i Hakk celle ve ‘alâ-leyle-i mi‘râcda hâzret-i habîb-i ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve selleme buyurur: Ey benüm habîbüm, “Benüm rahmetüm gâzabum üzre sâbıkdur ve şefkât ü ‘inâyetüm hemîşe erbâb-ı zünüb u ‘işyân iden ‘ibāduma lâyıkdur,” dëyü buyurur. Dünyâda ‘âkıl ü kâmil ve şer‘-i şerîf-i ulû‘l-emr ile ‘âmil [N44a] olanlar ne deñlü ‘adâleti ve tarîk-i istikâmeti elden kırmayup şer‘-i şerîf-i ‘azîmü’l-‘unvânı şiyânet ve fuqarâ vü zu‘afâyı himâyet iyleseler hâzret-i Hüdâ-yı müte‘âl ebedü’d-dehr her ol vilâyete zevâl iriştirmek ihtimâli yoqdur.¹⁰² Bir diyârûñ harâb [T7b] u yebâb olması zulm ü bid‘at ile olduğı Qur‘ân-ı ‘azîmü’s-şân şâhid ü beyândur. Kemâ kıālallâhu tebâreke ve te‘âlâ *ve mâ [kâne]*¹⁰³ *rabbüke lî-yuhlike’l-kurâ bi-zulmin.*¹⁰⁴

Nazm

(Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün)

Eyle¹⁰⁵ zulm idem¹⁰⁶ irmez mülküme

Turur küfr ile turmaz zulm ile mülk

Nesr:¹⁰⁷ Huşûşâ Hâzret-i fâhr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bu hadîş-i kudsiyi rivâyet ve leyle-i mi‘râcda hâzret-i rabbü’l-‘izzetden hikâyet buyurur. *El-mülkü yebkâ ma‘al-küfr ve lâ yebkâ me‘az-zulm.* Ya‘nî mülk küfr ile turur zulm ile turmaz.

Nazm

(Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün)

Mülk-i sulţân gerçi kâfir olsa olur pâyidâr lîk

¹⁰² Yoqdur: degildir T

¹⁰³ Ayetin içerisinde geçen bu sözcük her iki nüshada da yazılmamıştır.

¹⁰⁴ Hud (11/117): Yoksa senin rabbın o memleketleri zulm ile yok edecek değildi.

¹⁰⁵ Eyle: dime T

¹⁰⁶ İdem: ider T

¹⁰⁷ Nesr -T

Neşr: Zîrâ kâfir olanların küfri ve ma'şîyeti kendü nefslere 'âid ü râci'dür, gayra degüldür. Fe-emma zâlimlerin zulm ü te'addîleri 'âmme-i nâsa şâmil ve kâffe-i benî Âdeme tenâzül olduğundan gayrı yeryüzinde vâkı' olan hayvânâta ve ahcâr u nebâtâta dağı zulmün şe'âmeti sirâyet ider. **Hikâyet:** Nitekim fuzalâ-i mütekkaddimîn ve füşehâ-i müte'ahhîrîn rivâyet ü hikâyet iyleler. Enüşîrevân-ı 'âdil ol kâmkâr-ı 'âkil bir gün şahrâya çıkup 'asker-i bî-şümâr ile şayd u şikâr iyledi. Hikmet-i perverdigâr ve irâdet-i cabbâr ile ol gün yağmur yağup hevâ gâyet şiddet üzere olmağın serây-ı hâşına varamayup ol pâdişâh-ı cihân bir hâtunun evine varup mihmân oldu ve ol hâtunun bir inegi var idi. Dâimü'l-evkât [N44b] ol ineginün südi ile südmend olup geçinürdi. Ol hâtün pâdişâh-ı rub'-ı meskûna ta'âm [T8a] hâzır itmek için ahsâm olduğda 'âdet-i ma'hûdesi üzre inegün sağmağa mübâşeret iyledi. Nüşîrevân ol zamân bir maqâm-ı refî' ve bir mekân-ı menî' de oturup ol inegün lebn-i şâfına ve keşretine ta'accüb idüp hâtırına huşur iyledi ki ol diyârda ne deñlü sağılur inek var ise her birinden ayda ikişer akçe vaz' iyleyüp beytü'l-mâl için alalar. Çün şabâh oldı, ol hâtün yine tekrâr¹⁰⁸ ta'âm ihzâr itmek için inegün südin sağmağa başladı. Gördi kim südin kesmiş bir katresinden eşer yok. Ol hâtün feryâd idüp evlâd u etbâ'ına eytdi: Tahkîk pâdişâh-ı Cem-câh bir yaramaz nigâh idüp cebr ü ikrâh itmege kaşd iylemişdür¹⁰⁹ deyicek ol bî-çârenün feryâdun Nüşîrevân ol zamân bilüp iz'ân iyledi ve anı katına çağırup hüsn ü mülâfâfet ve envâ'-ı merhamet ü şefkat ile söyleyüp eytdi: Ey bî-çâre fakîre, saña noldı kim feryâd ve merhamet istimdâd idersin? Yoğsa benim ef'âl ü aqvâlimden rencide-i hâtır mı olduñ veyâhüd 'asker-i bî-şumârundan¹¹⁰ kimse senün hâtır-ı pür-melâlünü mi âzürde itdi diyicek ol hâtün-ı 'âkile ve bî-çâre-i kâmile cevâb virüb eytdi: Ey şâh-ı 'âdil ve ey pâdişâh-ı 'âkil, senün 'adl ü inşâfın cümle dünyâya şâmil ve kâffe-i benî Âdeme mütenâzil iken 'adl ü inşâfın semeresiyle bu âna degin inegüm hergiz südin¹¹¹ kesmeyüp [T8b] eyyâm-ı devlet-i pâdişâhîde [N45a] evlâd u etbâ'ım

¹⁰⁸ Tekrâr: -T

¹⁰⁹ İylemişdir: itmişdir T

¹¹⁰ Şumârımdan: şumârdan T

¹¹¹ Hergiz südin: südin hergiz T

ile geinüp hoř-ı hāl ve müferrehü'l-bāl üzre devām-ı devlet-i pādīshāhīye iştiğāl iderdüm. Çün pādīshāh-ı sa' ādet-destgāh inegümün südine bakup nigāh iyledi. Şimdi bir kaṭre süd virmedüğünden mā' adā köyümüzde sākin olan fuṣarānuñ daḡı inekleri cümle südlerin kesmiş. Andan bildüm ki pādīshāh-ı 'ādil ol bir fi' l-i bāṭıl ḡaṭır-ı mübārekine getürmiş, didi. Nüşīrevān ol ḡātūna iḡsān-ı bī-pāyān kılup āferīn ü taḡsīnler iyledi ve fikr itdüğü işe peşīmān olup istiğfār iyledi ve bildi ki ṣālīmūñ ṣulmü ḡayvānāt u nebātātā daḡı sirāyet iyeler.¹¹² 'Ömri oldukça ol pādīshāh-ı Cem-cāh rāh-ı 'adli ḡomayup ṭarīḡ-i istiḡāmetde sa' y-ı cemīl ve ihtimām-ı cezīl itdi.¹¹³

Nazm

Kişi ırmāğ-ı 'adli kim üzedir¹¹⁴

Nebātātı daḡı görüp gözedir

Beyt

(Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül)

Güller açılır 'adl ile her cihāt

Şafā-baḡş u ma' mūr olur kā'īnāt

Hikāyet: Hüseyin Vā' iz Naşīḡatü'l-Mülūk nām kitābında buñā münāsib ḡikāyet iyeler. Hülefā-i benī 'Abbāsiyūnuñ çünkü salṭanat u ḡilāfetleri ziyāde ve şevket ü sa' ādetleri ḡuşāde olup rub' -ı meskūna bāzū-yı kuvvetleri irişdi. Bir gün 'azamet ü iclāl ve devlet ü iḡbāl ile sayd u şikār ve seyr-i kenār için semend-i bād-reftārına süvār olup 'asker-i bī-şumār ile ol gün cibāl ü tilāli seyerān u güzerān iderken ḡalīfenūñ ṭab' iatın ḡāyet-i ḡarāret-i şems mükedder ve mizācın izdiyād-ı 'asker-i zafer-peyker muḡabber iylemiş idi. Bi'z-zarūre¹¹⁵ [T9a] nā-çār olup¹¹⁶ pādīshāh-ı gerdün-vaḡār [N45b] kenār-ı şehirde def' -i ḡarāret ve ref' -i ḡasāvet için bir şeker-fürüşek ondan şu ṭaleb iyledi. Şeker-fürüş daḡı

¹¹² İyeler: ider T

¹¹³ İtdi: iyledi T

¹¹⁴ Üzedir: üzeredir T

¹¹⁵ Bi'z-zarūre: bi'z-zarūr u T

¹¹⁶ Olub: ol T

ḥalīfeyi göricek pāy-ı edeb üzre tūrup bāğçesine varup yedi sekiz dāne şeker kāmışun kesüp fī’l-ḥāl ḥalīfenūñ öñinde ol kāmışların bir meşrebe şeker şerbetin çıkarup ḥalīfenūñ eline şundi. Ḥalīfe ol yedi sekiz kāmışdan bu kadar şerbet ḥāşıl olduğuna ta‘accüb idüp vezīr-i rūşen-zamīrine eytdi ki yedi sekiz kāmışdan bir meşrebe şerbet ḥāşıl olıcağ niçün ḥazīne-i ‘āmirüm mühimmātına bunlardan bir miqdār ḥazīneye alınmaya. Ve bi’l-cümle sekiz kāmış olan bāğçelerden beytü’l-māl içün birer miqdār aqçe ta‘yin olunsun. Serāy-ı serverümüze varılduğda bu emr-i mühimmūñ ḥükmi görülsün deyü cevāb iyledi. Andan dönüp yine şahrā vü cibālī seyerān u güzerān iyledi. Elḥāşıl-ı kelām ol ḥalīfe-i benām ol gün tamām at arkasından inmeyüp seyr ü şayda ikdām iyledi. Aḥşām olduğda yine ol şeker-fürüşūñ bāğçesine varup mihmān oldı ve bāğçede olan şeker kāmışlarından ḥayli kāmış kesdiler ki yine ḥalīfe içün şerbet ḥāşıl iyleyeler. Her ne kadar cehd ü ikdām iylediler, bir katre şuyın çıkarmağa dermān u imkān etmediler. Andan şayir bāğçelerden kāmış taleb iylediler. Anlaruñ dağı dükelisi kūrumuş bulunup bir katre şuyın ḥāşıl itmege çāre idemediler. Bu sırr-ı ‘acībe ve emr-i ġarībe herkes ta‘accüb idüp ve tefekkür ü taḥayyürde kaldılar. Bu eṣnāda ḥalīfenūñ [T9b] vezīr-i şāḥib-tedbīri ḥalīfeye eytdi: [N46a] Ey ḥalīfe-i dīn ve ey leşker-keş-i müsümīn, dünki gün ḥilāf-ı mu‘tād bir emri murād iyledüñüz. Ya‘nī her bāğçeden beytü’l-māl içün bir¹¹⁷ miqdār aqçe ta‘yīn iyledüñüz. Ol niyyetden pādīşāh-ı ‘ālī-cenāb tevbe vü ictināb buyursun. Zīrā bu zulmūñ şe‘āmeti ve bi‘datūñ kabāḥatidür deyicek fī’l-ḥāl ḥalīfe-i ḥurşīd-ferāset teb-i ḥarāret ve envā‘-ı kāsāvet ile bu emr-i bid‘atden tevbe vü ric‘at iyledi. Hemān ol sāt ḥikmet-i rabbū’l-‘izzet ile cemī‘ kāmışlaruñ şuyı k’el-evvel bi’l-ikmāl cārī vü sārī olduğına herkes ta‘accüb ü tefekkür ile ḥazret-i Ḥudānuñ ḥikmet ü ‘āzametüne taḥayyürde kaldılar. Ḥalīfe-i cihān ol zamān bilüp iz‘ān iyledi ki zulmūñ şe‘āmeti ve cebr ü bid‘atūñ kabāḥati nebātāta dağı te’sīr ider. Pes ol zamānuñ ‘ulemā vü fuḫalāsı bu ibret-i ‘azīmeyi yazup kitāb-ı müsteṭāblarunda beyān ü derc ü ‘iyān iylemüşler ki şağīr ü kebīr emīr ü fakīr bu ma‘nādan ‘ibret alup naşīḥat-pezīr olalar ve bi’l-cümle her pādīşāh ki rā‘ī-yi ri‘ayyet ve sātī-yi dīn ü millet ve şāḥib-i merḥamet ü şefkāt ola. Ol maḳūle pādīşāh-ı zıllullāh bi-‘ināyetullāhi te‘ālā¹¹⁸

¹¹⁷ Bir: birer T

¹¹⁸ te‘ālā -N

mülklerine vālī olup salṭanatları mümetted ve ‘izzet ü şevketleri mü’ebbed olup ol vilāyete kaṭ‘ā hālel ve düşmandan zelel vākı‘ olmaya. İllā kemer-i evlād u ensābundan bir zālīm-i şüm veyāḥūd bir cābir-i mezmūm zuhūr idüp ‘ibādullāḥa zulm ü sitemi şudūr iyleye. Ol maḳūle pādīşāhuñ üzerine Hāḳ sübhānehu ve te‘ālā bir pādīşāh-ı Cem-cāhı ve bir şehinşāh-ı sa‘ādet-destgāhı musallaṭ idüp mülkünden [T10a] ve diyārundan āvāre vü bī-çāre ider. Şahñ-ı dünyā ve feżā-yı bī-beḳāda [N46b] pādīşāh-ı zıllullāh olanlar daḥı ikisinden ḥālī degüldür. Ya mü’mīn ya kāfirdür. Mü’mīn daḥı ya ‘ādil veyā cābir ki¹¹⁹ zulmü daḥı kāfire qarībdür. Erbāb-ı қаşaş içinde meşhūr ve kütüb-i tevārīḥde mestürdür ki küffār-ı ḥāksār ve füccār-ı bed-girdārıñ selāṭīn ü nıgehbānı ve qaravulları nāmında olan ḍalālet-‘unvānları dīn-i fāsīd ve āyīn-i kāsidlerünce ‘adle nā’il ü ḳā’il olup re‘āyā zamān-ı hükümetlerinde ḥuzūr-ı ḳalb-i fuḳarā ma‘mūr u mesrūr olmağıyla beş biñ yıl salṭanat-ı kebīrler elinde pāydār ve devlet ü salṭanatları āteş-perestlerüñ devr-i zamānlarında ber-ḳarār olmuştur. Hāḳ Sübhāne Tebāreke¹²⁰ ve Te‘ālā küffār-ı ḥāksāra ve füccār-ı ehl-i nāra cehennemı va‘d iylemiş iken Nüşīrevān-ı ‘Ādilüñ ‘adl ü inşāfı sebebi ile ‘ulemā-i ‘izām ‘azzemehümullāhi te‘ālā derecātihim ilā-yevmi’l-ḳıyām¹²¹ e’imme-i müctehidīn ve eşrāf kimi ittifāḳ ve kimi iḥtilāf iylemişler ki anuñ yeri a‘rāf ola. İmdi ma‘lūm oldu ki kāfīr-i ‘ādil bu mertebe-i ‘azīme ve bu iḥsān-ı cesīme maḫḫar olıcaḳ erbāb-ı ĩmāndan ve aşḫāb-ı iḥsāndan olan pādīşāh-ı cihān ve şehinşāh-ı zamānuñ ‘adālet ü istikāmetleri sebebi ile ḥalḳ-ı ‘ālem ḥandān u mesrūr ve ḳalb-i fuḳarā şādān u ma‘mūr ola. Ol maḳūle pādīşāh-ı dīn-penāh-ı zıllullāh zümresünden ‘add olunup Hāḳ Sübhāne ve Te‘ālā’nuñ ḥuzūrunda *limeni’l-mülk*¹²² su’āline cevāb-ı taleb olunduḳda bilā-ḥesāb ve lā-‘azāb [T10b] cennet-i a‘lāya vāşıl u dāḥil olacaḳlarına şekk ü irtiyāb olunmaya.

Nazm

(Mefā’ılün mefā’ılün fe’ülün)

Ra‘ıyyet-perver olsa şāh-ı ‘ādil

¹¹⁹ Cābir ki zulmü daḥı: cābirdir ki hükmi daḥı T

¹²⁰ Tebāreke -T

¹²¹ İlā yevmi’l-ḳıyām: ilā yevmi’l-ḳıyām ve ba‘zı

¹²² Mūmin suresi 16. ayet. Mülk kimindir?

Aña ‘ālemde bulunmaz mu‘ādil [N47a]

Olur dünyāda vü‘uqbāda sulṭān

Odur zıll-ı Ḥudā ve nūr-ı Yezdān

Neşr: Hüseyin Vā‘ızun rahmetullāhu ‘aleyh Neşāyihü'l-Mülūk nām kitābında eydür: Çün ki Benī ‘Abbāsiyyūnuñ ve Benī Ümeyyenūñ mülkleri ve salṭanatları zā‘īl oldu, ba‘zı ‘ulemā vü fuḫahā anlarun mülkleri ve salṭanatları zevāline bā‘iş ü bādī ne olduğun su‘āl iylediler. Cevāb virüp eytdiler ki ekşer salṭanatımızun aḥvālın ve ra‘iyyetimüzün ef‘ālin vüzerā vü vükelāmuza tefvīz iyledük. Bi’z-zāt kendümüz aḥvāl-i ‘ālemden gāfil iken vüzerā vü vükelāmuz re‘āyā vü fuḫarāya ḫatı çok zulm idüp irtişā ile cefā vü ezā iylemişler. Re‘āyā vü fuḫarā bizüm ‘adl ü inşāfımızdan nevmīd olup salṭanatımızun zevāline bed-du‘ā iylemişler ve bi’l-küllīye terk-i diyār idüp firār ve her biri¹²³ sefer ihtiyār iylemişler. Çünki re‘āyā tağılup beytü’l-māle nokşān müteretteb oldu. Leşkerün vazīfeleri ve nafaḫaları ḫālī olıcaḫ bize itā‘at itmeyüp āḫer diyārdan yağı belürüp bizüm ordumuza fırsat ü kuvvet buldu. Mülkümüzün zevāline müsebbeb¹²⁴ budur didiler.

Nazm

(Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün)

Zālimün pāydār olmaz esāsı

Ḥabāb-ı mey gibi olmaz beḳāsı

Ḥikāyet: Āl-i ‘Osmāniyāndan Ebü’l-feth ve’l-meḡāzī merḫūm ve maḡfūrleh ḡāzī Sulṭān Meḫammed Ḥān eskenehullāhu te‘ālā fī-dāri’l-cinān bir gün Monla Ḳırımī ile şoḫbet ü muşāḫabet iderken su‘āl iyledi ki Ḳırım bir şehr-i ḳadīm ve bir belde-i ‘aẓīm iken [T11a] ḫarāb u yebāb olmasına sebeb nedür ve ḫalkı perīşān olup bu deñlü zamān vīrān ḳalmasına bā‘iş nedür dēyü istiḫbār itdiler. Mevlānā-yı mezbūr ḫuzūr-ı ḫazret-i pādīşāḫīde cevāb virdi ki

¹²³ Her biri sefer ihtiyar iylemişler: her biri birer kenarı ihtiyar iylemişler T

¹²⁴ Müsebbeb: sebeb T

[N47b] zamān-ı evāīlde Kırım pādīshāhı cemī‘ umūrın vūzerā-yı ‘izāmına ve vūkelā-i kirāmına tefvīz iylemiş ve kendüleri ‘ıyş u ‘işrete meşğūl olup aḥvāl-i ‘ālemden ġāfil iken pādīshāhuñ vūzerāsı ve vūkelāsı irtişā ile re‘āyānuñ ‘ıyāllerün ve mällarun ḳabz u aḥz idüp ḳulm ü ta‘addī iylemişler. ‘Ulemā vū fuḳahā bunlaruñ ḳulmün men‘ iyledikçe ḳāhırde ‘ulemānuñ umūr-ı saltanatda ve tedbīr-i memleketde ne ‘alāḳası vardır dēyü ‘ulemā vū fuḳahānuñ sözlerin redd belki ekşerin nefy-i beled idüp taḥfīf ü taḥḳīr iylemek ile re‘āyā vū fuḳarā bu ḥālī görüp bunlaruñ ‘adl ü inşāfundan nevmīd olup her biri terk-i diyār¹²⁵ itmişler. Beytū’l-māle za‘f tārī olıcaḳ pādīshāhuñ ḳullaruna ‘ulūfe vū vazīfe virmege ḳudretleri olmaduğı ecilden āḥar diyārdan bāġī belürüp bunlaruñ üzerine fırsat bulduḳları zamān ol leşker-i bī-pāyān şehr-i mezbūru ḥarāb u vīrān iylemişler, didi. Ol maḥalde sulṭān Meḥmed Ḥān kendü vezīr-i ā‘ zāmı olan Meḥammed Paşaya ḥiṭāb idüp eytdi: Mevlānānuñ bu kelām-ı naşīḥat-encāmın istimā‘ iyledüğümi gördüñ. Bir vezīr-i nā-bekār ve bir müşīr-i bed-kirdāruñ sū-i tedbīri ve ḳulm-i tezvīri ile Kırım gibi¹²⁶ bir şehr-i ḳadīme zelzele virüp ḥarāb iyleye. Ol bid‘at ü ḳabāḥat bize ‘ibret ü maḥz-ı naşīḥat degül midür? İmdi ‘ulemāya [T11b] ri‘āyeti kendüñe pīşe ve fuḳalānuñ raġbet ü ḥimāyetin dāimā endīşe iyleyüp anlaruñ meşveretin ‘ādet iylesün dēyü naşīḥat iyleyicek ol vezīr-i ‘āḳıl ve müşīr-i ‘ādil ḥuzūr-ı pādīshāhda rāy-i şavāb ile [N48a] cevāb iyledi ki ḥayır pādīshāhum bī-iştibāḥ cürm ü günāḥ ol pādīshāh-ı Cem-cāhıñ imiş. Vezīr-i bī-tedbīrūñ günāhı yoġ imiş. Niçün böyle sū-i tedbīr iden vezīri ḳatıl idüp bi’z-zāt aḥvāl-i ‘āleme taḳayyüd iylemeye ve anuñ yerine bir ‘ādil ü ‘āḳıl müşīr-i kāmīl naşb u ta’yīn iylemeye didi ve hem fi’l-ḥaḳīḳa cevāb-ı şavāb ol vezīr-i ‘ālī-cenābuñdur. Zīrā pādīshāh-ı benām olanlar bi’z-zāt kendüleri aḥvāl-i fuḳarāya taḳayyüd idüp ‘adl ü dād ve zu‘afānuñ ḳulūbın şād u ābād iylemek gerekdür. Tā kim ‘ibādullāhuñ ḳalbi perīşān ve memālik-i ehl-i īmān vīrān olmaya. Raḥmet-i müte‘āl ve ‘ināyet-i bī-zevāl şol pādīshāh-ı devlet-me’āl u şehinşāh-ı ferḥunde-ḥiṣālūñ üzerine mā-şadaḳ olsun ki dünyāda şer‘-i muṭāhhara ḥidmet ve fuḳarā vū zu‘afāya ri‘āyet ü ḥimāyeti ‘ādet idünüp inşāf

¹²⁵ her biri terk-i diyār: her biri firār u terk-i diyār T

¹²⁶ Kırım gibi bir şehr-i ḳadīme: Kırım gibi ‘aẓīm şehr-i ḳadīme T

ile ‘adl-i istikāmetden inhīrāf itmeye ve daḥı şol ümerā-yı bāḡīler ve ḥükemā-yı ‘āşīler ki ḥāzret-i rabbū'l-‘izzet anlara dünyāda ni‘met ü riyāset ve salṭanat u şevket ḥil‘atın iḥsān itmiş iken Ḥaḳ celle ve ‘alānuñ ni‘metün bilmeyüp ‘ucb ü ‘azamet ile cābir-i şüm ve zālīm-i meyšüm olup ‘ibādullāha nazar-i taḥfīf ve zūr-ı taḥvīf¹²⁷ iyleye ve yāḥūd¹²⁸ mazlūm-ı bī-iştibāh olanlaruñ nā-ḥaḳ yere ḳanun döküp ve emvāl u erzāḳın ḳabz iyleye. Ḥaḳ Sübhāne ve Te‘ālā anuñ gibi zālīmüñ devletine zillet ve sa‘ādetine nikbet ü ḥasāreti sirāyet itdürür. Nitekim Ḥāzret-i Resūlullāh ve maḥbūb-ı ilāh şallallāhu ‘aleyhi ve ālīhi'l-muḳarrebīn lediye ḥadīş-i şerīfinde buyurur: *İzā raeyte'r-recule lecūcan mu‘aceben [N48b] birāyed feḳad temmet ḥasārethu haze'l-ḥadīş revāhu Hızır ‘aleyhisselām mine'n-nebiyyu şallallāhu ‘aleyhi ve sellem kezā fi'l-Veşāyāi'l-Ḳudsiyyete. Zeynüddīn ḳaddesallāhu sırrahu'l-‘azīz, Veşāyā-i Ḳudsiyye adlu kitābunda Mevlānā Zeynüddīn rahmetullāhi ‘aleyhi bu ḥadīş-i şerīfi yazmış ki Ḥāzret-i Hızır ‘aleyhisselām iki cihān serveri Ḥāzret-i peygamber ve şefī‘-i rüz-ı maḥşer şallallāhu ‘aleyhi ve sellemüñ mübārek aḡzundan rivāyet iyles. Ya‘nī bir kimesne rāy u tedbīründe mecūc u mu‘cib görseñiz ya‘nī kendü rāyinde ‘ucb ile ve ḳuvvet ü ḳudret ile izḥār-ı ‘azamet ile taḥḳıḳ anuñ ḥasāratı tamām olmuş olur, didi. Eger sâ’il su’āl iylerse Ḥāzret-i Hızır ‘aleyhisselāmuñ ḥaḳḳında ve Allāh resūlü ‘aleyhisselām buyurur: *İn kāne'l-Hızır u ḥayyen lezārini*. Ya‘nī ḥāzret-i Hızır ‘aleyhisselām ḥayātında olsa gelüp beni ziyāret iyledi. Pes bu ḥadīş-i şerīfden ma‘lūm ve bu kelām-ı münīfden mefhūm oldu ki Ḥāzret-i Hızır ‘aleyhisselām Ḥāzret-i sultān-ı enbiyā şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden muḳaddem *ve sārī‘ū ilā maḡfiretin min rabbikūm*¹²⁹ emrine itā‘at ve serīr-i dünyādan serāy-ı cennete mürāca‘at [T12b] buyurmuşlardır. Ḥāzret-i peygamber ‘aleyhi’s-selāmuñ meclis-i şerīfine irişmeden ne vechle rivāyet ve bu ḥadīş-i şerīfi ḥikāyet ider dilerse anlar cevāb-ı şarīḥ ile taşrīḥ olunur ki bu ḥadīş-i şerīfüñ ikisi daḥı şaḥīḥdür. Zīrā ‘ulemā-i dīn ve fuzelā-i ehl-i yaḳīn bu ḥuşuşda ittifāḳ ile ‘ale'l-ıtlāḳ cevāb iylemişler ki*

¹²⁷ Zūr-ı taḥvīf: başarı taḥvīf T

¹²⁸ Ve yāḥūd bi-günāh: ve yāḥūd mazlūm-ı bi-iştibāh T

¹²⁹ Ali İmran (3/133): Rabbinizin bağışlaması için koşun (yarışın).

Ḥazret-i Resûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem *in kâne'l-Hızır u ḥayyen lezârinî* ḥadîş-i şerîfini buyurdıkları zamân henüz Hızır ‘aleyhi’s-selâm [N49a] Ḥazret-i Resûl şâhib-i uşûlün meclis-i sa‘âdetine varup dahı ziyâret itmemiş idi. Ol zamân aşşâb-ı güzîn ve erbâb-ı dîn resûl-i rabbül-‘âlemînün ḥuzûr-ı sa‘âdetlerinde Hızır ‘aleyhi’s-selâmuñ ḥayât-ı ebedî ile ḥayâtda olduğın iş‘âr iylediler. Bu ḥadîş-i şerîfi ol zamân ḥazret-i sultânü'l-enbiyâ ‘aleyhi efḍalü't-tahâyâ buyurmuşdur. Şoñra varup mübârek meclis-i şerîfine vâşıl u dâhil olup ziyâret itdükde işbu ḥadîş-i şerîfi rivâyet ve Allâh resûlünün mübârek ağzından işitdüm dëyü hikâyet buyururlar. Eyle olsa bu ḥadîş-i şerîfün ikisi dahı şahîḥdür ve bi'l-cümle re‘âyâ-yı bî-dermân ḥaqqında ‘adl ü iḥsân bâbında ḥazret-i faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki herkesün dünyâda ‘alâ-kadri't-tâkat evkāf u ḥasenâtı ve âsâr-ı ḥayrâtı vardır. Benüm dahı evkāfum re‘âyâdan ve ehl-i zimmet fuḳarâsından alınan cizyelerdür ki benüm zamân-ı nübüvvetümde ve âvân-ı risâletümde vaz‘ olunup beytü'l-mâl-i müslimîn ve takvîyet-i ‘amme-i mü'minîn [T13a] içün vakf u ta'yîn iylemişüm. Her kim ki re‘âyâ fuḳarâsun ḥilâf-ı şer‘-i şerîf rencide iyleye benüm evkāfum yakmış olur. Anuñ ḥaşmı yevm-i kıyâmetde ḥuzûr-ı rabbül-‘izzetde ben olsam gerekdür dëyü buyurur. İmdi *veylü fe-veylün şümme veylün*¹³⁰ ol kimesneye ki ḥazret-i sultânü'l-enbiyâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm anuñ ef‘âl u aqvâlünden şikâyet idüp ḥuşûmet iyleye. Ḥuşûşâ Ḥaḳ Sübhâne ve Te‘âlâ celle celâlehu ve ‘amme nevâle ve lâ ilahe ḡayre ‘adl ü iḥsân tenbîh idüp Kûrân-ı ‘azîmde buyurur: *İnnallâhe ye'mürü bi'l-'adli ve'l-iḥsâni ve İtâi zî'l-kurbâ ve yenhâ 'ani'l-feḥşâi ve'l-münkeri ve'l-bağy*¹³¹ ‘adl ü iḥsânun [N49b] bir numûnesi kelime-i tevḥîd içündür. Ya‘nî taḥkîḳ Allâhu te‘âlâ ‘adl u iḥsân itmegi emr idüp kendü vaḥdâniyyetini bilüp farz itdügi ḥuşûşlara ḥulûş-ı niyyet ile müdâvemet ve ‘ubûdiyyet dahı ḥalk bâbında ḥüsn-i ḥulk ile İşâl¹³²-i menfa‘at ve İşâr-ı ni‘met ve âyîn-i raḥm

¹³⁰ “Onun vay hâline!”

¹³¹ Nahl (16/90): Şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkinliği, fenalığı ve azgınlığı yasaklar.

¹³² İşâl: -T

ve şefkat ü hayr naşîhat idüp ri' âyet iylemekdür. *Ve İtâ-yı zi'l-kurbâ'dan* murâd olunan oldur ki akrabâ ve tevâbi' ine eyilik idüp muhtâc olanlara¹³³ luğ u mürüvvet ve hüsn-i mu' âşeret idüp muhtâc oldukları huşûşda sa' y-i belîğ ve huşûl-i merâmlarına ihtimâm-ı bî-dirîğ iylemekdür. *Ve yenhâ 'ani'l-fahşâi* fahşâ insânun ol ef' âlidür ki kuvvet-i shevâniyye zimâmını şeytân-ı la' İne teslîm idüp ve dâim aña münkâd ve ol fikre heves ü muşîr olduğu hâlde kûfe-i nefsanî ve 'amel-i şeytânîden kendü nefsi tahtîr [T13b] ü pāk ve bu 'amel-i kabîh ile vücûdın helāk itmeye. *Ve'l-münker* ol fi' l-i kabîhâ ve şüm-ı me' âşāya dirler ki ehl-i idrāk olan insân anı gāyet kerîh bilüp iz' ān iyleye. Meşelâ zinâ ve şürb-i hamr gibi ki aḳbaḥ-ı ahvâl-i insân ve eşna' -ı ef' āl-i ehl-i İmāndur ve daḥı sâir kebâir-i tis' a katl-i nefis gibi ve ğayrı zālîk mimmâ yā' rûf fî-mevzi' ih *ve'l-bağy*. Bağy insânun nâ-haḳ ef' āline ve nâ-pesendide a' mālîne dirler ki hiddetden tecāvüz idüp haḳ nesnelere 'adem-i iz' ānı ve inḳıyādı ola ve ḥalkun üzerine cebr ü zulm idüp nâ-haḳ rencide vü āzürde iyleye ve ulü'l-emre itā' at iylemeye ve ol vaḳt ki bu âyet-i kerîme nâzil oldu, Ebū Cehil-i la' İn bu âyetün hüsn-i ma' nāsın mülâhaza itdikde eytdi: Taḥḳîḳ Allāh te' ālâ hüsn-i aḥlâḳa emr iyledi. Ebū Fütâde eydür: Taḥḳîḳ Allāh te' ālâ [N50a] ḳullarına aḥlâḳun meḳârimin emr iyledi¹³⁴ ve aḥlâḳ-ı zemîmeden nehy ider. Muḳâtil ibnü'l-Cinân raḍiyallāhu te' ālâ¹³⁵ 'anh rivāyet ü ḥikāyet iyeler. Ol ḥinde ki bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Velîd bin Muğîre anı işidicek eytdi: Eger bu nazm-ı şerîfî Muḥammed 'aleyhi's-selām didi ise ni' me mā-ḳāl ya' nî eyü dimişdir. Eger Haḳ Te' ālâ buyurdu ise ni' me mā-emr ya' nî laṭîf buyurmuşdur, didi. Fe-emmâ lisân ile medḥ idüp ḥazret-i resûl 'aleyhi's-selām 'an şaḥîḥi'l-cinân İmān getürmedügi ecilden bu âyet-i kerîme anuñ ḥaḳḳında nâzil oldu. *Ḳavlühü te' ālâ efera eytellezî tevellâ ve a' t̃ā ḳalîlen ve ekdā.*¹³⁶ Ya' nî lisân ile ḳalîl-i i' t̃ā iyledi. [T14a] Andan sonra anı ḳaṭ' iyledi. Ya' nî demek olur ki dili ile söyledi ve ḳalbi ile taḣḣîḳ ve Resûl 'aleyhi's-selāmı taḥḳîḳ iyleyüp sözün ḳaṭ' iyledi ve daḥı *innellāhe ye 'mürü bi'l-'adli ve'l-iḥsân* âyet-i kerîmesinün

¹³³ olanlara: iyleye onlara T

¹³⁴ iyledi: idüp T

¹³⁵ te' ālâ: -T

¹³⁶ Necm (53/33-34): (Gerçeğe) sırt dönen, azıcık verip sonra vermemekte direneni bir düşün!

sebeb-i nüzülü ‘Osmān bin Ṭalḥanuñ ḥaḳḳında nāzil olmuşdur ki ‘Abdü’-d-dār evlādındandır ve Ka‘be-i Mükerreremenüñ ḥādimidür. Ol zamān ki ḥazret-i Resül ‘aleyhi’s-selām Ka‘be-i Mu‘aẓẓamayı feth itdi, yevmü'l-feth ‘Osmān bin Ṭalḥa Ka‘benüñ ḳapusun bağlayup t̄ama¹³⁷ çıḳdı. Pes ḥazret-i Resül ‘aleyhi’s-selām Ka‘benüñ miftāḥın taleb idüp ḥazret-i ‘Ali raḍiyallāhu ‘anhu gönderdi ki miftāḥımı getüre ‘Osmān bin Ṭalḥa Ka‘benüñ miftāḥın virmeyüp eytdi: Eger taleb iden Resül ‘aleyhi’s-selām ise anı dirīḡ itmeyüp sa‘y-i belīḡ ile verdim didi. Ḥazret-i İmām ‘Ali raḍiyallāhu ‘anhu aña i‘tibār itmeyüp ḥ‘āh u nā-ḥ‘āh Ka‘be-i Mu‘aẓẓamanuñ miftāḥun alup Ḥazret-i Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāma [N50b] teslīm itdi. Ḥazret-i Resül-i Ḥaḳ āmennā şaddaḳa Ka‘be-i Şerīfūñ ḳapusun açup iki rek‘at namāz ḳılup miftāḥı ‘ammūsi ḥazret-i ‘Abbās raḍiyallāhu ‘anha virdi ve ol maḥalde bu āyet-i kerīme nāzil olduḳda ḥazret-i resül ‘aleyhi’s-selām Ka‘be-i Mükerreremenüñ miftāḥun Ḥazret-i ‘Aliye virdi ki girü ‘Osmāna i‘āde iyleye. Ḥazret-i ‘Ali varup Ka‘benüñ miftāḥun i‘zāz u ikrām ile ‘Osmāna virdi ve ‘Osmān ibni Ṭalḥa eytdi: Yā ‘Alī ‘acebdür ki evvel cebr idüp soñra rıfḳ¹³⁸ idersün diyicek ḥazret-i ‘Alī kerremallāhu veche eytdi: [T14b] Taḥḳīḳ Ḥaḳ te‘ālā bu āyet-i kerīmeyi senüñ şānuñda nāzil iyledi ve ol āyet-i şerīfeyi okuyup tilāvet iyledi. ‘Osmān ibn-i Ṭalḥa ol zamān ‘arz-ı İmān idüp şehādet getürüp İmān sa‘ādetine yetişdi ve müşārün ileyh raḥmetullāhi ‘aleyhi vefāt itdükden soñra miftāḥı ḳarındāşı Şeybeye teslīm itdiler. Ka‘be-i Mu‘aẓẓama ilā-yevmi'l-ḳıyām anlaruñ evlādındır. Pes bu āyet-i kerīmenüñ nüzülü bu ḥuşuşa maḥşuş olması vācib olmaz. Belki envā‘-ı ḥalḳa ve eşnāf-ı maḥlūḳa dāḥıldür ki selāṭīn-i ‘izām ve ümerā-i kirām ra‘iyyet üzerine ‘adl iyleye ve ‘ulemā-i dīn ve fuḳahā-i güzīn ‘avām üzerine ‘adl idüp me‘āşīden men‘ iyleyüp pāk ‘aḳāide ve ā‘māl-i şāliḥeye irşād u i‘tikād itdireler. Ḥazret-i server-i enbiyā şalātullāhi ‘aleyhi buyurur ki ehl-i cennet üç bölükdür: Biri ‘ādil pādīşāhlardır ki şāḥib-i rıfḳ ola ve ḳavm ü ḳabīlesine re‘fet ü şefḳat iyleye. İkinci şāḥib-i merḥamet olanlar ki cemī‘ ḥalāyīḳa ḡaẓab vaḳtinde mülāṭafat ü merḥamet iyleye. Üçüncüsü ol kimesnelerdür ki Ḥaḳ Te‘ālā nehy itdüḡi

¹³⁷ Ṭama: damīna T

¹³⁸ rıfḳ idersün: luṭt u rıfḳ idersün T

me‘aşīden kendüyi perhīz tutup güci yetdikce [N51a] rüz u şeb Hâk Te‘ālānuñ ‘ibâdetüne meşğul olup taht-ı hükümünde olan re‘âyâ vü fuqarâyâ ‘adâlet ü himâyetün elden kımaya. Zîrâ dünyâda olan mazlûmların nâvek-i âhı ve dūd-ı nâle-i şehergâhı âteş gibi kâgir ve sehmü'l-kazâ gibi eşer itdügi muhaqqâk u muqarrerdür.

Nazm

(Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün)

Kılıçlar gibi dūd-ı âh-ı mazlûm

Keser â‘dâyı iyeler cümle ma‘dûm

[T15a] Neşr: Hâzret-i risâlet ve şems-i fazîlet bu hadîs-i şerîfi ümerâ-yı ‘âdil hakkında buyurur. *Qāle'n-nebiyyü 'aleyhisselām inne'l-emīre'l-'âdil ve'l-'âlimü'l-'âmil izā mâte lâ te 'külü'l-arḍu laḥmen bel yetteḵī laḥmen ṭariyye ilā yevmi'l-kıyāmeti.* Ya‘nî dünyâda ‘âdil olan ümerâ ve ‘ilmi ile ‘âmil olan ‘ulemâ dâr-ı dünyâdan serây-ı beḳâyâ rıhlet itdükleri zamân ‘adâletleri ve fuqarâyâ merḥamet ü şefkatleri sebebi ile anların cesedin ḥaşarât-ı arzdan hiçbir nesne yemez ve çürümez. Hâk Te‘ālānuñ emri ve fermânıyla ilā-yevmi'l-kıyām laḥmen ṭariyyen maḳāmında ber-devām olsa gerek dēyü buyurur. Ümerâ-i ‘âdil ve hükemâ-i kâmil işbu sa‘âdet-i ebediyyeye vâşıl u dâhil oldukları muqarrer iken aşḥâb-ı devlet ve erbâb-ı sa‘âdet olanlar bu kadar âyet-i kerîme ve eḥādîs-i şerîfe ile şâbit ü zâhir olan sa‘âdeti ve saltanat-ı âhireti ferāmûş iylemeyüp dünyâ-i dūna ve muzahrafât-ı mel‘ûneye tâlîb ü rāḡıb olmağıla cebbâr-ı ‘anîd belki *veylün lî-küffārın* ‘azâb-ı şedîd zümresine kendülerin lâyıḳ iylemek ehl-i îmân olanlara münâsib degüldür. Mazlûm ve bî-günâh olanların ‘indallâh du‘âları hiç redd olmak ihtimâli yokdur.¹³⁹ Niteki Hâk Sübhâne ve Te‘âlâ hadîs-i qudsîde buyurur: *Yâ 'ibâdi't-taḳvâ min da‘veti'l-mazlûm feinnî lâ erredduha velev ba‘de ḥîn.* Ya‘nî yâ kullarım [N51b] mazlûm olan kullarumuñ bed-du‘âsından hâzer kılın. Taḥkîk ben anı redd itmezem. Egerçi çok zamân dahı mühlet virirsem

¹³⁹ yokdur: degüldür T

d y  buyurdu¹⁴⁰ ve bir riv yetde dağı [T15b] H zret-i H k amenn  ve şaddağa buyurur: *L  eredd h  velev min k fir*. Ya n  mazl mlarun  bed-du   s  cen b-ı h zret mde redd olunmaz, eger i k fir dağı olursa buyurur. Z r  k ff run k fri yine¹⁴¹ kend  nefsl r ne¹⁴²   idd r. H zret-i h k un  zerre  adar z t-ı b -h mt suna no ş n virmez. İmdi ma l m oldu ki H k te   l n n cem   ma l k tına eger k fir ve eger f cird r  im yet    ad let l zımdur. Derg h-ı cen b-ı h zret-i   izzetde ş k r ve şik yetleri ma b l oluca  *k ll k m r  in ve k ll k m mes  l n  an-ra iyyetih * h diş-i ş r f  mu tez sınca c bir-i ş m ve z lim-i mezm m olanlar  indall h ve  inde r-res l mu   tab u mes  l olmaz mı kıy s olunur.

Nazm

(M fte il n f  il n m fte il n f  il n)

 am-ı h dd n le yanarsa n ola cismi m mu n
D d-ı  h n  H d  yerde  omaz mazl mu n¹⁴³

Neşr:¹⁴⁴ H zret-i Res l-i Ekrem şallall hu  aleyhi ve sellem aş  b-ı  iz mına ve erb b-ı kir mına va z u naş h t buyurur idi ki şol kimesne ki  uvvet-i  azabiyyesin şeyt n-i la  ne uydurup za  fe z lm   ta add  iyleye, ol z lim n  z rar  ol mazl mu n  z hirine z rar ve b t nına eşer iyleye. Mazl m-i b -v c d h zret-i melik  l-ved d derg hına g zlerinden yaş a ıd p d d u  h ile bed-du   ya meş  l olsa eger ol z lim-i ş m k h-ı   f dağı olursa ol mazl mu n  bed-du   s  anı ya up hel k iyleyler.¹⁴⁵

Nazm

(Fe  l n fe  l n fe  l n fe  l)

¹⁴⁰ buyurdu: buyurur T

¹⁴¹ yine: -T

¹⁴² kend  nefsl r ne: kend  nefs-i ş mlaruna T

¹⁴³ Bu manzume Cen b  adlı şaire aittir. Mehmet Canatar (1993a). *M verrih Cen b  Mustafa Efendi ve Cen b  Tarihi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara  niversitesi.

¹⁴⁴ Neşr: -T

¹⁴⁵ iyleyler: iyleyler didi T

Ğazab iyleme kimseye bî-günâh

Dırağt-ı vücûdî yaqar bād-ı âh

Kılıç gibidür dūd-ı âh-ı fakîr

Keser zâlimüñ ‘ömrin iyler kaşîr

[T16a] Neşr: Hâk Sübhâne ve Te‘âlâ hadîş-i qudsîde *lâ ereddühâ velev ba‘de hîn* buyurduğı ya‘nî egerçi [N52a] zâlimlere bir miqdâr zamân u mühlet ve amân dahı virirsem mazlûmlarıñ du‘âsın redd itmezem dëyü buyurur. Bu kelâm-i mağfîret-encâmdan ma‘lûm oldu ki Hâk Sübhâne ve Te‘âlâ dünyâda olan zâlimlerüñ irhâ-ı ‘inânın bir miqdâr zamân ellerine virüp tevsî‘-i dâyre-i meydân itdirür. ‘Âkıbetü’l-‘âkıbet ol zâlim-i bî-emân dünyâda hüsrân ve âhiretde ‘azâb-ı bî-pâyân çeküp belki dâr-ı âhirete bilâ-îmân gideceğinde reyb ü gümân degildür. **Hikâyet:** Hâzret-i Mûsâ şalâtullâhi ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhi Fir‘avn-i la‘îñüñ elinden ve fi‘il-i şûmından ‘acz çeküp muẓtaribü’l-hâl olduĸda ıarındası Hârûn ile hâzret-i kâdiyyü’l-hâcât ıablîne münâcât iylediler ki *felâ yû‘minû hattâ yerevu’l-‘azâbe’l-elîmü’l-eya*.¹⁴⁶ Ya‘nî yâ rabbî Fir‘avn-ı la‘îñ senüñ ‘azâb iylemege mazhar ve ‘ıķâb-ı ‘azîmüñe manzar olmayınca ol bâtıl u ‘âtıla îmân-i kâmil nûrın naşîb iyleme dëyü fir‘avn-ı la‘îñüñ helâk olması bâbında du‘â ve hâzret-i cenâb-ı kibriyâ ıablinden istid‘â vü recâ iyledikleri gibi hâzret-i rabb-i Hudâ *ķale ķad ücibet da‘vetukumâ*¹⁴⁷ ve yine sûre-i Tâhâ’da hâzret-i hâliķu’l-arz u semâ *ķad utîte su‘leke yâ Mûsâ*¹⁴⁸ ģıķâb-ı müsteķâbı vârid olur. Ya‘nî demek olur ki yâ Mûsâ senüñ du‘âñı ıabûl ve Hârûnuñ recâsın maķbûl iyledüm. Ya‘nî Fir‘avn-ı la‘îñi helâk iyledüm dëyü buyurmuş iken [T16b] kırķ yıl sonra Fir‘avnı¹⁴⁹ helâk iyledi. Hâzret-i Hâk ķâdir-i muķlakdur. İstidrâc ile zâlimleri bir dereceye iletür ki dünyâda ve âhiretde ‘azâb-ı elîm ve ‘ıķâb-ı ‘azîm çekmeleri muķarrer ü muķaķķaķdur. İmdi dünyâda [N52b] olan zâlimler bir miqdâr zamân-ı irhâ-ı ‘inân ve tevsî‘-i dâyre-i meydân iyledükleri girü kendülerine ziyân ü hüsrân iyledikleri

¹⁴⁶ Yunus (10/88): Belli ki onlar can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmeyecekler.

¹⁴⁷ Yunus (10/89): (Allah) “İkinizin duası kabul edildi,” dedi.

¹⁴⁸ Taha (20/36): “Ey Musa! İstedğin san verildi.” dedi.

¹⁴⁹ Fir‘avnı: -T

reyb ü gümān degildür. Ne deñlü fāsıķ u fācir ve dīni ayru kāfir daķı olursa du‘āları ‘indallāhi te‘ālā maķbūldür. Bu ḥadīṣ-i mu‘teberi Ḥazret-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anh rivāyet iyeler. Ḥazret-i Resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki her gice temcīd vaķtinde ve zamān-ı saķūrda ‘arṣ altında melekler nidā ve ṣavt-ı ā‘lā ile ṣadā ideler ki dūnyā beglerinden ve zālīm olan sükkāndan¹⁵⁰ ṣikāyet iyeler var mıdur ve murād isteyen nā-murādlar ķandadır? Ḥaķ te‘ālānuñ ḥużūrında murādların ‘arż itsünler ve dilediklerince murādların bulsunlar dēyü cānib-i semādan nidā ve ol nidāyı niķe erler istimā‘ iderler, didi. Ḥasan-ı Baṣrī raḥmetullāhi ‘aleyh rivāyet iyeler. Her kim ki vaķt-i temcīdde ve yāḥūd nıṣfu'l-leyālīde ķalkup ḥazret-i Ḥudādan murādātın recā ve merāmın istid‘ā iyleye, ḥuṣūṣa ķalb-i vīrān ile zālīm-i bed-gümānuñ ḥaķķında olan du‘āı hiç redd olmaķ iḥtimālī degüldür.¹⁵¹ **Hikāyet:** Maķbūl-i dergāh-ı ḥayy u ḳayyūm Mevlānā Celāleddin Rūmī Meṣnevī-i Şerīfnde ḥikāyet buyurlar ki bir gün Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām sidreden rūy-i zemīne nāzil olduķda cānib-i semādan lebbeyk nidāsın istimā‘ iyeler. Yine def‘a-ı ṣānīde ol ṣadāyı tekrār iderler. [T17a] Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām Ḥaķ te‘ālā ḥazretlerinin dergāh-ı ‘ālīlerine münācāt idüp eytdi ki yā rabbī ķanķı bende-i maġfūruñ ve ‘abd-i ṣekūruñ yād idüp lebbeyk nidāsıyla dil-ṣād buyurduñ diyiceķ ḥazret-i cenāb-ı kibriyādan bir nidā geldi kim yā Cebrā’īl Beytül-Muķaddes [N53a] taġlarından Cebel-i Ṭūr kenārında bir kilisāya varup¹⁵² ḳudret-i ‘acībemi göresün ve benüm ‘azamet ü kibriyāmı bilesün dēyü buyurdi. Peyk-i ḥazret-i celīl ya‘nī Cebrā’īl ol maķāma nāzil ü vaṣıl olduķda gördi kim bir kilīsānuñ içinde bir ruhbān gicenüñ nıṣfında ķalkup bir bütü öñüne ķoyup benüm ma‘būdum veyā benüm ṣamedüm dēyü secde iyeler ve zār u niyāzun tekrār iyeler. Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām bu ḥuṣūṣa ġāyet ta‘accüb idüp eytdi. İlāhī kemāl-i ‘ibretüñ ben ķuluñı vālih ü ḥayrān itdi ve senüñ ḥikmet ü ‘azametüñ aķlumu perīṣān itdi. Ol ruhbān-i bed-gümān bütine¹⁵³ ḥiṭāb iyeler. Niye sen kemāl-i lüṭfuñ ile aña cevāb-ı müsteṭāb iyersün diyiceķ cānib-i semādan hemān ol dem yine bir nidā

¹⁵⁰ sükkāndan: beglerinden T

¹⁵¹ degüldür: degüldür didi T

¹⁵² kilisāya varup: kilisā vardır. Ol kilisāya varup T

¹⁵³ bütine: putuna T

geldi kim yā Cebrā'īl ol ruhbān-ı bed-ḥ'āh nola dil-siyāh ise benüm ma' būdum veyā şamedüm
dëyü münācāt ider. İsm-i ma' būd ve şamed benüm şıfāt adumdur.

Nazm

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)
Gerçi bilmezlikden ol iyler ḥaṭā
Lîk lüṭfım dilmez k'ola hebā

İstemezem anı kim gümrāh ola
Dilerem kim lâyıķ-ı dergāh ola

[T17b] Neşr: İmdi ehl-i idrāk ve zıhn-i pāk olan dostān-ı şadāķat-ı unvāna ma' lūm ola ki bir
kāfir-i güm-rāh ve fācir-i bed- ḥ'āh uyḥusın ḥarām idüp şamed ü ma' būd ismine mülāzemet
iyledügi sebebdan ḥazret-i rabbü'l-ı izzet anuñ küfr ü ḍalāletine bakmayup kendü ism-i şerīfi
ḥürmetine lebbeyk nidāsun iḥsān iyleyecek, ehl-i İmān ve müslümān olan fuķarā vü zu' afānuñ
du' āları ḥuşūşā zālimlerün ḥaķķında vāķı' olan istid' āları ne vechle yol bulup maķbül idügi
bundan ma' lūm u rüşen ve 'āķıl ü kāmıl [N53b] olanlara günden mübeyyendür. Ümerā-yı
cābirīn olanlar ve fuķarāyı nā-ḥaķ āzürde idenler zaleme-i māziyeden 'ibret alup Ḥaķ te' ālānuñ
ğazabından ḥavf u ḥaşyet iylesünler. Zīrā anlar ki za' īfelere zulm iylediler. Anlaruñ 'āķibeti
ḥarāb u yebāb olup ne mülklerinden ve dār u diyārlarından eşer belürüp ḥālleri nice olduĝın
başar-ı ḥaķīķat ve nażar-ı naşīḥat ile 'ibret alsunlar dëyü Ḥaķ sübhāne ve te' ālā kelām-ı
ķadīminde buyurur: *Fe tilke buyutuhum ḥāviyeten bimā zālemū*.¹⁵⁴ Ya' nī zālimlerün bed-
ef' ālünden ve nā-pesendīde a' mālünden ve mazlūmlaruñ bed-du' āsından Ḥaķ sübhānehu ve
te' ālā ol zālimlerün mesken ü me' vālarını mezz-i büm ve dergāhında mazmūm kıılır.¹⁵⁵ Zālame-
i māziyenün zulümleri sebebinden ḥāneleri sāķıṭ u ḥarāb ḳalmışdur dëyü buyurur ve daḥı ile'l-
ān dār u diyārı vīrān ḳalup Ḥaķ te' ālānuñ ḥaşmetinden ve ĝazabından ol diyāra bir ferd gelüp

¹⁵⁴ Neml (27/52): İşte şunlar, zulümleri yüzünden çökmüş, ıssız kalmış evleridir.

¹⁵⁵ mazmūm kıılır: merķūm kıılub T

[T18a] sākin olmamışdır. Niteki hāzret-i Hāq Kūrān-ı ‘aẓīmde beyān buyurur: *Fe tilke mesākinuhum lem tusken min ba‘dihim illā kalīlā*.¹⁵⁶ Bir gün hāzret-i faḥr-ı ‘ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem aşḥāb-ı güzīne va‘z u naṣīḥaten buyurdu ki. Ey benüm aşḥāblarum ve ey benüm aḥbāblarum! Müflis ne maḳūle kimesnedür hiç biliyor musunuz? Aşḥāb-ı ‘izām eytdiler. Allāh Resūlü bilür buyuruñ yā Resūlallāh didiler. Ol iki cihānuñ güneşi Hāzret-i Muḥammed-i Kureyṣī ṣallallāhu ‘aleyhi ve ‘alīhi’l-muḳarrebīn lediye buyurdılar ki müflis şol tā’ife-i şüm ve ol fırḳa-i mezmūmdur ki dünyāda ehl-i ḥükümet ve şāḥib-i riyāset iken bir bölük mazlūmlara zulm ü cefā ve sitem ü ezā iyleyüp nā-ḥaḳ malların almışlardur. Kıyāmet günü ol zālimlerün ‘amel ü şevābı ve fi‘l ü ḥasenātı [N54a] var ise ol mazlūmlara vireler. Kaçan şevābları kalmayup ḥadd-i iflāsa yitişeler, ol zālimlere zulm iyledikleri mazlūmların günāhların yükledeler. Zīrā kıyāmet günü aḳçe ve altun olmaz didi ve bir ḥadīṣ-i şerīfde yine hāzret-i faḥr-ı ‘ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur. Kıyāmet günü hiçbir ḥākim gelmeye illā iki elleri eñselerine bağlanmış ḥuzūr-ı Hāḳḳa getirülüp ḥesābda şiddet ü miḥnet çekeler didi. İmdi rahmet ol ḥākim-i ‘ādile ki kıyāmet ḳorḳusın ḥātırına getirüp ‘adl ü inşāfa māyil ve şer‘-i şerīf-i muṭāhhara ḳāyil ola. Zīrā her kimse ki kendü mevtin muḳarrer bilüp kıyāmet şiddetün ḥātırına getüre ol kimesne zālīm olmaḳ ihtimāli degüldür. Beher-hāl ‘adl ü inşāfa meyl [T18b] ü muḥābā iyler ve daḡı bir diyār-ı celīlül-l-i‘tibārda ‘adl ü ihsān olmayıcaḳ ol diyāruñ ḥalkı perīşān ve ḳalbleri vīrān olup ne rızıḳlarında bereket ve ne kendülerindeistirāḥat ü şevket bulalar. Zīrā zulm ü bid‘at olan bilād-ı mezālīm ve ‘inād ḥasebiyle ma‘mūr u ābād olmaḳ ihtimāli degüldür. Vardukça ol vilāyete bir ‘aẓīm nikbet sirāyet ider. Nitekim hāzret-i sulṭān-ı rūsul *ṣebātül-melik bi’l-‘adl* buyurur. Ya‘nī melikūñ ṣebātı ve ḳuvveti ‘adl iledür, didi.¹⁵⁷

Nazm

¹⁵⁶ Kasas (28/58): İşte onların kaldığı evler, meskenler! Kendilerinden sonra orada pek az bir zaman oturabilmiştir.

¹⁵⁷ didi: -T

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)

‘Adl ile buldı cihân cümle nizâm

Halkı ‘adl ile ider kişi gulâm

‘Adl ile gülşen olur bâğ-ı bahâr¹⁵⁸

‘Adl ile rüşen olur cümle diyâr

Nesr: Devlet ü sa‘âdet ol şâhib-sa‘âdet ve ‘âlî-himmete ki şer‘-i şerîfe hîdmeti ‘ayn-ı sa‘âdet bilüp ‘ibādullāha zulm ü bid‘at ve bir ferde hâkâret ve ihâneti ‘âdet itmeye. Zîrâ şerî‘at-i muṭahhara [N54b] ‘ayn-ı ‘adldür ve şâh-ı râhdur. Tarîk-i şer‘-i münîfi gözedüp şıyânet ü ri‘âyet iyleyenler huzûr-ı rabbü'l-‘izzetde sa‘âdet-i ebedîye ve rahmet-i sermedîye vâşıl u dâhil olmaları muḳarrerdür.

Nazm

(Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl)

Konuldu halka kânûn-ı şer‘ tā

Selâṭîn-i âfâkı mer‘î tuta

Eger tuta bu râhı şâh-i cihân

Olur rahş-ı devlet ebed zîrdân

Nesr: Cemî‘ ‘ulemâ-i dîn ittifâk iylemişler ki maḳşûd-ı aṣl irsâl-i rûsulden ‘aleyhimüsselâm ve inzâl-i kütûbden oldur ki cümle ḥalâyık ḥuḳûkullāhda ve ḥuḳûk-ı ‘ibâdda ‘adl ile kāyim ü dāyim olalar. Nitekim Hâḳ Sübhâne ve Tebâreke [T19a] ve Te‘âlâ kelâm-ı şerîfinde buyurur: *Leḳad erselnâ rusulenâ bi'l-beyyinâti ve enzel-nâ ma‘ahümü'l-kitâbe ve'l-mîzâne li-yeḳûme'n-nâsu bi'l-kıst.*¹⁵⁹ Ya‘ nî taḥḳîḳ rusülleri irsâl itdi ki âyât-ı beyyinât ile ve anlara kitâb gönderdi ki ḥalk ‘adl ile kāim olalar ve bu ḥadîs-i şerîfi ‘Ömer ibnü'l-‘Âş raḳıyallāhu ‘anh rivâyet ider. Hâzret-i serdar-ı enbiyâ ve sultân-ı aşfiyâ şalâtullāhi ‘aleyhi ekser evḳâtında işbu ḥadîs-i şerîfi

¹⁵⁸ ‘Adl ile gülşen olur bâğ-ı bahâr: ‘Adl ile baş olur bâğ u bahâr T

¹⁵⁹ Hadid (57/25): Andolsun, biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik. İnsanlar adaleti yerine getirsinler diye onlarla beraber kitabı ve ölçüyü de indirdik.

va'z u naşihat idüp buyurur idi ki *inne'l-muḫsiṭīn yevmül-ḳıyāmete 'indallāhi 'alā-menābir min nūrin 'an-yemīni'r-raḥmān*. Ya'nī pādīşāhān-ı 'ādil ve şehinşāhān-ı 'āḳıl ki dünyāda tarīḳ-i şer' -i şerīfi elden ḳomayup beyne'l-ḫalāyık 'adālet ü şefā'atī 'ādet iyleyeler. Ḳıyāmet güninde Hāḳ Te'ālānuñ ḫuzūrında nūrdan menābir üzere¹⁶⁰ sağ cānibinde turalar. Şeyḫ Muḫyiddīn Nevevī¹⁶¹ ve Ḳādı Beydāwī raḥmehūmullāh eytdiler. Yemīn-i raḥmāndan murād bir fi'l-i ḫasene ve menzile-i refī' den 'ibāretdür. Zīrā 'Arab her fi'l-i ḫasene ve cemī' iḫsānı [N55a] şāğa nisbet ider. Niteki zıddını şola nisbet iderler ve lisān-ı Türkīde daḫı bir yaḫşı aḫvāl vāḳı' olsa birbirine sen bu gün sağ tarafuñdan ḳalkup ḫareket iylemişsün dirler. Niteki zıddını şol tarafa nisbet iderler. Beyne'n-nās bu ma'nā¹⁶² te'āmül-i bī-ḳıyāsdur. Ol şems-i fazīlet ya'nī ḫabīb-i ḫazret-i 'izzet 'aleyhi efḍalü't-taḫıyye ümerā-i 'ādil ḫaḳḳında bu ḫadīş-i şerīfi buyurur: *Ḳāle'n-nebiyyü 'aleyhisselām el-ümerā lā yüdḫilüne'l-cennete bikeşriḫ şalātiḫim ve sıyāmiḫim* [T19b] *ve innemā yedḫulüneḫā bi's-şefḳati 'ale'l-ḫalḳ ve'l-i'ānetiḫi 'ale'l-mazlūm*. Ya'nī begler keşret-i şavm u şalāt ile cennete girmezler. Anlar mazlūmīne ri'āyet ve fuḳarāya merḫamet ü şefḳatleri sebebi ile cennete gireler dēyü buyurur. Bu ḫadīş-i şerīfden ma'lūm oldı ki Hāḳ Sübhāne ve Te'ālā rüz-ı cezāda dünyā pādīşāhların şavm u ḫasenātından ve ḫayrāt u şalavatdan evvel 'adālet ü merḫametleri ve 'ibādullāha şefḳat ü ri'āyetlerinden¹⁶³ su'āl iyleye. Niteki bu ḫadīş-i şerīf daḫı bu ma'nāya delīl-i nāṭık ve şāhid-i şādıḳdur. Ḥazret-i Ebū Hureyre raḫıyallāhu 'anhu rivāyet iyles. *Ḳāle'n-nebiyyü şallallāhu 'aleyhi ve sellem 'adlū sā'ati ḫayrun min 'ibādeti seb'īn senete ve cevri-i sā'at yiḫbiṭü 'ibādet seb'īne senete*. Ya'nī ḫākim olanlar bir sā'at ḫükmünde 'adl iylemek ḫayırludur yetmiş yıl 'ibādet itmekden ve bir sā'at cebr ü zulm iylemek yetmiş yıllık 'ibādetin ḫabṭ iyles. Ya'nī giderir dēyü buyurdu. İmdi bu devlet-i 'azīme ne sa'ādet-i ebediyyedür ki bir sā'at 'adl iylemek yetmiş yıllık 'ibādet yerine ḳāīm ola. Bunuñ

¹⁶⁰ üzere: üzerinde T

¹⁶¹ Nevevī: Nūrī T

¹⁶² bu ma'nā: -T

¹⁶³ ri'āyetlerinden: 'ināyetlerinden T

şükürin edā iylemek hiç mümkün veyā müyesser midür? El-hāşıl-ı kelām [N55b] ḥazret-i melikü'l-‘allām pādīşāh-ı İslām olanları kıyāmet gününde cemī‘ ef‘āl-ı ḥaseneleründen evvel ‘adālet¹⁶⁴ ü merḥametlerinden su‘āl iyleyecegi bu ḥikāyet-i ġarībe ve rivāyet-i ‘acībden daḥı ma‘lūmdur. **Ḥikāyet:** Kütüb-i mu‘tebereden rivāyet olunur. Fazıl ibn-i ‘Abbās ḥazretleri ol imām-ı evvel ve humām-ı efḍal ya‘nī İmām-ı A‘zam ḥazretlerini ‘ālem-i rū‘yalarında cennet-i ā‘lāda ve firdevs-i zībada [T20a] göricek bu derece-i bālāya ve mertebe-i bī-hemtāya ‘ulūm u fezā’ilüñ ve ḥüsn-i ḥaşā’ilüñ ile mi vāşıl olduñ dēyü su‘āl iyledi. Ḥazret-i İmām şāḥib-i fazīlet ve ol kân-ı mürüvvet cevāb virüp eytdi ki Ḥaḡ Sübhāne ve Te‘ālā kendü ‘azamet ü kibriyāsı ile baña su‘āl iyleyecek bu deñlü deryā kadar ‘ulūm-ı bī-intihā cenāb-ı kibriyāsınuñ yanında bir buğday şamān çöpü kadar bahā itmeyüp nihāyet devletüme ve cennet-i ā‘lāda olduğum rif‘atüme bir za‘īf siñecik sebep olmuşdur. Bir gün Bağdād şehrinde nehr-i Dicle kenārında ābdest almağa geldüm. Meger bir naḥīfū'l-bāl ve şikeste-ḥāl siñek şuya düşüp ġarḡ u helāk olmağa qarīb ḡalmış iken ol za‘īf siñege yetişüp şudan çıkardum ve bir taşuñ üstüne koyup gitdigüm birle ol naḥīfū'l-maḡāl siñecik lisān-ı ḥāl ve zebān-ı maḡāl ile baña du‘ā iyledi ki nitekim sen beni ġarḡ u helākdan āzād iyledüñ. Ḥazret-i Rabbü'l-‘ibād seni daḥı ḡorusun. Uçmağı ile dil-şād u ber-murād iyleye, didi. Ḥazret-i melikü'l-müte‘āl ol bī-mecāl siñecigüñ ḥürmetine baña cennet-i ā‘ālayı ve firdevs-i zībāyı naşīb iyledi, didi.

Nazm

(Fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilün)

Bū Ḥanīfe gibi şehbāza ‘aceb [N56a]

Bir mekes perrīn ider ḡudret sebep

Nesr: Erbāb-ı ḥikmet ve aşḥāb-i ḥamiyyet olanlara bu mev‘ıza-i laṭīfe ‘ayn-ı ‘ibret ve maḡz-ı naşīḡat degül müdür ki Ḥazret-i İmām-ı A‘zam gibi sulṭān ki dīn-i Muḡammedī ve āyīn-i

¹⁶⁴ ‘adālet: ‘adl T

Ahmedî'nün icrâ vü ihyâsına bâ' iş ü bādî iken bu kadar 'ulûm u fezâilden su'âl olunmayup bir za'îf siñecige merhamet ü şefkati [T20b] sebebi ile bu mertebe cennet ü 'izzete vâsıl olıcak 'adâlet ü merhametüñ ve şefkatüñ¹⁶⁵ fazîlet ü haşşetin eşref-i nâs olanlar bundan kıyâs iyleyeler. Fe-emmâ istikâmet ü 'adl yalnız haşşeten insân için değil belki hayvânât ve haşerât-ı 'arz olanlara da hı mehmâ emken 'adâlet ü merhamet ü şefkat dâhil ü lâzımdur. Hâk Sübhâne ve Te'âlâ nebâtât u hayvânâtı belki cümle eşyâ vü mevcûdâtı birbirine sebep-i hulk iylemişdür. Hayvânâtıñ kuvvet ü huzûruna insânı ve insânıñ kuvvet ü huzûruna hayvânâtı sebep-i râbıta iylemişdür. Hayvânüñ insâna me'mûr u musahhar u maKhûr oldukları ta'zîm-i emr-i Hâk vâsıtasıyladur. Cemî' hayvânât u maKhukât u mevcûdât kâdîyyü'l-hâcât ve rikâbına 'arz-ı hâcât ve münâcât idüp lisân-ı hâl ile ve zebân-ı maKhâl ile tesbîh ü tahlîl itdikleri *ve sehharnâ me'a dâvûde'l-cibâle yusebbihne ve't-tayr*¹⁶⁶ bu huşûşa burhân-ı kâtı' *ve in min şey'in illâ yusebbihu bi-hamdihi ve lakin lâ tefkahüne tesbîhahum*.¹⁶⁷ Bu du'âya delîl-i sâti' dur. Cümle eşyânüñ hâl dili ile nuKhları şahîh ider ki bu âyet-i kerîme kâfîdür. *Kemâ kâlellâhu te'âlâ kâlû entâkanallâhüllezi entâka külli şey'in*.¹⁶⁸ Hâzret-i Mevlânâ Câmî khuddise¹⁶⁹ [N56b] sirrahu'l-'azîz Silsiletü'z-Zehab nâm risâlesünde cemî' cemâdâtuñ beyân-ı nuKhı maKhâlesünde dimişdür.

Nazm

MurtaZâ güft bâ-resûl-i Hudâ
Reftem ez-Mekke cânib-i şahrâ

Hiç seng ü dirahT bâ-heme pîş
Ki be-kefş selâm bî-kem ü bîş [T21a]

İbn-i Mes'ûd güft vaKh-t-i ta'âm

¹⁶⁵ Merhametüñ ve şefkatüñ: merhametüñ ve luKh u şefkatüñ T

¹⁶⁶ Enbiya (21/79): Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud'a boyun eğdirdik.

¹⁶⁷ İsra (17/44): Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini kavrayamazsınız.

¹⁶⁸ Fussilet (41/21): Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu.

¹⁶⁹ khuddise: khaddesallâh T

Mî-şenîdim ez-ta‘âm kelâm

Ber-zebân-ı faşîh ü lafz-ı şarîh

Hoş hemî güft be-her Hakk-ı tesbîh

Nesr: Ya‘nî Hâzret-i Murtażâ ‘Alî kerremallâhu veche rivâyet ider. Bir gün hâzret-i server-i enbiyâ ve resûl-i kibriyâ şalatullâhi ‘aleyhi mâ-dâmetü'l-arz ve's-semâ ile Mekke-i Mükerreme şahrâsına teveccüh iderken Ka‘be-i Mu‘azzamanuñ ahcâr u eşcârı ve ol şahrâ-i mübarekûñ cemî‘ nebâtât u enhârı hâzret-i servere faşîh kelâm ile tevķîr ü ihtirâm¹⁷⁰ itdiklerin âşikâre işitdüm ve bu hikâyeti buyurduklarından mâ‘adâ İbn Mesûd rağiyallâhu‘anh rivâyet ider. Her ta‘âm vaktinde işidürüm ki ta‘âm¹⁷¹ zebân-ı faşîh ve lafz-ı şarîh ile Hâzret-i Hakk’a şükürin taşrîh iyles, didi. Bu hadîs-i şerîf ü latîfî Hâzret-i Buḥārî rahmetullâhi ‘aleyhi Hâzret-i ibn-i Mesûd rivâyetünden iḥrâc itmişdür. ‘An ibn-i Mesûd rağiyallâhu ‘anhu kâle kâle Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem *kunnâ nâkilün ma‘a'n-nebiyyi şallallâhu ‘aleyhi ve sellem et-ta‘âm ve nahnü nesma‘u tesbîhe't-ta‘âm*. Pes ḥayvânât daḥı Hâzret-i ḥâlikûñ maḥlûḳudur. Bir bölük za‘îf ü bî-miḳdâr ve bir kerede naḥîf ü nâ-çârûñ üzerine bir kara¹⁷² tığ deñlü iki kendü miḳdârınca yükler yükledüp zelîl ü ser-gerdân ve zebûn u bî-dermân iylemek dâire-i inşâfdan bîrûn u efzûndur. Huşûşâ arkası şâfî yağırlardan [N57a] torlak ışıḳ kellesine dönüp bî-mecâl ve aç ve şusuz şikeste-bâl itdiklerinden ḡayri ol derdmend ḡayvân ḡâyet bî-dermân ḳalduḡından âvâz virüp feryâd ve şâḡibinden ḡâl-i dili ile merḡamet murâd edinüp istiḡlâşın istimdâd iylese ol bî-çârenüñ feryâdın ve ḡâl-i dili ile murâdın añlamayup “Bu atıñ azḡunluḡı ve yavuzluḡı vardır. [T21b] Düldül-i şânî ve ‘Aşḡaruñ aḡrânıdır.” dëyü cebr ü cefâsın daḥı bisyâr ve bâr-ı bî-şümârun tekrâr iderler. El-ḡaşı-ı kelâm ḡayvânât-ı bî-dermân her ne deñlü bî-zebân ise Hâzret-i Hudâ-yı zü'l-celâl ve bârgâh-ı müte‘âl dergâhına lisân-i ḡâl ve zebân-ı maḡâl ile ve şükri-şikâyetleri muḡarrerdür. ‘Adâlet ü merḡamet bu maḡûle ḡayvânât-i bî-dermân ḡaḡḡında daḥı

¹⁷⁰ tevķîr ü ihtirâm: selâm u tevķîr ü ihtirâm T

¹⁷¹ ta‘âm: -T

¹⁷² kara: ḡatı‘ T

lāzım u ehemmdür. Hāzret-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anh zamān-ı ḥilāfetinde bu maḳūle ‘amel-mānde bār-ı bī-girān ile āzürde olan ḥayvānāt-ı bī-dermānı kendü bi’z-zat tecessüs ve şāhibinden tefahḥuş iyler idi ki bu bī-mecāl ḥayvānuñ za‘īfū’l-ḥāl olmasına sebeb nedir ve ri‘āyet ü ḥimāyetünde ve yāḥūd me’külātunda taḳşīrāt mı idersin dēyü her bār tekrār tekrār taḳayyüd-i bisyār idüp ḥayvānuñ ḥaḳḳın şāhibinden aliverüp ‘adālet ü merḥamet iyler idi.

Hikāyet: Kütüb-i mu‘tebereden rivāyet olunur. Ol nāṭıḳ-ı bi’s-şavāb Hāzret-i ‘Ömer ibn-i Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu ‘anh serīr-i dūnyādan serāy-ı cennete mürāca‘at buyurduḳları zamān vezīr-i ḥāzret-i ḥabībū’r-raḥmān ve lāyıḳ-ı ehl-i cinān Hāzret-i ‘Oşmān ibn-i ‘Affānı ve esedullāhi’l-ḡālib İmām ‘Ali ibn-i Ebū Ṭālib ḥāzretlerini¹⁷³ da‘vet idüp eytdi ki: [N57b] Benüm müddet-i ḥilāfetüm ve dīn-i islāmda vāḳı‘ olan ḥükümetüm zamānunda ḥüsn-i şehādetüñüz ve ḥaḳḳumda ḡann-ı ḡālibüñüz nicedür dēyü sūāl iyleyecek aşḥāb-ı kirām rıḍvānullāhi te‘ālā ilā-yevmi’l-kıyām feryād u fiḡān idüp eytdiler: Yā emīrū’l-mü’mīnīn bu ḥuşūşa ḥāzret-i Allāh güvāhidür ki [T22a] zamān-ı ḥükümetünde ḥuzūr-ı şerīfūñden bir mūr-ı za‘īf daḡı rencīde-ḡāṭır olmuş degüldür ve senüñ ‘adl ü inşāfuñdan mecmū‘ ḥaḳḳ-ı cihān rızā vü şükrān ve ‘āmm-i bilād-ı ehl-i İmān dest-i ‘adlūñle mesrūr u ḡandāndur dēyü nālān u giryān oldılar. Ol maḡalde ḥāzret-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anh ol iki servere ḡıṭāb-ı müsteṭāb kılup eytdi ki benüm ḥüsn-i ḡālümüñ şehādetine ḡüccet virüñ ki rüz-ı cezāda ḥuzūr-ı kibriyāya çünki gidem, bu sözüñ şehādetüñüzü İrād-ı ḡüccet edem dēyü üç kerre mübārek gözlerün göge diküp yā rabbī sen bu ḡuşūşa şāhid ol didi. Hāzret-i ‘Oşmān ve ‘Alī raḍiyallāhu ‘anhumā bir kefen bezinüñ üzerine ḥāzret-i Fārūk ‘āzamuñ umūr-ı islāmda iyledüḡi ‘adāletün ve ṭarīḳ-i şer‘-i şerīfde olan istikāmetün yazup ḡüccet itdiler. Çün Hāzret-i ‘Ömer’e mevt ü şehādet naşīb oldu, ol ḡücceti kendü ile böyle defn iyleyeler dēyü vaşiyyet iyledi. Aşḡāb-ı güzīn ve erbāb-ı dīn rıḍvanullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ol sultān-ı ‘ālī-şānuñ emrün yerine getürüp ol ḡücceti mübārek kefenlerine şarup böyle defn iylediler. Aşḡāb-ı güzīnden ba‘zı erbāb-ı dīn ol sultān-ı güzīni ‘ālem-i ru’yālarında

¹⁷³ ḥāzretlerini da‘vet idüp: ḥāzretlerini ḥuzūr-ı sa‘ādetlerine da‘vet idüp T

görürler ki mübârek beñizi müteğayyir olmuş. Aña su 'âl iylediler ki yâ ħalîfetullâh ve yâ refîk-i resûlullâh [N58a] mübârek beñzünüze neye müteğayyir oldu dëyü sū'âl iylediler. Cevâb-ı şerîfelerinde buyururlar ki zamân-ı ħilâfetümde Bağdâd diyârında Şatrâr mâ'ında bir köprü var imiş. Ol köprüden [T22b] bir za'îf koyuncuk mesrûr giderken¹⁷⁴ ayağı köprünün deligüne geçüp şakat olur.¹⁷⁵ Ol nahîf koyunun ayağı kırıldığı-çün ħazret-i müsebbibü'l-esbâb baña ħitâb kılup buyurdu ki yâ ma'¹⁷⁶ ibnü'l-Ĥattâb niçün zamân-ı ħükûmetünde muqayyed olup ol köprüyi ta'mîr itdürmedün? Benim ol za'îf maĥlûkum sürûr-ı mürûr iderken ayacığı kırılıp muẓtaribü'l-ĥâl oldu. Eger ħabîbümüñ ol iki yâr-ı şadâkat-kârları şehâdet idüp ĥüccet vermeyelerdi¹⁷⁷ cenâb-ı ħazretümden envâ'-ı 'itâb ile mu'âtab olmak mükerrem idi. Lakin resûlümüñ âb-ı rûyı ĥürmetine ve ol iki ehl-i cinânuñ 'izzetine saña mağfîret idüp 'izzet ü ta'ẓîm ve ĥubbet-i 'Adnûm ile ĥürmet ve tekrîm edem dëyü ol kadar sū'âl vârid oldu ki aĥvâl-i mâ fi'l-bâlüm nice ola dëyü henüz Ĥaĥ te'âlânüñ ĥavfundan beñizüm müteğayyir oldu dëyü cevâb iyledi. İmdi ehl-i ĥâl ve sa'âdet me'âl olanlar ĥaĥîkat-i ĥâl ile naẓar ve başar-ı 'ibret ile naşîhat alalar ki Medîne-i münevvereden Bağdâd-ı behîşt-âbâd kırk günlük yoldur. Bu deñlü meşâfe-i ba'idede bir köprünün zerre kadar bir yeri ĥarâb olup bir za'îf koyuncuğa zarar olmağıyla Ĥazret-i 'Ömer ibnü'l-Ĥattâb gibi servere bu deñlü su'âl ü cevâb ve ĥitâb ü 'ikâb vârid olıcak sâir zâbiṭ-i memleket ve şâhib-i riyâset olan şâhib-i sa'âdetleri umûr-ı memleket ve aĥvâl-ı ra'yyet ĥuṣûşunda ne mertebe su'âl ü cevâb ve ĥitâb ü 'ikâb olacağı bundan [N58b] ma'lûm ve bu ma'nâdan mefhûmdur. Zîrâ şarkda ve ġarbda her ne mezâlim vâki' olursa ol ef'âl-i nâ-meşrû'ı ve mezâlim-i meyšûmı ĥuzûr-ı Ĥaĥda [T23a] İslâm pâdişâhı olanlardan su'âl olunur. Ol mefĥaru'n-nâs Ĥazret-i 'Abbâs raḍiyallâhu 'anh rivâyet ider. Ĥazret-i resûl¹⁷⁸ şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurur ki şark ve ġarbda olan ĥayvânâtuñ biri belki bir tavucağün

¹⁷⁴ giderken: iderken T

¹⁷⁵ şakat olur: kırılır T

¹⁷⁶ ma': -T

¹⁷⁷ ĥüccet vermeyelerdi: saña ĥüccet vermeyelerdi T

¹⁷⁸ resûl: resûlullâh T

kemteri aç ve muhtâc kalsa pâdişâh-ı memleket ve aşhâb-ı eyâlet olanlar şark ve garbda aç kalan murğ-ı naḥîfûñ ḥālinden daḥı mes'ûl olurlar, didi. **Hikâyet:** Ḥazret-i sultân İbrâhîm Edhem rahmetullâhi 'aleyh bu ḥadîş-i şerîfi görüp nazâr-ı 'ibret ve başar-ı ḥaḳîḳat ile 'inâyet-i ilâhiye muntazır olıcaḳ Belḡ vilâyetinüñ pâdişâhı ve ol zamânenüñ şehinşâhı iken vüzerâ vü vükelâsın ve 'ulemâ vü fuḳahâsın dîvân-ı eyvânuna da'vet idüp eytdi ki bu mev'ıza-i mu'tebere ḥadîş-i peygamber idügi muḳarrer midür dëyü su'âl iyleyecek 'ulemâ-i 'izâm ol zamân müttefik-i aḳlâm ve'l-keâm olup pâdişâhum bu ḥadîş-i peygamber ve kelâm-ı şeff'-i rûz-ı maḥşerdür, didiklerinde ol sultân-ı 'âlî-şân dîvân-ı eyvânında olan 'ulemâ'-i üli'l-elbâb ve vüzerâ-i 'âlî-cenâb olanlara cevâb virüb eytdi ki ben diyâr-ı şarkda muḳîm olam garbda olan¹⁷⁹ mezâlimden baña su'âl vârid olıcaḳ bir iki günlük 'ömr-i ḳalîl için¹⁸⁰ ben bu deñlü zillet ü miḥneti ve rûz-ı cezâda bu ḳadar şıḳlet ü şiddeti niçün ihtiyâr iderüm dëyüp fi'l-ḥâl saltanat-ı dünyâdan ferâḡat idüp sa'âdet-i ahirete tâlîb ü râḡıb olup bir güşe-i vîrâneyi ve bir tüşe-i kâşâneyi ihtiyâr idüp ne vechle 'inâyetullâha mazḥar [T23b] olup ehlullâhdan [N59a] olduḡı menâḳıb-ı evliyâ ve tezâkir-i aşfiyâda mestûr u mezkûr olmaḡın bu 'abd-ı bî-miḳdâr ihtişâr üzre iş'âr iyledüm. Rahmetullâhi 'aleyhi ve 'alîhi sāyirü'l-müslimîn. Bu menâḳıb-ı ġarîbe ehl-i 'ibret olanlara maḥz-ı naşîḥat degül midür? Fi'l-ḥaḳîḳa cānib-i şarkda bu deñlü mesāfe-i ba'idede aç ve muhtâc kalan tavucaḡıñ ḥālinden ve bir murğ-ı naḥîfûñ vebālinden garbda vāḳı' olan pâdişâhlar mes'ûl ü mu'atib olıcaḳ, şāhib-i ḥükümet olan erbâb-ı devlet fuḳarâ vü zu'afânüñ ḥasb-ı ḥālünden ve re'āyanüñ mezâlimünden ḥāl-i pür-melâlleri nice olacaḡın ḥuzûr-ı rabbü'l-'izzete vardıklarında müşāhede iderler. Ḥaḳ sübhāne ve te'ālā cemî' ümmet-i Muḥammed 'aleyhi's-selāma 'inâyet ü hidāyetün ve ṭarîḳ-i 'adl ü istiḳāmetin lâyıḳ ü erzānî iyleye. Lakiñ 'ibādullâh-ı ḥayr-ḡāh olanlara daḥı lâzım ü mühim olan oldur ki ḥükkâm-ı zevi'l-ihtirāmuñ ḥükümlerine rām ve 'ulemâ-i kirāmuñ şer'-i şerîf üzre olan emirlerine ḥüsn-i ḳıyām gösterüp ḥudūdullâhdan tecāvüz itmeyeler. Tâ kim anlar daḥı dünyâda mu'atab ve ahiretde mes'ûl ü

¹⁷⁹ garbda olan: garbda vāḳı' olan T

¹⁸⁰ için: ile T

mu‘azzeb olmayalar. Zîrâ insânun emn ü emân ve rāḥat u itmînân olmaları ümerâ-i ‘âdil ve hûkemâ-i ‘âkıl olanların sāye-i ḥimāyet ve zıll-ı merḥamet ü şefkatleri ile olduğu āyât-ı kerîme ve eḥādîş-i nebeviyye ile rûşen ü mübeyyendür. Nitekim bâlâda zıkr olunmuştur: Ümerâ vü ḥukkâmun emrine rām olmayan ‘avāmı ḥazret-i cenâb-ı ‘izzet dünyâ ve âḥiretde niçe ‘ikâb ü ‘azâb ile mu‘azzeb ü mu‘âteb ider. Evvelâ Ḥaḥ te‘âlâ ḥazretleri dünyâda anların üzerlerine zālîm ḥâkim gönderüp [T24a] tâ‘ün-ı ekber gibi musallaḥ ider. Sāniyen keyfe mâ-yeşâ mu‘âteb ü mu‘azzeb ider. Nitekim ḥadîş-i şerîfde [N59b] buyurulmuştur. *Kemâ tekûnū yuvella ‘aleykūm eḥadükūm*. Ya‘nî siz nice olursanız siziñ üzeriñize Ḥaḥ te‘âlâ yine içiñizden birin ilece ḥâkim naşb ider. Eger ümerâ ḥüdāya rām ve şer‘-i şerîf ile vâkı‘ olan ḥukkâmun ḥükümlerine ḥüsn-i kıyām gösterirseñüz siziñ üzeriñize yine içiñüzden birin Ḥaḥ te‘âlâ ḥâkim-i ‘âdil gönderir. Eger ḥilâfın iderseñüz yine siziñ içiñüzden bir zālîm-i şūmı gönderüp üzeriñize musallaḥ ider ve daḥı ḥazret-i cenâb-ı ‘izzet kendü kulları ulu’l-emre itā‘at iylemeleri bâbında emr idüp bu āyet-i kerîmeyi ḥabîbüne ve resûlüne inzâl kıldı. Kemâ ḳâlellāhu tebareke ve te‘âlâ *yâ eyyühellezine āmenū aṭi‘ullāhe ve atîr resûle ve uli’l-emri minkūm*.¹⁸¹ Bu āyet-i kerîmeden murād zıkr olunan ulu’l-emrden ‘ulemā-yı dîn rıdvānullāhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘ İn ve sāir eşrāf ittifāḥ ve kimi ihtilāf iylemişlerdür. Ba‘zıları zāhib olup demişler ki ulu’l-emrden murād olunan muḳarrer ḥazret-i Ebübekirü’ş-şiddîḳ ile ḥazret-i ‘Ömerdür. Raḍiyallāhu ‘anhumā. Zîrâ ḥazret-i faḥr-i ‘âlem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki *iḳtedū billezîne min ba‘dî Ebübekir ve ‘Ömer*. Ya‘nî benden sonra ol iki kimesneye mütāba‘at ü muvāḳaḥat idiñ ki anlar Ebübekirü’ş-şiddîḳ ve ḥazret-i ‘Ömer-i Fārūḳdur ve taḥḳîḳ benüm [T24b] yeryüzinde iki vezîrüm gökyüzinde iki müşîr-i rûşen-tedbîrüm vardır. Yeryüzindeki vezîrüm Ebübekir ve ‘Ömer raḍiyallāhu te‘âlâ ‘anhumādur. Gökyüzinde olan müşîrüm Ḥazret-i Cebrâ’îl ü Mîkā’ildür ve ba‘zı ‘ulemā zāhib olmuşlardır ki ulu’l-emrden murād aşḥâb-ı resûlullāh ‘aleyhi’s-selāmdur lâ a‘le’t-ta‘yîn. Zîrâ ki ḥadîş-i şerîfde buyurulmuştur. [N60a] *Aşḥâbi ke’n-*

¹⁸¹ Nisa (4/59): Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.

nücūmi bi-eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm. Ya'nî benüm aşhābum kevākib gibidür. Nitekim yol yitüren kimesneler şahrâlarda ve deryâlarda yolına gidüp¹⁸² mühtedî olurlar. Benüm aşhābumun kaçkısına¹⁸³ iktidâ idüp mütāba'at iderlerse mühtedî olurlar. Ya'nî dîninde ve ahiretinde ve zulümât-ı ceḥāletden ve rāh-ı ḍalāletden necāt bulurlar. Ol ḥayrū'n-nās Ḥazret-i 'Abbās ve mücāhidden raḍiyallāhu 'anhümā rivāyet olunur ki ulu'l-emrden murād 'ulemā vü fuḫahādur. Zīrā kim ḥalka ta'līm-i dīn itmege müte'ayyindür¹⁸⁴ ve daḥı emr-i ma'rūf ve nehy-i münker anlara maḥşuşdur. Cümle cumhūr-ı 'ulemā bu ḥuşūşa müttefiklerdür kim *küntüm ḥayra ümmetin uḥricet li'n-nāsi te'murūne bil ma'rūf ve tenhevne 'anil münkeri.*¹⁸⁵ 'Ulemā ḥaqqındadır ve Ebî Hureyre ve Ebî Zeyd ibn-i Şābit raḍiyallāhu 'anhuma rivāyet iderler ki ulu'l-emrden murād selāṭīn ü ümerādur. Zīrā ki bunların cümle ḥalāyık üzerine emirleri cārī vü sārīdür. Selāṭīn-i 'izāmuñ ve ümerā-i kirāmuñ ḥaḫ ve 'adālet ve tarīḫ-i şerī'at üzre olan emirlerine intişāl iylemek lāzım ü vācibdür. Zīrā Ḥaḫ sübhāne ve te'ālā [T25a] anları niḫām-ı 'ālem ve sebeb-i emn ü emān-ı benī Ādem içün ḥalāyıkun üzerine *ve refa'nā ba'dahum fevḫa ba'dın derecātın* mefhūmınca efḍal ü mükerrem iylemişdür. Ḥaḫ sübhāne ve te'ālā 'ibād-ı merḥamet-mu'tādına 'ādil ümerā gönderdügi kemāl-i raḥmet ü şefkatindür ve zālīm ü cābir ḥükemā gönderdügi Ḥaḫ te'ālānuñ ḡaḫabı ve ḥışmındandır. Bir vilāyetün ḥalkı 'işyān idüp şer'-i şerīfe muḫālefet iyleseler ve yāḥūd Ḥaḫ sübhāne ve te'ālā nehy itdügi me'āşīden ictināb iylemeyüp ef'āl-i ḫabīḥa irtikāb iyleseler ḥazret-i Ḥaḫ āmennā ve şaddaḫa [N60b] ol diyāruñ ḫavmine ĩcāb ü iktizālarına göre tā'ün u vebā yāḥūd zālīm ümerāyı musallaḫ iyer. Nitekim bu ḥadīş-i şerīf yukarıda zıkr ü beyān olunmuşdur. Ḳāle 'aleyhisselām *kemā tekūnū yuvella 'aleyküm eḫadüküm.* Ya'nî siz nice kim olursanız Ḥaḫ te'ālā içiñizden yine eyle kimesneyi üzeriñize ḥākim naşb ider. Ya'nî demek olur ki siz nice Ḥaḫ te'ālā ḥazretlerine 'ibādet ü

¹⁸² şahrâlarda ve deryâlarda yoluna gidüp: şahrâlarda ve deryâlarda kevākib ile yoluna gidüp T

¹⁸³ kaçkısına: her kaçkısına T

¹⁸⁴ müte'ayyindür: bunlar müte'ayyindür T

¹⁸⁵ Ali İmran (3/110): Siz insanlar için en iyi ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülüğü men edersiniz.

‘ubūdiyyet ve şer‘-i şerīfe hīdmet iderseñüz içiñüzden yine ol maķūle kimesneyi Hāķ te‘ālā¹⁸⁶ üzerüñüze hāķim ider. Eger ẗarīķ-i istiķāmetde muķīm olup hūddām-ı şer‘ olan ümerā vü villātin emrine rām olursañız Hāķ te‘ālā size içiñüzden bir ‘ādil ü ‘āķil hāķim gönderüp ri‘āyet itdirür. Hāżret-i Mevlānā Ebū’s-su‘ūd raķmetullāhi ‘aleyhi’l-vedūd Tefsīr-i Şerīfinde bu hādīs-i ķudsīyi naķl ider. *Lā tebaul mülūk [T25b] entüm tübülü a‘tafuhum*. Ya‘nī Hāżret-i Hāķ celle ve ‘alā buyurur ki siz begleriñizi ve hāķimleriñizi sebeb ü seleb iylemek ef‘āl-i zemīme ve aķlāķ-ı kerīheñüzden baña tevbe idüñ ki ben kemāl-i hīķmetüm ve yed-i ķudretüm ile hāķimlerüñüzi size merķametlü ve şefķatlü ideyüm dēyü buyurur. İmdi ‘ibādullāha lāzım u ehem olan oldur ki zālimlerüñ zūlminden ve ef‘āl-i meyšūmundan Hāżret-i Hāķķın ‘ināyetine şıgıñup dāimā i‘tizār u istiğfār üzre olurlar. Tā kim Hāķ celle ve ‘alā ol zālīm-i şūm olanlaruñ zūlm-i meyšūmlarını anlaruñ üzerinden def‘ ü ref‘ iyleyüp anlara ‘ādil ü ‘āķil hāķim naşb u ta‘yīn idüp göndere. Hāżret-i rabbü’l-‘izzet kelām-ı sa‘ādet-encāmlarında hāķimlerinize sebb eylemeñ baña tevbe eyleñ ki ben size ‘ādil [N61a] hāķim göndereyin dēyü emr idüp buyurmuşken zamānemüzüñ ümerā vü hūkemāsıñuñ belki nāsıñ a‘lā vü ednāsıñuñ ‘indallāhi’l-meliki’l-ekber umūr-ı mühimmeleri muķarrer ü müyesser olıcaķ pādīşāh-ı ferħunde hışāl ve yāķūd vezīr-i deryā-nevāl manşıb u erzāķumuz ve aķvāl-i pūr-melālimizde ihmāl iyledi dēyü ekşer nās bu teklīf-i ma‘nā kıyās idüp sebb ü selb itmekle ‘indallāhi’l-meliki’l-müte‘āl ‘aẗīm vebāl hāşıl iderler. Zīrā cemī‘ umūr-ı cumhūr bī-ķuşūr hāżret-i rabb-ı ğafūruñ yed-i ķudretinde ve ‘ilm ü hīķmetindedür. Yine Hāżret-i rabbü’l-‘izzetüñ ķudret-i ezeliyyesi zuhūr itmeden dünyāda olan ağaçlaruñ yapracığın daķı rüzigār-ı sitemķār hāreket itdirmege ķādir degül iken bir nesnenüñ vaķt [T26a] ü zamānı ve Hāżret-i Hāķķuñ emr ü fermānı olmadın sa‘y u ķuvvet ve zūr-ı dest ile vüçüda gelmesi hiç mümkin müdür? Zihn-i pāk ve ehl-i idrāk olanlara ma‘lūmdur. ‘İbād-ı mağfīret-encām olanlara hemān lāzım olan Hāķ te‘ālāñuñ dergāh-ı ‘ālīlerine ilticā ve cemī‘ me‘āşīden tevbe idüp murādın recā iyleyüp Hāżret-i cenāb-ı rabbü’l-

¹⁸⁶ Hāķ te‘ālā: -T

‘izzete tevekkül-i tām ve tevessül-i vesīle-i merām idineler. Tā kim ‘indallāhu te‘ālā istid‘aları maqbül ü revā ola. Hāzret-i Şeyh Muḥiddīn-i ‘Arabī ḳaddesallāhu sırrahü’l-‘azīze rivāyet ider. Hāḳ sübhāne ve te‘ālā dünyāyı ḥāḳ idelden berü ricālü’l-ḡaybdan niçe yoluñ sultānları bu ‘ālemüñ taşarrufına müvekkel ü ta‘yin iylemişdür ve anlarıñ yine dükelisiniñ üzerine ḳuṭbü’l-aḳṭābı müvekkel iylemişdür. İmdi ḳuṭbü’l-aḳṭāb-ı ‘ālī-cenābuñ aḡzı pādīşāhlarıñ ve buñlarıñ aḡzına muttaşıldur. Her ne emr ü fermān anlardan şādır olursa anlarıñ [N61b] kelāmı ḳuṭbü’l-aḳṭābuñ ilhāmıdur dēyü buyurur. Pes Hāzret-i Hāḳḳuñ İrādet-i ezeliyyesi şudür itmedin aṣlā bir emrūñ zuhūra gelmesi ḳābil ü imkān olmaduḡı günden ‘ıyāndur. Hāḳ sübhāne ve te‘ālānuñ dergāhına şıdk-ı niyyet ile mülāzemet iyleyen ḳolcuḡazlarınuñ ḥāzret-i ḥayy-ı ḳayyūm ḥāşā ki rızḳın kesüp maḥrūm göndere. Hāzret-i Hāḳ amennā ve şaddaḳa ḳādir-i mutlaḳdur. Ḳudret ü ḥikmetiniñ nihāyeti ve raḥmet ü ‘ināyetiniñ ḡāyeti yokdur. Nitekim Hāzret-i Şeyh ‘Aṭṭār raḥmetullāhi ‘aleyhi ilā-yevmi’l-ḳarār [T26b] Esrā[r]-nāmesünde Hāzret-i cenāb-ı ‘izzetüñ ‘azimet ü kibriyāsı beyānında bu ḥikāyeti ‘ayān ider. **Hikāyet:**

(Mefā’ılün mefā’ılün fe’ülün)

Meger var idi bir şahrāda bir cāh

İder bir kimse anda teşne-i nāḡāh

Çekerken içmege āb ol ḳuyudan

Düşürdi yüzigüni barmaḡundan

Çekerken ol ḳuyunuñ cümle ābın

Çıkarır ser-te-ser seng ü türābın

Çıkar ḳuyudan ol dem bir siyeh seng

Güherveş tāb-nāk illā siyeh zeng

Düşüp ol taş olur çüñkim iki şak

Çıkar bir ḳurdcaḡız aḡzunda yaprak

Zehī ḳādir zehī rezzāḳ-ı mutlaḳ

Kara taşda yaradur taze yaprak

Nesr: Kālb-i şāf ve ehl-i insāfa bu delīl-i cemīl kāfīdür ki Hāzret-i Hāk celle ve a' lā böyle 'azīm çāhuñ¹⁸⁷ dibinde bā-vücūd ka'rdur ya da bir kara taşın içinde¹⁸⁸ kurdcağıza kemāl-i kudretinden günde birer taze yaprak nafaqasın virüp eksik iylemeyen Allah sen ki 'abd-ı hayr-ḥ'āh ve kelime-i lā ilāhe illallāh dīn-i mü'min-i bī-iştibāh zümresinden olasın. Seni bir 'abd-ı muhtācuñ kapusuna bi-ihtiyāc itdirir kıyās idersin. **Hikāyet:** Ğidā-yı Rūḥ nām kitābda eydür. Seyyid Hüseyn Hemedānī ḡaddesallāhu sırrahu'l-şamedāni rivāyet ve buña münāsib [N62a] hikāyet iyles. Bir zamān diyār-ı Hindustāne varup seyāḥat itdüm. Ol diyārda ḡaḥt u kılllet ve envā'-ı ḡırdavat müstevlī olmağın işbu kılllet-i bisyār cānuma kār idüp aḡbābum ile terk-i diyār iylemek efkārında iken nāḡāḡ deryā kenārına varup seyr ü nigāḡ iyledüm. Anda bir pākīze-şūret [T27a] ü ḡüb-sīret ḡuş gördüm ki kenār-ı deryāda ḡarār ve etḡāf-ı cevānibi refḡār iyles. ḡarnı aç oldukça pervāz idüp niyāza başlar. Fi'l-ḡāl deryādan bir balıḡ ḡaşra ḡıkup ol murḡ-ı mübārekūñ öñüne düşer. Ol daḡı 'ādet-i ḡadīmesi üzre nūş idüp yine pervāz u laḡīf-i āvāz idüp şūkre āḡāz iyles. El ḡāşıl-ı kelām rūzigār-ı bed-encām baña ta' b u ālām virdikçe her gün 'ale'd-devām bu murḡ-ı tīz-refḡāruñ aḡvālın varup seyr ü temāşā itmege sa'y u iḡdām iylerdüm. Kendü nefsi-şūmuma ḡiḡāb ve cevāb-ı müsteḡāb iderüm ki ey miskīn-i cefā-pīşe ve ey ḡamḡīn-i ḡuşşa-endīşe bu bir murḡ-ı beyābān ve tayr-i bī-dermān iken ḡāzret-i cenāb-ı 'izzet kendü rızḡını her gün ayaḡına gönderüp eksik itmez. Ya senüñ vücūd-ı bī-vücūduñ binā-yı ḡāk iken bir ḡuş ḡadar raḡbet ü ḡamiyyetüñ yok mudur?

Beyt¹⁸⁹

(Mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün)

¹⁸⁷ çāhiñ: ḡuyunuñ T

¹⁸⁸ içinde: içindeki T

¹⁸⁹ Beyt: Nāzm T

O¹⁹⁰ murğa kesmeyüben rızkını iden ihsân

Şanur mısun ki senüñ ‘ayşuñ iyleye noksân

Nesr: Ve bi'l-cümle itdügüm işe peşîmân ve kıldüğüm endîşeye tevbe vü figân iyledüm dëyü hikâyet iyeler. Hâk te‘âlâ hazretlerinüñ lutf u mürüvveti ve kemâl-i ‘inâyeti bî-hadd ve bî-kıyâsdur. Bir murğ-ı bî-dermānuñ her gün ayağına loğmasın viren ve bir kara taşuñ içinde ve ka‘r-ı deryānuñ dibinde olan maḥlûkınuñ rızkın gönderen sultān-ı ezel kendü [N62b] dergāh-ı ‘ālîsine mülâzemet ü ḥidmet iyleyen kullarınıñ murādâtın redd itmek ihtimālî degüldür. Hâk sübhāne ve te‘âlānıñ [T27b] ‘uluvv-ı ‘inâyeti ve hazret-i sultānü’l-enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ şefâ‘ati ol pâdişāh-ı ‘ādülün ve ḥâkim-i ‘âkılün üzerine olsun ki dünyāda ‘adâlet ü şefkat ile eyyâmın geçürüp fuḳarâ vü zu‘afāya merḥamet iyleye. Huşûşa kezzâb-ı zemîm ve kâsıd-ı le‘îmün durûğ-ı bî-fürûğı ile fuḳarānuñ nâ-ḥâk ‘ırzların yıḳup ve malların alup rencide vü âzürde itmeye. Nitekim ğammâz u fâsıḳlaruñ kizb ü bühtānları ile ‘amel iylememek bâbında kullarına tenbih-i cemîl için peyk-i Hazret-i rabb-i celîl bu âyet-i kerîmeyi ḥabîbine ve resûline inzâl kılup kullarına tenbih iyledi. Kemâ ḳâlellāhu tebâreke ve te‘âlâ *ya eyyühellezîne âmenü in câ‘ekum fâsiḳun bi nebein fe tebeyyenu en tuşîbü ḳavmen bi cehâletin fe tuşbihû ‘alâ mâ fe‘altum nâdimîne*.¹⁹¹ Ya‘nî ey baña îmân getürüp vaḥdāniyetüme ikrâr iden kullarum kaçan size bir fâsıḳ u le‘îm gelüp ḥaber virse te‘emmül ü tefekkür ile evvelâ tefahḥuş u tecessüs kılup kemāhu ve ḥâḳḳahu eblağ vech ile aşlına ve ḥâḳîḳatine irdükten şoñra ol işe ‘amel idün. Mübādâ ol fâsıḳuñ sözi kizb ü ğıybet ü bühtān ü ‘adâvet ola. Hâk sübhāne ve te‘âlâ bu âyet-i kerîmede niçe ma‘nâ işâret ü îmâ iylemişdür. Bu faḳîr ü ḥâḳîr ihtîşâr üzre iş‘âr iyledüm. Murād iyleyenler maḥallinde tecessüs ü tettebbu‘ iyleyeler. Pes şâḥib-i ḥükümet olan erbâb-ı devlet bu maḳûle fâsıḳ u fâcir ü ğammâzlaruñ ḥasûd-ı bî-sûduñ kelâm-ı nâ-meşrû‘larına ‘amel itmeyüp umûr-ı cumhûrda bürhân-ı beyyîn ve her kışşada tamâm delîl-i rüşen zâhir olmadın zîr-i

¹⁹⁰ O: Bir T

¹⁹¹ Hucurat (49/6): Ey iman edenler! Eğer fasık bir kimse size bir haber getirirse doğru olup olmadığını araştırın. Yoksa bir topluma cahilce kötülük edersiniz de sonra yaptığınızı işe pişman olursunuz.

destinde [T28a] olan fuḡarāyı rencīde vü remīde itmeyeler. Zīrā Ḥaḡ sūbhāne ve te‘ālā rūz-ı cezāda ümera vü ḥükemāyı zīr-i destinde [N63a] olan fuḡarādan ve taḡt-ı ḥükümetinde¹⁹² olan re‘āyādan su‘āl ider. Ḥāzret-i resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥadīş-i şerīfnde buyurur: *Küllüküm rā‘in ve küllüm mes‘ulün ‘an ra‘iyyetihi*. Ya‘nī her biriñiz rā‘isiniz ve güdücisüñüz. Yine her biriñiz güdüğüñüz kimesnelerden ve ra‘iyyetiñizden mes‘ul olursunuz. Pes bu ḥadīş-i şerīf yalnız ümerāya maḡşuş degüldür. Belki ‘āmmē-i nāsa şāmildür. Ümerā-yı re‘āyādan mes‘ul olurlar ve sāīr nās istiḡdām iyledükleri ḡuddāmlarından ve zīr-i destlerinde olan ehl ü ‘iyāllarından mes‘ul olurlar ve ‘ulemā ḡalkuñ ta‘līm-i dīn ve tefhīm-i āyīnlerinden mes‘ul ü mu‘ātab olurlar. ‘Ulemā-i ‘izām ve ümerā-yı kirāma lāzım olan mehmā emken Ḥaḡ te‘ālānuñ emr-i şerīfün icrā idüp ‘ibādullāhuñ üzerinden zūlm ü sitemlerin gidermege sa‘y-i cemīl iylemekdür. Münāşib dünyāyı şakunup Ḥaḡ kelāmını edā iylemekden ihtirāz ü ictināb itmeyeler. Devlet-i dünyā bī-beḡā ve ‘an-ḡarīb hebā olur. ‘İzzet-i dünyā ve şevket-i bī-beḡā içün sa‘ādet-i uḡbāyı ferāmūş iylemek ehl-i islām olanlara lāyık degüldür. Ḥuşūşā zamānumuzda vākı‘ olan ḡuzātü’l-islām ve vilāt-ı ḡukkāmuñ ekşeri aḡz-ı rüşvet iyleyüp Ḥaḡdan ibā ve ḡaraf-ı aḡere meyl ü müḡābā iylediklerinden mā‘adā ḡaşımınıñ biri ekābir-i kibār ve şadr-ı şudūr-iftiḡārdan olsa ve yāḡūd bir cānibden aḡz-ı rüşvet iyleseler mes‘ele müşkildür dēyü niḡe zamān [T28b] vālih ü ḡayrān ḡalup ‘āḡıbetü’l-‘āḡıbet ol ekābir-i kibāruñ ḡāḡır-ı-ḡün ve yāḡūd māl-i meyšūm ve zehr-i zaḡḡūm ḡankı cānibden ‘āid olursa anuñ murādı üzere aḡāvil-i za‘īfe bulup ḡükmi-ḡādı ile ḡavī olur dēyü ḡüccet īrād iderler. Lakin bu maḡule [N63b] ḡā‘ife-i kitāb ile¹⁹³ ‘amel iylemeyüp ḡarīḡ-i şer‘-i şerīfden ḡaşra ḡaraket iyleyenler *ve men lem yaḡḡum bimā enzelallāhu fe ulaike ḡūmu’l-kāfirune*¹⁹⁴ āyet-i kerīmesinüñ maẓmūn-ı şerīfine maẓḡar ve ḡuzūr-ı rabbü’l-‘izzetde ḡāzabullāḡa manẓar olacaḡları muḡarrerdür. Sa‘ādet ü devlet ol ‘āḡıl

¹⁹² taḡt-ı ḡükümetünde: taḡt-ı ḡikmetünde T

¹⁹³ ḡā‘ife-i kitāb ile: ḡā‘ife-i kitābullāḡ ile T

¹⁹⁴ Maide (5/44): Allah’ın indirdiḡi ḡükümlerle ḡükmetmeyenler kafir olanlardır.

ü fâzıla ki ‘ilm ile ‘amel idüp¹⁹⁵ tarîk-i şer‘-i şerîfden ‘adül ü inhirâf iylemeyüp dâimâ kitâbullâh ile ‘amel itmegi¹⁹⁶ kendüye pîşe idine ve hâzret-i hâkkuñ rızâsın endîşe idüp resüllullâh ‘aleyhi’s-selâmuñ şerî‘atinde terk-i ser iyleyüp kelâm-ı hâkıkı edâ ve şer‘-i şerîfi icrâ iylemekde ihmâl ü igfâl iylemeyeler. Zîrâ tarîk-i şer‘-i şerîfde bezl-i maqdûr ve sa‘y-i mevfûr iyleyenler dünyâda ve ‘uqbâda necât bulup zâlemenüñ üzerine galebe¹⁹⁷ ideceklerinde reyb ü ‘illet degüldür. Huşûşâ şer‘-i şerîf-i ‘azîmü’s-sânuñ şâhibi ol iki cihânüñ güneşi Muhammed-i Kureyşîdür¹⁹⁸ ‘aliyü’s-şalatu ve’s-selâm. Tarîk-i şer‘-i şerîfde muķîm olup icrâ-yı hâk idenlere hâşâ Allâh ki zâlim-i gümrâh olanlar zarar iyleyeler. İlâ-yevmi’l-kıyâm hâzret-i melûki’l-‘allâm resül ‘aleyhi’s-selâmuñ şerî‘at-i şerîfine mu‘în ü zâhîrdür ve dâimâ destgîrdür. [T29a] **Hikâyet:** Naşîhatü’l-Mülûk nâm kitâbda eydür. Sultân Maḥmûduñ zamân-ı saltanatında ol zamânüñ füzelâ vü fuḫahâsından ‘Abdülvehhâb nâm ‘azîz kendünüñ meclis-i hâşına varup şer‘-i kadîm ve nehc-i müstaķîm üzere umûr-ı cumhûra müte‘allık huşûşâ delâlet ü hayr naşîhat iyledi. Sultân Maḥmûduñ feẓâ’îl ü ḥaşâ’ili meşhûr u meẓkûr olmağın tafşîle muḥtâc ve beyâna ihtiyâc degüldür. ‘Azîz-i mezbûruñ elfâz-ı dürer-bârın ve hâk u ‘adâlet bâbında kelâm-ı gevher nişârın sultân Maḥmûd tamâm pesend idüp bir ân ve bir sâ‘at [N64a] ol ‘azîz olmayınca ve ḥuẓûr-ı sa‘âdetlerine gelmeyince qarâr u ârâm iylemez idi. Çünki ol ‘azîz-i cihân ve ehl-i ‘irfân-ı maķbûl-i dergâh-ı Hâzret-i sultân oldu, Şâh Maḥmûduñ meclisinde olan nüdemâsı ve ekşer vûkelâ vü vûzerâsı her an ve her zamân maķbûl-i sultân olup müşâḥabeti ve muķâreneti ‘azîz ehl-i temîz ile olduğına ḥased iyleyüp nitekim zamânede bir fâzıl u kâmil bir şâhib-i rûşen-dilüñ ¹⁹⁹meclis-i hâşına duḥûl iylese yanında olan vûkelâ vü nüdemâsı ol fâzıl u kâmile ḥased idüp şâhib-i sa‘âdeti izlâl ve umûr-ı memlekete²⁰⁰ ihtilâl virdi

¹⁹⁵ idüp: itmek T

¹⁹⁶ itmegi: idüp T

¹⁹⁷ galebe: -T

¹⁹⁸ Muhammed-i Kureyşidir: Hâzret-i Muhammed-i Kureyşidir T

¹⁹⁹ şâhib-i rûşen-dilîñ: şâhib-i sa‘âdet-i rûşen-dilîñ T

²⁰⁰ umûr-ı memlekete: umûr-ı memleketine T

d y  ol derdmend  n v c dun n -b d itmege sa y u i d m iylemek  adet-i  ad melerid r. El-
h s l-ı kel m h s d-ı bed-n mu n biri n     n zev l n istey p s ye -i k zibe ve  ıybet-i b  la
ile sult n Ma m d' n yanına varup eytdi. Ey p di   -ı   dil bu n     sen  n  uz run da ta arr b
h   l id p [T29b] bu denl  ri   yet    izzet ile sa      -i     me v   l iyled  .²⁰¹ Lakin n    -ı
mezb run  ba    evz     etv r  p di   -ı ben mu n  r  -ı  er   ne ve n  -ı m n   ne zarar
get r r. Z r  sen  n z t-ı  er    ni ve end  m-ı la     ni ker  h g r p zu  m ider ki a zu nda bir
r yi a v  ker  h  o u h   ldur. Hatta tecr be id  n  a an yan n za gelse elin a z   zerine  or ki
sen  n r yi a n  ve a z  n n  o usunu almaya d y   ol mertebe i d m ve nif   -ı t  m iyledi ki
p di    n g           den nefret iyledi. *Men yesma  ba l* m        nca ol       n  atline  a d
id p  ey   n   dem-i v c d n mur  d iyledi. Lakin ol       her zam n p di   -ı cih n n
meclisine vardu  a p di    m [N64b] her i i fikr-i  ad  m ve r y-ı m      m ile ve her  u    
tasv      te    r ile i lemek gerekd r. Z r  her  abr u te      de  ev  b ve her isti     de ned  met
      b m         r d y  pend   n     at iyelerdi. P di    her g    bu n     at ile        olup her
um r nda isti     l iylemezdi ve ol h      n s  zi v     mid r d y  tecr be i   n ol       ser y-ı
h   na da  vet iyledi. H    -ı mezb r mesr r olup fi  l-   l  eyt  n-ı la   n gibi ol        n yanına
varup ri    yet   m       t t r   i ile z y    t id p a z n  o udur ve bir r yi a vir r nesneler
yid r p nefesini o        n  o us n  m        itdikten  o  ra ol n     p di    n meclisine
ilet p g t rdi ve h    -ı mezb r cinn    eyt  n²⁰² gibi nih n oldu. N     da   p di    n [T30a]
 uz runda m      -ı  ad  mesi    re n     at itmege m       t idicek p di    fi  l-   l tecr be
i   n n     yanına da  vet id p  ula  na ba    a v  l s      p su   l  a d u niyyet iyledi. Ol
da  ²⁰³ edeb-i ri    yet iyley p a z n n nefesini eli ile t    p      iyledi i yed   i yaramaz
 o udan mut      r olmaya ve p di    n  uz r nda edeb     k z    r olmaya. Ol dem p di   
bil -i       te          tefekk r itmeden sehv        ile y    n iyledi ki ol h     s    nde      

²⁰¹ İyledi  : oldu  T

²⁰² cinn    eyt  n: ba  i v   ey    n T

²⁰³ Ol da  : ol       da   T

her ne taqrîr itmiş ise ‘alîyyü’t-tahkîk muṭābık u muvāfık itmiş. Hemān qalbinde hışm u gāzab ve tehevvr ü ḥiddet iyledi. Lakin āşıkāre itmeyüp nāşihı bir ṭarīk ile qatl ve merdūdu ol kāmili i rūşen-dilūñ vüçudun şahīfe-i rūzigārdan maṭrūd itdürmek müḳerrer iyledi. Bî-çāre nāşih [N65a] mazlūm-ı bî-iştibāh ve ma‘sum-ı bî-āgāh ḥazret-i cenāb-ı ‘izzete tevekkül ü tevessül idüp şabr u qarār iyledi. Şāh Maḥmūd’un ‘ādet-i qadīme ve ‘ā‘ide-i mu‘ayyeneleri bu idi ki ḥayrāt u ḥasenāta mütē‘allik kitābeti kendü eli ile iderdi. Bir kimesneye in‘ām u iḥsān iylemek lāzım gelse kendü dest-i ḥaṭṭı ile ḥazīnedārına tezkire yazardı. Rivāyet iderler ki Sulṭān Maḥmūd hergiz kendü eli ile şerre mütē‘allik nesne yazmış degül iken ol ḥāsidiñ nifākı pādīşāh-ı gerdūn-tāqı bir mertebe gāzab-ı ḥiddete getürüp te’şīr iyledi ki ḥatta ol pādīşāh-ı şāhib-serīr böyle rāy u tedbīr idüp ol nāşih-ı dil-pezirūñ ḥaqqında ümerāsinuñ birine kendü [T30b] dest-i ḥaṭṭı ile nāme yazup ri‘āyet ve iḥsān-ı ṭarīkiyle ol ‘āqıl ü kāmili gönderüp qatl ü helāk itdire. İttifāk ol pādīşāh-ı Cem-cāh ve şehinşāh-ı zıllullāh ol vā‘iz-i bî-āgāhına kendü ḥaṭṭıyla ümerānuñ birine nāme yazdı ve nāmenūñ mazmūnunda ve elfāz-ı dürer-bārında buyurdu ki bu mektūbu saña götüren kimesnenūñ başını kesüp südde-i sa‘ādetüme irsāl iylesün deyü nāmeyi mühürleyüp ol nāşih-ı bî-çārenūñ eline virdü ve eytdi ki var işbu ḥükmi i şerīfūmi fülān diyāruñ ḥākimine virüp teslīm iyle. Saña ḥaylī ta‘zīm ü tekrīm iyeler deyicek nāşih-ı bî-çāre nāme-i pādīşāhiyi eline alup taşra çıkdı. Giderken ḥāsıd-ı mezbūr nāşih-ı mesfūruñ ‘adem-i vüçudi kaçan zuhūr ider ve ‘ırzı kaçan pāyimāl olur deyü muntazır iken şāh-ı cihānuñ kendü dest-i ḥaṭṭıyla olan fermān-ı ‘izzet-‘unvānun ve aña olan²⁰⁴ ḥürmet ü iḥsānun göricek melūl u gamnāk ve bu iḥsāna helāk olup bildi kim nāşih-ı bî-çāre sulṭān-ı ‘ālī-şānuñ iḥsānına mazhar olmuş. [N65b] Ta‘accüb ü tefekkür ile nāşihuñ yanına varup meskenet ü ḥacālet ile minnet iyledi ki ey vā‘iz-i dīn ve ey nāşih-ı ehl-i yakīn senden dilerüm ki bu ḥidmeti baña viresün ve ḥayra giresün. Beni bu ḥidmet ile behremend idesin, didi. Nāşih-ı miskīn ḥāsıd-ı bî-dīnūñ sözün qabūl ve ol ḥidmeti ḥāsıda virmegi ma‘kūl görüp fi’l-hāl memhūr kāğıdı ḥāsıda

²⁰⁴ ve aña olan: ve kendüye olan T

virüp hāsıd daḥı fermān-ı pādişāhı alup me'mūr olduḡı ḥākime varup vāşıl u dāḥıl [T31a] olduḡda fermān-ı sa'ādet 'unvānı ol ḥākime virüp teslīm ve ta'zīm ü tekrīm mülāḥazasın kılurken ḥākım-i mezbūr ol hāsıd-ı mesfūruñ başın kesüp āsitāne-i sa'ādet-i pādişāhīye irsāl iyledi. Şāh Maḥmūd bu aḥvāl-i 'acibeye ḡāyet ta'accüb idüp ol fāzıl-ı vüçüdün bu ḥuşuşuñ aşlın su'āl iylemege maḡşūd edinicek vā'ız-i miskīn eytdi: Ey pādişāh-ı cem-āyīn ve ey şehinşāh-ı devlet-ḡarīn, çün ol ḥıdmet-i lāyık-ı 'izzeti pādişāh-ı sa'ādet-destgāh bu dā'ī-i bī-iştibāhlarına iḥsān iyledi ve ol in'ām u iḥsānı fülān ḡuluñuz benden recā iyleyecek pādişāhuñ devletinde ol ḥıdmet ü iḥsānı ol ḡuluña baḡısladum, didi. Pādişāh-ı ḥaşmet-penāh daḥı hāsıd-ı rü-siyāhuñ ḥasb-ı ḥālinden āḡāh olmaḡ içün eytdi: Ey vā'ız-i ehl-i 'irfān ve ey nāşıḥ-ı ehl-i i'mān, ol dem ki senüñ ḡulaḡuña maḡfī kelām söylemege iḡdām iyledüm. Niçün eliñi aḡzuña tutup bī-iştibāh benüm zāt-ı şerīfümünden ikrāh iyledüñ, didi. Nāşıḥ-ı miskīn meskenet ü āyīn ile ḥāsıduñ kendüye yedürdüḡi rāyiḡa-yı mühmeleyi [N66a] ḥikāyet ve şüret-i laṭīf ile itdüḡi ḥīle vü ziyāfetin rivāyet iyledi. Şāh Maḥmūd-ı 'ādil ol fāzıl u 'āḡılūñ aḥvāline ta'accüb idüp Ḥaḡ te'ālānuñ 'azametini ve ḡudret ü ḡikmetine taḡayyür ü tefekkür iyleyüp bildi ki e'n-necātu fi's-şıdk ma'nāsı taḡḡīḡ ve rāh-ı istiḡāmetde muḡīm olanlar ḡaḡḡında şādıḡdur. Ol 'azīze²⁰⁵ evvelki mertebesünden ziyāde ri'āyet idüp²⁰⁶ bu ḥuşuşa [T31b] hezār taḡsīn-i bī-şumar ve aferīn-i bisyār iyledi. İmdi ey ṭālib-i ḡaḡ ve mürşid-i muṭlaḡ Ḥaḡ kelāmını maḡallünde edā ve ṭarīḡ-i şer'-i şerīfi bī-pervā icrā iylemekde ihmāl ü iḡfāl iylemeyesün. Zīrā kelām-ı ḡaḡḡa muḡaḡḡaḡ ḡazret-i Ḥaḡ amennā ve şaddaḡa mu'īn ü zāḡīr olduḡı muḡarrer ve niçe eḡāvīl-i mu'tebere ile şābit ü zāḡir ve dāimā dest-gīrdür. *Men ḡafera li-ehihi hufreten veḡa'a fīḡa* bu mev'ıza-i laṭīfe imām 'Alī'den kerremallāhu vechehu mervīdür. Ya'nī il içün ḡazduḡı çāha bī-iştibāh kendü düşer demekdür. Eger ḡayr ve eger şer ḡişi ne iderse 'āḡıbet kendüye sirāyet iyler. Bu ḡadīş-i mu'teber ve ḡaber-i muḡarrerdür. Kemā ḡāle'n-nebī şallallāhu 'aleyhi ve sellem. *El-ḡaḡḡu ya'lū velā yu'lā*. Lisān-ı Türḡī'de daḡı ḡaḡ bāṭıldan ḡalmaz. Ya'nī Ḥaḡ yücelür incelmez,

²⁰⁵ Ol 'azīze: ol 'azīze ri'āyet idüp T

²⁰⁶ ri'āyet idüp: iltifāt idüp T

demekdür. Elhâşıl-ı kelâm tarîk-i hâkıkda her kişıye hâzret-i rabb-i rahmân bi eyyi vechehu kâne ğayret-i hâk ziyân ü hüsrân ve zerre kadar nokşân irişdirmek ihtimâli degüldür.

İKİNCİ BÂB

Fezâ 'îl-i ğazâ ve meşâ 'il-i²⁰⁷ şühedânüñ hâklarında vâkı' olan hikâyât-ı şarîhe ve rivâyât-ı şahîhenüñ beyânındadır.

E'imme-i müctehidîn ve 'ulemâ-i mütekdimmîn rıdvānullāhu te'ālā 'aleyhim ecma'în 'alîyyü'l-ıtlâk ittifâk iylemişler ki Hâk sübhâne ve te'ālā cihādı üç hikmet için farz iylemişdür. Biri kelîme-i tevhîdi i'lâ vü icrâ için [N66b] ve biri ğayret-i dîn-i hâkıkı izhâr ve hamîyyet-i âyîn-i islâmı âşikâr itmek için ve biri ümmet-i Muhammede māl-i ğanîmet ile i'ânet ü takvîyet için. Zîrâ bundan [T32a] evvel gelen ümmete māl-i ğanîmet helâl degül idi. Bundan evvel gelen enbiyâ şalavâtullāhi 'alâ-nebiyyinâ ve 'aleyhim muhârebe vü muķâtele iderlerdi. Ammâ māl-i ğanîmet almazlardı. Hâzret-i melikü'l-müte'âl ümmet-i Muhammede māl-i ğanîmeti helâl iyledi. Hâzret-i Resûl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurur. Hâk te'ālā benüm rızķımı seyfüm gölgesinde ve ümmetümün rızķını atları arkasında ve sünûleri demrenlerinde takdîr iyledi, didi. Ba'zı 'ulemâ-i dîn ve fużalâ-i yaķînden rivâyetdür ki derece-i nübüvvete 'ulemâ ve ğazîlerden yaķîn kimesne yokdur. Zîrâ kim 'ulemâ-i şer' ile²⁰⁸ kâyim ve tarîk-i Hâkıkı halka ta'lîm iderler. Fe-emmâ ğazîler enbiyâ şalâtullāhi 'aleyhim ve 'alâ-nebiyyinâ getürdüğü kelime-i tevhîdüñ nûrî küşâde vü ziyâde olsun ve dîn-i hâk zuhûr bulup ğâlib olsun dëyü sa'y-i cemîl ve ihtimâm-ı cezîl iderler. *'An Ebû Zerr rađiyallāhu 'anh ķāle ķaletü yâ Resûlallāh ey el-a'mālî efđal ķāle'l-îmân billāh ve'l-cihād fî-sebîlillāh*. Ebû Zerr rađiyallāhu 'anh Hâzret-i risâletden şalâtullāhi 'aleyhe su'âl iyledi. Yâ Resûlallāh 'amellerün ķankısı efđaldür? Cevâbında buyurdi: Evvel Allāha îmân getürmek yine Allāh yolunda cihād itmekdür. Ya'nî

²⁰⁷ meşâ 'il: hâşâ 'il T

²⁰⁸ şer' ile: ahkâm-ı şer' ile T

İmānda efḍal-i a‘ mālḍür. Zīrā ‘ amellerüñ yegregi zor ü zaḥmet ve meşakḳat ü miḥnet ile olan ‘ ameldür. Nefs üzerine cān oynatmaḳdan ziyāde miḥnet ü meşakḳat nesne olmaz. Nefsüñ hevāsı ḥayāt iken²⁰⁹ muḥālefet idüp kişi cānın Ḥaḳ yolunda fedā itmek [T32b] Ḥaḳ te‘ ālā ḥazretlerinüñ rızāsın taleb [N67a] ü raġbet ve āḥirete ‘ an-şaḥīḥi'l-fuād i‘ timād u i‘ tiḳād itmege delālet ider. ‘ Ulemā-i dīn ve fuḫalā-i ehl-i yaḳīn rıdvānullāhi te‘ ālā ‘ aleyhim ecma‘ Īn bu cihāda cihād-ı ekber dimek cāiz olur dimişler. Zīrā ḥazret-i ḥabīb-i Ḥaḳ ve resūl-i muṭlaḳ āmennā ve şaddaḳa buyurur: Ulu ġazā nefsi mezmūm ile ġazā iylemekdür. Küçük ġazā küffār-ı meyšūm ile cihād iylemekdür. İmdi bu vechle ‘ an-saḥīḥi'l-fuād olan cihād ve nefsi şūma ve şeyṭān-ı mezmūma muḥālefet olduġı-çün cihād-ı ekber denilmek cāizdür ve daḡı cihād dīn-i İslāmuñ revnaḳı ve erbāb-ı İmānuñ teksīr ü taḳviyetidür ve müselmānlaruñ üzerinden müşrikīnüñ şerrini men‘ ü def‘ dūr.²¹⁰ Nitekim Ḥaḳ celle ve ‘ alā kelām-ı mecīdinde²¹¹ buyurur: *Lā yestevī'l-ḳā‘idune mine'l-mü‘minīne ġayrī ūlī'd-ḳarari ve'l-mücāhidīne fī-sebīlillahi bi-emvālihim ve enfüsihim faḍḍalallāhū'l-mücāhidīne bi-emvālihim ve enfüsihim ‘ale'l-ḳā‘idune dereceh ve küllen va‘dallāhi'l-ḥüsnā ve faḍḍalallāhul [mücāhidīne]*²¹² *ale'l-ḳā‘idune ecren ‘azīme.*²¹³ *Derecātın minhü maġfıretün ve raḥmetün ve kānellāhu ġafūran raḥīmen.*²¹⁴ Ya‘ nī fī-sebīlillāh cihād idenler ūlī'd-ḳarar cihād iylemeyenler ile berāber degüldür. Mālları ve nefsleri ile cihād idenleriñ ġazādan oturaḳ olanlarıñ üzerine bir derece ziyādedür. Ḥālbuki her birine şevāblar va‘de olunmuşdur. Mücāhidīn-i ḳā‘idīn üzerine [T33a] ecri ‘ azīm derecāt-i maġfıret ü raḥmet ile tafşīl²¹⁵ iyledi ve Allāh Te‘ ālā ġafūru'r-raḥīm olduġun taşrīḥ iyledi. Naḫar iyle ki bu āyet-i kerīmede mücāhidīnüñ ḳā‘idīn üzerine icmālen ve tafşīlen faḫlın üç mertebe ile Allāh

²⁰⁹ ḥayāt iken: ḥayāt-ı sa‘ ādet iken T

²¹⁰ def‘ dūr: def‘ ider T

²¹¹ kelām-ı mecīdinde: kelām-ı mecīdinde ve Ḳurān-ı ‘ azīmde T

²¹² Bu kelime metinde yazmamaktadır ancak ayet içerisinde geçmektedir. O nedenle buraya eklenmiştir.

²¹³ Nisa (4/95): Mü'minlerden, bir özü olmaksızın, Allah yolunda cihad etmekten geri kalanlarla mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir değildir. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri derece bakımından geri kalanlardan üstün kıldı. Her ne kadar Allah, her ikisine de iyilikle muamele etmeyi söz vermiş ise de cihad edenleri geri kalanlara karşı çok daha büyük bir ecirle üstün kılmıştır.

²¹⁴ Nisa (4/96): Kendinden derecelerle, bağışlama ve rahmetle. Allah, çok bağışlayıcıdır, rahmeti kesintisizdir.

²¹⁵ N nüshasında bu kelimenin yeri boştur.

Te‘ālānuñ zıkr itdüğine evvelā icmāle buyurdu. *Lā yestevî'l-kā'idün*. [N67b] Sāniyen tafđıl ile buyurdu. *Fađdalallāhul mücāhidîne*. Şālişen ecr-i ‘azīm ve derecāt-ı mağfıret ü raḥmet ile buyurdu. Tafđilde terakķī iyleyüp mücāhidîn-i cihāda terğīb ve uli'l-karar olmayan kā'idîni cihāda taḥrîk idüb ğazā ‘ameline mübāşeret kıldırmağa delālet ile zıkrıdır. Tā ki kā'idînüñ daḥı menziletleri mücāhidîn menziletlerine yetişüp alçaķda kalmayalar. Evvelā mücāhidîn ü kā'idîne şevābları va‘de iyleyüp sāniyen mücāhidîn kā'idîn üzerine bir derece ile mufağdaldur. Şālişen derecāt ile tafđılı zıkrı derecenîñ keşretine delālet ider. Ecr-i ‘azīm ile şıfatladuğundan fehm olunan te‘kiddür. Derecâtı zāt-ı şerîfine isnādı derecenüñ şānını ta‘zımdür. Mağfıret ü raḥmet zıkrı zünūblarınıñ mağfıreti ve raḥmetidür. Allāh Te‘ālānuñ kerren ve fağlen buyurduğı ni‘metler anlaruñ ‘amellerine lāyık olduğın iş‘ardur ve daḥı Hāķ Te‘ālā kā'idîne şevāblar va‘de itdüğine ḥikmet kā'idîn mücāhidîne ḥidmet itdüğü içündür. Meşelā kā'idîn olan ehl-i şānāyi‘nden na‘l-bend mücāhidînüñ atlarına ve kılıçcı ğazīlerüñ kılıçlarına ve derzi ğuzātuñ esbāblarına ve sāir ehl-i ḥırefüñ ekşeri mücāhidîne ḥidmet itmek ile Hāķ Te‘ālā celle celālühü anlara [T33b] daḥı şevāb va‘de iyer ve daḥı ba‘zı müfessirîn derece ile derecātuñ tefsirinde didiler. Derece dünyāda ğanīmet ve eyü addur. Derecāt āḥiretde gözler görmemiş ve kulaķlar işitmemiş ve kimsenüñ ḥātırına gelmez ni‘metlerdür ve ba‘zılar derece-i mücāhidîn için emvāl ü enfesdür. Derecāt-ı mücāhidîn için ıtlāķdur. Şol sebep ile ki mücāhidînüñ ḳalbini mā-sivāullāha iltifātdan [N68a] men‘iyer. Nefs a‘dā-i ‘adūdur. Hāķ Sübhānehü ve Te‘ālā celle ‘azametühü ğazīler ḥaķķında kelām-ı mecīdünde buyurur. *İnnellāheşterā mine'l-mü‘minine enfüsehim ve emvālehüm bienne lehümül-cenneh yuķātilüne fî sebīlillahi feyaķtulüne ve yuķtelüne va‘den ‘aleyhi ḥaķķan fî't-tevrāti ve'l-incīli ve'l-Ḳurān evfa bî‘aḥdihim minallāhi festebşirü bey‘ikümüllezi bāye‘tüm biḥi ve ḳalike hüve'l-fevzü'l-‘azīm*.²¹⁶ Ya‘nî Hāķ Te‘ālā

²¹⁶ Tevbe (9/111): Allah, kendi yolunda savaşıarak ölen ve öldüren mü'minlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Bu, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da gerçek olan bir söz vermedir. Allah'tan daha iyi sözünde duran kim olabilir? O halde, onunla yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte büyük başarı budur.

beşâretle temşil iyledügi mücâhidînüñ nefisleri ile mâllarınüñ cennetde şevâblarına ve fevz-i ‘azîme zafer bulduklarıdır. Zîrâ o mergûb²¹⁷ ile o mergûbı²¹⁸ mübâdeledür. Şîrâyı zât-ı şerîfine ve bey‘i mücâhidîne muzâf kılduğu şemenüñ teslîmi mebi‘iñ üzerine muqaddem olmasıyladır. Mebi‘ olan mücâhidînüñ nefsidür ve şemen cennetde derecâtdur. Egerçi nefs ü envâl teslîminden mu‘ahhârdur. Hâk Te‘âlânüñ va‘d-i şerîfi muqaddemdür. Vaqtâ kim Allâh Te‘âlânüñ va‘desinüñ va‘de olunanuñ taḥkîki ḥükminde olsa mev‘ûduñ taḥaddümü va‘dün taḥkîki ḥükümünde olmuştur. Mebi‘ün şemeni muqaddem verilmiş gibidür. Ekşerîyyâ ‘âdâtda müşterînüñ mebi‘de ‘aḳd talebi ve rağbet-i [T34a] izhârı bâyi‘ talebinden muqaddemdür. Vaqtâ kim ‘aḳd talebi ve rağbet izhârı²¹⁹ Bârî te‘âlâ cihetinden ‘abduñ talebinden muqaddem olsa şerrî zât-ı şerîfine ve mebi‘ ‘abd-ı ḥaḳîre münâsib oldu ve bey‘de ‘ayb olsa redd iylemek müşterî cānibindendür. Allâh Te‘âlâ şerrî zât-ı şerîfine isnâd iylemekden maḳşûdu bâyi‘ mücâhidün mebi‘inde ‘aybı var idügin [N68b] bilürken ‘aybın setr idüp redd iylemez. Zîrâ ‘âllāmu'l-guyûb settāru'l-‘uyûbdur dēyü mebi‘de beşâret emri delâlet ider. Ğāyet-i ‘azîme fî-sebîlillāh cihād fevz-i ‘azîmdür. Güyâ bu fevzden ‘azîm fevz olmaz. **Hikāyet:** Ravza adlı kitābda eydür. Bu āyet-i kerîmenüñ sebep-i nüzûli bir fāris yigit ḥaḳḳındadır. Bir gün ḥazret-i peygamber şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mādāretü’ş-şems ve’l-ḳamer aşḫāb-i güzîn ile otururdu. ‘İmāme ile bir fāris yigit gelüp atından inüp ḥazret-i resûl ‘aleyhi’s-selāmuñ önünde ṭurdu. Hâk Te‘âlâ ḥazretlerine şenâ ve Allâh resûlüne şalât-ı kāmile ile şalavât getürdi. Ḥazret-i Resûl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bu yigidün luṭf ile ḥiṭābına ta‘accüb idüp eytdi: Senün içün bir ḥācetün ve yāḥūd bir dilegün var mıdur, didi. Ol yigit eytdi: Ḥācetüm ve maḳşûdum Allâh Te‘âlânüñ ve Allâh resûlinüñ rızāsıdır, didi. Resûl ‘aleyhi’s-selām eytdi: Senün mâluñ var mıdur? Ol yigit eytdi: Babamdan irşle intikāl itmiş on biñ dīnārum var dēyü ḥazret-i sulṭānu’l-enbiyâ ‘aleyhi’s-selāmuñ önüne ḳodı. Allâh resûlü diledügi yerlere infāḳ itsün, didi. Bir sâ‘at

²¹⁷ o mergûb: emr-i mergûb T

²¹⁸ o mergûbı: emr-i mergûbı T

²¹⁹ bâyi‘ talebinden muqaddemdür. Vaqtâ kim ‘aḳd talebi ve rağbet izhârı: -T

miḳdārı [T34b] öñinde tırdı. Cebrā'îl 'aleyhi's-selām bu āyet-i şerîfî getürdi ve eytdi: Yâ Muhammed saña gelen mâlı alup 'alā-nehcû't-taḳsîm aşḫāb u aḥbābuña tevzî' ü taḳsîm iyle. Allāh Te'ālā bu yigitden ḳabûl iyledüm dèyü buyurdı. Ḥazret-i resûl-i kerîm ol mâlı alup aşḫāb-ı 'izāmına taḳsîm iyledi. [N69a] Ve çok zamān geçmeden nefîr-i 'āmm nidā vü i' lām olundı. Resûlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem aşḫābı ile ḡazāya çıḳdı. Ḳaçan kim iki ' asker birbirine muḳābil olup cenge āhenk iylediler, ol fāris yigit iki ' askerüñ arasında çokluḳ muḳātele iyleyüp 'adüvvden otuz ṭokuz kāfiri yere düşürdi. 'Āḳıbet nîze ile ol yigidi on üç yerde yaralayup atdan yıḳdılar. Ḥazret-i faḥr-i 'ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ḳarşu varup gördi kim ol fāris yigitdür. Ḳaçan ol yigit resûl-i şāḥib-i uşûlü 'aleyhi's-selām gördi derd ile ağladı. Ḥazret-i resûl 'aleyhi's-selām eytdi. Ḥaḳ Te'ālā senden cezāen ḡayr iylesün dèyü du'ā iyledi. Bir zamān geçmeden ol yigit teslîm-i rûḡ iyledi. Ḥazret-i server-i kâināt 'aleyhi efḍalü's-şalāt ol şehîd-i sa'îdi ḳabrine ḳoyup kendü mübārek eli ile defn iyledi. Raḡmetullāhi 'aleyhi ve 'alā-cemî'i's-şühedā ve's-şālihîn 'an Ebû 'Abbās raḍiyallāhu 'anhumā ḳāle resûlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem *men taḳallede seyfen fî sebîlillāh kâne lehū cenneten mine'n-nār ve min ḡamlin remḡān fî sebîlillāhi kâne lehū ilmen yevmü'l-ḳıyāmeti.*

Nazm

(Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün)

Rāh-ı ḡaḳda eyleyen seyfi kemer

Aña āteşden²²⁰ yārın olur siper [T35a]

Rāh-ı ḡaḳda bir süñü götürse hem

Yevm-i maḡşerde olur aña 'alem

Nesr: Bu ḡadîş-i şerîfûñ rāvîsi ol meḡḡaru'n-nās Ḥazret-i İbn-i 'Abbās raḍiyallāhu 'anhu eytdi. Ḥazret-i resûl 'aleyhi's-selām buyurdı. Her kim Allāh yolunda ḳılıç baḡlasa ḳıyāmet ḡüninde

²²⁰ āteşden: āteş N

aña āteşden yaña kalkān olur ve bir kimesne [N69b] Allāh yolunda sūnū götürse kıyāmet gününde aña nūrdan sancāk ola ve bir ḥadīş-i şerīfde daḡı ol sultān-ı kevneyn ve resūlū's-şakāleyn ‘aleyhi efḡalu's-şalāt buyurur. ‘An-Ebū Z̄er raḡiyallāhu ‘anhu kāle resūlullāh ‘aleyhi’s-selām *en-nāsū yevmū'l-kıyāmeti fī'l-ḡesābi ve ehlū'l-cihād ve ḡalaḡa ḡalaḡa yetezākerūne'l-cihād*. Bu ḥadīş-i şerīfi Ebū Z̄er rivāyet ve Allāh resūlünden ḡikāyet iderler ki yevm-i cezāda ya‘nī kıyāmet gününde ‘amme-i nās ḡesāb ve kıyāmet şiddeti içinde olalar. Ġāziler ḡalkā ḡalkā maḡşer yerinde oturup dūnyāda olan ḡazā aḡvālını birbirine söyleşüp ḡikāyet iyleyeler. Ya‘nī ḡesābuñ şiddetin bilmeyeler ve kıyāmetūñ miḡnetin görmeyeler, didi. Ḥuşūşā bir kimesne ḡazā niyyeti içün atını bağlayup bir gün şaklasa Ḥaḡ Sūbhānehū ve Te‘ālā her gününe bir ay şāim olmuş ḡadar şevāb vire. Nitekim ḡadīş-i şerīfde vārid olmuşdur. ‘An Mekḡulīn raḡiyallāhu ‘anhu kāle sema‘tu resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem *yeḡulū li ribaḡin yevme ḡayrin min şıyāmin şehir ve kıyāme ve min māte ve ḡūve murābiḡūn ecīrūn fitnetū'l-ḡabr ve nemāleken ḡūsn mākān yā‘melū āli yevmi'l-kıyāmet*. Ḥāzret-i Mekḡul raḡiyallāhu ‘anhu bu ḡadīş-i laḡīfi rivāyet iderin. Resūlullāh [T35b] şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden işitdüm, eydür. Ġazā niyyeti ile bir gün at bağlayan gecesi kāim ve gündüzi şāim bir ay ‘ibādet iylemekden ḡayırlıdır. Ḥaḡ Te‘ālā anı ḡabir fitnesinden ḡalāş iyleye ve kıyāmet ḡopinca aḡsen ‘amel ile ‘amel ider gibi şevāblar vire, didi. Ḥaḡḡatū'l-ḡāl ile nazar iyle kim bir gün [N70a] bir kimesne fī-sebīlillāh ḡazā içün at bağlasa bir günūñ ḡasenātı ve dereḡatı bu mertebe olıcaḡ şeb ü leyāl ve cāhidū fī-sebīlillāh emrine imtişāl idüp küffār-ı bed-fi‘āl ile ceng ü cidāl idenlerūñ şevāb ü ḡasenātı girü Ḥāzret-i rabbū'l-‘izzete ma‘lūmdur. **Ḥikāyet:** Faḡimatū'z-Zehrā bint-i resūl-i kibriyā raḡiyallāhu ‘anhümā rivāyet ü ḡikāyet iyles. Bir gün Ḥāzret-i Resūl-i Ḥudā ve ḡabīb-i kibriyā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem fī's-şubḡ ve'l-mesā kendü mübārek elleri ile atınuñ ‘alefin ḡalḡardı. Ben eytdim. Yā Resūlullāh baña ver bu ḡidmeti ben ideyim. Mübārek cismūñe zaḡmet virme, didüm. Ḥāzret-i server-i kāināt ve şefī‘-i mevcūdāt ‘aleyhi efḡalu's-şalāt eytdi: Yā Fāḡıma baña ḡarındāşum Cebrā’īl ḡaber virdi ki yā Resūlullāh her kim ki senūñ

atuñdan fi-sebīllilāh gāzā niyyetine atun şaklayup ‘alefin kendü iylese Hāḡ Sübhānehū ve Te‘ālā aña her ‘alefūñ dānesi kadar şevāb vire ve her dāne miḡdārı seyyiātın maḡv iyleye ve daḡı her kim Allāh yolunda gāzā içün atuna ḡidmet idüp timār iylese Hāḡ Te‘ālā ol atuñ her kılı saḡışınca şevāb ü ḡasenāt vire, didi. Anuñiçün şevābun ḡaşd idüp ‘alefün iylerüm yā Fāṭıma sen beni bu mertebe şevāb-ı ‘azīmden men‘ iylerisin, didi. [T36a] Bu ḡadıṡ-i şerīfi Ḥazret-i Enes raḡiyallāhu ‘anhu rivāyet ider. ‘An Enes raḡiyallāhu ‘anhu ḡāle ḡālehu Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem *mā ictema‘a ḡubārin fi sebīllilāh ve dūḡānū cehennem fi cevfin selimin*. Ya‘ nī fi-sebīllilāh ḡubār ile cehennem dutunı müslimūñ ḡalbinde cem‘ olmaz, didi. Ḥazret-i resūl [N70b] ‘aleyhi’s-selām her bār aşḡāb-ı kibārı ile gāzāya teveccūh ü ilḡar iyleseler ḡazret-i server-i kāināt ‘aleyhi efḡalü’s-şalāt atından inüp ekşer yayan ḡandān olup müteveccih ü revān olurdı. Ḥazret-i refiḡ-i ḡār ve ḡarīm-i esrār ḡalīfe-i taḡḡiḡ Ebū Bekirü’s-şiddiḡ raḡiyallāhu ‘anhu Ḥazret-i server-i kā’ināta su‘āl iylediler ki yā Resūlullāh niçün ekşer evḡāt u ezmān yayan yürüyüp revān olursuz diyecek Ḥazret-i peyḡamber ‘aleyhi’s-selām eytdi. Yā Ebū Bekir bir kimesne kim benüm ümmetümden gāzāya ḡidüp zerre miḡdārı toza ve topraḡa bulaşsa Hāḡ Sübhānehū ve Te‘ālā ol yere ṡamu odın ḡarām iyleye. Anıñ-çün piyāde böyle ḡuşāde yürürüm dēyü buyurdı. Ḥuşūşā ol server-i aşḡāb-ı yār-ı ḡār Ḥazret-i şiddiḡ-ı ekber-i rāzdār raḡiyallāhu ‘anhu ilā-yevmi’l-ḡarār Yezīd ibn-i Süfyānı gāzāya gönderdikde ol faḡilet kevkebi Muşṡafadan soñra ümmetüñ rehberi Ḥazret-i Ebū Bekir raḡiyallāhu ‘anhu yayan aşḡāb-ı ḡüzīnūñ öñine düşüp niçe yere dek gönderi giderdi. Yezīd ibn-i Süfyān eytdi. Yā ḡalīfetullāh ben at ile yürüyem sen yayan müteveccih ü revān olmaḡ münāsib degüldür. Devlet ile gel ata süvār ol [T36b] veyā ben daḡı atdan inüp yayan yürürüm diyecek ol yār-ı evvel ve imām-ı efḡal eytdi. Benim her adimum Allāh içündür ve teveccūh ü ‘azīmetüm ‘azīmetullāh içündür. Ben ḡadıṡ-i şerīfi Ḥazret-i server-i kāināt ‘aleyhi efḡalü’s-şalātdan işitdüm dēyü rivāyet ü ḡikāyet buyurdı. Ḳāle ‘aleyhi’s-selām *men aḡberet ḡademāni vecebet lehü’l-cennet*. Ya‘ nī bir kimesnenüñ kim fi-sebīllilāh [N71a] ayakları toza ve topraḡa bulaşsa aña cennet vācib olur buyurdı ve bi’l-cümle

Haḡ Sübhānehü ve Te‘ālā celled zikre gāziler ve şehidler haḡḡında va‘de itdügi iḡsān-ı ‘azīmüñ beyānuna bu zerre-i nāçizde tākāt u kudret yokdur. Nihāyetü'l-merām ümmetü'l-enām guzāt-ı zafer-encāmuñ du‘āları²²¹ ümīdine aḡbār-ı menḡüle ve āsār-ı maḡbūleden İmām Dimaḡḡī rahmetullāhi ‘aleyhi Fezā’īl-i Cihādında zikr ü beyān itdügi ḡikāyāt-ı ḡaḡīḡe vü rivāyāt-ı ḡariḡadan niçe fevāyid cem‘ idüp lisān-ı ‘Arabīden zebān-ı Türkī ile ‘ıyān itdüm. Tā kim baḡar-ı ḡaḡīḡāt ile naḡar iden erbāb-ı ‘irfān ve aḡḡāb-ı ehl-i İmān olan iḡvān bu bende-i nātüvānuñ rūḡ-ı za‘īfine ḡazret-i ḡurān-ı ‘azīmü'l-‘unvāndan sūre-i Fātiḡa-i ḡerīfe iḡsān itmege bezl-i himmet ve ḡarf-ı mürüvvet ideler.

Nazm

(Mefā’īlün mefā’īlün fe’ülün)

Rūḡumı ḡād idenler Fātiḡayla

Müşerref ola müşḡīn rāyīḡayla

Neḡr: El-ḡaḡıl-ı kelām cihād-ı maḡfīret-encām ḡazret-i seyyidü'l-enām ‘aleyḡü’ḡ-ḡalātü ve’s-selāmuñ sünnet-i seniyye ve ‘ādet-i celiyyeleri olduḡından mā‘adā keferi-i ehl-i fücūra bir sefer-i manḡüre kırḡ nāfile ḡacc-i mebrūreden eḡḡal ü ekmel idüğü bu ḡadīs-i bī-bedelden taḡḡıḡ [T37a] ve ḡāhid-i ḡādıḡdur. ‘An Mekḡūlin raḡiyallāhu ‘anhu ḡāle keḡrū'l-müste’ zenūn min resūlullāhi ḡallallāhu ‘aleyhi ve sellem *ile'l-ḡacci fī ḡazvetün bi-tüvellu fe-ḡāle resūlullāh ḡallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazvetü limen ḡad ḡaccü eḡḡalü min erba‘ın ḡaccetin ve fī rivāyetühu ‘an Enes raḡiyallāhu ‘anhu ḡazvetü ba‘de ḡaccetü'l-İslām ḡayrūn min elfi ḡaccetin*. Aḡḡāb-ı güzinden ḡazret-i Mekḡūl raḡiyallāhu ‘anhu [N71b] rivāyet ider. Çok kimesne icāzet istedi, ḡazā-i Tebükde ḡacc itmege. Resūlullāh ḡallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu: Bir sefer ḡazā-i ḡacc iden kimesneye kırḡ nāfile ḡaccdan eḡḡaldür ve bir rivāyetde Enesden raḡiyallāhu ‘anhu mervīdür. Bir kerre ḡazā itmek farz olan ḡacc-ı ḡerīfden ḡoñra biñ nāfile ḡaccdan eḡḡaldür, didi. **ḡikāyet:** Dırār bin ‘Amr ki ‘ulemā-i ‘izāmıdan ve guzāt-ı selefıdendür. ḡikāyet iyledi.

²²¹ du‘āları: ḡayr du‘āları T

Bilād-ı cihādda ya‘nī serḥadd-i İslāmda niçe müddet ğazā vü cihād idüp ḥidmet iyler, ‘ākıbet Ka‘be-i Mükerrreme ve Ravza-i Mu[t]ahhara ve Medīne-i Münevvere ziyāretine kaçd iyler. Mürşid-i Hāk Şeyḥ İshāk ki ‘ulemā-i ‘izām ve meşāyih-i kirāmdan idi. İttifāk ol maqbūl-i Hāk²²² ya‘nī Ḥazret-i Şeyḥ İshāk vedā‘uma gelüp eytdi: Yā Dırār ‘azmūn kankı cānibe ve meylūn cihāda mıdur, didi. Dırār eytdi: Niçe müddetdür ser-ḥadd-i İslāmda ḥidmet ve şıdk-ı niyyet ile cihāda raġbet itdüm. Bu def‘a tavāf-ı beytullāhi'l-ḥarām ve ziyāret-i ravza-i Ḥazret-i seyyūdül-enām ‘aleyhi’ş-şalavatü ve’s-selām kaçdın iyledüm diyicek Ḥazret-i Şeyḥ İshāk eytdi: Yā Dırār sen kendü sevdigüñi terk ile Hāk Te‘ālānuñ sevdigin ve Resūlullāhuñ diledigin ihtiyār iyle. İştüdüm ki Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem [T37b] bir kerre ḥacc itdi. Cemī‘ ‘ömründe ğazāyı terk itmedi ve aşḥāb-ı kirām rıdvānullāhi te‘ālā ilā-yevmi’l-kıyām ba‘zı ğazāda ḥacc-i şerīfe gitmege icāzet istediler. İcāzet vermedi. Ol maḥalde Ḥazret-i Resūl²²³ evvel ḥacc idene bir ğazā itmek kırk nāfile ḥaccdan efḍal ü ekmeldür dēyü buyurdi. Yā Dırār kaçan ḥacc kılsañ [N72a] saña ancaḳ ḥaccuñ şevāb ü ḥasenātı yazılur. Lakin sedd-i şufūr idüp bilād-ı islāmı ḥıfz u ḥirāset ve ser-ḥadd-i müslimāne taḳviyet virüp ḥidmet iden kimesnelere ol yılda yetmiş biñ ḥuccācuñ ḥacları ‘adedince şevābı yazılur ve her mü‘min ü mü‘minenüñ ‘adedince ḥasenāt yazılur. Ol yılda ne deñlü ğazā vākı‘ olursa şevāb u ḥasenātuna müşterektür, didi. Dırār bu ḥaberi işidicek ḥacc-ı şerīfi terk idüp bilād-ı cihādı ihtiyār ve ‘ömrü āḫır olınca ser-ḥadd-i İslāmı bekleyüp bezl-i iktidār iyledi ve bi’l-cümle ğazānuñ fazlına mu‘ādil ‘amel-i bī-bedel olmaduğı sebebden ekşer aşḥāb-ı ‘izām Mekke-i Mükerrremeyi ve Medīne-i Münevvereyi koyup dār-ı cihādı ve arz-ı ribātı ihtiyār idüp karar iylediler. Rıdvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘in ilā yevmi’d-dīn bu ne sa‘ādet-i ebedī ve devlet-i sermedīdür ki bir sefer ğazāda bulunan kimesneler yetmiş biñ ḥaccuñ ve bir rivāyetde biñ ḥaccuñ şevābun ve bu deñlü ğazāda olan

²²² Şeyḥ İshāk ki ‘ulemā-i ‘āzām ve meşāyih-i kirāmdan idi. İttifāk ol maqbūl-i Hāk: -T

²²³ Ḥazret-i Resūl: Ḥazret-i Sulṭān-ı Resūl T

‘ibādullāhuñ ḥasenātın bula. ‘Ākıl ü kāmıl olanlar yüz biñ cānı olsa bu mevhibe-i ā‘lāya fedā iylerdı.

Nāzm

(Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün)

N’eyleyim ol cānı ben yolunda kurbān olmaya

N’eyleyim ol dīde-i ‘aşkında giryān olmaya

Oda yansun ol beden derd ile büryān olmaya [T38a]

Çıksun ol göz toprağa dāim tolu kan olmaya

Hikāyet: Hāzret-i Mu‘āz bin Cebel raḍiyallāhu ‘anhu rivāyet ü hikāyet iyer. Hāzret-i Resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellemūñ zamān-ı sa‘ādetinde bir gāzīnūñ ṣāliḥa vü ‘ābide ḥātūnı var idi. Bir gün ol gāzī gāzāya çıkup [N72b] ‘azm iyledi. Ol ṣāliḥa ḥātūn Hāzret-i server-i enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ²²⁴ meclis-i şerīfine gelüp eytdi. Yā Resūlullāh benüm erüm gāzāya gitdi. Şalata ve cümle ā‘māl-i ṣāliḥa aña iktidā iylerdüm ve anuñla ma‘an kaẓā iylerdüm baña daḥı bir ‘amel-i efḍal ve bir fī‘l-i bī-bedel delālet iyle kim anuñ ‘ameli gibi ola. Varam gāzādan gelince ol ‘amele müdāvetmet iyleyem, tā erüm ile şevābda berāber olam, didi. Hāzret-i Resūlullāh ve ḥabīb ālihī ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām eytdi. Ey ḥātūn senūñ kudretūñ ve tāḳatūñ var mıdur erūñ gelince gice ve gündüz şāim ve dāim ayağ üzere kām olup hergiz iftār itmeyesin. Ol ḥātūn eytdi. Bu mertebe ‘ibādeti tāḳatum yokdur yā Resūlallāh didi. Hāzret-i faḥr-i ‘ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem eytdi. Ey ḥātūn eger bu derece olan ‘ibādeti daḥı iylerseñ ol Allāh ḥaḳḳı-çün ki beni cümle ‘āleme Hāḳ Peyğamber göndermişdür. Erūñ ‘ameli ki gāzādur anuñ ‘amelinūñ ‘öşr-i ‘āşirine ırmeyesin, didi. **Hikāyet:** Şevāb-ı gāzā ne mertebe ve ne derece idügünü fehm ü ferāset ve kemāl-i başīret ile idrāk iylemek ki ol rehber-i ümmet ve imām-ı ma‘delet ve kân-ı mürüvvet tavr-ı dīde ehl-i sünnet ‘Ömer Fārūḳ raḍiyallāhu ‘anhu

²²⁴ Hāzret-i server-i enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ: Hāzret-i resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem T

rivāyet ider. [T38b] Bir gün ḥabīb-i ‘izzetüñ ve şems-i fażiletüñ meclis-i şerīfinde oturup naşīhat-i dürer-bārına ve güftār-ı sa‘ādet-āşārına kulaḫ tıtarduḫ. Ol bezm-i sa‘ādet-ārāya ya‘nī şoḥbet-i resūl-i kibriyāya bir kimesne gelüp eytdi. Yā Resūlullāḫ aṣḥābuñdan fūlān kimesne vefāt idüp rıḫlet itmiş dēyü ḥabīb-i Ḥazret-i ‘izzeti cenāzesine da‘vet iyledi. Ḥazret-i ‘Ömer raḍiyallāhu [N73a] ‘anhu eytdi. Yā Resūlullāḫ ol vefāt iden kimesnenüñ cenāzesine ḥāzır olmañ zīrā tarīḫ-i islāmda kāim ve senüñ sünnet-i şerīfüñ üzere dāim degül idi diyicek yine ol kimesne Ḥazret-i ḥabīb-i ‘izzete ve kân-ı mürüvvete cevāb virüp eytdi. Yā Resūlallāḫ ḡazā-i Bedrde sen ‘asker-i İslāmı ḫıfz iderken ol kimesne böyle idi diyicek Ḥazret-i server-i kâināt ve şefi‘-i ‘araşāt ‘aleyhi efḍalü’s-şalavāt fi’l-ḫāl ḫalḫup ol kimesnenüñ namāzın ḫılup ḫabrine dek mübārek baş barmaḡı üzere yüriyüp teveccüh buyurdı ve giderken mübārek eli ile üç kerre toprak alup ol kimesnenüñ üzerine saçup eytdi. Nās senüñ-çün şerr-i şehādet ider. Ben senüñ içün şenā-i ḫayr iderüm buyurdı. Çünki ol kimesneyi ḫabrine defn iylediler, şaḫābe-i kirām bu ḫuşūşa ḡāyet ta‘accüb idüp su‘āl iylediler ki yā Resūlullāḫ buna ḫālet-i pür-‘ibret ve ne maḫz-ı ḫikmetdür ki mübārek baş barmaḡuñuz üzere teveccüh buyurduñuz? Ḥazret-i resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem eytdi. Yā aṣḥāb u aḫbāblarum bu kimesne Ḥaḫ yolunda bir gice ‘asker-i islāma [T39a] ḫaravul bekleyüp ḫıfz itmek ile Allāḫ Te‘ālā bu kimsenüñ cenāzesine ol ḫadar şühedā vü melekler göndermiş idi ki ayak başacaḫ yer ḫālī degül idi. Ol sebebdan barmaḡum üzere yürürdüm buyurdı ve ol maḫalde Ḥazret-i ‘Ömere ḫıṭāben raḍiyallāhu ‘anhu bu ḫadıṣ-i şerīfi buyurdılar. *Yā ibnü’l-ḫaṭṭāb min cāhid fi-sebīlillāḫ vecebet lehü’l-cennet.* Ya‘nī bir kimesne Ḥaḫ yolunda cihād ide, anuñ-çün cennet vācibdür. Pes imdi [N73b] bu iḫsān-ı lā-yuḫṣā ve fezāil-i ḡazā ve ḫaṣāil-i şühedā taḫrīr ü taḫrīre mümkün midür? Bir gice ḫaravul beklemek ile bu mertebe-i bālāya ve bu deñlü derece-i kübrāya irişeler. Sāir cihād u ḡazāda olan raḫmet ü ‘izzeti nās bundan ḫıyās ıleyeler. Fe-emmā ḡazāya giden ḡazīlere ḫüsn-i himmet ve şıḫ-ı niyyet vācibdür. Zīrā herkes niyyetine ḡöre müşāb olur. Ḥazret-i Enes raḍiyallāhu ‘anhu rivāyet ider. Ḥazret-i Resūlullāḫ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdı. Cennete giren kimesneler

mevtûn şiddetinden tekrâr dünyāya gelmek istemeyeler. İllā şühedā her gün Hāzret-i Hāḳḳa onar kerre niyāz iyleyeler ki yā rabbī bizi dünyāya tekrâr gönder. Senûn uğūr-ı şerīfûne cānumuzı ḳurbān idelüm dēyü temennā iyleyeler. Zīrā şehīdler ölüm şerbetin görmezler nitekim Hāzret-i peygamber ḥadīşde buyurmuşdur.²²⁵ ‘An Enes raḍiyallāhu ‘anhu ḳāle resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem. *Mā aḥadūn yedḥulū'l-cenneh yaḥsebū en yerci‘u ile'd-dünyā ve lehū mā fī'larḍi min şey‘in ille's-şehīdu yetemennā en yürce‘u ile'd-dünyā [T39b] fe-yuḳtala ‘aşra merrātin limā yerā min faẓli's-şehādet. Ya‘nī Hāzret-i Enesden raḍiyallāhu ‘anh mervīdūr. Hāzret-i Resūl-i şāḥib-i uşūl ‘aleyhi’s-selām buyurdi. Hiçbir kimesne cennete girmez ki yine dünyāya çıkmak ṭaleb iylemeye. Yeryüzünde bir ‘amele veyā bir faẓīlete ṭaleb ü raḡbet içün illā şühedā olanlar dünyāya rücū‘ı temennā iylemeyeler. Dünyāya çıḳup on kerre maḳtūl olmak içün Hāḳ Te‘ālā şühedā vü ḡāzilere virdüḡi ni‘meti görüp dünyāya rücū‘u recā iderler²²⁶ ve bir ḥadīş-i şerīfde daḡı Hāzret-i faḡr-i ‘ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *Ḳāle'n-nebiyyu ‘aleyhi’s-selām la-‘abdillāhi ibn ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anh eta‘lemu [N74a] evvele zümretin tedḥulū'l-cennete min ümmetī ḳult Allāhu ā‘leme ve resūlühu fe-ḳāl el-mücāhidu min ye’tüne yevme'l-ḳiyāmeti ilā bābi'l-cenneti ve yesteftihūn fe-teḳūlü lehumū’l-ḡazeneh eveḳad ḡusibtum kālū bieyyi şey‘in yuhāsebū ve innemā kānet esyāfunā ‘anī ‘avāniḳinā fī sebīlillāhi fe-tefteḡu lehumū’l-cenneti feyedḡulüne fihā erba‘ine ‘āmen kable en yedhuluhe'n-nās. Ya‘nī Hāzret-i sultānu'l-enbiyā ‘aleyhi’s-selām ‘Abdullāh ibn ‘Ömere raḍiyallāhu ‘anhu eytdi. Yā ‘Abdullāh hiç bilür misün benüm ümmetümden evvel cennete giren kimlerdür? ‘Abdullāh ibn ‘Ömer eytdi. Allāh Sübhānehū Te‘ālā ve Resūlü a‘lemdür, didi. Andan Hāzret-i Resūl-i Ekrem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdi ki ḳiyāmet gününde ḡāziler evvel cennet ḳapusına gelüp fetḡ-i bāb isteyeler. Cennetün ḳapucıları anlara siz ḡesāb olunduñuz mu diyeler. Anlar diyeler ne nesne ile muḡāsib olavuz? Bizüm ḳılıçlarımız Allāh yolında omuzlarımızda idi didikleri gibi Hāḳ Te‘ālānuñ emri ile cenneti açalar. Ḳırḳ yıl sāir nāsdan evvel cennete gidüp dāḡil olalar**

²²⁵ Hāzret-i peygamber ḥadīşde buyurmuşdur.: ḥadīş-i şāḡīḡde vārid olmuşdur. T

²²⁶ recā iderler: recā iderler didi T

dididi [T40a] ve dağı Allāh yolunda ğazā vü cihād idüp şehādet ü sa‘ ādet bulanların faẓīletin ve kendü döşeginde vefāt idenlerin şiddet ü miñnetin hikāyāt-ı şahīḥa ve rivāyāt-ı şarīḥa ile taşri[h] iyleyelüm. Tā ki şehādetde vākı‘ olan ḥalāvet ü ‘ izzeti ve mekān u maḳāmlarında rıḥlet idenlerin şiddeti herkesün ma‘ lūmı olup derūn-ı dilden ğazāya ve cihad-ı zībāya ṭalib ü rāğib olalar. **Hikāyet:** Ol ḥātem-i ḥilāfet pür²²⁷-çeşme-i baḥr-ı velāyet ol bāb-ı ‘ ilm-i Muḥammedī muḥātab-ı ḥiṭāb-ı Aḥmedī ente minnī yā ‘ Alī. [N74b] Vaşıyy-i veliyy-i vefi Ḥazret-i İmām ‘ Alī kerremellāhu vecchē rivāyet ü hikāyet ider. Günlerde bir gün Ḥazret-i Maḥbūb-ı Ḥaḳ ve Resūl-i muṭlaḳ şallallāhu ‘ aleyhi ve sellem ğazā vü cihād için nefir-i ‘ āmm olmağa tenbīh ü i‘ lām iyledi. Aşḫāb-ı güzinden ba‘ zısına²²⁸ vesvese-i şeyṭandan bir nefḥa irüşüp ḥatırlarından ḥuṭūr idüp fütūr irişdi ki eger evlerümüzde muḳīm olup kıtāl için gitmedük niçe mevtden muḥaḳḳaḳ ḥalāş ve netice-i fevtde münāş bulurduk ve fülān ğazāda şehīd olan aşḫāb ol kıtāla varmayalar idi henüz şahn-ı dünyāda mesrūr u ḥandān ve ḥayāt-ı cāvidān bulup seyerān iderlerdi dēyü ḥatırlarında nev‘ ā futūr-ı ḥuṭūr etmegın ol ‘ allāmu'l-guyūb ve settāru'l-‘ uyūb Ḥazret-i Ḥaḳ celle ve ‘ alā pek beşāret-i tenzīle ya‘ nī Cebrā‘ īl-i emīne emr idüp raḥmeten li'l-‘ ālemīn ve şefi‘ ān li'l-müznibīn üzerine bu āyet-i kerīmeyi inzāl kıldı. *Eynemā tekūnū yūdrikkumu'l-mevtu* [T40b] *velev küntüm fī burūcin müşeyyedeḥ.*²²⁹ Ya‘ nī Ḥaḳ celle ve ‘ alā ḥabībine ve resūlüne ḥiṭāb idüp emr ider degül yā Muḥammed size kaçmaḳ fāide virmez, ölmeden ya katlden eger dağı yüce vü müstaḥkem ḳal‘ alar içinde olursanız dēyü buyurdu. **Hikāyet:** Muḥaddişin ü müfessirīn belki cumhūr-ı müverriḥīn bu naşīḥat-ı mağfıret-āyīni beyān u ‘ ıyān iylemişler ki vaḳtā kim küffār-ı şekāvet-āşār Ḥazret-i ‘ İsa ‘ aleyhi’s-selāmı mu‘ cizāt u kerāmāt u beyyināt ṭaleb idüp eytdiler: Yā ‘ İsa eger sen Ḥaḳ peygamber iseñ bize bir ölmüş kimesneyi ḳaldırıp söylet ve ol dağı senün peygamberligiñe şehādet itsün, didiler. Ḥazret-i ‘ İsa şalātullāhi ‘ alā-nebiyyinā ve ‘ aleyh bu işün teşvīşine düşicek [N75a] cānib-i semādan bir nidā

²²⁷ pür: -T

²²⁸ ba‘ zısına: ba‘ zısının göñlüne T

²²⁹ Nisa (4/78): Nerede olursanız olun sağlam kalelerde de olsanız ölüm gelir sizi bulur.

geldi kim yā ‘İsā her ne müşkilüñ var ise cenāb-ı Һazretümde maķböldür. Ol ķavm-i bed-rā senden her ne recā vü istid‘ā iderlerse var benüm Һikmetüm ve kemāl-i ķudretüm anlara āşikār iyle dēyü buyurıldı. Һazret-i İsā ‘aleyhi’s-selām bu mevhibe-i Һazret-i rabbü'l-‘izzete şükr-i tām iyledi ve küffār-ı Һāksāruñ sözlerin ķabül ve mevtādan birin bi-iznillāh diri ķılmaķı ma‘ķül göricek kefere-i ehl-i nār ve fecere-i şeķāvet-āşār eytdiler: Yā ‘İsā tāze ölmüş kimesnenüñ Һayātına rāzı degülüz. Zīrā cāiz ki henüz ölmemiş ola dēyüp vardılar. Һazret-i Nuħ ‘aleyhi’s-selāmuñ evlādından Sāmuñ ķabrini bulup gösterdiler ve mecmū‘ küffār çıķup temāşā iylediler. Һazret-i ‘İsā şalātullāhi ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi mübārek ellerün ķaldurup [T41a] du‘ā ve Sām bin Nuħ ‘aleyhi’s-selāmuñ Һayātını recā iyledi. Henüz mübārek ellerün yüzine sürmedin ve kelāmın itmām itmedin ol ķabir yarılup Sām saçında ve şaķalında olan topraķı silküp kıyām iyledi ve faşīħ-i lisān ile lā ilāhe illallāh ‘İsā Resūlullāh dēyü aķladı. Mecmū‘-ı küffār bu işe ta‘accüb itdiler. Kimi taşdıķ idüp Һazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāma imān getürdi. Ekşeri münāfiķ olup zehī sāħir ki bu deñlü siħre ķādirdür dēyü küfr ile ‘azāb-ı elīme mażhar oldılar ve Sām ibn-i Nūħ ‘aleyhi’s-selāmuñ şaķalın aķarmış gördiler. Senüñ şaķaluñ niķün aķardı dēyü su‘āl iylediler. Zīrā andan evvel aķ şaķal yoğ idi. İbtidā şaķal aķı Sām ibn-i Nūħda zāħir oldu dirler ve bir rivāyetde İmām Süyūtī [N75b] raħmetullāhi ‘aleyhi Evveliyāt nām kitābında zıkr itmişdür. Aķ şaķal ibtidā Һazret-i Һalīlür-raħman ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selāmdan zāħir olıcaķ cürm ü günāhdan aķardı dēyü kıyās itmek ile fiğān u feryāda başladı. Һazret-i Һudā ķablinden nidā geldi kim ey Һalīlüm ol benüm cemālüm nūrıdur buyurduķı birle Һalīl ‘aleyhi’s-selām recā iyledi ki yā rabbī imdi ol benüm vaķārumdur. Anı ziyāde iyle dēyü du‘ā iyledi. Fi'l-ħāl mübārek şaķalı nūr-ı Һudā-yı müte‘āl ile pür-nūr oldu. El-ħāsıl-ı kelām Sāmuñ ħasb-i ħālinden ve şaķalı aķından su‘āl itdiklerinde cevābında eytdi ki cānib-i semādan bir nidā geldi kim yā Sām ķum [T41b] bi-iznillāhi'l-meliki'l-‘allām resūlüm saña her ne su‘āl iderse cevāb vir dēyü fermān olundu. Çün ol nidāyı ve şavt-ı ā‘lāyı işitdüm. Kıyāmet ķopdı şandum. Ol ķorķudan şaķalum aķardı, didi. Andan Sāma su‘āl iylediler ki vefātuñdan ne miķdār zamān mürür

iylemiştir, didiler. Sām eytdi. Vefātumdan dört biñ yıl geçmiştir. Henüz cān acısı benden gitmemiştir dēyü zārī-i bisyār iyledi. Hāzret-i Hāydar-ı kerrār şāhib-i Dūldūl ü zūlfikārınā ve nāde ‘illiyyen mazharu’l-‘acāyib İmām ‘Ali ibn-i Ebī Tālib raḍiyallāhu ‘anhu rivāyet ider. Hāzret-i Resūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem *eynemā tekūnū yūdrikkūmū’l-mevte vele v küntüm fī burūcin müşeyyede*²³⁰ āyet-i kerīmesi nāzil olduğda aşhāb-ı ‘izāmına ve erbāb-ı kirāmına bu āyet-i kerīmeyi şavt-ı ā‘lā ile okuyup eytdi. Ey benüm aşhābum ve aḥbāblarum eger siz fī-sebīlillāh [N76a] şehādeti ve Allāh yolında qatl olunmağı kerīh görürseñüz ol Allāh ḥaqqı-çün ki beni Hāḡ peygamber gönderdi. Biñ kerre kılıc ile pāre pāre ve yāre yāre olmak daḡı āsāndır, dōšek üzerinde cān virmeden dēyü buyurdi ve bir ḥadīs-i şerīfde daḡı buyurmuştur. Ol Allāh ḥaqqı-çün ki benüm nefsum anuñ qudret elindedür. Hāzret-i ‘Azrā’ ilūñ görünmesi biñ kerre kılıc ile pāre pāre olmaḡdan eşeddür, didi ve yine ol seyf-i Hāḡ ve veliyy-i muṭlaḡ bir rivāyet ḡikāyet iderin. Resūlullāhdan şallallāhu ‘aleyhi ve sellem işitdüm eytdi. Yā ‘Alī mevtūñ şiddetin ve fevtūñ miḡnetin ḡiç añlar mısun? Ben eytdüm. Allāh Resūlü bilür. Buyuruñ yā Resūlullāh, didüm. [T42a] Ḥabīb-i Hāzret-i ‘izzet ve sirāc-i ümmet buyurdi. Yā ‘Alī Hāḡ Te‘ālānuñ vaḡdāniyeti ḡaqqı-çün mevt mü‘min üzerine bıçḡu ile ve miḡrāş ile pāre pāre olmadan eşeddür ve çölmegūñ içinde ḡaynayup pārelenmeden ziyādedür. Yā ‘Alī eger bir mü‘min ḡabrinden çıkup mevtūñ şiddetin ve fevtūñ miḡnetin ḡikāyet iyleyüp ḡaber virse ḡiyāmete dek dirilmek zevḡin görmeyüp uyḡu lezzetün tuymayalardı ve eger ölümüñ eleminden bir ḡaṭ‘ ḡaḡlar üzerine düşse ḡaḡlar ḡurşūn gibi iderdi²³¹ ve eger meyyitden bir ḡuluñ elemi yer göḡ ḡalkı üzerine ḡonulsa cemī‘an helāk olaydı ve yine Hāzret-i Resūl-ı şāhib-i uşūl ḡadīs-i laṭīfde buyurur. Mevt dūnyā vü āḡiret ḡorḡularınıñ eşeddidür, didi. Çün Hāzret-i Peyḡamber ve şefī‘-i rüz-ı maḡşer şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mevtūñ şiddetin ve miḡnetin taḡrīr iyledi, Hāzret-i İmām ‘Alī ve şāḡābe-i kirām rıḡvānullāhi te‘ālā ilā-yevmi’l-ḡiyām Hāḡ Te‘ālānuñ ḡavfından bir gün bir gice aḡlaşdılar. Ḥattā Hāzret-i sultān-ı enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ mübārek

²³⁰ Nisa (4/78): Nerede olursanız olun saḡlam kalelerde de olsanız ölüm gelir sizi bulur.

²³¹ ve eger ölümüñ eleminden bir ḡaṭ‘ ḡaḡlar üzerine düşse ḡaḡlar ḡurşūn gibi iderdi : -N

[N76b] gözlerinden yaş revān oldu ve eytdi: Ey benüm aşhāblarum ve ey benüm aḥbāblarum bu gice baña qarındāşum Cembrā 'īl gelüp ḥaber virdi ki yā Muḥammed aşhāb u aḥbābuña muştuluk olsun her kim Allāh yolunda şehīd olsa şeker şerbetin içmek deñlü mevtüñ zahmetin görmeyeler, didi ve ol maḥalde aşhāb-ı 'izāmına beşāret için bu ḥadīs-i şerīfi buyurdular. *Ḳāle 'aleyhi's-selām mā yecidu's-şehīd [min] massi'l-ḳatlı illā kemā yecidu eḥadükum min massi'l-ḳarşati.*²³² Bu ḥadīs-i şerīfün rāvisi Ebī Hureyredür. [T42b] Raḍiyallāhu 'anhu. Ya' nī şehīd olan ḳatlün ve yaranuñ elemün şol miḳdār tıyarlar ki sizden birüñüz el ucıyle yapışmak eşeri gibi ya' nī biñ pāre olan şehīdüñ zahmeti hemān ol miḳdār ola ve Kitāb-ı Şıfa-i Şudūrda bu ḥadīs-i şerīfi naql ider. *Ḳāle'n-nebī şallallāhu 'aleyhi ve sellem şehīdü'l-baḥr lā yālemü's-selāḥa illā kuşrebe 'asli bimāen bāred ale'z-ẓulemāi ve şehīdü'l-ber lā yālemü's-selāḥa illā ḡaḍate namletin.* Ya' nī deryāda şehīd olanlar silāḥ elemün tıymayalar. İllā 'asel şerbetin şusuzluk üzerine içmek gibi ve ḳarada şehīd olanlar silāḥ elemün tıymayalar. İllā bir ḳarınca ısırması gibidür dēyü buyurdi. **Hikāyet:** Şeyḥ Şehābeddīn Mecmū'atü'l-Leṭāyif adlu kitābında hikāyet iyeler. Şüleḥādan bir kimesne var idi. Dāimā şehādet sa'ādetin recā iyledi. İttifāḳ ol şāliḥ bir gün bağçesine varup aña uyku galebe iyeler. 'Ālem-i ḥ'ābda iken düşmān gelüp anı şehīd iyledi. Şeyḥ Şehābeddīn 'Arabī raḥmetullāhi 'aleyhi anı rū'yāsında görüp ḥasb-i ḥālinden ya' nī mevtüñ şiddetinden su'āl [N77a] iyledi. Ol şehīd-i sa'īd cevāb ve ḥiṭāb-ı müsteṭāb iyledi ki yā Şeyḥ ben mevtüñ şiddetin ve ḳaṭ'ā fevtüñ miḥnetin görmedüm ancak bāḡçeme varup uyḥuya vardum. Gözüüm açdum kendümi cennet bāḡçelerinde gördüm didi ve daḥı hikāyet iyledi ki iki kimesneyi küffār-ı füccār esir ü giriftār idüp kendü dīn-i bātıllarına da'vet iderler. Anlar dīnlerin ḳabūl itmediler. Bunları bir ḳazāna koyup zeyt yaḡı içinde üç gün üç gice şol ḳadar ḳaynatdılar ki kemiklerinden [T43a] gayrī eşer-i laḥımları ḳalmayup cümle maḥv oldu.²³³ İttifāḳ bir 'azīz bunları vāḳı'asında görüp su'āl iyledi ki küffār-ı ḥāksār sizlere 'aceb ḥaḳāret-i bisyār idüp ālām-ı bī-şümār ile ḳatlı iyledi. Elem ü miḥnetüñüz ve 'ālem-i şehādetde şiddetüñüz ne

²³² Tirmizi, Fezāilü'l-Cihād 26 (1668).

²³³ eşer-i laḥımları ḳalmayup cümle maḥv oldu: eşer-i laḥımları ḳalmadı. T

miḳdār göründi dēyü istiḥbār edicek ol iki şehīd-i lāyık-ı cinān ḥandān u gūyān olup eytdiler. Mevtūn şiddetin ancaḳ bu deñlü gördük. Hemān bir mizāna girüp uyḥudan uyanur gibi gözümüz açup kendümüzi cennet-i a‘lāda ve firdevs-i zībāda gördük. Bundan ziyāde elem ü miḥnet ü ḡam görmedik didiler. **Hikāyet:** Ol imām-ı muḥaḳḳaḳ ve şehīd-i muṭlaḳ ve veliyy-i Ḥaḳ nūr-ı dīde-i ehl-i sünen Ḥazret-i İmām-ı Ḥasan raḍiyallāhu ‘anhu rivāyet ü ḥikāyet iyeler. Bir gün Ḥazret-i Resūlullāh ve maḥbūb-ı ilāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem eytdi. Ey nūr-ı dīdem saña fi'l-cümle şühedānuñ temşilen ve tafzilen ḥasb-i ḥāllerün ḥikāyet ideyim mi? Eytdim: Belī yā Resūlallāh buyuruñ ol cemā‘at-ı sü‘edānuñ ḥasb-i ḥāllerin işidelüm dēyü ilḥāḥ iyledüm. [N77b] Eytdi: Yā Ḥasan ‘ale’l-cemāl şühedānuñ ḥasb-i ḥālleri böyledür ki bu dār-ı dünyā ve maḳām-ı bī-beḳāda bir kimesnenüñ faḳr u felāketi yoḥsulluḡından şiddet ü miḥneti şol mertebede olsa ki yiyecek itmege muḥtāc ve giyecek palāsa ihtiyāc olup beyne’l-‘avām faḳr-ı tām bulsa bu derece yoḥsül u maḥzūn ve ḡarīḳ-i biḥār-ı düyün ile maḡbūn u zebūn olduḡı ḥālde ol faḳīr-i bī-dermān böyle perīşān iken uyḥuya varup bir zamāndan şoñra ‘ālem-i ḥ‘ābdan [T43b] uyanup naḡar iylese kendüyi bir harīr sedirūñ üzerinde zer ü sīme müstaḡraḳ olmuş ve dükeli dünyā pādişāhlıḡı aña virölüp şarḳan ve ḡarben ḥükmi revān olsa ve ḳarşusunda ḳulları el ḳavuşurup serüp ḥidmet ü takrīm ü hürmet itseler ol faḳīr ‘ālem-i ḥ‘āba böyle zelīl ü faḳīr varmış iken bir sā‘at içinde uyanup kendüsin bu mertebe-i devlet ü şevketde görse ne mertebe şafā iyerdi. İmdi şühedā daḡı böyledür. Bu dār-ı miḥnetden gözin yumduḡı gibi²³⁴ cennet-i ā‘lāya ḳadem başıup ‘ālem-i ḥ‘ābdan uyanmış gibi gözin açup kendüyi ‘ayş u ‘işretde ve ḥūrīlerle vuşlatda göre. Şöyle kim ol ḥūrīlerüñ birinüñ lebinden deryālara bir ḳatre düşse cümle deryālar sükkerden lezīz²³⁵ olaydı ve eger zūlf-i müşḡīninden bir zerre ‘āleme çıḳa, ‘ālem misk-i terden mu‘atṭar olaydı ve eger başında olan tācun bir dāne cevheri yeryüzine düşse maḡrib ile maşriḳ ortası pūr-nūr olaydı dēyü buyuricaḳ Ḥazret-i İmām Ḥasan raḍiyullāhu ‘anhu eytdi: Yā resūlallāh ol

²³⁴ gibi: dem T

²³⁵ lezīz: datlu T

mertebe-i ā' lā ve maḳām-ı şühedā bize daḥı naşīb [N78a] ola mı? Ḥāzret-i resūl 'aleyhi's-selām²³⁶ eytdi: Ey ciger köşem sen daḥı şehādet sa' ādetine yetişüp re'īs-i şühedā ve enīs-i sü' edā olsañ gerekdür dēyü buyurdi. Ḥāzret-i 'Abbās raḍiyullāhu 'anhu rivāyet iyer ki bir gün ḥāzret-i server-i enbiyā ve pādişāh-ı her dü-serā 'aleyhi efḍalü't-taḥiyyā aşḥāb-ı 'izāmına ve aḥbāb-ı kirāmına va' z u naşīḥat idüp şühedānuñ fedā' ilin [T44a] ve ḡazānuñ ḥaşā' ilin naḳl iderken aşḥāb-ı kirām rıḍvānullāhi te'ālā 'aleyhim ecma' in eytdiler: Yā resūlullāh ervāḥ-ı şühedā ve ol fırka-i sü' edānuñ ḥasb-i ḥāllerin beyān buyuruñ dēyü ilḥāḥ iylediler. Şāḥib-i seyf ü nuşret ya' ni ḥāzret-i risālet ḥitāb-ı müsteṭāb kılup bu ḥadīs-i şerīfı buyurdular. 'An 'Abbās raḍiyallāhu 'anhu ḳālū'n-nebī 'aleyhi's-selām ḳāle *fī şaṇṣatuhu's-şühedā ve enne ervāḥihüm ecvāf-ı ṭayr ḥaḍren ve inhā taruddu enhārū'l-cennete ve tā'kil min şemāriha ve tesri' fi'l-cennete ḥays-ı sā'it ve fāvī ilā ḳandīl fi zeheb taḥtū'l-'arş felemmā rāhdā ṭıyb-ı meskenehüm ve maṭa' muhum ve meşrebihim ḳālu yā leyte ḳavminā ya'lemün mā naḥnu mine'n-na'īm ve mā şana' Allāhu binā ki yer'ubüne fi'l-cihād feḳālallāhu enne saḥrun 'ankum mulbaḡu eḡvānukum feferihū bi-zelike veştebşerufe enzelallāhu te'ālā hezhe'l-āyā.*

*Ve lā taḥsebennellezīne ḳutilu fī sebīlillāhi emvāta bel aḡyāun 'inde rabbihim yurzeḳūn.*²³⁷ *Ferihīne bimā atahumullāhu min faḍlıhi ve yestebşirune billezīne lem yelḥaḳu bihim min ḡalfihim ellā ḡavfun 'aleyhim velāhum yaḡzenūn.*²³⁸ Ol imām-ı müfessir'in ve bir burhānū'l-ḥaḳiḳ'in meḡharū'n-nās ḥāzret-i 'Abbās raḍiyallāhu 'anhu rivāyet ider. Aşḥāb-ı şafā resūl-i kibriyādan şühedānuñ o şāf ḥasenelerin ve daḥı [N78b] ḥaşā' il-i müstesnelerin recā vü istid'ā iylediklerinde ḥāzret-i resūl-i ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem cevāb-ı müsteṭābında buyurdi ki şühedānuñ ervāḥı yeşil kuş ḳurşagındadır. Cennet ırmaḳlarına iletürler. Yemişlerinden yerler. Ne yerde isterse istirāḥat iderler. 'Arş altında ve altundan [T44b] ḳandīl içinde gicelerler.

²³⁶ ol zamān ol gül-i ḡandān vilāyet-i cennāta şehādet ḡaberin virüb: -N

²³⁷ Ali İmran (3/169): Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilakis onlar dirilerdir, Rabb'leri katında rızıklanmaktadırlar.

²³⁸ Ali İmran (3/170): Allah'ın lütfundan kendilerine verdiklerine sevinirler. Arkalarından gelecek olanlara bir korkunun olmadığını ve üzülmeceklerini müjdelemek isterler.

Kaçan kim meskenlerini ve yemek ve içmeklerini ve bu ni‘metlerüñ ve ‘işretüñ şafāsını ve cennetde gāyet müferreḥ ve gökçek maḳāmlarını göreler, birbirine diyeler ki ey dırīgā bizim ta‘allūḳātumuza ve gāzī ihvānumuza kim ḥaber virdi ki biz ölmeyüp cennet-i ā‘lāda ve firdevs-i zībāda mesrūr olup ‘ayş u ‘işretde ve zevḳ ü şafāda olduğumuzu bilelerdi ve bizüm cihādumuz mukābelesinde Ḥaḳ te‘ālā ne zībā ‘ivāzlar ve ne ā‘lā mükāfātlar iḥsān iyledi. Anlar daḥı cihāda ceḥd idüp raḡbet idelerdi ve bizüm mertebemize yetişelerdi diyeler. Ḥaḳ celle ‘alā kendü ‘azimeti ile buyura. Ben size ḥaber vireyüm ve ihvānuñuza ḥaberüñüzi yetiştiriyüm dēyü şühedāya ferḥ gelüp sevineler. El-ḥāşıl-ı kelām bu āyet-i maḡfıret-peyāmda beşāret ḥaberi işāretdür ki şühedāya Ḥaḳ sübhāne ve te‘ālā ḥayāt-ı ebedī ile ber-devām itmege va‘de kıldı eytdi: Yā Muḥammed sen anları zann itme ki Allāh yolında maḳtūl oldular. Ölülerdür belki onlar dirilerdür. Allāh ḳatında merzūde vü mütena‘‘im olurlar. Ḥaḳ te‘ālā fażılından virdüğü ni‘met ile şāzılık içindedür ve daḥı beşāretü’l-İşālin taleb kıılurlar. Şol kimesneleri irişmedi anlaruñ ardlarında ya‘nī dünyāda ḳalan gāzīlere beşāret dilerler ki ḥayāt-ı bāḳīye sa‘y ideler. Bu āyet-i [N79a] kerīmeden ma‘lūm oldu ki ṭarīḳ-i ḥaḳda şehīd olanlar ḳıyāmete dek ḥayāt-ı bāḳīde olup her gün maḳāmlarına ve dünyāda olan meḳānlarına gelüp ziyāret iderler. İsterlerse cennet-i ā‘lāyı seyerān ve dilerse [T45a] bir ān içinde²³⁹ ṭayerān idüp ‘arş-ı ā‘lāyı cevelān iderler.

Li-mü’ellifhi

(Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün)

N’ola zevk iyler ise cennet-i ā‘lāda şehīd

Cān u ten kıldı fedā ḡayret-i mevlāda şehīd

Cān atar düşer ki dem ḥazret-i zāt-ı ḥaḳa

Sūretā gerçi yatur ḳanla şaḥrāda şehīd

Sāḡar-ı ‘ayşını pā-māl-i cihān itmişdür

²³⁹ dünyāyı: -N

N'ola iylerse şafā cennet-i me'vāda şehīd

Gāh ḥadrāları Hızr ile ider geşt ü güzār

Gāh hem-rāh olur İlyāsla deryāda şehīd

Bil 'İyānī ki şehīdān ile ḥaşr olmak için

Varımı berg-i ḥazān gibi virir bāda şehīd

Nesr: Bu ma'nāya bu ḥadīş-i şerīf daḥī delīl-i nāṭık ve şāhid-i ḥaḳdur²⁴⁰ ki ḥazret-i resūl şallallāhu 'aleyhi ve sellem Bedr ḡazāsında bir yüksek yere çıkup bu ḥadīş-i şerīfī şavt-ı ā'la ile şühedāya nidā kılup buyurdılar ki *inne 'aliyüsselām yevm-i Bedr yunādi'l-maḳtūlīne ve yeḳūl hel ve cedtüm mā va'dehu rabbikūm ḥaḳḳan faḳīl yā resūlallāh innehum emvāt fekeyfe tünādi feḳāle* 'aleyhi's-selām innehum esma' minkum. Ya'ni Bedr-i Huneyn ḡazāsında ḥazret-i server-i ḳāināt 'aleyhi efḍalü's-şalavāt maḳtūl olan [N79b] şühedāya ve 'uşāta şavt-ı ā'lā ile narā idüp buyurdu ki bulduñuz mı rabbüñüz size va'de itdügin didi. Ḥadīş-i şaḥīḥden mervīdür ki ol zamān ol sulṭān-ı 'ālī-şān bir yüksek depenüñ üzerine çıkup eytdi: Yā ḳavm-i füccār ve yā ḳabā'īl-i ehl-i nār benüm rabbümüñ size va'de itdügi 'azāb-ı elīmi ve 'iḳāb-ı 'azīmi bulduñuz mı şehīd olan aşḫāb-ı 'izāmına ḥiṭāb idüp eytdi: Ey aşḫāb u aḥbāblar rabbüm baña va'de itdü ki cenneti ve ni'met ü sa'ādeti bulduñuz mı [T45b] dēyü her birin ism ü resmiyle zikr idüp nidā iyleyicek aşḫāb-ı güzīn rıdvānullāhi te'ālā 'aleyhim ecma'īn eytdiler: Yā resūlullāh bunlar emvātdur nice nidā olunur işidirler mi? Ḥazret-i resūl 'aleyhisselām eytdi: Bunlar sizden yegrek işidirler buyurdu. Bu ḥadīş-i şerīf delālet ider ki şühedā olan sü'edānuñ mevtlerinden soñra ruḥları ḥayy u bāḳī ola bi-fazlullāhi Allāh te'ālā. **Hikāyet:** İmām 'Ārif 'Abdullah Yāfi'i raḥmetullāhi 'aleyhi Ravza-i Reyāḥīn adlu kitābında ḥikāyet iyler. Benüm zamānumda maḥalleimde bir tāze yigit var idi. Mücerred ü münferid gezer idi. Ol şahşa dāim iḳdām iderdüm ki niçün evlenmezsın derdüm. Ol yigit baña muḳābele cevāb virirdi ki Ḥaḳ te'ālā ḥazretünden dilerüm baña dünyāda olmadın ḥurī kızın virsün der idi. İttifāk bir gün

²⁴⁰ şāhid-i ḥaḳdur ki: şāhid-i şādıḳdur ki T

ğazāya çıkdı üzerimize küffār-ı hāksār ğuluvv iyledi. Evvel hamlade ol yigit şehīd oldı. Ma‘ reke-i kıtāl şavuldukdan şoñra şehīdler arasına girdüm, gördüm. Ol yigit arkası üzerine yatur [N80a] pāre pāre olmuş ve iki ellerün gögsi üzerine komuş laṭīfe tarīkiyle ol şehīd-i sa‘ īde eytdüm. Yā fülān dünyāda hūrīler isterdiñ Hāq saña kaç hūrī virdi didigüm gibi hikmet-i rabbü’l-‘ izzet ile ol yigit tebessüm idüp ve elün kıaldurup üç barmağın işāret iyledi. **Hikāyet:** İmām Dimaşķī rahmetullāhi ‘aleyhi Kitāb-ı Fezā’īl-i Cihādında buña münāsib hikāyet naql ider. Ehl-i Kūfe’den birkaç kimesne ğazāya ‘azm iyledi. İttifāk deryā kenārında kıondılar ve atların gözetmege ‘Abdullah adlu bir yoldaşların ta‘yin itdiler. [T46a] Ol kimesne şahrāda atların güderken nāğāh şahrāda bir kıubbe-i mu‘allā ve bir kıaşr-ı zībā āşikāre vü hüveydā oldı. Ol ‘Abdullah adlu yigit ol kıaşr-ı zībā ve ol kıubbe-i ğarrānuñ temāşasında iken içerüden yüzi māha beñzer bir cāriye kııkup eytdi: Yā ‘Abdullah gel, seni bu kıaşruñ şāhibi ister, didi. Ol yigit çün ol kıaşr-ı sāmīye duḡul ve ol kıubbe-i ā‘lāya vuşul bulup içerü girdi. Bir zībā serīr ve mu‘allā taht-ı harīr üzere bir hūrī gördi. Yanında niçe cāriyeler ve hādemeler kıarşı turur ve evşāf-ı hüsni şerh ü beyāna gelmez. Kıarşı kııkup merhabā yā ‘Abdullah ve yā velīyullāh didi ve elin eline alup ol şadr-ı ‘alāya geçürüp maḥabbet ü mülāṭāfet iyledi. Ol yigit niçe zamān hūrīnün yüzine ḥayrān kıalup hüsnine kıarşı oturup ol hūrīden ḥicāb iyledi. Ol hūrī-yi mäh-tāb eytdi: Yā ‘Abdullah benden ḥicāb u ıztırāb çekme. Hāq te‘ālā beni saña naşīb itmişdür. [N80b] İnşāallāh te‘ālā bu gice yatsı namāzında zamān-ı vuşlat ve āvān-ı maḥabbet pāyānın bulup bu cānibe rıḥlet iylersin didi ve bir kıadeḥ zībā süd şerbetin virdi. Ol şerbeti nüş itdügi birle ḥizāsından bīhoş olup niçe zamāndan şoñra ‘aklı yerine gelüp gözlerin açdı. Girü kendüsin ol şahrāda gördi. Bu ḥuşūşa ta‘accüb ü tefekkür kıılup āyā bu ne ḥāletdür? Yoḥsa bu vāķı‘a-yı kübrā²⁴¹ ‘ālem-i rū’yā mıdur dēyü tefekkür ü taḥayyür ile aḥşām olduķda yoldaşlarına varup şüret-i ḥālī bir bir taḥrīr iyledi. Yoldaşları eytdi: Saña cünün [T46b] ‘arız olmuş ve kimi eytdi: ²⁴²İstifrā‘ iylesün süd eşeri var ise sözün taşdıķ idelüm, didiler. Ol yigit fi’l-ḥāl boğāzuna barmaķ urup bir

²⁴¹ kübrā: ğarrā T

²⁴² Eger sözünde taḥķīķ şādık ise: -N

kaḍeḥ şāfī sūd kuşdı. Ol sūdūñ rāyiḥa-i ṭayyibesi cümle şaḥrāyı mu‘aṭṭar iyledi. Yoldaşları taṣḍīk ü taḥkīk idüp ta‘accüb iylediler. Hikmet-i Ḥudā ile vaḳt-i ‘iṣā olduḳda ol yigit deryā kenārına āb-dest içün teveccüh iyledi. Meger düşmān gemisi ḥāzır imiş. Ol maḥalde küffār-ı ‘anīd ol sa‘īdi şehīd iyledi. Ol ḥūrī ḥaber virdügi zamān ol lāyık-ı cinān cennet-i ā‘lāya revān oldu. Yoldaşları Kūfeye rücū‘ itdi. Ol şehīd-i pākuñ babasına bu kıṣṣa-i ḡarībeyi ḥikāyet iylediler. Ol şehīd-i mübārekūñ babası daḥı eytdi. Dünki gün Kūfe şaḥrāsında koyun güderdüm. Nāḡāḥ şaḥrādan baña bakup naẓar itdüğim birle bir heybetlü ablaḳ atlu bir yigit qarşumda [N81a] āşikāre olup baña ṭoḡrı teveccüh iyledi. Fe-emmā şāfī yeşil harīrūñ içinde ve bindügi ata mu‘ādil ü muḳābil dünyāda hergiz at görmedüm. Yüzi ayıñ on dördine beñzer. Kaçan kim yakın gelüp baña selām u kelām iyledi. Gördüm. Meger oğlum ‘Abdullah imiş. Aña eytdüm. Bu devlet-i ‘azīme neden vāşıl oldu dēyü sū‘āl iyledüm. Cevāb virüp eytdi ki fülān vādīde kenār-ı deryāda küffār-ı şedīd ve füccār-ı ‘anīd şehīd iyledi. Ḥālā Kūfe ḡāzīlerinden ‘Abdül‘azīz nām ḡāzī bu gice vefāt iylemiş. Anuñ cenāzesine cemī‘ ervāḥ-ı sü‘edā [T47a] vü şühedāya na‘re olundu ki ḥāzır olalar. Şimdi anuñ cenāzesinden gelürüm, didi. Bu ḥuşūşa ḡāyet ta‘accüb idüp fi’l-ḥāl ḳalḳup ‘Abdül‘azīzüñ ḥālin şordum. Eytdiler: Ol bu gice vefāt iyledi dēyü ḥaber virdiler. Taḥkīk bildüm ki oğlum ḥayāt-ı āb-dīde ve ‘ayş u ‘iṣrettedür, didi.

Hikāyet: Ebī Zer raḥmetullāhi ‘aleyhi buna münāsib ḥikāyet daḥı naḳl iyledi. Nūreddin Sa‘īd adlu bir kimesneye rāst geldüm. Hergiz dünyā ta‘āmın yiyüp ve içmez. Bir gün anı āḥiret qarındaşı idüp ḥaḳīḳat-i ḥālün su‘āl iyledüm.²⁴³ Hikāyet ḳılup eytdi: Günlerde bir gün diyār-ı Maḡribde ‘asker-i İslām ile nefīr-i ‘ām olup küffār vilāyetine ılḡar iyledük. ‘Asker-i İslām inhizām olup ṭaḡlara ve şaḥrālara ṭaḡulup perīşān oldılar. Ben daḥı bir cānibe giderken diyār-ı küffārda bir ‘azīm ‘asker gördüm. Bir vāsi‘ şaḥrāda ḥaymelerin ḳurup ḳonmuşlar ve atların önlerine bağlayup ateşler yakmışlar ve ekseri Ḳurān-ı ‘azīm ḳırā‘at ü tilāvet iyer.[N81b]

Bunları gördüğüm gibi bi-hamdillāḥ ‘asker-i İslāma mülāḳāt oldum dēyü birinüñ ḳadırına ṭoḡrı

²⁴³ Ḥālin: -N

teveccüh iyledüm. Ol hayme şāhibi baña karşı gelüp elüm elüne alup ri‘āyet ü maḥabbet itdi ve ḥālüm şorup münhezim olan ‘askerden misün, didi. Ben eytdim: Belī, münhezim olan ‘askerdenüm didim hemān-dem beni āteş kenārına getürüp ta‘zīm ü ikrām ve niçe kelām ü peyāmdan²⁴⁴ sonra kış mevsīmi idi. Ol yigit bir ṭabaḳ ṭoptolu tāze üzüm ve bir dāne beyāz etmek [T47b] getürdi. Şöyle ki böyle lezīz ü şīrīn ve beyāz etmek hergiz görmedüm. Çün ol etmekden ve üzümnden yedüm baña uyḥu galebe itdi. Ol yigit eytdi. Gel dizüme yaşdānup bir miḳdāristirāḥat iyle dēyü teklīf iyledi. Ben daḥı başımı anuñ dizi üstüne koyup uyudum. Bir zamāndan sonra uyandum. Ne çādır ve ne gördüğüm ‘askerden eşer var. Fe-emmā başımı bir ayak kemügi üzerinde buldum. Ol kemügi başım altından alup gördüm. Ol kemük dizden aşağı varınca bir ölmüş adamuñ kemügidir. Meger ol maḳām-ı ‘ālā şühedā mekānı imiş. Bildüm ki gördüğüm ‘asker zümre-i şühedānuñ āşārıdır. Andan ḳalkup şabāḥ olmadın bir ṭāğ cānibine revān oldum ki ol ṭāğda kendümi pinhān idem. Ḳaçan ol ṭāğa dāḥil oldum, yine bir ‘aẓīm ‘asker gördüm. Yanumdan geçdiler ekseri şavt-ı ā‘lā ile bu āyet-i kerīmeyi tilāvet iderlerdi. *İnnallāheştera minel mü‘minīne enfüseḥüm ve emvāleḥüm bi enne lehumü’l-cenneḥ yuḳātilüne fī-sebīlillāhi.*²⁴⁵ Ve ba‘zılar bu āyet-i kerīmeyi tilāvet ve şavt-ı zībā ile ḳırā’at iyerdi. [N82a] *Ve la taḥsebennellezīne ḳutilu fī-sebīlillāhi emvāta bel aḥyāun ‘inde rabbihim yurzeḳun.*²⁴⁶ Ve bi’l-cümle envā‘-ı tehlīl ü tesbīḥ ile gürūḥ-ı maḡfūr yanumdan geçüp mürūr iylediler. Bunlarıñ ‘aḳablarında bir atı aḳsaḳ kimesne geldi. Ol daḥı hem-çünān tilāvet-i Ḳurān iyerdi. Andan şordum: Bu ne ‘asker-i ricāldür ve ḳanḳı diyārdan gelürler? Eytdi: Bunlar gürūḥ-ı şühedā vü ‘asker-i sü‘edādur. Ehl ü ‘ıyālī ziyāretinden gelürler, didi. [T48a] Aña su’āl iyledüm. Senüñ ayaḡuñ niçün aḳsaḳdur didigümde cevābında didi ki etmek bahāsından üç altın borcum ḳalmış idi. Ḳudretüm var iken edā vü deynüm ḳazā itmedüm. Añun içün Ḥaḳ celle ve ‘ālā sāir

²⁴⁴ peyāmdan: peyām olduḳtan T

²⁴⁵ Tevbe (9/111): Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda savaşıarak ölen ve öldüren müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.

²⁴⁶ Ali İmran (3/169): Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilakis onlar dirilerdir, Rabb’leri katında rızıklanmaktadırlar.

şühedādan merātībüm aşağı iyledi. Bunlarıñ merātibine irişmege dermānum yokdur, didi. Ben eytdüm: İnşāallāh dārü's-selāma gelürsem kankı diyārdan olduğıñ haber vir, varayum deynüñi edā ideyüm didigüm birle altında atı kuş gibi uçup yoldaşlarını yetişdi ve girü benden yaña teveccüh iyledi ve beni ardına alup küffār vilāyetünden çıkarup on günlük yolu bir sâ' atde kendü şehrine getürüp evin gösterdi ve eytdi: Hātūnumuñ adı fülāndur. Benden selām iyle ve aña benden haber vir. Evimüñ fülān yerinde ve güşesinde beş yüz filori defn iylemişüm. Çıkarup üç filori atum bahāsın edā vü borcum kaza iylesün. Bunu vaşiiyet idüp kendüsi fi'l-ḥāl gāyib oldı. Çün şabāḥ oldı hātūnın çağırup ol şehīdūñ selāmın degirdüm ve vaşiiyetin tekrīr iyledüm. Ol hātūn içeri 'azm iyledi. Didügi yerden beş yüz altını çıkarup üç altın [N82b] deynin edā iyledi. Baña dağı on altın taşadduk idüp anuñla şehre geldüm. Ol zamāndan berü dünyā ta'āmını yiyüp hergiz dünyā şuyın içmedüm ve hātıruma dağı gelmez olan ol şehīd-i pākūñ ziyāfetünden kalbim sürür ve göñlüm pür-nürdür, didi. **Hikāyet:** Medār-ı serḥad-ı nuşret şi'ār [T48b] ya'nī Sigetvar-ı güzīdetü'l-aqtarda medfūn olan merḥūm u mağfūrunleh Sultān Süleymān 'aleyhü'l-raḥmete ve'l-güfrānuñ türbe-i şerīfelerinde vā'iz ü nāşih olan kudretü'l-'ulemāü'l-vāşilīn 'umdetü'l-fużalāü'l-kāmilīn sālīk-i mesālükü'l-yaḫīn hādīmü'l-ḥalāyık-ı ecma'īn Mevlānā Şeyḫ 'Alā'addīn raḥmetullāhi 'aleyhi ilā yevmi'd-dīn 'İmād-ı Cihādında Mesālīkü'l-Ebrār nām kitābında bu hikāyeti naql ider. Başra şehrinde bir şāliḥa vü 'ābide hātūn var idi ve anuñ İbrāhim adlı bir maḥbūb-ı zamān ve gül-i ḥandān tāze civān oğlu var idi. Başra kurbında bir kal'aya küffār-ı siyeh-rū müstevlī vü guluvv idüp müḥāşara iylemişlerdi. 'Abdülvāḥid nām vā'iz minbere çıkup halkı gāzāya taḥrīk ü tergīb idüp hūrīler vaşfin ve şühedā faẓīletin naql idüp eytdi.

Nazm

(Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün)

Yüzini gün görse virmezdi ziyā

Ṭal' atın görse kim²⁴⁷ iylerdi²⁴⁸ ḥayā

Nesr: dēyü evṣāf-ı ḥūrīleri naḳl iyledi. İbrāhimüñ anası ol meclis-i naṣīhatde ḥāzır idi. Fi'l-ḥāl yerinden ḳalkup eytdi: Ey fāzıl-ı dīn ve ey nāṣih-ı müslimīn, ol vaṣf iyledügin cāriyeyi benüm oğluma on biñ altun mihr-i mu' accel ile nikāḥ iyle didi ve yerinden ḳalkup on biñ altun ile ol tāze civān ve gül-i ḥandān oğlını vā' ize teslīm [N83a] itdi. Senüñle bile ğazāya çıksun. Ola ki Ḥaḳ sübhāne ve te' ālā du' āmı ḳabūl, ḳurbānumı mevşul idüp oğluma şehādet müyesser iyleye ve anasına atasına şeffī' ola, didi. Yarındası Başranuñ ' ulemāsı nefīr-i ' ām olup ğazāya teveccüh iylediler. [T49a] Ol tāze civān ve maḥbūb-ı zamānuñ vālidesi oğluna bir kefen bile virüp ağlayı ağlayı gözlerin öpüp du' ā iyledi ki Ḥaḳ te' ālā dünyāda ayruḳ bizi cem' itmege illā kendü dīvānında cem' iyleye dēyü oğlını ğazāya tergīb itdi. Çün ğāzīler düşmāna mülākī oldular. Evvel ḥamle ḳılan ol tāze civān idi. ' Asker-i İslām bi't-tamām cūṣa gelüp cümle ḥamle ḳıldılar. Ol gül-i ḥandān ve lāyık-ı ḳurbān tāze civān şehīd oldı. Ğāzīler düşmān-ı dīni perīṣān idüp manşūr u muẓaffer Başraya yine rücū' ḳıldılar. Ḥaḳ istikbāle çıkdı. Ol şāliḥa ḥātūn, şehīdüñ anası ilerü varup vā' ize ḥitāb ḳılup eytdi: Ey vā' ız-i ehl-i dīn ḳurbānum maḳbūl ve hediyyem mevşul oldı mı? Ol vā' ız-i ehl-i yakīn luṭf ile cevāb virüp senüñ oğluñ ehl-i cinān Ḥaḳ yolunda ḳurbān oldı diyicek ol ḥātūn eytdi: Elḥamdülillāh Ḥaḳ te' ālā beni nevmīd iylemedi ve ḳurbānumı ḳabūl idüp redd iylemedi, didi. Ḥaḳ-ı ' ālem bu ḥāle ta' accüb idüp ḥayrete ve dehşete düşdiler. Niye ol vā' ız-i fāzıl ve nāṣih-ı kāmīl yarındası minbere çıḳup şühedā faẓīletin ve ğazā vü ricātın naḳl iderken ol ḥātūn meclise gelüp eytdi: Ey vā' ız-i dīn, bu gice rū'yāmda oğlumı gördüm. Bir ravza-i ḥaḍrāda ve ḳubbe-i ā' lāda [N83b] vaṣf iyledüğüñ ḥūrīler ile ' ayş u ' işret ve zevḳ ü şoḥbetde oturup beni göricek eytdi: Yā ümmi mihrüñ maḳbūl ve ' arūsüñ mevşul olup baña ol ḳadar i' zāz u ikrām oldı ki [T49b] ol vā' ız-i dīn vaṣf u ta' rīf iyledüğinden biñ ṭabaḳa ziyāde derecāt buldum, didi. Ehl-i meclis bu ḥaber-i mübeşşereyi işidüp vālih ü ḥayrān

²⁴⁷ anda: -N

²⁴⁸ İylerdi: iyer N

kalup her biri ‘an şaḥīḥü’l-cinān ġazāya raġbet gösterdi. **Hikāyet:** Zümre-i şühedānuñ ağreb-i menākıblarından biri oldur ki bu ‘abd-i bī-mikdār serḥadd-i nāmdārdan Tımışvār nām ḥişār-ı üstüvārda bir bölük ġuzāt-ı düşmen-şikār ile Çakan nām ḥarbī kal‘ anuñ altına ılgār iyledik ki kal‘ a-i mezbūrda sākin olan kilāb-ı ‘aḳūr ve ehl-i fücūrı pusuya çeküp aḳsuzın bunları katl-i ‘ām iyleyüp²⁴⁹ bed-nām idevüz. Hikmet-i settār ve müşeyyed-i girdgār ile küffār-ı cehennem-medār ehl-i İslāmuñ işbu iftārından²⁵⁰ ḥaberdār olıcaḳ bizden muḳaddem anlar ol pusuya girecek maḥalle girüp pusu ḳurmuşlar ve bu te’kīd-i a‘dā-yı bātıldan ġāfil iken dört yanumuz almışlar. El-ḳıṣṣa melā‘īn-i cehennem-mekīn ḳaşd-ı ġuzāt-ı ehl-i dīn idüp ol ḳavm-i şüm üzerimize hücum iyleyecek serḥadd-i nāmdāruñ ġuzātı ve bilād-ı celīlū’l-aktāruñ kümātı şīrāne dögüşler ve dilīrāne revişler idüp muḥārebe vü muḳāteleye başladılar ve küffār-ı bed-girdāra el ile çok iş işlediler ve bi’l-cümle Sücin nām kal‘ anuñ fārislerinden Dīvāne Hüseyindür er-i merd-i çapūk-süvār dilāverlik ile nāmdār ve ġāyet-i şecā‘at ile iştiḥār bulmuş ve ḥayāt-ı mecāzīden el yummuş ġāzī idi. Hikmet-i Hudā ile [N84a] bir kāfir-i ‘anīd ol ġāzīyi şehīd iyledi. Henüz ol ġāzī yere düşmedin kendü başı yere düşdüğü birle fi’l-hāl [T50a] egilüp kendü başın eline alup ve üç ayak ilerü yürüyüp şehīd olduğı mekāna gelicek arḳası üzre düşüp niçe zamān ḥareket-i lisān iyledügin müşāhede iyledük. Ol sa‘īdi şehīd iyleyen pelīd bāzū-yı ḳuvvet ile sa‘y u diḳḳat iyledi ki ol şehīd-i mübārekūñ başın alup götüre. Mel‘ūn-ı mezbūr her ne ḳadar bāzū-yı zūr iylediyse hergiz ol şehīdüñ mübārek başın elinden alup götürmege dermān u imkān idemedi. Ḥattā ma‘reke-i ḳıtāl savulduḳdan soñra bu bende-i bī-riyā fārisler aġası olan Meḥemmed Aġa nām ġāzī ile ol şehīd-i sa‘īdüñ başın alup cesed-i laṭīfī ile defn itmege iḳdām-ı tām iyledik. Anuñ elinden hergiz başın alup yerinden ḳaldırmağa imkān olmadı. Āḥir-i kār Ḳutna²⁵¹ nām ḥarābe ḥişār öninde defn iyledik. Ḥaḳ te‘ālānuñ bu ḳudret ü ‘aḳametine şükr

²⁴⁹ iyleyüp: idüp T

²⁵⁰ İftārından: efkārından T

²⁵¹ Ḳutna: Ḳurutna T

ileyüp bildüm ki Һazret-i rabbü'l-‘izzet şehâdet ile rihlet idenler Һaqqında va‘ de itdügi ihsân-ı firāvân ve ni‘ met-i bî-pâyānuñ mâ-şadaķı zuhûr iylemişdür.

Nazm

(Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün)

Һaķ yolunda cān viren olmaz şehā

Һaķ Һayāt-ı bākîyi virir bahā

Neşr:

Menâkıb-ı Şanî

Darü'l-guzât ve'l-mücâhidîn maħrûse-i Budinde bu türâb-ı aķdām seccâde-i resûl ‘aleyhi’s-selâmda Һidmet-i niyâbet üzere iken toķuz yüz seksen beş târîħinde²⁵² Peşte ķal‘ asınuñ ta‘ mîri lâzım gelmegin merhûm u mağfûrunleh ğarîķ-i deryâ-yı ğufrân Budinde maķtûl olan vezîr Muştafa Paşa-yı lâyıķ-ı cinân bu bende-i nâ-tüvân [N84b] ve ‘abd-i bî-imtinânı ol zamân da‘ vet idüp [T50b] emr ü fermân iyledi ki ķal‘ anuñ dîvârına muttaşıl olan ğâneleri kam‘ u ķal‘ olunup fuķarâ vü zu‘afâya zulm itdirilmek ecil-çün ta‘ mîr ü termîmine bu ‘abd-i kemîni ta‘yîn iylemişler idi. Һikmet-i rabbü'l-‘izzet ile ol ķal‘ anuñ temeline mübâşeret olunduķda zîr-i zemîn içre nihân olmuş üç nefer şühedānuñ merkād-ı laţîfeleri ‘ıyân olup vücûd-ı pür-nûrları keşf olunduķda ol mesned-nişîn-i bârgâh-ı a‘lâ ve râĥat-güzîni cennet-me’vâ olan şühedānuñ henüz mübârek başları beden-i laţîflerinden ayrılmış gibi ķanları revân ve kiminüñ başında ķılıç yarası olup ğâķ u ğûn içinde ğaltân ve ebdân-ı merğûbelerinde nûr ‘ıyân olup tâze civân ve ğül-i ğandân gibi yatlardı. Meger Bâlî Aĝa dimekle meşhûr bir ğâzî Һayāt-ı mecâzîden el yuyup ol diyârda cihād-ı mevîr ile mezkûr ve altmış yıldan berü şehâdet sa‘âdetiyle mesrûr olup iki nefer yoldaşı ile Kāra Hersek nām seg muĥârebesinde şehîd olup bir yerde medfûn olmuşlar.

²⁵² Milâdî 1577.

Ol üç nefer şehīd-i şerīfūñ vücūd-ı laṭīfelerin çıkarup meḳābir-i müslimīnde bir maḳām-ı menī‘de defn idüp ‘alāmet için eṭrāfına ḥendeḳ çekildi. El-ān mezār-ı şerīfleri şühedā maḳāmında ‘ıyān u mübeyyendür. Zikr olunan maḳām-ı sa‘ādet-encāma semādan nūr nāzil olup hevādan tesbīḥ ü tehlīl āvāzı istimā‘ olunduğın ol diyārın a‘yānı rivāyet ü ḥikāyet iylediklerinden ğayrı merḥūm u mağfūrunleh Üveysi Paşa rah̄metullāhi ‘aleyhi asāleten [T51a] Budin’e [N85a] vālī oldukları zamān bir gice nāgehān serāy-ı sürūrlarında otururken semādan bir nūr ‘ıyān olup direk gibi ol meḳābir-i şühedānuñ üzerine işār u nişār olduğın ‘aynen müşāhede iyledüm dēyü rivāyet ü ḥikāyet iyledüğü ol diyāruñ şıḡār u kibārına ma‘lūmdur. Hāḳ yolunda şehīd olanlarıñ cesedin ḥaṣerāt-ı arzdan eger ḥayvān ve eger zemīn yiyüp ziyān iriṣdirmek ihtimālī degüldür. İlā-yevmi’l-ḳıyām çürimez tāze civān gibi yüzleri münevver ṭurur. Kaçan kim ḳıyāmet ḳāim olup ‘āmmē-i maḥlūḳāt ve kāffe-i mümkināt ve cümle ḥayvānāt u ḥaṣerāt maḥṣerine gelüp cümle enbiyā-i ‘izām ṣalātullāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhim ilā-yevmi’l-ḳıyām ḥazret-i melikū’l-‘allām ḳabline yüzlerin ṭutup yā rabbī nefsi nefsi dēyü herkes kendü nefsi-i nefīslerin isteyüp *yevme yefirrul mer’u min ehil ve ummihi ve ebīh*²⁵³ medlül-i şerīfince oğul atadan ve ata oğuldan firār ve her biri emr-i perverdigār neye münce ola dēyü intizārda ve şiddet-i ḳıyāmetüñ ḥavfında iken Hāḳ yolunda şehīd olanlar meydān-ı ‘araṣāta ve mekān-ı ḳıyāmete geleler. Kiminüñ başları ellerinde ve kiminüñ ḳılıçları boğazında ḥamāyil olup yara yerlerinden ḳanları revān olup envā‘-ı sürūr ile rabbü’l-‘izzetüñ ḥuzūrına geleler ve ḳanlarından misk ḳoḥusı ṣol mertebe sirāyet iyleye ki cemī‘ ehl-i ‘araṣātuñ damağı misk rāyiḥasından mu‘aṭṭar ola. Nitekim ḥazret-i risālet ve seffī‘-i ümmet ṣalātullāhi ‘aleyhi ḥadīṣ-i şerīfünde buyurur. [T51b] ‘An Ebū Hureyre raḍiyallāhu ‘anhu ḳāle resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem *mā min meklūmin yuklemu fī sebīlillāh ilā cā’e yevme’l-ḳıyāmeti ve kelmūhu yedmi el-laun* [N85b] *laun-ı dem ve el-rīḥu rīḥ-i misk*²⁵⁴ bu ḥadīṣ-i şerīf Ebī Hureyreden mervīdür. Ya‘nī Allāh resūlü buyurdi: Bir yaralanmış kimesne yokdur ki Allāh yolında yaralanmış ola.

²⁵³ Abese (80/34-35): O gün insan kardeşinden kaçır. Ve annesinden ve babasından (kaçır).

²⁵⁴ Buhārî, Cihād 10, Zebāih 31; Müslim, İmāre 105. Ayrıca bkz. Tirmizî, Fezāilu’l-cihād 21; Nesāî, Cihād 27.

İllā ol kimesne kıyāmet günü gele, kanı damlaya, rengi kan rengi ola, koğusu misk koğusu ola. Maḥşer yerini mu‘ aṭṭar kıla dēyü buyurdı ve şehīd olanlar kıyāmetüñ şiddetin ve miḥnetin hergiz görmeyeler. Maḥşer yerinde şaf şaf oturup sürür-ı şafā iyleyeler ve birbirine dünyāda iken iyledikleri ğazāları hikāyet iyleyeler ki fülān yerde varup böyle ğazā iyledük ve fülān zamānda ve fülān maḥalde böyle muḥārebe iyledük dēyü birbirlerine aḥvāllerin ve vākı‘ olan ḥasb-i ḥāllerin hikāyet iyleyeler. Niteki yukarıda ḥadīṣ-i şaḥīḥ ile rivāyet olunmuşdur.

Menākıb-ı Şāliḥ

Ṭarīḫ-i Ḥudā ve rāh-ı resūl-i kibriyāda cān u başların fedā idenlerüñ biri daḥı bilād-ı Üngürüsün āb-ı rüyı Peçuy nām şehir-i dil-cūya tābi‘ Qurutna²⁵⁵ ḳal‘ asınıñ ğāzīleridür ki mağfiret-‘ unvān merḥūm u mağfūrunleh Sulṭān Süleymān Ḥān eskenehullāh te‘ ālā fī-dārü’l-cinānuñ zamān-ı sa‘ ādetlerinde Peç ḳralınıñ vezīr-i tezvīri olan Perimi Petre nām la‘ Īn-i bed-āyīn mübālağa Nemçe ‘ askeri ile ḳal‘ a-yı mezbūreye müstevlī olup üç yüzden mütecāviz ğuzāt-ı İslām ḳaşd-ı intikām içün cünūd-ı küffār-ı ḍalālet-encāmuñ üstüne at şalup altmış beygirden ziyāde süvār [T52a] u piyādelerin birbirlerine ḳatup bir mertebe küffār-ı ‘ anīd ile ḥarb-ı şedīd iylemişler ki ol müselmānlaruñ cümlesi şehīd olup ancak bir müselmān şühedā arasında kendüsün pinhān iylemiş. Sāīr ğuzāt-ı ḥayr-ı ḥ‘āh [N86a] ḥasbeten lillāh şāh-ı şehīdāna hem-rāh olup ehl-i cinān oldılar.

Li-müellifihi

(Fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün)

Bir ḳuluñ olsa mu‘ Īni Muşṭafā

Bil mücāhid iyler anı evvelā

Şāniyā mülk-i cināna şāh ider

²⁵⁵ N nüshasında Ḳoztana olarak yazılmıştır.

Nesr: İmdi ey tālib-i dīdār-ı rahmānī ve ey rāğīb-ı esrār-ı rabbānī Hāḡ yolında ġazā vü cihād idüp şehīd olanlaruñ merātīb ü şafāsın ve kendü mekān u maḡāmlarında fevt olup rihlet iyleyenleruñ şiddet ü cefāsın çün sem‘-i cān ile istimā‘ ve dīde-i cinān birle ısfā iyledük. Sermāye-i ‘ömrüñ ve dürüd-ı nuḡūd-ı ḡayātuñ elde mevcūd iken ḡayāt-ı bāḡīye ve sa‘ ādet-i ebediyyeye vāşıl u dāḡil olmaḡa sa‘ y-i cemīl ve ihtimām-ı cezīl iylesesiz. Tā kim ‘indallāh ve inde‘r-resūl mu‘ ātab ü mes‘ul olmaḡdan ve ‘azāb-ı elīmden ḡalāşa mecāl ola ve daḡı ġuzāt-ı mücāhidīñ ve ümmet-i ḡazret-i seyyidü‘l-mürselīñ olanlar iḡdām u ihtimāmlarında ta‘ allül ü tekāsül idüp küffāruñ ġalebesinden ve kendülerinüñ zebūn olmasından ḡorḡup ibrām u iḡdāmda ḡusūr iylemek ‘azīm ḡaḡādur. Zīrā Ḳurān-ı ‘azīmü‘l-‘unvān bürhān-ı ḡatı‘dur. Müselmānlardan az olup şabr iden ġazāler küffār-ı ḡāksāruñ çokluḡına ġalebe iderler. Nitekim Ḳazret-i Hāḡ celle celālūhu ve ‘am-ı nevālūhu [T52b] velā ilāhe ġayrūhu bu āyet-i kerīmeyi ḡazret-i server-i enbiyā ve pādīşāh-ı her dü-serāya ġönderüb buyurmuşdur: *Yā eyyuhēn nebiyyu ḡarriḡıl mü‘minīne ‘ale‘l-ḡitāl in yekun minkūm ‘iḡrūne ḡābirūne yaḡlibū mieteyn ve in yekun minkūm mietun yaḡlibū elfen minellezīne keferū bi ennehum ḡavmūn lā yefḡahun.*²⁵⁶ *El‘ane ḡaffefallāhu ‘ankum ve ‘alime enne fikum ḡa‘ fā fe in yekun minkūm mi‘etun ḡābiretun yaḡlibū mi‘eteyn [N86b] ve in yekun minkūm elfun yaḡlibū elfeyni bi iznillāh vallāhu me‘a‘ş-ḡābirīñ.*²⁵⁷ Ya‘ nī yā Muḡammed ḡondur mü‘mīnleri ḡitāl üzerine. Eḡer sizden şabr ider yigirmi kimesne olur iki yüz kāfir üzerine ġalebe ider. İki yüz olursa iki biñ kāfire ġalebe iyles. El-ān Allāhu te‘ālā siziñ za‘ fuñuz bilüp taḡfīf buyurdı. Eḡer müselmānlardan cengde şabr ider yüz bulunursa iki yüz kāfire ġalebe ider. Biñ olursa iki biñ kāfire ġalebe ider Allāhu te‘ālānuñ izniyle Allāhu te‘ālā şabr idenlerledür. Pes dīde-i başīret ve ‘ayn-ı ‘ibret ile naḡar iyle ki ḡazret-

²⁵⁶ Enfal (8/65): Ey Nebi! Müminleri savaşmaya cesaretlendir. Eḡer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelir. Eḡer sizden yüz kişi bulunursa kafirlerden bin kişiye galip gelir. Çünkü onlar gerçekten anlamaz bir halktır.

²⁵⁷ Enfal (8/66): Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti. Çünkü sizde bir zayıflık olduğunu bilmektedir. Yine de eḡer sizden sabırlı yüz kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelir. Eḡer sizden bin kişi olursa Allah‘ın izniyle iki bin kişiye galip gelir. Allah, sabredenlerle beraberdir.

i rabbü'l-‘ izzet ne keyfiyyet ile resûlullâh hazretlerine mü'mînleri kıtâl üzerine kondurmağa ne mertebe emr-i mübâlağa ile kondurmağdur ki şart ile zıkr iyer. Bir müslümân-ı şâbir on kâfir-i fâcire galebe ider. Şâniyen kuvvetleri zamânında cemâ'at-i müslimîn şabr iderlerse biri on kâfire galebe ider ve za'ifeleri zamânunda Allâhu te'âlânun 'inâyeti ile biri ikiye galebe ider. Bundan sonra buyurdu.²⁵⁸ Zümre-i kefare bir kavmdür ki anların mağlûb olup bozulmalarına ve ihânetlerine sebep Allâh resûline İmân getürmeyüp anlar ümmet-i Muhammed gibi gazânun fâzîletin ve şehâdetün derecât u hasenâtın anlamadıklarındandır ki [T53a] mü'mînler şebâtı gibi şebât bulunmazlar. Hazret-i resûl-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ol necm-i hidâyet ve 'alem-i 'inâyet Hazret-i Hamzayı gazâyâ gönderdi. Otuz atlı ile Ebû Cehil ile olan üç yüz atlıya toķınup cenk ittiler. Aşhâb mütezaccir oldılar. Niçe müddet geçirdükden sonra nesh olunup bir ikiye tahfîf buyuruldu. Ba'zılar eytdiler: İbtidâ-i İslâmda [N87a] 'asker-i İslâm az olup ehl-i islâm çoğalıcak tahfîf âyeti nâzil oldu ve yâhûd çokluklarına i' timâd iyleyüp gönüllerinde fûtûr olduğudur. Kâh olur bir ona muķavemet idemez ve yüzi biñe muķâvemet ider. Şûret-i tahfîfde daķı böyledür. Ba'zı ümmet ekşere muķâvemet idemez ve ba'zı ümmet ekşere muķâvemet ider. Tefsîr-i Keşşâfda eydür. Evvelen ve şâniyen eķâli vü ekşeri tekrâr iyledügi kıllet ü keşretde hâl bir olduğuna delâlet ider. Siyer-i Kebîrde şemsü'l- e'imme rahmetullâhi 'aleyhi eytdi: Ol ibn-i 'amm Muştafa ve sened-i aşhâb-ı şafâ mefharü'n-nâs ibn 'Abbâs rağiyullâhu 'anhu bu hadîs-i şerîfi rivâyet ve Allâh resûlünden hikâyet ider. Kâle'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem *hayru'l-aşhâbi erba'a ve hayru's-serâbu erba'a ve hayru'l-cüyüşü erba'a âlâfi velâ yuğlebu velâ tuhhezum âsenî 'aşere el-fâ min kılleti izâ kânû min femen ittebi'un el-nebiyyu ve zahri'l-imân.* Ya'nî hayırlı aşhâb dördür ve hayırlı 'askerün bölügi dört yüz ve hayırlı cüyüş dört biñdür ve ehl-i İslâmdan olup Allâh resûlüne tâbi' olanlardan İmânların izhâr idenler on iki biñ [T53b] çerî olsa mağlûb olmazlar. Pes bu hadîs-i şerîf delîldür. Cünd-i küffâr-ı hezîmet-şi'âr her ne deñlü mübâlağa olsa kaçan 'asker-i İslâm bu miķdâra yetişse mağlûb olmazlar, gâlib olurlar.

²⁵⁸ bundan sonra buyurdu: bundan sonra beyân buyurdu T

Firār idenler Allāh te‘ālānuñ kelām-ı şerīfine ve resūl ‘aleyhi’s-selāmuñ ḥadīş-i münīfine itā‘ at itmemiş olur. El-ya‘zubbillāh ‘azīm günāh itmiş olur ve mü’mīnleruñ üzerine kāfirleruñ ğalebesine rızā virmiş olur. ‘Alā küllü ḥāl ‘asker-i İslām on iken biñ [N87b] olsa küffār-ı bed-sīret ne deñlü keşret üzre olup mübālağa olsa bī-‘ināyetullāhu te‘ālā ehl-i İslām ğalebe iyer. Bu bābda ḳat‘ā tereddüd ḥaṭādur. Ḥazret-i ebū Vaḳḳāş raḍiyallāhu ‘anhu bu ḥadīş-i şerīfi rivāyet iyer. ‘An Ebū Vaḳḳāş raḍiyullāhu ‘anhu *lā yezāl ehli’l-ġarb zāhirīn ‘ale’l-ḥaḳ ḥatta tekūmu’s-sā‘te el-murād mine’l-ġarbū’l-cihād ve’l-şevkete ve yā ehli’l-ġarb ehli’l-cihād*. Ya‘nī ehl-i cihād zāil olmazlar. Küffāruñ üzerine zāhir olup ğalebe itmekden kıyāmet ḳopınca ba‘zılar eytdi: Ğarbdan murād cidd ü şevketdür ve ba‘zılar ehl-i cihāddur didiler ve ḥadīş-i şerīfde daḫı ol iki cihānuñ güneşi Ḥazret-i Aḥmed-i Ḳureyşī şallallāhu ‘aleyhi ve selleme buyurur: *Lā yezālū’n-nāsu min ümmeti zāhirīn ḥatta ye’tihīm emrullāhi te‘ālā*. Bu ḥadīş-i şerīfi Muġīre bin Şu‘ayb rivāyet ider. Ya‘nī benüm ümmetüm zā’īl olmazlar, ğālib olmadan emrullāh gelince ya‘nī kıyāmet ḳopunca buyurdu. Nitekim va‘dallāhuñ şıḍḳı āl-i ‘Oşmāniyāndan selāṭīn-i salefenüñ ğazāsında müşāhiddür. **Hikāyet:** Mevlānā Muḥyiddīn [T54a] Ḳarāmānī ki merḥūm Ğāzī Sulṭān Murād Ḥānuñ ‘ulemā-yı ‘izāmundandır. Ravzatü’ş-Şühedā nām risālesinde rivāyet ider. Seyyidü’l-ġuzāt Sulṭān Murād Ḥān ‘aleyhü’l-maġfiret ve’l-rıḍvān Varna ğazāsında vāḳı‘ olan muḥārebesin beyān itmiş. Ol muḥārebede ‘asker-i İslām münhezim olup müteferriḳ oldılar. Ḥattā sulṭān-ı mücāhid yanında yayadan ve atlıdan az kimesne ḳalmış idi. Ekşeri ḳaçup firār ve her biri birer kenār ihtiyār iylemişler idi. Küffār-ı ḥāksār elli biñden ziyāde atlı ve piyāde ile sulṭānu’l-ġuzāt ve’l-mücāhidīni [N88a] ihātā iyleyüp ‘asker-i müslimīn cümleten helāk olmağa ḳarīb ḳalmışlar idi. Lakin ḥazret-i pādişāh-ı cem-āyīn kendü yerinde şābit-ḳadem olup ṭayanmak ile küffār-ı ḍalālet-āşāruñ üzerine fırsat u nuşret buldı ve bu zafer-i muḥaḳḳaḳ u muḳarrer ‘ināyetullāh ve dīn-i ḳavīnūñ ve şer‘-i nebīnūñ te’yīdi olmuşdur ve menşūr u muẓaffer olan Sulṭān Murād Ḥān dimiş ki müslümānlar ol cengden ḳaçup²⁵⁹ firār iylediler.

²⁵⁹ ḳaçup: -N

Düşmen-i dîn yanumda olan leşker-i muvahhiddîni ihâta iyleyüp inhizâm-ı ‘asker-i İslâm muḳarrer olduḳda benüm daḫı ḳalbüme şeyṭân-ı la‘în igvâ vü ilkâ iyledi ki ne ṭurursun başuñ alup bir cānibe firār ve terk-i diyār iyle dēyü vesvese-i şeyṭāniyye baña ilhāk olıcaḳ lakin fi’l-hāl cānib-i ḫazretten ilhām ve baña bu yüzden i’lām olundu ki eger bu ma‘rekeden ḳaçup esyāf-ı ‘uşātdan ḫalāş olursañ küllî ğuzātı ḳatlı iderler ve ‘ulemā-yı ‘izāmı [T54b] ve Ḳur’ân-ı ‘azîmü’l-‘unvānı ateşle yaḳarlar ve bu deñlü cevāmi‘ ü mesācid iḫrāk-ı bi’n-nār ve tār-mār olur. İmdi benüm yüz biñ cānum olursa daḫı dîn-i mübeyyen ve ḫazret-i sulṭān-ı ğüzînüñ uğrına fedā olsun didüm ve ḫazret-i rabbü’l-‘izzete niyāz u iltimās iyledigüm gibi Ḥaḳ te‘ālānuñ fermānıyla fi’l-hāl ḳalbümden ḫavf bi’külliye zā‘îl olup yanumda ḳalan ‘asker-i İslâm ile iḳdām u ihtimām iyledigüm gibi küffār-ı bed-kirdār ve füccār-ı şeqāvet-āşāruñ ‘askeri ḫinzîr alayı gibi şahrālara taḡılup firār ve ğuşe-be-ğuşe ḳaçup tār-mār olup şıḡār u kibārı ṭu‘me-i tîḡ-i āb-dār ve kimi esîr ü giriftār oldılar. **Hikāyet:** Ve ḫālā pādîşāhımız olan sulṭānü’l-berreyn [N88b] ḫāḳānü’l-baḫreyn ḫādimü’l-haremeyni’ş-şerîfeyn sâñî-i İskender-i zū’l-ḳarneyn Sulṭān Meḫammed Ḥān bin Sulṭān Murād zādallāh salṭanatühü bi-izzeti’l-evtād sene-i ḫams ba‘de elf tārîḫinde²⁶⁰ ol ‘ālî-nihād ğazā vü cihād içün Egri nām ḫişār-ı üstüvārı feth ü teşḫîr ve fırḳa-i küffār-ı ehl-i nārı şemşîr-i zafer te‘sîri ile bi’sel-maşîr iylemek ḳaşdına fî-sebîlillāh ‘azm-ı rāḫ itdükde ḳral-ı merdūduñ cünūd-ı maṭrūdı muharebesinde daḫı bu minvāl ve ‘adullāhuñ şıḏḳı zuḫūr itdüğü ‘āmme-i nāsuñ ma‘lūmı ve kāffe-i enāmuñ mefhūmı olmaḡın bu ‘abd-ı bî-miḳdār iḫtişār üzre iş‘ār iyledüm. Meşelā küffār-ı ehl-i nār ve ṭā‘îfe-i eşrār şol ḳadar nefîr-i ‘ām ve ihtimām-ı tām iylemişler idi ki ‘asker-i İslâm inhizām bulmak şadedinde iken ḫazret-i sultanü’l-ğuzāt [T55a] ve’l-mücāhidîn ebedallāh salṭanātühü ilā yevmi’d-dîn ḫazret-i Ḥudā rabbü’l-‘ālemîn bargāh-ı ā‘lālarına yüzün ṭutup etydi. İlāhi eger bir avuç ümmet-i Muḫammed ‘aleyhi’s-selāmı yeryüzinden götürüp küffār-ı füccāra ḳatlı itdirmek irādet-i şerîfūñ olup emr-i fermān-ı bargāh-ı ‘azîmet-kibriyānuñdur ve bir bölük ğünahḳār ve bî-miḳdār ḳullaruñ ḫayātın dileyüp

²⁶⁰ 1005/1596

resûlün mu‘ cizâtın izhâr u âşikâr iylemek emr-i şerîfün oldıysa lütf u ihsân-ı dergâh-ı ‘ azîmü’l-
‘ unvânundur dëyü kıadıyü’l-hacât kabline münacat iyledi. Ol kûtb-ı zaman hazret-i sulţân ve
müşîr-i devlet-i hâkân olan sulţânü’l-‘ ulemâ’ ve’l-müfessirîn imâmü’l-millet ve’l-müctehidîn
hâce-i ed-dünyâ ve’d-dîn Mevlânâ Sa‘ deddîn edâmallâh te‘âlâ zıllâl-i fezâ’ile ‘ ile’l-‘ âlemîn
böyle rivayet ü hikâyet [N89a] iyledi ki hazret-i pâdişâh-ı zıllullâh ve ol şehinşâh-ı ‘ âlem-penâh
henüz ellerin yüzine sürmedin ve münacât-pâyânın bulmadın bi-‘ inâyetillâhü’l-melik-i ekber
kral-ı hezîmet-âşaruñ leşker-i şeyâtîn-rehberleri fî’l-hâl sitem-i semend-i güzât-ı ehl-i kıtâle
pây-mâl oldılar. Baqiyyetü’s-süyûf olan cünüd-ı hâksârlarına dağı birbirine bakmayup firar
ylediler.

Nazm

(Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün)

Du‘ â iyle ulu naşr ilâhî

Du‘ âdır şehirüñ cünd-i sipâhı

Anuñla irdi²⁶¹ maşşûda irenler

Dimişler bu sözi rezme girenler

Du‘ âdur bedreka ehl-i cihâda

Du‘ âyı it vesîle-i ictihâda

Nesr: El-hâşıl-ı kelâm hazret-i pâdişâh-ı İslâm ebedallâhu hilâfete hu ilâ-yevmi’l-kıyâm şebât u
devâm üzre tayanup bünyân-ı merşûş gibi [T55b] turmağıyla hazret-i cenâb-ı ‘ izzetüñ ‘ inâyeti
ve hazret-i habîb-i ‘ izzet ve şems-i fazîletüñ mu‘ cizât-ı nuşret-âyâtı olduğın ‘ âmme-i halk-ı
‘ âlem ve kâffe-i ümem Egri gâzâsında ‘ aynen müşâhede iylemişlerdür.²⁶² Dağı gâzîlere hüsn-
i himmet ve şıdk-ı niyyet ve ittifâk u meşveret lâzım u mühimdür. Zîrâ dînüñ rükni namâz
olduğı gibi gâzanuñ dağı rükni şıdk-ı niyyet ve ittifâk u meşveretdür. ‘ Asker-i İslâm on iki biñ

²⁶¹ irdi: irdiler T

²⁶² müşâhede iylemişlerdür: toğru müşâhede iylemişlerdür T

ve yâhûd dört biñ olıcağ bi-iznillâhi te‘âlâ öñlerine nesne hâil olmaz. Niteki hâzret-i resûl-i ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hadîs-i şerîfinde buyurur. *İsnâ ‘aşeru elfen ümmeti len tegallub*. Ya‘nî benüm ümmetümden on iki biñ ‘asker mağlûb olmaz illâ meger meşveret itmeyüp ihtilâf u nizâ‘ üzre olalar. Zîrâ ‘adem-i meşveret ve ‘adem-i ittifâk ve nizâ‘ u ihtilâf sebeb-i inhizâmdur. Hâk celle ve ‘alâ habîbine ve resûline meşveret emr iyledi.[N89b] Huşûşâ cemî‘ maḥlûkātuñ ‘aḳlı hâzret-i seyyidü’l-kevneyn ve resûl-i rabbü’l-‘âlemînüñ mübarek ‘aḳlı yanında bir zerre iken yine Hâk sübhâne ve te‘âlâ ve *şâvirhüm fî’l-emr*²⁶³ buyurdı. Ya‘nî yâ Muhammed sen aşḥabuña emirde meşveret iyle ve Hâk te‘âlâ mü’min kulların kitâb-ı kerîminde meşveret ile vaşf iyledi. Kemâ ḳalallâhu tebâreke ve te‘âlâ ve *emruhum şurâ beynehum*.²⁶⁴ Ya‘nî ehl-i İmānuñ emri ve şanı ortalarında meşveretdür. Hâzret-i habîbullâh ve Muhammedü’n-resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve ‘alî âle’l-muḳarrebîn ledeyhi [T56a] her emr-i mühimde aşḥâb-ı kirāmı ve erbâb-ı ‘izāmı ile müşâvere vü müzâkere iyledi. Ve bi’l-cümle ḡazâ yüzinde nizâ‘ ve ‘adem-i ittifâk ‘alâmet-i nifâk ve sebeb-i inhizâmdur. Hâzret-i rabbü’l-‘izzet kelâm-ı mecîdinde buyurur: *Ve lâ tenâze‘u fe tefşelu ve tezhebe riḥukum*.²⁶⁵ Ya‘nî maḥall-i ḡazâda siz nizâ‘ iylemeñ ki bî-ikdām ve bî-cür’et olursuz ve daḡı rîḥüñüz gider. Ya‘nî nuşret ü zafer bâdı üzerüñüze esmez. Hâzret-i resûlullâh şalâtullahi ‘aleyhi ve’s-selâmü hadîs-i şerîfünde buyurur. *Ene nuşreti bi’l-şabâ* ya‘nî ben şabâ yili ile nuşret olundum ve rîḥden murâd olunan oldur ki kaçan ḡuzât-ı mücâhidîn ittifâk u ittihâd ile ḡazâ içün teveccüh iyleseler ol zamân ka‘be-i mükerreme öninden bir yil eser. Aña nuşret yili tesmiye itmişler. Fe-emmâ nizâ‘ idüp muḡtelif olsalar ol zamân nuşret yili esmez ve ‘asker-i İslâmda ihtilâf u nizâ‘ kâfirler şıfatıdır. Zîrâ Hâk sübhâne ve te‘âlâ habîbine va‘de itmişdür. Yâ Muhammed ben kemâl-i ḥikmetüm ve ‘azametüm ile cenk maḥallinde ceys-i küffâruñ içine ve ḳalblerine [N90a] ihtilâf u nizâ‘ itdürürüm buyurur. Nitekim kelâm-ı şerîfinde beyân buyurur: *Taḥsebuḥum cemî‘an ve*

²⁶³ Ali İmran (3/159): Yapacağın işlerde onlara danış.

²⁶⁴ Şura (42/38): İşlerini birbirlerine danışarak yaparlar.

²⁶⁵ Enfal (8/46): Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız da gücünüzü yitirirsiniz.

*kulubuhum şettā.*²⁶⁶ Ya nī yā Muḥammed sen kāfirleri cemi‘ yet üzere añlarsun. Hālbulki anlarıñ ḳalbi muhtelifdür ve perīşāndur. İmdi Hāḳ sübhāne ve te‘ālānuñ ‘uluvv-ı ‘ināyeti ve fırsat u nuşreti ittifāk u ittiḥād üzere olup birbirleri ile müşāvere iden ḳulları ile olduğı muḳarrerdür²⁶⁷ [T56b] ve ḥadīş-i şaḥīḥde vārid olmuşdur. Ḥāzret-i resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: Benüm ümmetüm mādām ki sünnetüm terk itmeyeler ve maḥall-i ḳitālde nizā‘ ü iḥtilāf itmeyeler, ḳıyāmete dek mağlūb olmayup a‘dā-i dīnūñ üzerine nuşret ü zafer bulmaları muḳarrerdür. **Hikāyet:** Nitekim Tevārīḥ-i Suyūṭīde eydür. Ḥāzret-i peygamber ve şefī‘-i rüz-ı maḥşer şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mā-ṭulu‘ ü ş-şems ve l-ḳamer Şām-ı cennet-meşām ḳurbunda bir ḳal‘anuñ fethine bir miḳdār ‘asker-i ricāl-i ehl-i ḳitāl irsāl idüp ol ‘alemdār-ı nebevī ve Rūmuñ serdārı ḥāzret-i Ebū Eyyūb Enşārī serdār iyledi ve vaḳtā kim ol ḳal‘aya gelüp müstevlī oldılar, kırk gün eyyām u leyāl ceng ü cidāl iylediler. Ḳal‘a-yı mezbūrenūñ bir taşına zarar u ziyān ve feth ü teşḫīrine dermān u imkān itmediler. ‘Āḳibetü’l-emr ol maḥbūb-ı bārī ḥāzret-i Eyyūb Enşārī raḥmetullāhi ‘aleyhi meşveret içün ekābir-i aşḥābı da‘vet iyleyüp eytdi: Ben Allāh resūlünden işitdüm, buyurdu. Yā Eyyūb benüm ümmetüm mādām ki sünnetüm icrā iyleyeler ilā-yevmi’l-ḳıyām nuşret ile ber-devām olsalar gerekdür, didi. İmdi bizüm içümüzde ḥāzret-i sulṭānū’l-kevineyn [N90b] ve resūl-i rabbū’l-‘ālemīnūñ sünnet-i seniyyesi ve ‘ādet-i ḥasenesi terk olunmuş. Ne var idi ki istiḥbār u istifsār iyleyecek? Meger bir ḳabīle-i ‘Arab misvāk sünnetin terk iylemişler idi. Ḥāzret-i Ebū Eyyūb Enşārī ol cemā‘ atı ihzār u tenbīhe bisyār iyledi. Anlar daḫı ḥāzret-i cenāb-ı ‘izzet [T57a] dergāhına tebi ḥarāret ve ḥulūş-ı niyyet ile tevbe vü istigfār idüp ḥāzret-i resūl-i gird-gāruñ sünnet-i şerīfini ihtiyār iyledükleri gibi bi-‘ināyetillāhi te‘ālā aşḥāb-ı ehl-i ḡazā ol ḳal‘a-yı āsmān-āsāyı feth idüp düşmen-ı dīn ve ‘asker-i müşrikīn miḥmān-ı serāy-ı siccīn oldılar ve bi’l-cümle şol cemā‘ at-i müslimīn ve ‘asākīr-i muvaḥḥidīn ki ḥāzret-i server-i enbiyānuñ sünnet-i ḥasenesi üzere ḡazāya müteveccih ü ‘azīmet iyleyeler. İnşāallāhu te‘ālā manşūr u muḳaffer olmaları

²⁶⁶ Haşr (59/14): Sen onları birlik sanırsın oysa kalpleri farklıdır.

²⁶⁷ muḳarrerdür: muḳarrer ü muḥaḳḳaḳdur T

muḳarrer ve ḥadīṣ-i mu‘teberdür. Fe-emmā rāh-ı ḡazāda āmāde olan ecnād-ı zafer-mu‘tād olanlar daḡı ḡazā vü cihāduñ şartın ve sünnetin bilmek gerekdür. Tā kim ḡazā idenler şevāb-ı ḡazāya vāşıl ve şehīd olanlar daḡı ḡaşā’ıl-i şühedāya dāḡıl olalar. Zīrā her ‘ibādetüñ şıḡḡhati ve ‘indallāhi te‘ālā maḡbūl olması şartın edā itmekle olur. Evvelā ḡāzi olan ihvān-ı ḡālīşü’l-cināna lāzım olan ḡulūş-ı niyyet ve ‘uluvv-ı himmet ile ḡayret-i Ḥaḡ ve izḡār-ı dīn-i muṡlaḡ içün ḡazā vü kıtāl iylemekdür. Nitekim bu ḡadīṣ-i şerīfi Ebū Mūsa el Eş‘ārī raḡiyullāhu ‘anhu rivāyet iyer. ‘An Ebū Mūsa el Eş‘ārī raḡiyullāhu ‘anh *enne ‘Arabiyan etā resūlullāḡ ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellem fe-ḡālu yā resūlullāḡ er-recul yaḡtālu lil- ḡanimetehu ve’r-ricāl teḡātilü’l-yezḡur fe-ḡāle resūlullāḡ ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellem min ḡātilu le tekūne* [N91a] *kelimetullāhi’l-‘aliyā fehū fī-sebīlillāḡ*. Bu ḡadīṣ-i şerīfi Ebū Mūsa el Eş‘ārī rivāyet ider. Ḥāzret-i resūlullāḡ ṡallallāhu ‘aleyhi ve sellemüñ ḡuzūr-ı şerīflerine bir A‘rabī geldi. [T57b] Selām virüp tevḡīr ü ihtirām ile eytdi: Yā resūlullāḡ bir er ḡanīmet içün muḡātele itse veyā nām içün ve şecā‘ati izḡār içün muḡārebe itse bunlaruñ Allāḡ yolında ḡanḡısı efḡaldür, didi. Resūl ‘aleyhi’s-selām buyurdi. Şol kimesne ki kelime-i tevḡīd ehl-i küfrüñ üzerine ḡālib ü zāḡir olmaḡ içün ḡazā vü cihād iyleye, ol Allāḡ yolundadır, didi. Ḡāzīlere ḡulūş-ı niyyet ve ‘uluvv-ı himmet farzdur. Tā kim merātib-i ḡazā ve derecāt-ı şühedāya vāşıl u dāḡıl olalar. Kitāb-ı Şaḡīḡ-i Buḡārīde eydür. Ol şems-i faẓīlet şāḡīb-i seyḡ ü ḡayret ya‘nī ḡāzret-i risālet ‘aleyhi efḡalü’t-taḡiyyet buyurdi: Kıyāmet gününde ibtidā üç bölük ḡalḡı ḡuzūr-ı ḡāzret-i rabbü’l-‘izzete götüreler. Biri ‘ālim ve biri ḡanī ve biri ḡāzī ola. İbtidā Ḥaḡ te‘ālā o ‘ālime eyde: Ben saña ‘ilm virdüm, ‘ilmüñle nice ‘amel iyledüñ ve saña i‘ṡā iyledigüm ‘ilm ü ma‘rifetüñ ḡaḡḡını nice edā itdüñ? Ol ‘ālim eyde: Yā rabbī sen kemāl-i ḡudretüñ ile virdügüñ ‘ilmi ve gönderdügüñ kitābı ḡullaruña ta‘līm iyledim diyiceḡ Ḥaḡ celle ve ‘alā her ‘uyūbuñ ve zamīrūñ ‘ālimidür. Ol ‘ālime kemāl-i ‘adl ile ve ḡitāb-ı müsteṡāb ile cevāb vire. Yā ḡulum sen kizb iyersün. Saña ‘ālim ü şālīḡ²⁶⁸ disünler dēyü ‘ilm okuduñ. Dünyāda murāduñ ḡāşıl ve didügüñ merātib-e vāşıl olduñ. Cehenneme sürüñ

²⁶⁸ şālīḡ: şālīḡ ü nāşīḡ T

dèyü emr ide. Fi'l-hāl zebānīler yüzi üzre [N91b] cehenneme süreler. Yine ğanī kimesneleri götürüp eyde: Yā kulum ben saña dünyāda māl-i firāvān ve genc-i bī-pāyān virdüm. Hakkın ve şükrin nice edā iyledün? Ol ğanī diye. Yā rabbī şadaķalar [T58a] iylerdüm ve hayrāta harc iylerdüm. Hāzret-i rabbü'l-‘izzet aña dağı hitāb iyleye ki yā kulum sen²⁶⁹ dünyāda tarīķ-i şehāda māhir ve māl-i mevfūra kādirdür diyüm²⁷⁰ nām için şadaķa vü hayrāt iylerdün. Dünyāda murāduñ üzre saña nām virdüm diye anı dağı cehenneme süreler ve yine ğāzīler bölüğini getüreler. Hakk te‘ālā anlara dağı su’āl iyleye. Yā kullarım ben size kuvvet ü kudret ve şecā‘ at ü şehādet virdüm. Benüm düşmanlarım ile nice kıtāl iyledünüz, diye. Ol ğāzīler eyde: Yā rabbī senün yoluñda ğazālar itdük ve cān u başumuz dağı kurbān virüp şehīd olduk. Hāzret-i Hudā ol gürüh-ı şühedāya hitāb ve nidā iyleye ki siz dünyāda kendünüz şecī‘ ü bahādırur disünler dèyü kıtāl iylerdünüz benüm yolumda ğazā vü cihād iylemedünüz dèyü anları dağı tamuya süreler. İmdi ey tālib-i Hakk ve ey ğāzī-i muṭlak her a‘ māl şıdk-ı niyyet ve hüsn-i himmet ile ‘indallahi te‘ālā maķbūl olur. Zīrā ol pādīşāh-ı rabbullāh herkesün bī-iştibāh-ı murādın virür ve herkesi niyyeti üzre ber-murād kılar. Şunlar ki dünyāda nām isteyüp nām için ğazā iyleye, Hakk te‘ālā anı dünyāda ber-murād iyer. Şol ğāzī-yi muṭlak niyyet-i hakk üzre hulūş-ı fuād ile cihād iyleyeyüm. Cezāda kat-ender-kat ecr ü mükāfātın iyer. Hakk yolında ğazā vü kıtāl idenler hālişen li-vechullāh iylemek gerekdür. Zīrā bir ‘amelde ki riyā ola ol ‘ameli ibṭāl iyer ve şāhibin ‘azāba müsteḥakk ider. [N92a] Riyā şirk-i hafīdür. Anuñ için her a‘ mālde hulūş-ı niyyet vācibdür ama mücerred ğanīmet için [T58b] muķātele iden ‘indallāh şehīd olmaz ve ğazā şevābına dağı lāyık olmaz. Hāzret-i resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bunlaruñ hakkında *lā ecre lehu* buyurmuşdur. Ne şevāb ve ne ‘ikāb-ı beyān kalmışdur ve dağı Allāh yolunda cihād ve ğazā iyleyenler ğanīmet mālına kable’l-kısmet ḥiyānet itmeyeler. Māl-i gülülden be-ġāyet ihtirāz iyleyeler. Kısmetden evvel bir igne miķdārı māl-i gülülden nesne aḥz

²⁶⁹ sen: saña T

²⁷⁰ diyüm: dèyü T

iylese ğazā şevābına ve şehādet sa‘ādetine māni‘dür ve günāh-ı kebāyirdendür. Hāḡ sūbhāne ve te‘ālā Ḳurān-ı ‘azīmde buyurur: *Ve men yaġlul ye’ti bimā ġalle yevmi’l-ḡiyame.*²⁷¹ Ya‘nī bir kimse ġulūl itse ya‘nī kısmetinden evvel bir nesne ğazā mālından ketm iylese ḡiyāmet gününde gele ġulūl itdüġi nesne ile. Ve ḡadīs-i şerīfde vārid olmuşdur, ġulūl iden kimesne ḡiyāmet gününde gele, aldüġi nesneyi boynına yükledüp cemī‘ ‘araşāt meydānında ġuşe-be-ġuşe gezdireler ve öñince bir münādī ḡabīḡ āvāz ile nidā iyleye. El ‘iyāz-ı billāḡ Şaḡīḡ-i Müslimde Ḥāzret-i ibn ‘Abbāsdan mervīdir: Ḥayber ġazāsında birkaç aşḡāb şehīd oldılar. Ḥāzret-i risālet şalātullāhi ‘aleyhi ve’s-selāma gelüp eytdiler: Resūlullāḡ fülān ü fülān aşḡābuñ şehīd oldu ve bir kimesne içün daḡı şehīd oldu, didiler. Ḥāzret-i resūl-i Ḥudā eytdi: Hāşā ol kimesne şehīd olmamuşdur. Ben anı bir āteşden ḡaftān içinde gördüm buyurdu ve ol kimesnenüñ önine varup esbābın gördiler. Meger ġulūlden bir köhne ḡaftān pāresin ketm idüp almış. [N92b] Ḥāzret-i resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ol kimesnenüñ namāzın kılmayup şaḡābe-i ġüzīn kıldılar [T59a] ve bir kimesnenüñ daḡı cenāzesine da‘vet idüp eytdiler: Yā resūlullāḡ fülān kimesne şehīd oldu. Cenāzesine buyruñ, didiler. Ḥāzret-i server-i kā’īnāt ‘aleyhi efḡalü’s-şalāt anuñ daḡı cenāzesinden i‘rāz idüp aşḡābın gönderdi ve buyurdu. Şimdi ol kimesnenüñ başında āteşden bir şemle gördüm, didi. Varup onda tafahḡuş iylediler. Meger ġazā mālından kısmetden evvel bir şemle pāresin alup ketm itmiş ve Bedir ġazāsunda bir kimesnenüñ daḡı cenāzesinden i‘rāz iyledi. Esbābı içinde māl-i ġanīmetden bir boncuḡ pāresi bulundu. Ḥāzret-i resūl ‘aleyhi’s-selām herkesüñ namāzın kıldırdı. Lākin ġulūl iden kimesnelerüñ ve aşḡāb-ı kirāmın şetm idenüñ namāzın kılmazdı. Kütüb-i mu‘tebereden mervīdür. Ġazānuñ iki farzı vardır: Biri rükn-i ġazādur ki māl-i ġulūlden ihtirāz itmekdür ve biri ḡulūş-ı niyyet ve şıḡḡ-ı himmetdür. Diyār-ı Rūmda ba‘zı tā’īfe-i melāḡide merātib-i ġazā ve fezā’il-i şühedāyı selb idüp i‘tirāz kııurlar ki aşḡāb-ı resūlullāḡ on iki biñ olmuşlar idi. Niçün ol sultān-ı kevneyne şikest vāḡı‘ oldu ve daḡı şehādet ‘ayn-ı sa‘ādet ve min ‘indillāḡ izzet ü

²⁷¹ Ali İmran (3/161): Kim ihanet ederse kıyamet günü ihanet ettiġiyle gelecektir.

rahmet olaydı Allah resûlüne şehâdet müyesser olurdu dëyü bu deñlü âyât-ı kerîme ve eĥâdîş-i nebeviyyeye ol ħavmi işrâr-ı işrâr üzre inkâr iderler. Anlaruñ daĥı ĥasb-ı ĥâlleri ve rûz-ı cezâda aĥvâl-i [T59b] dâlâlet-me'alleri bi-^ç inâyetillâhü'l-meliki'l-ĥadîr [N93a] taĥrîr ü taĥrîr olunur. Anlaruñ su'alllerine cevâb budur ki Siyer-i Kebîrde İmâm Muĥammed rahmetullâhi ^çaleyhi şühedâ ĥaĥķında zıkr iylemişdür. Eş-şehîdu izâ ĥatl fî'l-ma^çreketeĥü lem yaĥsilu ve yuşalli ĥavli ehl-i ^çIrâķ ve ehl-i Şâm ve be ta^çĥuzu ve fî ĥavmi ehle'l-Medineti lâ yuşalli aleyhi ve mimmen kâle zâlike'l-imâmil mâlik. Rahmetullâhi ^çaleyhi yaĥulüne inne's-salâle ^çale'l-meyyitü'l-istiĥfarlehu ve terahĥumu ^çaleyhi ve's-şehidu ve yestaĥni ^çan-zâlike fe-inna's-seyfi mimmâi li'z-zünüb. Ya^çnî ehl-i ^çIrâķ ve ehl-i Şâm ĥavli üzre ma^çrekede maĥtûl olan ĥasl olunmaz, namâzı ĥılunur. Bizüm mezhebümüz bu ĥavl ile ^çamel iyeler. Ammâ ehl-i Medîne ĥavli üzre maĥtûlün namâzı daĥı ĥılınmaz. Ammâ²⁷² Mâlik mezhebi daĥı böyledür. Zîrâ meyyit namâzı meyyit içün istiĥfâr ü terahĥumdür. Şühedâ ise istiĥfâr u rahmda müstaĥnîdür. Seyf şehîdleruñ zünübını maĥv iyeler. İstiĥfâr u rahmete ihtiyacı yokdur dëyü beyân iylemiş. İmdi Ĥaĥ yolında şehîd olanlaruñ namâzı ĥılınmaĥa ihtiyâc ve istiĥfâra muĥtâc olmayıcak. Ĥazret-i sultân-ı dîn rahmetü'l-^çâlemîn olduĥından mâ^çadâ ol pâdişâĥ-ı her dü-serâ zerre deñlü günâhtan müberrâ ma^çşüm-ı pâk ve şâĥib-i levlâk olup şehîd olmaĥa ihtiyâc degül iken Ĥazret-i resûl ĥayy u ĥayyüm şühedâ zümresinden olmaĥ içün mesmûmı rıĥlet itmişdür. Zîrâ Ĥayber ĥal^çası fethinde münâfıķlar ĥazret-i [T60a] sultânü'l-enbiyâ ^çaleyhi's-selâma mekr itmek içün aĥulu büryân-ı giryân getürmüşler idi kim ol servere ve peygamber-i mu^çtebere ziyân ideler. Ĥazret-i Melikü'l-Mennân [N93b] ol aĥulu büryâna lisân virdi ki resûline nuĥķ u beyân ve kendünüñ içinde olan zehr-in ^çıyân iyleye. Ĥazret-i risâlet-penâĥ rabbü'l-^çizzetüñ ism-i şerîfin diline getürüp bismillâĥ didüĥi birle Ĥaĥ te^çâlânuñ faĥlı ve keremi ile ol büryân faşîĥ lisân ile ĥasb-i ĥâlinden ĥikâyet idüp eytdi: Yâ resûlullâĥ bu münâfıķın-rû-siyâĥınuñ vücûd-ı şerîfiñe zarar virmek içün beni zehr-i zaĥķûmdan ĥâtil ve bir semm-i helâhil iylediler dëyü ol mübârek

²⁷² Ammâ: imâm T

büryân hasb-i hâlin beyân iyleyecek, ol meclis-i şerîfde hâzır olan münâfıkîñ birbirine bakışıp eytdiler: Taḥsîn yâ Muḥammed senüñ câzülüğüña ki bişmiş kuzuya dil virüp söyletdüñ dëyü hicâb u ıztırâblarından ol münâfıkîñ Ḥazret-i raḥmetü'l-‘âlemîne eytdiler: Yâ resûlullâh bu büryândan bir[a]z tenâvül buyruñ. Eger bu zehr-i kâtil ve semm-i helâhil senüñ vücûd-ı şerîfüne zarar vermeyecek olursa cümlemüz peygamber-i Ḥaḳ ve resûl-i muṭlak olduğıña İmân getürelüm didiler. Ḥazret-i resûlullâh ve maḥbûb-ı ilah şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ol büryânı yemege râzı olup mübârek elin şunduğı gibi Ḥaḳ sübhâne ve te‘âlâ ol zehre ḥiṭâb idüp emr iyledi ki Ḥazret-i peygamber ve şefî‘-i rûz-ı maḥşerüñ vücûd-ı şerîfine zarar vermeye. Çün cenâb-ı rabbü'l-‘izzetden ağıya [T60b] böyle ḥiṭâb u i‘tâb geldi. Ḥaḳ te‘âlânüñ ğazabından su gibi ayrulup ol zehr-i kâtil resûl-i kâmilüñ mübârek vücûd-ı şerîfinden taşra çıkup bir kılna zarar u ziyân iylemedi. Fe-emmâ ḥikmet-i Cebbâr ve irâdet-i perverdigâr ile [N94a] ol zehr-i kâtilden resûl-i ‘âdil ve peygamber-i kâmilüñ vücûd-ı şerîfinde eşer kalmış idi. Ḥaḳ sübhâne ve te‘âlânüñ dergâh-ı ‘âlilerinde şühedânüñ merâtib ü qâdrin ve derecât u şadrın bundan fehm iyleñ ki resûl-i emîni ve ol raḥmeten lil‘âlemîni Ḥazret-i perverdigâr vaḳt-i ahırde şühedâ zümresine serdâr iylemek içün ol zehrüñ elinden rıḥlet itdüğü muḳarrerdür ve bu ḥaber-i mu‘teber ile şâbit ü zâhirdür ve daḥı Ḥazret-i faḥr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellemüñ aşḫâbı on iki biñ olmuşlar idi. Şikest olmalarına bâ‘iş nedir dëyü su’âl iyleyen bed-fi‘âl ve ehl-i ḍalâle cevâb-ı müsteṭâb budur ki Bedr-i Ḥuneyn ğazâsında ‘asker-i İslâm egerçi on iki biñ olmuşlar idi. Lakin cümlesi izḥâr-ı İmân itmeyüp bi’t-tamâm Ḥazret-i resûl ‘aleyhi’s-selâma ittibâ‘ itmemişler idi. İçlerinde münâfık çoğıdi. Ol zamân ehl-i Mekke’den izḥâr-ı İmân iylemiş az kimesne var idi. Ol sebebdan aşḫâb-ı resûle şikest vâḳı‘ oldı ve daḥı ḥadîş-i şaḥîḥden mervîdür. Kaçan kim ‘asker-i İslâmüñ iki miḳdârından kāfir ‘askeri nâķış olsa kaçan kimesne maḳtûl olsa âşım olur, şehîd olmaz ve bir kimesne bir niçe a‘dâ-i dîne karşı varmaḳ cāizdür. Eger ğayret-i dîn ve şevket-i İslâm kaşdın iderse ve yâḥûd ğazîleri cür’ete getürüp tergîb kaşdın iderse ḥüsn-i himmetine ve ‘uluvv-ı niyyetine râci‘dür. Lakin ‘asker-i İslâm kaçan on iki biñ tamâm olsa

‘asker-i İslāma havf galebesi maḳbūl degildir. ‘Alā külli hāl şabr u şebāt vācibdür ve daḡı düşmāna mülākāt [N94b] olduḡda Allāhı çok zıkr ideler. Zīrā zıkrullāh sebeb-i felāḡ ve bā‘ iş-i fevz ü nuşretdür. Haḡ celle ve ‘alā kitāb-ı kerīmünde buyurur. *Yā eyyühellezīne āmenū izā lekūtum fi ten feshbutu vezkurullāhe keşīran le‘allekum tufliḡūn.*²⁷³ Ya‘ nī kaçan siz düşmandan bir bölüğe irişseñüz şābit oluñ. Allāhı çok zıkr iduñ. Eger siz felāḡ dilerseñiz ve ceng yüzinde Allāhı çok zıkr itmek sūnnet ve ḡāyet-i faẓīlet ve mūcib-i maḡabbet ü nuşretdür. Ḥayber ḡazāsında ol veliyy-i muṡlaḡ ve seyf-i Haḡ Ḥazret-i ‘Alī raḡiyallāhu ‘anhu mūbāreze kıldı. Aşḡāb-ı şafā şavt-ı a‘ lā ile tekbīr itdiler. Hīn-i mülākātda ol biriyle tekbīr iylemek sūnnetde ve mehābetde te‘şīri muḡarrerdür ve²⁷⁴ hīn-i mülākātda du‘ālar maḡbūl ve cāḡitler mevşūldür, mūcerrebdür. Nūr-ı dīde-i ehl-i sūnnet ḡazret-i imām Ḥasan raḡiyallāhu ‘anhu rivāyet ider. Ben resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden işitdüm, eytdi: Ey ciger köşem kaçan düşmana mülākāt olsañuz hīn-i mülākātda cümle gökler ḡapusu ve cennet ḡapuları açılır ve ḡūrīler ile melekler ol ḡıtālda şaflar baḡlayup nuşret-i ehl-i İslām içün du‘ā dilerler. Ol maḡalde her ne²⁷⁵ du‘ā iyleñ maḡbūldür. Zīrā melekler kimi du‘ā ve kimi āmīn dirler. Pes devlet [T61b] ol ehl-i ḡaḡḡa ki serḡad-i İslām ḡıfzında bezl-i maḡdūr ve sa‘y-i mevūr iyleye ve şevket ü ‘izzet ol ḡāzī-i muṡlaḡ ki küffār-ı ḡāksār elinde esīr olan bī-mecāl ü giriftār-ı nekbe-i nikbet şī‘ār olan şikeste-bāli ıtlāḡ idüp ḡalāş iyleye. Ḥazret-i server-i enbiyā ‘aleyhi efḡalū’t-taḡiyyāt bu ḡadīş-i şerīfi küffār elinden ehl-i İslām ıtlāḡ idenler ḡaḡḡında buyurmuşdur. Ḳāle ‘aleyhi’s-selām *len istanḡade reculen minel müslimīne min eydi’l-müşrikīn eḡabbu ila cezīreti’l-‘Arab.* [N95a] Ya‘ nī bir müselmānı kāfir elinden ḡalās itmek baña sevgilüdü, ‘Arab cezīresinden ya‘ nī iḡlīm-i ‘Arabda olan ḡayrātdan dēyü buyurdı ve daḡı ibn-i ‘Abbāsdan mervīdür. Her kim ki küffār elinde esīr ü giriftār olan bir müselmānı ıtlāḡ iylese Haḡ te‘ālā ol kimesneye yigirmi ḡul āzād itmiş ḡadar şevāb vire ve dūnyādan āḡirete rıḡlet itmeye tā maḡāmın ve cennetde meḡānın

²⁷³ Enfal (8/45): Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınız zaman kararlı ve dirençli olun ve Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.

²⁷⁴ Hīn-i mülākātda ol biriyle tekbīr iylemek sūnnetde ve mehābetde te‘şīri muḡarrerdür ve: -N

²⁷⁵ her ne: -T

müşâhede itmeyince didi ve ba‘ż ‘ulemâdan menkûldür. ‘Ömer bin ‘Abdül‘azîzden mervîdür. Rađiyallâhu ‘anhu kaçan bir esîr müselmân çıkısa müselmânlardan mu‘âvenet ü i‘ânet taleb iylese ehl-i İslâm üzerine vâcibdür ki ol müslümânı ħalâş iyleyeler. Bahāya ħudreti olmaduđı²⁷⁶ zamân tekrâr diyâr-ı küfre göndermek ħarâmdur. Nitekim Hâħ sübhâne ve te‘âlâ kelâm-ı şerîfinde buyurur: *ve in ye’tukum usāra tefāduhum ve hüve muħarremun ‘aleyküm iħrācuhum.*²⁷⁷ Ya‘nî eger size esîrler gelse siz anları müfâd idesüz. Ya‘nî istiħlâş iyleyesüz. Mâluñuz ile ben sizün üzerünüze ħarâm iyledüm. Anları iħrâc itmege müfâd itmeyüp [T62a] ve dağı Mâlik ve İbn-i Zâ‘ib ħatunda taħlîş-i âsarı vâcibdür. Cemâ‘at-i müslimîn üzerine ya kıtâl ile veyâ envâl ile didi ve bi’l-cümle fezâ’il-i ħazâ ve ħaşâ’il-i şühedâ taħrîr ü taķrîr ile beyân u ‘ıyân olunmaķ ħâbil ü imkân degüldür. Bu ‘abd-ı ħaķîr ehem ü lâzım olan maħallin taħrîr iyledüm. Her kimse kim bu kitâb-ı müsteṭâb ile ‘amel iyleye, bi-‘ināyetillāhi’l-meliki’l-ezel zümre-i şühedāya vâsıl ve merâtib-i sü‘edāya dâĥil olmaķ muķarrer ü muħaķķaķdur. Zîrâ ħazâ vü cihâda maħabbet ve şıdķ-ı niyyet ile ĥidmet idenler hemân ol zümre-i mücâhidîn ‘add olunur. Dünyâda her neye maħabbet ü meveddet ve şıdķ-ı ṭaviyyet ile [N95b] ĥidmet iyleseler rûz-ı cezâda anuñla ħaşr olur ve ĥuzûr-ı ħaķķa ol zümre ile gelür. Nitekim Hâzret-i Süheyl bu ĥadîş-i şerîfi rivāyet ider. ‘An Süheyl rağiyallâhu anhu ħâle resûlullāhi şallallāhu ‘aleyhi ve sellem *men se’elallāhu te‘āle’s-şehādete bi-şıdķ bellağallāhe menāzili’s-şühedā ve in mâte ‘alā ferāşihî* bu ĥadîş-i şerîf Meşābîħde mestûr u mezkûrdur. Aşĥâb-ı kibârdan Süheyl rağiyallâhu ‘anhuma rivāyet ider. Ya‘nî bir kimesne Hâħ te‘âlâ ħazretlerinden şıdķ ile şehâdet istese Hâħ te‘âlâ ol kimesneyi şehîdler menāziline irgöre. Eger döşeginde dağı vefât iderse herkes şıdķ-ı niyyet ve ħaķķ-ı himmetine göre müşâb olur. Bellağnallāhu te‘âlâ menāzilü’s-şühedâ ve ħaşrini fî zümrethüm âyîn-i bi-Hâħ seyidü’l-mürselîn şalâtullāhi ‘aleyhi ve selleme ilâ yevmi’d-dîn.

Üçüncü Bâb

²⁷⁶ olmaduğı: olduğı T

²⁷⁷ Bakara (2/85): Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde, size esir olarak geldiklerinde, fidiyeleşip esir değişimi yapıyorsunuz.

Ḥazret-i Çehār-yār-ı güzînüñ fazîletlerin beyân ve ol sultânlara buğz u ‘adâvet iden melâhidenüñ [T62b] ahvâllerin ve ol tâ’ife-i şūma i’timâd ve mezheb ü milletlerine ‘itikâd idenler hasb-i hâllerin beyân ider.

Erbâb-ı hikmet ve aşhâb-ı gayret ya‘nî ehl-i sünnet ve cemâ‘at olan ihvân-ı şadâkat-‘unvâna rüşen ü mübeyyen ola ki işbu ‘abd-ı bî-‘illetüñ zamân-ı şebâbet ve avân-ı seyâhatinde bunca diyâr-ı fetîhü’l-aqtâra vâsıl ve bilâd-ı şark-ı dâlâlet-i ‘İraқа dâhil olduğumuzda ol diyârüñ halkı ekşer kızılbaş-ı har u lâyıķ-ı saķaruñ mezheb ü milletlerine mütâba‘at ol gürüh-ı mekrûha muvâfaķat naķt iylemişler. Lakin anlaruñ kimi kızılbaş-ı bed-ma‘âşuñ ser-haddine yaķîn ve kimi ol tâ’ife-i bed-âyîn ile muhteliķ olmağın [N96a] ekşeri ehl-i sünnet ve ²⁷⁸cemâ‘at mezhebin terk idüp râh-ı dâlâlet ihtiyâr iylemişler. Fe-emmâ Rûm ilinde Dobrıca nâm vilâyetüñ eger re‘âyâ vü fuķarâsı ve eger ağniyâsıdur, başlarında ehl-i bid‘at tâcın giyüp ve fi‘l ü ‘amelleri dâlâlet revâcın bulup ekşerinüñ adı Şâhverdi ve kiminüñ Cānbirdi ve Dede Tırlâķ vâridde ve ba‘zıları Nefs Dede ve Şâh Bende ve kimisi İmâm Kılı var yolu ve ba‘zısı Dervîş Kurbân ve Baba Ḥayrân esmâsıyla müsemmâ bir alay ehl-i bid‘at ve târikü’s-şalat olan tavâiyif-i²⁷⁹ ehl-i dâlâl ve kabâil-i bed-fi‘âlüñ içlerinde bu ‘abd-ı müstaķîm müsâferet tarîķi ile niçe zamân muķîm oldum. Tavr u tarzları âyîn ü erkānları günde beş nevbet-i esrâr nikbet ü murdâr habâseti yayup ‘âlem-i h̃âba varırlar ve ol esrârüñ hayâl-i dâlâli ile kendülerine eşķâl-i ğarîbe ve hayâl-i ‘acâyibe görünüp birbirlerine huşuşâ şeyhlerine gelüp gördükleri eşķâl-i ğarîbeyi²⁸⁰ nakîr ü kıtmîr takrîr iderler. Ya‘nî derece-i velâyet ve mertebe-i kerâmete ķadem başduķ dëyü lâf ü güzâf iderler ve gâh şeytân-ı racîm esrâr-ı hamîm hayâlâtı ile bir kûşede ğuluvlar peydâ ve envâ‘-ı hayal ile iğvâ kılup hâşâ ene rabbikümü’l-‘alâ dëyü şayt u şadâ bunlara nidâ iyler. Anlar dağı birbirlerine secde idüp leyl ü nehâr yâ şâh gelmesin efķâr ü ezķâr iden esrârlardur. Bu ‘abd-ı bî-tâķat ol gürüh-ı dâlâlete mülâtafet u maķabbet tarîķi ile tahâret ü ab-dest ve şalat

²⁷⁸ cemâ‘at: ehl-i cemâ‘at T

²⁷⁹ tavâiyif: -N

²⁸⁰ ve hayâl-i ‘acâyibe görünüp birbirlerine huşuşâ şeyhlerine gelüp gördükleri eşķâl-i ğarîbeyi: -T

huşuşunda muşāḥabet iyledüm. İçlerinde mümtāz u a‘yānlarından bir niçe bī-īmān dest-i şevklerin [N96b] ‘üryān idüp ve nā-mübārek barmağların açup eytdiler: Ādemüñ eli şekl-i lafzātullāhdur ve mā-i mutlak dīdār-ı Hakkı görüp müşāhede iylemişdür. Anuñla şahāret ve lafzullāh ile āb-dest almak cāiz degüldür ve bir günde beş kerre esrār yerüz. Ol esrār ile esrār-ı ğayba muttali‘ olur ibādullāhındur. Bā-huşuş bu āsitāne-i ‘ālī ḥazret-i imām ‘Alīnūñ mekāmı ve Ḥaydar-ı saḡī vü vefīnün meydānıdır. Her zamān beng ü ḥayrān ve mecnūn-ı lā-mekān bir bölük dīvānelerüz ser-ā-pā bürehne olan dīvāneler ḥod²⁸¹ teklīf-i şalātdan müberrā ve şavm u ḥasenātdan mu‘arrādur dēyü ol kavm-i bed-rādur. Demmerahumullāhu te‘ālā kelām-ı nā-revā ve peyām-ı nā-sezā iyledüklerinden mā‘adā serḥadd-i güzīn-i nuşret-i qarīn ve dārü’l-ğuzāt ve’l-mücāhidīn maḥrūsa-i Budīn serḥaddinde ve sāyir memālik-i İslāmiyye ḥuriset-i ‘ani’l-beliyyede bu maḳūle tā’īfe-i şūma ve revāfız-ı mezmūma ittiḥād ve millet ü mezheblerine i‘tikād iylemiş. [T63b] Tā’īfe-i bī-ḥadd ü bī-girāndur aşlaḥullāhu te‘ālā şānühüm zümre-i ğuzāt-ı mücāhidīn ve fırka-i cemā‘at-i müslimīn olanlar ol tā’īfe-i bed-āyīnden ihtirāz u ictināb iylemek lāzım u mühimdür. Zīrā ol kavm-i nā-sezāya tābi‘ olup mezheb ü milletlerine muvāfaqat iyleyenlerüñ ‘indallāh u ‘inde’r-resül ne namāzları maḳbūl ve ne ḥacları mevşūl ve ne ğazīler merātibine duḡūl iylemek ihtimālī vardur. Ol tā’īfe-i bed kāfirden eşedd olduklarından mā‘adā kızılbaş-ı bed-me‘āşüñ şāhları nāmında olan bed-ḥ‘āhuñ İcād u ihdās iyledükleri mezheb ü millet tarīḳ-i dālālet olup āyīn-i bāṭıl ve kavānīn-i ‘atılları [N97a] şerāyi‘-i dīn-i Aḥmedī ve bedāyi‘-i ayīn-i İslām-ı Muḥammedī birle bāṭıl u ‘atıl olmağın anlara i‘timād u i‘tikād idenler hem dāl u hem muḍill olup ‘indallāh rū-siyāh olduklarına reyb ü iştibāh degüldür. Zīrā cümle küfrlerinden biri oldur ki ‘Āişe-i kübrā raḍiyallāhu ‘anha ḥazretleriniñ ber’at ḥaḳḳında bunca āyāt-ı kerīme vārid olmuş iken āyāt-ı kerīme-i aḥrār üzre inkār itdüklerinden ğayrı ol kavm-i nā-sezā Ḥazret-i ‘Āişe-i kübrāya ḥāşā niçe bühtān u iftirā iyledüklerinden mā‘adā ḥazret-i ḫāḫar-yār-ı ‘izām rıdvānullāhu te‘ālā ilā yevmi’l-kıyām buğz

²⁸¹ ḥod: -T

u ‘adāvet ve ol sirāc-ı ümmet ve ma‘ādin-i kerāmet nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet olan sultānlara isnād-ı şekāvet iyledikleri sebebdan ḥazret-i refīk-i risālet olan ḥēhār-yār-ı ḥūrşīd-menziletün faẓīletlerinden zerre ve baḥr-i velāyetlerinden kaṭresin āyāt-ı kerīme ve eḥādīs-i nebeviyye ‘aleyhi efḍalü’t-taḥiyye ile el-iḥtişār-ı taḥrīr ü²⁸² iş‘ār iyleyelüm. [T64a] Tā ki ol ḳavm-i melā‘īn ve fırka-i bed-āyīn ne maḳūle sultānlaruñ cenābına ṭa‘n u la‘n iylediklerin āmme-i ehl-i īmān ve kāffe-i erbāb-ı ‘irfān bilüp iz‘ān iyleyeler ve ol ṭā‘ife-i ehl-i nārı ya‘nī melāḥide-i ḥāksārı tīg-i şerī‘at ve seyf-i ḥaḳīḳat ile şaḥīfe-i dünyādan gidermege sa‘y-i cemīl ve ihtimām-ı cezīl iyleyeler ve daḥı ol mezheb-i nā-pāka i‘timād iden bī-idrāklar rüz-ı cezāda ḥāl-i pür-melālleri nice olacaḡın bilüp aña göre başīret ve ‘ayn-ı ḥaḳīḳat ile ‘ibret alup bā‘iş-i naşīḥat ola. Ḥaḳ sübhāne ve te‘ālā celle celālūhu ve ‘amm nevāle Ḥazret-i ḥēhār-yār-ı güzīn [N97b] rıḍvānullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ḥaḳḳında kelām-ı sa‘ādet-encāmunda ve furkān-ı kerīmünde buyurur: *Eş-şābirīne ve’s-şādıḳīne ve’l-ḳānitīne ve’l-münfıḳīne ve’l-mustaḡfirīne bi’l-esḥār.*²⁸³ *Eş-şābirīnden* murād Ḥazret-i sultānü’l-enbiyā ‘aleyhi’s-selāmdur *ve’s-şādıḳīnden* Ebū Bekir *ve’l-ḳānitīnden* ‘Ömer Fārūḳ *ve’l-münfıḳīnden* ‘Osmān zı’n-nüreyndür *ve’l-mustaḡfirīn bi’l-esḥārdan* ‘Alīdür ve yine sūre-i Baḳarada Ḥaḳ sübhāne ve te‘ālā ol sultānlarıñ ḥaḳḳında buyurur: *Ellezīne yū‘minūne bi’l-ḡaybi ve yuḳimune’s-şalāte ve mimmā razaknāhum yunfıḳūn.*²⁸⁴ *Ellezīne yū‘minūne bi’l-ḡaybdan* murād Ebū Bekir ve yūḳīmüneş-şalātdan murād ‘Ömer Fārūḳdur ve mimmā razeḳnāhūm yunfıḳūndan maḳşūd ‘Osmān zı’n-nüreyndür. Ula‘ike ‘alā ḥudā min rabbihimden ‘Alīdür ve bir yerde daḥı cenāb-ı ‘izzet Ḳurān-ı ‘azīminde buyurur ve ile’l-māl ‘Alī ḥabbeden murād Ebū Bekir ve eḳāmü’l-şalātdan maḳşūd ‘Ömer Fārūḳdur ve ātu’z-zekātdan ‘Osmāndır ve’l-müfūne [T64b] bi-‘ahdihimden şīr-i Ḥudādur. Ḥuṣūşā *vellezīne me‘ahu eşiddau ‘ale’l-kuffār*²⁸⁵ maṭrūḥ olan şaḥābe-i kibārdır.

²⁸² taḥrīr ü: -N

²⁸³ Ali İmran (3/17): Bunlar sabreden, dürüst olan, gönülden baḡlı olan, infak eden ve seher vaktinde baḡışlanma dileyenlerdir.

²⁸⁴ Bakara (2/3): Onlar gayba inanırlar, namaz kılar, kendilerine verdiklerimizden Allah yolunda harcarlar.

²⁸⁵ Fetih (48/29): Ve onun yanında bulunanlar kafirlere karşı katıdır.

*Leḳad raḍiyallāhu ‘ani’l-mu‘minīne iz yubāyi‘ūneke taḥte’ş-şecereti*²⁸⁶ bu huşuşa delīl kāfīdür. **Hikāyet:** Fezā’īl-i Ebū Bekirü’ş-şıddık raḍiyallāhu ‘anh ol refīk-i ġār ve ḥarīm-i esrār yār-ı evvel ve imām-ı efḍal kātılü’z-zındık ḥalīfe-i ‘atīk Ebū Bekirü’ş-şıddık raḍiyallāhu ‘anh ibtidā resūl-i kibriyānuñ da‘ vetin ḳabūl ve dīn-i Muḥammedīye duḡul itdikde bir mertebe nūr-ı Īmān ḳalb-i pākında mekān ve bir derece-i şevket-i Īslām dil-i mübārekinde ‘ıyān oldı ki ne deñlü ḥazā’in-i vāfire ve libās-ı fāḥire ile [N98a] tuḡāf sāireleri var ise ḥasbetenlillāh cümlesin fedā ve fuḳarāya ‘iṭā iyledüġünden mā‘ adā sa‘ ādet-ḡānelerinde cemī‘ esbāb u eşḳālın ve erzāk u emvālın bezl iyledi. Kaçan kim *menzellezī yukriḍullāhe ḳarḍan ḥasenen*²⁸⁷ āyeti nāzil oldı. Ḥazret-i şıddık raḍiyallāhu ‘anhu eytdi: Ḥaḳ te‘ ālā bizden ḳarḳ diledi. Ben utanurum Ḥaḳ te‘ ālā bende cübbe vü destār ġöre fi’l-ḡāl mübārek başından destārın ve eġnindeki cübbesin daḡı fuḳarāya virdi. Ḥattā Ḥazret-i server-i enbiyā ‘aleyhi efḍalü’t-taḡiyyānuñ ḡuzūr-ı şerīfine varmaġa ġiyecek palās ü libās bulamadı. Ol raḡmeten lil ‘ālemīn ve şeffī‘ aten li’l-müznebīn nūr-ı nübüvvet ile Ḥazret-i Ebū Bekirü’ş-şıddıkuñ aḡvāline muṭṭali‘ olıcaḳ ḡazret-i resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem mübārek ḡücre-i şerīflerine varup ol imām-ı ‘atīke ya‘nī Ebū Bekirü’ş-şıddıka ġönderecek bir libās bulmadı. ‘Āḳıbet ḡazret-i resūl-i Ḥudā ve ḡabīb-i kibriyā ‘aleyhü’ş-şalāt fī’ş-şubḡ ve’l-mesā Ḥazret-i [T65a] Fāṭimatü’z-zehrā raḍiyallāhu ‘anha evine varup eytdi: Yā Fāṭıma benüm yār u refīḳüm ya‘nī Ḥazret-i şıddıḳüm cümle mā-melekin fedā ve Allāh yoluna edā iyledi. Ḥattā eġnine alacaḳ bir libāsı ḳalmamış. Beher-ḡāl bir şāl pāresi var ise irsāl iyle dēyü buyurdu. Ḥazret-i Fāṭimatü’z-zehrā bint-i resūl-i kibriyā raḍiyallāhu ‘anha mübārek evin cā-be-cā arayup iḳdām-ı tām iyledi. Ḥazret-i Ebū Bekirü’ş-şıddıka ġönderecek nesne bulmadı. ‘Āḳıbet sa‘ ādet-ḡānelerinüñ bir köşesinde ḳıldan bir çuvāl ve bir rivāyetde bir köhne ḡaşır [N98b] bulup Şāfiye adlu bir cāriyesüne virdi ki Ḥazret-i şıddıka ġötüre ve anı libās idinüp iki cihān serverinüñ ḡuzūr-ı şerīfine vara. Şāfiye ol çuvāl alup Şıddıkuñ ḡuzūrına ġelüp selām virdi ve eytdi: Yā ḡalīfetullāh ve yā refīk-i resūlullāh bint-i resūl-i kibriyā Fāṭimatü’z-

²⁸⁶ Fetih (48/18): And olsun ki o ağacın altında sana biat ettikleri zaman Allah inananlardan razı olmuştur.

²⁸⁷ Hadid (57/11): Allah’a güzel bir borç verecek kimdir?

zehrā cenāb-ı Һazret ki bī-Һad du‘ā kılup etydi: Bu palāsı libās idinüp giysün ve babam Allāh resūlünün meclis-i şerīfine varsun, didi. Һazret-i Ebū Bekirü’s-şıddık raḍiyallāhu ‘anh ol çuvāluñ iki Һarafın yarup ve ortasın kefen yaķası gibi delüp mübārek başına geçürdi²⁸⁸ ve iki Һarafın ağaç dikenleri ile tutup şevķ ü zevķ ile meclis-i resūl-i şāhib-uşule toĝru teveccüh ü ‘azīmet iyledi. Çün meclis-i resūl ‘aleyhi’s-selāma dāhil oldı, fi’l-Һāl peyk-i Һazret-i Celīl ya‘nī Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām nāzil oldı. Һazret-i şıddık-ı ekber ne şekle girdiyse Һazret-i Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām daĝı boĝazına [T65b] bir kıldan çuvāl geçürüp resūl ‘aleyhi’s-selāmuñ maĝfil-i münīfnde oturdy. Һazret-i server-i kāināt ‘aleyhi efḍalü’s-şalāt Cebrā’ıl-i emīni bu Һâlde göricek ĝāyet ta‘accüb idüp eytdi: Yā aĝī Cebrā’ıl bu ne Һāletdür ki bu şekl-i ĝarībe girdüñ? Seni hergiz bu Һâlde gördüğüm yokdur, buyurdy. Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām eytdi: Yā resūlullāh yerde ve gökde her ne deñlü melekler var ise Һaķ te‘ālā emr iyledi. Һazret-i Ebū Bekirü’s-şıddık ne Һâlde ise aña tab‘iyyet idüp ol Һāle girsünler. Һazret-i rabbü’l-‘ālemīnün emriyle cemī‘ melā’ike-i muķarrebīn [N99a] bu şekle girmişlerdür. Yā resūlullāh Һaķ te‘ālā saña selām idüp buyurdy ki benüm dostum ve şādık ķulum Ebū Bekrden ben rāz u ĝoşnūd oldum. Şoruñ ol benden rāzı mıdur, didi. Һazret-i server-i enbiyā ‘aleyhi’s-selām Ebū Bekirü’s-şıddıķa ĝüsn-i mülātafet ve kemāl-i maĝabbet ile ĝātrın şorup Һaķ te‘ālānuñ emrin ve “Ben andan rāzıyum. Ol benden rāzı mıdur?” ĝaberin i‘lām iyledi. Һazret-i Ebū Bekr raḍiyallāhu ‘anh ayaĝ üzre ķalkup şavt-ı a‘lā ile eytdi: Ben rabbümden rāzıyum deýü üç kerre söyledi. Andan Һazret-i faĝr-i ‘ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aşĝāb-ı iẓāmına eytdi: *Min erāden yenẓur ilā ‘atīķu mine’n-nār fi’l-nīzar ilā Ebū Bekir*. Ya‘nī cehennem ateşinden āzād olmuş kimesne görmek isteyenler Һazret-i Ebū Bekirü’s-şıddıķa naẓar itsün, buyurdy. Һaķ sübhāne ve te‘ālā celle ẓikrehu kemāl-i ‘āẓameti ile “Ben andan rāzıyum, ol benden rāzı mıdur?” buyurduğundan mā‘adā [T66a] Һazret-i resūlullāh ve ĝabīb-i ālihi yā Ebū Bekir sen ehl-i cennetsin deýü müjde mübeşşir olunmuş. Sulţān-ı ‘ālī-şāna Һa‘n u la‘n iyleyen münāfiķīn ve

²⁸⁸ geçürdi: geçürüp T

bed-âyînüñ mezheb-i nâ-pâkîlerine i‘tikâd iyleyen bed-nihâdlar rûz-ı cezâda huzûr-ı resûl-i kibriyâda hâl-i dâlâlet-me‘âlleri nice olacağın bilsünler. **Hikâyet:** Ve yine bir gün ol şems-i nübüvvet habîb-i Hâzret-i ‘İzzet şallallâhu ‘aleyhi ve sellem şabâh namâzın kılup şiddîk-ı ekber Ebû Bekir kâdadur, didi. Kimse cevâb virmedi. Fi’l-hâl mübârek ayağı üzre kâlkup tekrâr Ebû Bekir kâdadur²⁸⁹ dëyü nidâ iyleyecek şaff-ı âhîrde Hâzret-i Ebû Bekir lebbeyk yâ resûlullâh, didi. Andan Hâzret-i fâhr-i ‘âlem [N99b] şallallâhu ‘aleyhi ve sellem kendü huzûr-ı şerîfine da‘vet idüp benüm ile şimdi namâzda böyle mi idüñ diye su‘âl iyledi. Ebû Bekr rağiyallâhu ‘anhu eytdi: Yâ resûlullâh evvel şafda idüm çün sen tekbîr iyledüñ. Ben dahı tekbîr iyledüğüm gibi şeytân-ı la‘în âb-destüñ yokdur dëyü kalbüme²⁹⁰ vesvese iyledi. Fi’l-hâl taşra çıkdum ki âb-dest alam. Bir âvâz-ı laţîf işitdüm. Yâ Ebû Bekir işte ibriķ didiler. Şâguma bakdum bir altün ibriķ gördüm. Üzerine yazılmış lâ ilâhe illallâh Muhammeden resûlullâh. Çün ol ibriği aldum. Anuñ şuyı şâfî beyâz süd gibi sükkerden tatlu anuñla âb-dest aldum. Girü nidâ iylediler ki işte maķrama alup silüñ ve namâza varup yetiş, didiler. Yâ resûlullâh hergiz ol maķrama gibi laţîf harîr görmedüm ve çün âb-destüm tamâm iyledüm. İçerü girdüm henüz hâzretüñi evvel rek‘ atde buldum, didi. Hâzret-i resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem eytdi: Muştuluk olsun yâ Ebû Bekir [T66b] saña cennetden ibriķ getüren Cebrâ’îldür ve yeşil harîr maķrama tutan Mîkâ’îldür ve sen gelüp namâza yetişince dizlerüm tutup rükû‘dan tırmağa komayan İsrâfîldür, didi.

Fezâîl-i Hâzret-i Ömer rağiyullâhu ‘anhu

Şâhib-i seyf ü gayret ve kân-ı ‘adâlet ol mazhar-ı kelime-i şıdk u şavâb münzir-i murâd Hâzret-i Melikü’l-Vehhâb ya‘nî emîrü’l-mü‘minîn ‘Ömer ibn-i Haţţâb rağiyallâhu ‘anh çün şeref-i İslâm ile müşerref oldı, Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm nâzil oldı ve eytdi: Yâ resûlullâh ‘Ömere benden selâm iyle ve beşâret olsun [N100a] aña ki yerde gökde ne kadar melekler var ise anuñ

²⁸⁹ didi. Kimse cevâb virmedi. Fi’l-hâl mübârek ayağı üzre kâlkup tekrâr Ebû Bekir kâdadur: -T

²⁹⁰ kalbüme: -T

İslāmına şād oldılar ve çün ol kân-ı ‘adâlet serîr-i hilâfete geçüp hükümet iyledi, Kayşer-i Rûm ve sâîr kefere-i meyšûm anuñ seyf-i nuşretinden amân bulmayup bâc u harâcdan gönderdiklerinden gayrı anuñ zamân-ı hilâfet ve avân-ı sa‘âdetinde niçe biñ bilâd-ı²⁹¹ ehl-i aşnâm muḳarrer ehl-i İslâm olup biñ altmış altı minber ol serverüñ ‘aşrında ihyâ vü ma‘mûr oldı. Hâzret-i server-i enbiyâ ve pâdişâh-ı her dü-serâ ol serverüñ ḥaḳḳında *levkâne ba‘dî nebiyyâ kâne* ‘Ömer ibnü’l-Ḥaṭṭâb buyurdı.²⁹² Ya‘nî eger benden sonra peygamber geleydi ‘Ömer ibnü’l-Ḥaṭṭâb peygamber olmak muḳarrer idi dëyü ol ‘âlî-cenâbuñ ta‘rîf ü tavşîfi bâbında buyurmuşdur. Huşûşâ Hâzret-i server-i enbiyâ ‘aleyhi’s-selâm her umûr-ı cumhûrî ‘Ömer Fârûḳ ile müşâvere vü müzâkere iylerdi. Ekşer daḥı Hâḳ Fârûḳ-ı a‘zamuñ rây-ı dil-pezi üzre muvâfîḳ nâzil olurdu. Anuñ içün Hâzret-i peygamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ol kân-ı mürüvvetüñ ḥaḳḳında buyurdı. [T67a] El-Ḥaḳḳu yentâḳı ‘alâ lisân ‘Ömer raḍiyallâhu ‘anhu mādâretü’ş-şems ve’l-ḳamer. **Hikâyet:** Fuzalâ-yı A‘câm ve bülaḡâ-i faẓîlet-encâmdan Seyyid Mîrzâ Maḥdûm raḥmetullâhi ‘aleyhi raḥmeten vâsı‘a²⁹³ sene şülûş ü şemânîyen tis‘â miyeti²⁹⁴ târîḥinde âsitâne-i sa‘âdet-i sulṭâniye gelüp vâsıl u dâḥil olduḡda Mekke-i Mükerreme ḳādılıḡı virilüp Ka‘be-i Mu‘azzamada faẓîlet-i şeyḥin taḳrîrinde ḥikâyet ider ki Buḥârâ ‘ulemâsından bir ehl-i taḥḳîḳ diyâr-ı Ḥorâsânda minbere çıkup Hâzret-i Şiddîḳ [N100b] ve ‘Ömer Fârûḳı taşdîḳ içün ta‘rîf ü tavşîf iderken tâ‘îfe-i kıızılbaş-ı bed-me‘âş ol nâşihuñ dilin kesdiler. Günlerde bir gün ol ‘azîze râst geldüm lisânı evvelki ḥâlünden a‘lâ ve şavt-ı zîbâ ile söyler gördüm. Anuñ ḥasb-i ḥâlinden su‘âl itdüm. Eytdi: Çün ol ḳavm-i nâ-sezâ lisânım ḳaṭ‘ idüp baña ḥaylî cefâ vü ezâ iylediler, ol gice ḡâyet ḡamnâḳ uyḡuya vardum. ‘Âlem-i rû‘yâmda ol gice ḥâzret-i sulṭân-ı enbiyâ şalâtullâhi ‘aleyhi fi’ş-şubḥ ve’l-mesâ üç kerre baña ḥiṭâb-ı müsteṭâb²⁹⁵ ḳılup eytdi: Yâ mübârek benüm Şiddîḳum ve Fârûḳum içün mi dilüñ kesdiler? Ben

²⁹¹ bilâd: -T

²⁹² Künhü’l-Ahbâr’da bu hadisi Ukbe b. Âmir’in söylediḡi belirtilmiştir. Bkz. DONUK, Suat (2020). Gelibolulu Mustafa Âli-Künhü’l-Ahbâr. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. s. 190.

²⁹³ vâsı‘a: vâsı‘aten T

²⁹⁴ 983/1575

²⁹⁵ ḥiṭâb-ı müsteṭâb: ḥiṭâb ve cevâb-ı müsteṭâb T

eytdim: Belî yâ resûlullâh ol iki sultân-ı ‘âlî-şânı ta‘rîf ü tavşîf itdügim için lisānum kaç‘
iylediler, didüm. Fi’l-hâl ağzınıñ mübârek yarından çıkarup mecrûh olan dilimüñ ucuna sürdi
çün uyandım. Lisānumı evvelkinden a‘lâ vü zîbâ buldum.

Fezâ’îl-i Hâzret-i ‘Osmân raḍiyallāhu ‘anhu

[T67b] Ol Hâzret-i emîrû’l-imân ḥabîbü’l-raḥmân câmi‘-i âyât-ı Kırân sâmi‘-i beyanât-ı
furkân Hâzret-i ‘Osmân ibn ‘Affân raḍiyallāhu ‘anhu zî-edeb ve zî-hayâ ve nûr-ı dîde-i ehl-i
îmândur ve anuñ edeb ü hayâsından ne deñlü melekler var ise hicâb idüp hayâ iderler. Hattâ
kütüb-i mu‘tebereden mervîdür, Haḳ sübhâne ve te‘âlâ yedi kât gökde Hâzret-i ‘Osmân ibn
‘Affānuñ şeklin ḥalḳ iyledi ki cemî‘ melekler anuñ edeb ü hayâsundan ta‘lîm-i hayâ iyleyeler.
Bir gün Hâzret-i server-i kâinât ‘aleyhi efḍalü’s-şalât mübârek ayağın uzatmış idi. Hâzret-i
‘Ömer içerü girdi mübârek [N101a] ayağın düşürmedi. Çün Hâzret-i ‘Osmân içerü girdi. Fi’l-
hâl mübârek ayağın düşürdi ve eytdi: ‘Osmândan utanurum nice utanmayum ki ‘Osmândan
cümle gök melekleri hayâ iyley dèyü buyurdi.

Nâzm

(Fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün)
Nûr-ı çeşm-i imâm-ı zu’l-haremeyn
Şāhibü’s-şer ‘ya‘nî zî’n-nüreyn

Kime olmuşdurur bu ‘izzetler
Vire aña nebî iki duḡter

İyleye ikisine ‘aḳd-i nikāḥ
Olalar ḥanedânına mişbāḥ

Anıñ çün diye resûl-i Hudâ
Bir kızum daḡı olsa ger peydâ

Virir idüm anı da ‘Osmâna
Bāḡbān idüp ol gülistāna

N'ola denilse aña zi'n-nüreyñ

Oldı zīrā ki cāmi' ü'l-bikreyn

İylediler anı o dem ki şehīd

Üç gün oldı gömülmedi o sa'īd

Cānib-i gaybdan nidā geldi

“Udfunū” dēyüben²⁹⁶ şadā geldi [T68a]

Defnine hāzır oldı kerrübī

Gör ne mergūbdur o maḥbūbı

Oldı ḥaqqında çün bu kışsa bedīd

Anı inkār idenler oldı Yezīd

Fezā 'īl-i ḥazret-i 'Alī kerremallāhu vechehu²⁹⁷

Huşūşā ol saḥḥīr-i kerrār şāhib-i Düldül ü zū'l-fikār.

Qıṭ'a

(Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün)

Şehriyār-ı necef-i kerīm ü velī

İbn-i 'amm-ı resūl ya'nī 'Alī

Anı dāmād idindi faḥr-i cihān

Kerremallāhu veche her ān

Nesr: Nākilān-ı aḥbār ve muḥaddiṣān-ı rāst-güftār rivāyet ü iş'ār²⁹⁸ iderler ki Ḥazret-i imām

'Alī raḍiyallāhu 'anh her çend ki Düldüle süvār olup bir yaña teveccüh iylemek lāzım gelse

rikāb-ı kāmyābına ḳadem başduğı dem tilāvet-i Ḳurāna ibtidā iyledi. İkinci rikābına ḳadem

²⁹⁶ dēyüben: dēyü bir T

²⁹⁷ fezā 'īl-i ḥazret-i 'Alī kerremallāhu vechehu: -T

²⁹⁸ Ve āyet ü iş'ā N: Kelimelerin doğrusu yukarıda yazıldığı gibidir. Topkapı nüshasında doğru yazılmıştır. Nuruosmaniye nüshasında eksik harfler bulunmaktadır.

başınca ol emîr-i ‘âlî-şân hatm-i Kûrân iylerdi. Ol şâh-ı sa‘ âdet-destgâhuñ [N101b] kerâmet ü velâyetine bu kerâmet şâfî şâhid-i kâfîdür. Bâ-vücûd hazret-i²⁹⁹ resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ol şâh-ı merdânuñ haqqında buyurur. Ben hidâyet ağacıyum ‘Alî budaqlarıdır ve ben ‘alemüñ şehriyüm ‘Alî anuñ kapusıdır ve kıyâmet günü ‘Alînuñ eli benüm elimde olur. Her kanda gider isem ol³⁰⁰ benümle bile gide dëyü buyurdı. Hazret-i ‘Aliyyü’l-murtażâ ve şîr-i Hudânuñ kerâmet ü velâyeti taḥrîr ü taḥrîr olunmaḡ mümkünâtından degüldür. Ol sulṭân-ı ‘âlî-şânüñ faẓîleti günden ‘ıyân ve velâyeti aşikâr u beyân olmaḡın bu miḡdâr ile ihtîşâr olundu.

Kıṭ‘a

(Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün)

Hâtem-i sırr-ı ḫilâfet bâb-ı ‘irfândur ‘Alî

Çeşme-i baḡr-i velâyet ‘ayn-ı â‘yandır ‘Alî

Mazḡar-ı cümle ‘acâyib-i mecma‘-ı esrâr Ḥaḡ

Kevkeb-i burc-ı hidâyet nûr-ı bürhândur ‘Alî

[T68b] Neṣr: İşbu mezkûr olan dört sulṭân-ı dîn ve çehâryâr-ı güzîn³⁰¹ rıḡvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘ İn nûr-ı dîde-i ehl-i sünnet ve vezîr-i Hazret-i risâlet iken ol fırka-i kilâb ya‘nî melâhide-i iḡrâb ve veşî‘atühümü’s-şenî‘atü va‘dalehüm sū’l-‘azâb ve sell-i süyüfü’l-İslâm ‘aleyhim sebbehumu’l-aşḡâb üç nefer-i sulṭânî irüp ta‘n u la‘n iylediklerin ol ḡavm-i bî‘âr fırka-i elh-i nâr³⁰² ısrâr üzre ikrâr u sebb-i aşḡâb ile iftiḡâr iyledikleri ecilden Hazret-i müftî’z-zamân ve ‘ulema-i edyân ‘aleyhimü’r-rıḡvân bir mûcib-i aḡvâl-i şer‘-i celâl bu maḡûle tā’ife-i bed-fi‘âl ile ḡazâ vü ḡitâl iylemek küffâr-ı ḡalâlet me‘âlün ḡazâsından efḡal u ekmel idüḡi müttefiḡü’l-aḡlâm ve’l-keḡâm ‘ämme-i ‘ulemâ-i ‘izâm fetvâ virüp imzâ iyledikleri sebebdan âl-i ‘Oşmâniyândan [N102a] selâṭîn-i sâlîfe, ḡuşuşâ merḡûm u maḡfûrunleh sulṭân-ı selâṭîn-i

²⁹⁹ Hazret: -N

³⁰⁰ ol: -N

³⁰¹ N nüshasında çehâr şeklinde yazılmıştır.

³⁰² nâr: -N

cihān Sulṭān Murād Hān ‘aleyhi’l-raḥmet ve’l-ḡufrān küffār-ı dālālet-nişāndan kızılbaş qallāşuñ üzerine cihād ve ḡazāyı cümleden taqḏīm idüp Ḥazret-i çehār-yār-ı güzīnün hürmetine on iki yıl ‘ale’ d-devām ‘asker-i İslām ile kıtāl ü cidāl idüp sitem-i semend-i ḡuzāta ol qabā’ il-i bed-fi’ āli pāymāl itdirmegin şevāb-ı dü-cihānı nām-ı nīk-i ḥāqānī kesb idüp ol sulṭān-ı maḡfīret-encāmuñ rūḥ-ı şerīfin ilā yevmi’ l-kıyām ‘āmmе-i ehl-i İslām du’ ā-i ḥayr ile yād itmek vācib olmuşdur. El-ḥāşıl-ı kelām ol tā’ife-i şūma ve ol revāfiż-ı mezmūma *velev kāne ba’ zuhum* [T69a] *li-ba’ zin zahīrā* medlūlunca anlarıñ mezheb-i nā-pāklarına ittibā’ idüp mu’ īn ü zahīr olanlar hedm-i şerī’ at-i nebevīye sā’ ī olmak gibi duranlar ol tā’ifeden dāll ve lāyık-ı ḥarb u kıtāldur. Bu maḡūle tā’ife-i şūmı bilüp katl iylemeyenler anlarıñ zümresinde ḥaşr olacaqlarına reyb ü ḡümān degüldür. Zīrā rızā-yı ma’ şiyet ma’ şiyetdür ve rızā-yı küfr küfrdür. Cāmi’ ü’ l-Fetavāda ve sāīr kütüb-i mu’ teberātda meşṭūr u mezkūrdur. El-rızā bi’ l-küfr küfr. Ya’ nī bu maḡūle bī-dīn ve bed-āyīnleri bilüp kendü ḥāllerinde qomaq bunlarıñ küfrlerine rızādur. Küfre rızā virmek ḡod-ı küfr-i şarīḥdür. El’ iyāz-ı billāh te’ ālā.³⁰³ **Hikāyet:** Qaçan kim Ḥazret-i Lūṭ peyḡamber ‘aleyhi’ s-selāmuñ qavmi ḡazabullāhdan ḡavf itmeyüp ol fi’ l-i qabīḥi irtikāb iylediler. Bir rivāyetde ol ef’ āl-i qabīḥeyi idenler yedi nefer ve ba’ zılar [N102b] kırk neferdür ve ba’ zıları seksendir, dimişler. Ḥaḡ sübhāne ve te’ ālā Cebrā’ īl-i emīni gönderdi kim ol qavm-i bī-’ āruñ dār u diyārın ve şıḡār u kibārın zīr-i ḡāk ve cümlesin nā-būd u helāk iyleye. Cebrā’ īl ‘aleyhi’ s-selām vaḡtā kim qavm-i Lūṭı helāk itmege qaşd iyledi, meger ol gice qavm-i lūṭuñ ‘ābidlerinden ve ‘ ibādet-i ḡālīşe ile ferīd olan zāhidlerinden idi. Biñ ehl-i taḡvā şulḥen uyḡuların kendülerine ḥarām idüp ‘ ibādet ve Ḥazret-i rabbū’ l-’ izzete tā’ at iderler idi. Şöyle ki ol şüleḡānuñ her birinün ‘ ibādeti ve Ḥazret-i rabbū’ l-’ izzete qurbeti benī İsrā’ īl peyḡamberleri qadar var idi. Cebrā’ īl ‘aleyhi’ s-selām secde idüp [T69b] eytdi: İlāhī ulu dergāhuña ne maḡfīdir ki ‘ ilm ü ḡudretün ve ‘ aḡamet ü ḡikmetün anı muḡīṭ itmeye bu qavm-i şūmdan ol fi’ l-i mezmūma idenler yetmiş seksen nefer lāyık-ı saḡardur. Lakin bu deñlü biñ şālīḡ kullarıñ

³⁰³ te’ ālā: -N

uyğuların haram idüp ‘ibadet ü tã‘atde buldum. Emr ü fermân ve lutf u ihsân cenâb-ı kibriyâ ve hâlik-i arz u semânuñdur, didi. Hemân dem Hâzret-i Hudâ kablinden bir nidâ geldi kim yâ Cebrâ’îl ol şâlih kullarum tâlih olanlaruñ kabîhlerini bilirlerdi. Men‘ iylemedikleri sebebeden ol kavm-i ehl-i dalâletüñ şekâvet ü kabâhatlerine rızâ vü ruḡṣat virmek ile anlaruñ dalâlet ü şekâvetlerine müşterek olmuşlardur. ‘İzzüm ve celâlüm ḡakkı-çün anlaruñ cümlesin helâk iyledüm deyü fermân itdügi birle Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm emr-i Hudâ-i melikü’l-‘allâm ile ol vilâyeti avucu içine alup gün yüzine şol mertebe yüksek çıkardı kim [N103a] Lût kavminüñ ekşeri meleklerüñ tesbîḡ ü tehlîlin işitmişler idi ve bi’l-cümle dâr u diyârı ve şıḡâr u kibârı ile başı aṣaḡı atup yedi kât yerin altına dek gidüp helâk oldılar. Ol fi‘l-i ḡabâseti iyleyenler yetmiş seksen³⁰⁴ nefer iken anlaruñ fi‘line ruḡṣat u mühlet virüp men‘-i kâtl iylemedikleri ecilden Hâzret-i rabbü’l-‘izzet bu deñlü biñ ‘âbid ü zâhid kulların ol ‘âşîler ile bile helâk iyledi. Pes imdi ol kavm-i la‘în ve fırka-i bed-âyiñi bilüp sükût iyleyenler ḡaşâ ol kavm-i zındıkanuñ ef‘âl-i dalâletlerine rızâ virmek gibidür. Rûz-ı cezâda anlar ile ma‘ân ‘azâb-ı elîme [T70a] ve ḡitâb-ı³⁰⁵ ‘azîme mazḡar olmaları muḡarrerdür. Ḥuşûṣâ ser-ḡadlerde gice vü gündüz düşmân-ı dîn ve küffâr-ı düzaḡ-ḡarîn ile muḡarebe vü muḡâtele iden ḡazâiler bu deñlü fezâil-i ḡazâ ve ḡaşâ’îl-i şühedâya mazḡar u manṣar olmuş iken bir ḡurûḡ revâfiẓ-ı mekrûhuñ ve şeytân-ı matrûhuñ iḡvâ vü ilkâsıyla iḡdâş iyledikleri mezheb-i nâ-pâklarına tâbi‘ olmak ne mertebe bid‘at u ḡelâlet idügin bilelerdi. Kâfiri koyup ol zümre-i melâḡide ile kıtâl ü cidâl itmeleri muḡarrer ü muḡakkak idi. Hâzret-i imâm ‘Alî kerremallâhu vechehu kâfiri koyup ḡavâric ile cenk itmegi efḡal gördügi beyyine-i kâfî bu bâbda edille-i vâfiḡdür. Zîrâ ehl-i İslâmdan olanlar kâfire tâbi‘ olmaz ve âyiñ-i küfri ihtiyâr itmez. Fe-emmâ ol kavm-i nâ-sezâ niçe ümmî-i tã’ife-i ḡa’ife-i İslâmdan çıkarup iḡvâ itmekle râḡ-ı dalâlete biraḡup İmânsız gitmelerine sebep olurlar. Zîrâ ol kabâil-i bed-âyiñ peydâ vü İcâd iyledikleri dîn-i dalâlet-ḡarinde [N103b] âb-dest ü ṡahâret ve şavm u şalât olmamaḡıyla ümmî olan ceheleye şeytân-ı la‘în ol kavm-i ḡâllinüñ âyiñlerin aḡsen

³⁰⁴ seksen: -N

³⁰⁵ ḡitâb: ‘iḡâb T

ü āsān gösterür. Ol sebebden niçe derdmend ü bî-çāre tarīk-i İslāmdan çıkarup el' iyāz billāh ehl-i cahīm ve aşhāb-ı hamīm olmasına sebep olur. **Hikāyet:** İşbu türāb-ı aqdām-ı 'ulemā ve hāk-ı rāh-ı şüleḥā Mekke-i mükerre ve Medīne-i münevverede Buḥārā 'ulemāsından ve Taşkend şüleḥāsından ol mürşid-i ḥaḳīkat ve mürettib-i faẓīlet-i 'ālī-himmet [T70b] ü aḳṭāb menzilet-i mülk-i Buḥārānuñ sultān-ı ser-bülendi Şeyḫ Aḥmed Şādık Naḳşībendī rahmetullāhi 'aleyhi ol mekān-ı müteberrekede tāliblere keşf-i esrār-ı Mevlevī ve rāgıblara reşf-i eş'ār-ı Meşnevī idüp aşhāb-ı şevḳ ve vişālī istimā'a ve erbāb-ı vecd ü ḥālī raḳş u semā'a getürürdi. Bu bende-i bî imtinān niçe zamān ol 'azīz-i cihānuñ ḥuzūr-ı şerīfinde pāy-i edeb üzre ṭurup ve maḥfil-i münīfinde zānū-yı taleb üzre oturup perverde-i himmet ve nazar-ı girde-i ḥürşīd-menziletleri ile ma'mūr u mesrūr olduğumuzdan ḡayrı bu 'abd-ı efgende silsile-i Naḳşībendāna bende-i muḥlişāna vesīle-i ḥāceḡāne efgende olmuş idüm. İttifāḳ ol şeyḫ-i ḳuṭb-ı āfāk ḥazretlerine ol ḳavm-i ehl-i ḡalālūñ ḥasb-i ḥāllerinden su'āl iyledüm. Ḥazret-i şeyḫ-i benām bu türāb-ı aqdāma tā'ife-i sürḥ-ser ve ol cemā'at-i ebterūñ ḥasb-i ḥāllerinden ḥikāyet buyurup eytdi ki günlerde bir gün diyār-ı 'Acemde şehir-i Tebrīzde muḳīm olmuş idüm. Şehir-i mezbūruñ rāfızīsi [N104a] ve melāḥide vü teberrāsı bî-ḥad ü bî-ḳiyās olmaḡın ol ḳavm-i şūmuñ mezheb ü milletleri ve āyīn-i bātıllarına ne tavr u tarz üzre olduğun bilmegi murād iyledüm. Ol diyāruñ a'yānından su'āl iyledüm ki ol melāḥide-i ehl-i nārīñ kibārın ve re'īs-i füccārlarından birin gösterūñ dēyü ibrām u iḳdām iyledüm. Āḫirü'l-emr baña yüz yaşıdan ziyāde bir pīr-i küşāde gösterdiler. Bizim şeyḫimiz ve pīr-i tarīkatde 'azīzümüz budur. Her ne su'ālūñ var ise bu 'azīz-i cihān cümle müşkilūñ beyān iyer, didiler. [T71a] Çün ol pīr-i fānī ḥuzūruna vardum. Ağzında bir dāne dişi ḳalmamış gördüm. Seccādesinde oturup tilāvet-i Ḳurān iyerdi. Ol 'azīze eytdüm: Ey şeyḫ-i güzīn ve ey 'azīz-i ehl-i dīn bu diyārīñ şıḡār u kibārı ehl-i nār tarīḳin ihtiyār itmişler ve daḡı ekşeri sebb-i aşhāb-ı kibār ve buḡz-ı aḥbāb-ı ebrār yolun ṭutmuşlar. Bunlarūñ ḥaḳḳında āyet-i kerīme ve eḡādīs-i nebeviyye ve yāḡūd edille-i ḳaviyye var mıdur luṭf idüp ey şeyḫ-i cihān benüm bu müşkilümü 'ıyān iyle dēyü niyāz u iltimās iyledüm. Ol 'azīz-i pāk-nihād

ağlayup feryād itmege başladı. Şol kadar ağladı kim anuñ bükāsundan ben dağı derd ile ağladum ve baña cevāb virüp eytdi: Anlarıñ mezheb ü milletlerin ve āyīn-i bātılların³⁰⁶ saña takrīr itmege hicāb iyerim diyicek yine ol pīr-i fānīye ibrām ve hasb-i hālinden su’āl itmege iḳdām iyledüm. Cevābında eytdi: Ben miskīn ü ğamgīn ol ṭavāif-i³⁰⁷ bed-āyīnün şeyḫi ve ulusu idüm. [N104b] Her gün niçe biñ mel’ün kendülerin mağbūn idüp baña secde iderlerdi ve şabāhdan aḫşāma dek ol sulṭānlara ṭa’n u la’n iyerlerdi ve benüm ḳalbūme dağı şeyṭān-ı bed-nām ol ḳavm-i bed-encāmuñ ba’z fi’llerin ilhām ve niçe aḫvāllerin aşikāre i’lām iyerdi. Ben dağı anlara siz fülān zamānda fülān fi’li iylemedüñüz mi dirdüm. Ol ḳavm-i ḳalālet bu velīyullāh iẓhār-ı kerāmet ve aşikār-ı vilāyet iyledi dēyü tekrār baña secde idüp māl-i bisyār īṣār u niṣār iderlerdi. İttifāḳ bir gice ‘ālem-i ḥ’āba varup uyudum vāḳı’ amda gördüm ki ḳıyāmet ḳāim olmuş [T71b] ve ‘āmme-i ḥalkı maḫşerine götürmüşler ki su’āl u ḥesāb olunup müsteḫaḳḳ-ı ‘azāb olanlar ‘iḳāb ve isti’dād-ı şevāb olanlar müşād olalar ve ḳıyāmetün şiddet ü ḫarāreti baña bir mertebe kār iyledi ki ḫarāretümden ve ḳıyāmetün şiddetinden yüregüm pāre pāre ve ağızum yāre yāre olup şāfī ḳān revān olmuş ve bir ḳatre şuya yüz biñ cānum olsa fedā iylerdüm. Nāgāh meydān-ı ‘araşātuñ bir cānibine baḳup nigāh iyledüm. Ol selb ü sebb iyledigüm sulṭān-ı kevneyniñ yarların ve raḫmeten lil’ālemīnün çārların gördüm. Meydān-ı ‘araşātda beş yerde ‘aẓīm ḫavz ‘ārī ve kevşer cārī olup dört sulṭānuñ her biri birer ḫavzuñ kenārına ṭurup ehl-i ‘araşāta nidā vü şavt-ı ā’lā ile şalā iderler ki yā ‘ibādullāh ve yā ümmet-i resūlullāh gelün bu āb-ı cināndan ve şarāb-ı revāndan murāduñuzca içiñ dēyü durdu dağı ol ḫavzlardan [N105a] ümmet-i Muḫammede kevşer şarābın tevzī’ ü taḳṣīm iderlerdi ve beşinci ḫavzuñ üzerine bint-i resūl-i kibriyā Ḥazret-i Fāṭimatü’z-Zehrā raḏiyullāhu ‘anhā ṭāife-i nisvāna saḳḳālīḳ iyerdi. El-ḫaşıl-ı kelām şiddet-i ḫarāret baña ālām-ı tām vericek bi’z-zarūr nā-çār Ḥazret-i çehār-yāruñ ḫuzūruna varup yüz urdum ve ḫavz-ı evvelün şāḫibi ve resūlullāhuñ muşāḫibi olan Ebū Bekirü’s-şiddīḳ raḏiyallāhu ‘anhu ḫazretlerine varup niyāz ve bir ḳatre şu

³⁰⁶ ve āyīn-i bātılların: -N

³⁰⁷ ṭavāif: ṭāife T

içün iltimās iyledüm. Baña çin-ebrû ve ğazab-rû gösterüp eytdi: Yâ mel'ün-ı ebed ve kâfirden eşed [T72a] niçün qarındaşlarum arasında dünyâda nifāk u şikāk idüp bizi birbirümüzden tefrīk kılurduñ. Hâzret-i Melikü'l-‘ Allām saña bu kevşeri harām itmişdür diyicek andan Hâzret-i ‘Ömerüñ raḍiyullāhu ‘ anhu havzına varup minnet ve izhār-ı ‘ubūdiyyet ‘arz iyledüm. Hergiz yüzüme bakmayup beni merdūd iyledi. Andan ol nūr-ı dīde-i ehl-i Īmān Hâzret-i ‘Osmān ibn-i ‘Affān raḍiyallāhu ‘ anhu havzına vardum. Ol daḥı hemçünān ḥitāb u ‘itāb idüp benī meṭrūd iyledi. Andan ol esedullāhü'l-ġālib Hâzret-i imām ‘Alī ibn-i Ebī Ṭālib raḍiyallāhu ‘ anhu hâzretleriniñ havzına varup eytdüm: Yâ velīyullāh³⁰⁸ benüm dīnüm ve Īmānum senün dünyâda uğūr-ı şerīfūñe başum fedā ve cānum edā itmiş idüm. Yâ ‘Alī baña meded ve böyle şiddet zamānında sened ol dēyü bir kaṭre āb içün minnet itdügüm gibi baña³⁰⁹ eytdi: Ey la‘ Īn-i bed-āyīn ve ey bī-dīn cehennem-mekīn ben mi didüm baña secde iyleyesün ve server-i enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ yārların benden [N105b] ayırasun siziñ gibi ṭāifeye Haḫ te‘ālādan ‘ināyet ve Hâzret-i risālet ‘aleyhi’s-selāmdan şefā‘at yokdur, didi. Ben yine tekrār minnet ve ḥulūş-ı ṭaviyyet üzre secde iyledüm ki baña dermān ve bir kaṭre āb iḥsān eyleye. Fi’l-hāl ğazab u ḥiddetinden mübārek āvāzı gök gürüldüsü gibi heybet virüp eytdi: Yâ mel'ün sen fırka-i ehl-i nār ve zümre-i füccārdansun benden nice merḥamet ü şefkat istersün dēyü kevşer şarābını [T72b] tevzī‘ itdügi kepçe ile yüzüme urdı. Niçe zamān ‘aqlum gidüp ‘araşāt meydānında vālīh ü ḥayrān ve zelīl ü ser-gerdān kaldum. Kaçan kim ‘ālem-i ḥābdan ve nevm-i gızletden uyanup gözüm açdum, kendümi şāfī kana ğarḫ olmuş gördüm ve cemī‘ dişlerümi döşegümde çıkmış buldum. Fi’l-ḥaḫīka ağızın açup baña gösterdi. Bir dāne diş kalmamış gördüm dēyü ol ‘azīz ḥikāyet ü rivāyet iyledi.

Kıṭ‘a

(Mefā’ılün mefā’ılün fe’ülün)

³⁰⁸ Yâ velīyullāh: -N

³⁰⁹ baña: -N

Dil uzatma şaķın aşhāba hergiz
Ki anlar nev' -i tehattümden biridür

Bi-eyyühüm iktedeytum ihtedeytum
Hadīşince ricālūn rehberidür

Neşr: İmdi ol tã'ife-i bed kâfirden eşed olduklarından mâ'adâ dünyâda merdûd-ı halk ve ahiretde me'rûd-ı Hâk olup ol gürûh-ı 'anîd veylün li'l-kâfirîn 'azâb-ı şedîd fehvâsına mazhar düşmeleri muķarrer u muķaķķaķdur. Huşûşâ ışık tã'ifesinüñ ekşeri belki â'la vü kemteri melâhîde mezhebin ihtiyâr ve haşr u neşri ısrâr üzre inkâr iyledüklerinden ğayrı hażret-i çehâr-yâr-ı güzîñüñ düşmanları ve aşhâb-ı kibâruñ 'adûları oldukları muķarrerdür. Zîrâ anlar bir tã'ife-i bâğıyedür ki kâtib-i taķdîrûñ taķrîridür. Bir tedbirüñ [N106a] taştîri ile şafha-i şûret-i âdemde cîm-i cemâl olan ebrûların ve levha-i ahsen-i taķvîmde haţt-ı bî-mişâl olan mûların ve şûret ü kaşların nüsha-i ebter ve nâme-i kemter gibi tırâş ider ķallâşlardır.

Қıт'а

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)
Şûretünden haţt u kaşı hakk iden maķrûmdur
Naķş-ı insânı muşavver iyleyen naķķâşdan

Ahsen-i taķvîme bir kâr ile [T73a] inkâr ańlanur
Yüzdeki cîm-i cemâlin kaşıyan ķallâşdan

Neşr: Ve bi'l-cümle şûretleri kitâb-ı şerî'ate mürâfıķ ve sîretleri âdâb-ı tarîķate muţâbıķ olmayup irtikâb-ı menâhî ve mübâhîler gibi iktisâb-ı me'âşî idüp tã'ife-i eśrâr-pîşeden ve füccâr-ı dâlâlet-endîşeden ihtirâz itmek lâzımdur. Zîrâ bir tã'ifenüñ ki şûretleri sünnet-i nebevîden mu'arrâ ve sîretleri millet-i muştavfîden müberrâ olup tuğât-ı ahyâr-ı dîn ve şenâ'et-i çâr-yâr-ı güzîñ olanlar sâlikân-ı bâdiye-i tarîķat zümresine dâhil ve ķalenderân-ı câdde-i haķîķat cümlesine vâşıl olmazlar. Belki mezâhib-i erba'adan hâric ve merâtib-i zümre-i zendeķaya dâhil havâricdür.

Kıt'a

(Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün)

İtâ' at iylemez şer' -i resûle

Olur münkir olanlar ehl-i bid' at

Ta' ndan ger emîn olmak dilerseñ

Yüri ol ehl-i sünnet ve'l-cemâ' at

Nesr: Hâk sübhâne ve te'âlâ ümmet-i Muhammedi 'aleyhi's-selâm tarîk-i dâlâlet ve râh-ı şekâvetden ve bu maqûle melâ' İn-i bed-âyînüñ ilkâ u igvâsından mahfûz u mahrûs iyleye. Şer' -i şerîf-i Muhammedî ve tarîk-i münîf-i Ahmedi bir râh-ı mükerrem ve şari' -i â' zimdür. Hüsn-i himmet ve şıdk-ı niyyet ile [N106b] ol râh-ı münîfe mensûb olup hizmet iyleyen 'ibâdullâh inşâallah enbiyâ-ı 'izâm ve Hâzret-i çehâr-yâr-ı kirâm ile haşr olmak muhakkağ u muqarrerdür.

Dördüncü Bâb

Mâl-i eytâm ve fi'l-i harâmdan perhiz iylemegüñ derecâtın ve muşîbet ü şiddet zamânında şabr u tevekkül ve Hâzret-i cenâb-ı 'izzete tevessülün hasenâtın bildirir.

Mâl-i eytâm-ı bî-dermân hakkında Hâzret-i Melikü'l-Mennân [T73b] Kuran-ı 'azîmü'l-'unvânunda kullarına tenbîh için fermân buyurur. Kemâ kâlallâhu sübhâne ve te'âlâ.

*Yes'elüneke 'anil yetama kul ıslaḥun lehüm ḥayr ve in tuḥālīṭuhum fe ihvānüküm*³¹⁰ ve daḥı Hâzret-i faḥr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem eytâm-ı naḥîfî'l-bâl olanlar hakkında bu ḥadîs-i sa' âdet-me'âllerin buyurur. 'An Ebî Hureyre raḍiyallâhu 'anh kâle resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem *min meshu re'sa yetîme raḥmetullâhi lehu bi külli şî'ru merratin 'aleyhâ yedihi ḥüsnete ve meḥmâ 'anhu bi küllü şî'ru sey'ieten ve ref'a lehu bi külli şî'retin dereceten.*

Bu ḥadîs-i şerîfi Ebû Hureyre raḍiyallâhu 'anh rivâyet ider. Resûl şallallâhu 'aleyhi ve sellem

³¹⁰ Bakara (2/220): Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek en hayırlı olanıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir.

buyurur: Bir kimse kim bir yetîme merhâmet ü şefkât idüp elin başına sürüp ohşasa Hâk te‘âlâ ol yetîmün başında olan kıllar şağışınca hasenât yazar ve her kıluñ şağışınca günâhın yarlıgar ve her kıluñ şağışınca derecât virir, didi. ‘Abdullah bin ‘Abbâs raḍiyallâhu ‘anh eydür: Bir gün bir kimesne meclis-i resûl ‘aleyhi’s-selâma gelüp eytdi: Yâ resûlullâh günâh-ı kebâyir kankısıdur? Beyân buyuruñ, didi. Hâzret-i resûl ‘aleyhi’s-selâm eytdi: Hâk te‘âlâ hâzretlerine [N107a] şirk getirmek ve nâ-hâk yere adam öldürmek ve kâfir cenginden kaçmak ve vâlideyne ‘âşî olmak ve yetîm malın yemekdür dèyü buyurdi. Nûr-ı dîde-i ehl-i sünen Hâzret-i İmâm Hâsan raḍiyallâhu ‘anh rivâyet ider. Günlerde bir gün hâzret-i resûl-i Hudâ³¹¹ şalât-ı hamseyi edâ idüp aşhâb u aḥbâbına naşîḥat iylerdi. Aşhâb-ı resûl ‘aleyhi’s-selâmdan bir kimesne gelüp eytdi: Yâ resûlullâh yanumda bir yetîm vardır. Edebsizlik ider [T74a] te’dîb ideyüm mi didi. Hâzret-i server-i enbiyâ ‘aleyhi’s-selâm eytdi: Kendü³¹² oğluña nice te’dîb iylerseñ öyle te’dîb iyle buyurdi. Ya‘nî kişi kendü evlâdına nice rahm u şefkât iylerse eytâma daḥı öyle iḳdâm u tevķîr u ihtirâm iyleyeler. Ziyâde rencîde iylemek ḥarâmdur ve yine bir gün Hâzret-i resûl-i kibriyâ ve ḥabîb-i Hudâ şalâtullâhi ‘aleyhi fi’s-şubḥ ve’l-mesâ aşhâb-ı ‘izâmına eytdi: Ey benüm aşhâblarum yetîmi incitmeñ ve yetîmün âhından hâzer idüñ. Zîrâ her kaçan yetîmi urup rencîde itseler ve ol yetîm çünki âh u figân iyleye cemî‘ gök melekleri ol yetîm içün figân iderler. Hâk te‘âlâ meleklerle kemâl-i ‘âzâmeti ile ḥitâb-ı müsteṭâb iyleye ki³¹³ yâ meleklerüm ol yetîmün atasın anasın ben toprağa koydum ve anı yetîm iyledüm. Siz şâhid oluñ ol yetîmi urup rencîde ideni ve ağladanı ben cehenneme koyam ve her kankı kulum bir yetîmi ohşayup rāzı iyleye kıyâmet günü ben anı rāzı iylerüm buyura ve daḥı māl-i eytāmı ekl ü bel‘ [N107b] itmekden begâyet şakınmak gerekdür. Hâk sübhâne ve te‘âlâ kullarını māl-i eytâmdan men‘ ü nehy iyleyüp bu âyet-i kerîmeyi ḥabîbine ve³¹⁴ resûlüne inzâl kıldı. Kemâ ḳalallâhu te‘âlâ *velâ*

³¹¹ resûl: hâzret-i resûl-i Hudâ T

³¹² Kendü: -N

³¹³ iyleye ki: idüp buyurdi ki T

³¹⁴ ḥabîbine ve: -N

*taḳrabū male'l-yetīmi illā billetī hiye aḥsenu*³¹⁵ ya' nī māl-i eytāma yaḳīn olmañ illā meger infa' iyyet cihetiyle sa'y idesiz. Ḥazret-i resūl-i ekrem ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: Her kim ki māl-i yetīmi yese kıyāmet gününde anuñ içinde nār u 'aḳreb ü mār ola. Bu huşuşa [T74b] ḥazret-i Qurān-ı mübīn şāhid-i şādık ve delīl-i nāṭıkdur. Kemā ḳālālāhu sübhānehu ve te'ālā innellezine ye'kulūne emvāle'l-yetāma ḫulmen innemā ye'kulūne fī buṭūnihim nara ve seyaşlevna se'ira.³¹⁶ Ya' nī taḥḳīḳ şunlar ki māl-i eytāmı ḫulm ile yirler yimezler illā yirler ḳarınlarında āteşi ve yaḳında cehenneme iṣāl olunurlar. Ya' nī demek olur şunlar ki ḫulm-i cebr ile yetīm mālını yirler. Anlar māl-i yetīmi yirler kıyās iderler ḥaberleri yoḳ, ḳarınlarına cehennem āteşin yirler. Daḫı anlar yaḳīn zamānda cehenneme vāşıl olurlar. **Hikāyet:** Ravza-i İslām nām kitābda eydür. Ḥazret-i 'Ömerüñ raḳıyallāhu 'anh ḫilāfeti zamānunda bir kimesne vefāt iyledi. Mezārın ḳazmaḡa mübāşeret iylediler. Fi'l-ḫāl ḳazılan yirden yılan ve çıyanlar ḫāhir oldı ve bi'l-cümle yedi yirde mezārın ḳazdılar. Yedi yirde daḫı bī-pāyān yılan ve çıyan ve bār-ı bī-girān ḫāhir ü 'ıyān olıcaḡ Ḥazret-i 'Ömer raḳıyallāhu 'anh ḫuḫūruna varup aḫvālī taḳrīr iylediler. Ḥazret-i 'Ömer eytdi.³¹⁷ Varuñ ibtidā ḳazduḡuñuz yere defn idüñ. Zīrā bu kişi māl-i yetīm yemişdür. Eger maḡrib u maşrıḡa götürürseñüz yeri yılan ve çıyan olur, didi. [N108a] Ve ol kimseniñ evüne varup aḫvālün su'āl ḳıldılar. Meger bir yetīm-i bī-çāreye vaşī olmuş. Ol yetīm-i bī-dermānuñ mālından beş aḡçe yemiş. Ol sebebden Ḥaḡ teālā anuñ ḳabrini ṭār ve maḡāmın mār iyledi ve ol kimesneniñ vārişleri ol beş aḡçe virüp icrār iyledikleri gibi ḫikmet-i melikü'l-ḡaffār ile ol 'aḡārib ü mār [T75a] ḡā'ib ü³¹⁸ tār-mār oldı. **Hikāyet:** Ve yine ol güzīde-i aşḫāb ya' nī 'Ömer ibnü'l-Ḥaṭṭāb raḳıyallāhu 'anh rivāyet ider. Bir gün Süleymān nebī şalātullāhi 'aleyhi ve 'alī nebiyine'l-ins ü cinn ve vuḫuş u ṭuyūra va'z u naşīḫat idüp eytdi: Yetīm mālından ḫazer idüñ. Zīrā her kim yetīm mālından zerre ḳadar aḡz idüp ṭama'-ı ḫām ile

³¹⁵En'am (6/152): Olgunluk çağına erişinceye kadar iyiliği için olmadıkça yetimin malına dokunmayın.

³¹⁶Nisā (4/10): Haksız şekilde yetimlerin mallarını yiyen kimseler ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar. İşte onlar yakında kızgın alevli ateşe atılacaklardır.

³¹⁷eytdi. -N

³¹⁸ḡā'ib ü: -N

üzerinden geçse başdan ayağa varınca cehennem âteşine yanar, didi. Hümā kuşu eytdi: Yā nebīyullāh cenāb-ı ḥazretüñden ricā iderüm ki ḥaḳḳımda du‘ā iyleyesün Ḥaḳ te‘ālā beni yeryüzine bir daḡı³¹⁹ indirmeye. Zīrā cāiz ki māl-i eytāmuñ üzerinden geçem yāḡūd üzerine konup ṭama‘-ı ḥām ile nazar idem. Ḥaḳ te‘ālā beni âteşe yakup ‘azāb u ‘ikāb iyleye dēyü ol mübārek hümā şol kadar tazarru‘ u ricā ve feryād u fezā‘ iyledi. Ḥattā Süleymān ‘aleyhi’s-selām mübārek ellerin kaldırıp Ḥazret-i cenāb-ı kibriyādan niyāz u du‘ā iyledi ki murğ-ı hümā yere inmeyüp ḥikmet-i Ḥudā ile hevāda muḳīm ola. Ḥaḳ sübhāne ve te‘ālā Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selāmuñ du‘āsun qabūl idüp ile’l-ān hümā yere inmez. Havada ṭayerān u cevelān iyeler ve gökyüzinde yumurdladıḡı dem yumurdası rüy-ı zemīne [N108b] inince Ḥaḳ te‘ālānuñ emr ü fermānıyla havada yavrusın çıkarup uçurur ve hevāyla ḥayāt bulur, yetīm mālından iḥtirāzan kıyāmete dek yere inmez. Nitekim bu ma‘nāya merḡūm şu‘arā-yı Rūmdan füṣṣḥānuñ sūtūde-şifātı ḳuṭbū’ş-şu‘arā merḡūm Necāti Beg dimişdür.

Mışra‘

Kim Hümā inmez yere

Ḳonmaz kebūter Ka‘beye

Neşr: Ḥattā diyār-ı [T75b] Hindustānda ol mübārek kuşcaḡızuñ birine ecel işābet iylese havadan yere düşüp cān verir. Tüccār-ı Hind ölüsüni bulup getirirler. Telleri ḡāyet zībā vü muşanna‘ olmaḡın pādişāhlar başlarına ṭaḡup götürürler. Ḥazret-i server-i enbiyā ve sultān-ı her dü-serā şalātullāhi ‘aleyhi ve’s-selāma ḥadīş-i şerīfnde buyurup aşḡāb-ı kirāmına naşīḥat iylardi ki her kim ki yetīm besleyüp ol yetīme ri‘āyet ü ḥimāyeti ‘ādet idinse Ḥaḳ te‘ālā aña cenneti naşīb iyeler buyurur. Bā-vücūd Ḥazret-i rabbū’l-‘izzet ol şems-i fażīlet ve sultān-ı risālet ‘aleyhi efḍalü’t-taḥiyyet ḥazretlerine ve daḡı emr iyledi ki yā Muḥammed yetīmlele merḡamet ü şefḳati ‘ādet ü niyyet iyle dēyü emr iyledüḡi ecilden Ḥazret-i peygamber ‘aleyhi’s-selām yetīmlele

³¹⁹ bir daḡı: -N

dāimā besleyüp hücre-i sa‘ âdetlerinde şaklardı ve her gün beşer altışar kerre başların şıgayup buyururdu ki cümle yetimler kıyâmet gününde bizüm ile ma‘ân cennete girseler gerekdür. Zîrâ ben yetimlerün re‘îsiyüm. Pes şunlar kim Hâk te‘âlânun ‘azâb u ‘ikâbından kendülerin emîn iylemek dileye. Mâl-i eytâm ve fi‘l-i haramdan ihtirâz u ictinâb iylemek gerekdür. Zîrâ hadîş-i şahîhde mestûr u mezkûrdur ki bir kimesne bir lokma haram [N109a] yise ol müsebbübü’l-esbâb kırk gün anuñ du‘âsını müstecâb iylemez dèyü buyurur. **Hikâyet:** Vilâyet-i Yemende şehr-i ‘Adende ol fâzıl u ‘âlem Şeyh Ebû Bekir ibn-i Sâlim hâzretleri Zübdetü’d-Değâyık nâm kitâbında hikâyet iyle. Kûfe şehrinde müstecâbü’l-da‘vâ nâs bî-kıyâs olmağıyla Kûfe şehrine [T76a] gelen hükkâm-ı zâleme kıyâm eytdi ki³²⁰ müstecâbü’l-da‘vâ olan ‘azîzler bed-du‘â itdükleri gibi hâkimleri fi‘l-hâl helâk olurlardı. Hattâ ayda bir hâkim naşb ider oldılar ve aralarından bir ferd hayât bulmayup bi-emrillâh vefât iderlerdi. Kûfe hâkimliğin kimse kabûl itmeyüp ‘âciz ü fûrûmânde kaldılar. ‘Âkıbet Haccâc Yûsuf ki zulm-i şûm³²¹ ile meşhûr ve cebr-i mazmûm ile³²² mezkûrdur. Kûfe hâkimliğin kabûl idüp zabt u rabtın kendü zimmetine iltizâm iyledi. Kaçan Kûfe şehrine yakîn geldi, Kûfe halkına tenbih ü nidâ iyledi kim cemm-i gâfir ve şağîr ü kebîr istikbâle çıķup her biri birer yumurda hediye getüreler. Fermân-ı Haccâc üzere ol diyârın meşâyih-i şulehâsı karşı çıķup Haccâc Yûsufa birer yumurda hediye getürdiler. Haccâc Yûsuf ol yumurdaların Kûfe şahrâsında birbirine karışdurup muhtelit iyledi ve hemân ol dem yine emr iyledi ki her biri getürdigi yumurdaların girü alup evlü evlerine götürerler.³²³ Ol diyârın halkı bu işe ta‘accüb idüp girü getürdikleri yumurdaların alup her biri evlü evine müteveccih oldılar. Haccâc Yûsuf ol memleketin halkı kırmağa ve zulme başladı. Halk mütezeccir olup müstecâbü’l-da‘ve olan ‘azîzlere varup şikâyet ve hasb-i hâllerin hikâyet iylediler ve ol zâlim-i şûmuñ hakkında [N109b] istid‘â-yı himmet iylediler. Lakin her ne deñlü

³²⁰ müstecâbü’l-da‘vâ nâs bî-kıyâs olmağıyla Kûfe şehrine gelen hükkâm zâleme-i kıyâm eytdi ki: -N

³²¹ zulm-i şûm: zulm-i meşûm T

³²² cebr-i mazmûm ile: cebr ü mazmûm-ı hâl ile T

³²³ götürerler: götürüp gideler T

du‘ā vü istid‘ā itdiler³²⁴ du‘āları qabūl ve hācetleri mevşūl olmadı. Āhīrū’l-emr [T76b] ol vilāyetūñ şūleḥāsı ‘ālem-i rū’yālarında görürler ki sizūñ du‘āñuz nice revā ve hācetūñuz ne sebep ile maqḥbūl-i Ḥudā olsun ki fūlān zamānda Kūfe şahrāsında getürdükleri yumurdaları teşḥīş itmeyüp birbirūñüzūñ ḥaqqın alduñuz. Ol sebebdan du‘āñuz müstecāb ve hācetleriñüz iticāb olmuyordur, didiler. İmdi bir yumurda deñlü ḳalīl nesne içün hācetler revā olmayıcaḳ rüz u şeb ḥarām ṭaleb idüp cümle melbūsātı ve me‘kūlātı ḥarām olanlaruñ du‘āları nice qabūl olur ehl-i inşāf olanlara bundan ma‘lūmdur. **Hikāyet:** Ḥalīfe-i taḥḳīḳ ve imām-ı ‘atīḳ Ḥazret-i Ebū Bekirū’ş-şiddīḳ raḍiyallāhu ‘anh rivāyet ider çünki ḳıyāmet ḳāīm ola ḥalkı mīzān yerine getürüp şevāb u seyyi’ātı vezn oluna, iki kimesneyi mīzāna ḳoyalar birinūñ şevābı ve ḥasenātı ziyāde gele ve birinūñ a‘māl-i seyyi’ātı şaḳīl gele şevāb ü ḥasenātı ziyāde olan mesrūr u küşāde iken seyyi’ātı ağır gelen kimesne ḥuzūr-ı rabbū’l-‘izzete gelüp diye yā rabbī ol ḥasenātı ziyāde ve şevābı küşāde gelen ḳuluñda benüm ḥaqqum vardur dēyü ṭaleb-i ḥaḳ iyleye ḥaqquñ nedir dēyü su’āl iyleyeler ol kimesne dēyü ki falān maḥalde ben bir ḳoyun boḡazlayup şatarken ol kimesne gelüp etüme yapışdı ve etümi almayup barmaḳlarında anuñ yaḡı bulaşup ḳalmış idi ol yaḡuñ ḥaqqın ṭaleb iderün dēyü Ḥazret-i cenāb-ı ‘izzet ol yaḡın [N110a] miḳdārı ḳadar ‘adālet iyleyüp mīzānda vezn ideler ol ḥasenātı ziyāde olan kimesneden ol miḳdār-ı cüzvī yaḡuñ ḥaqqı alınmaḡıyla [T77a] seyyi’ātı cānibi ağır gelüp müsteḥaqq-ı ‘azāb ola seyyi’ātı ziyāde gelen ol miḳdār yaḡcuḡuzuñ istiḥḳāḳı ile ḥasenātı cānibi ağır gelüp müsteḥaqq-ı şevāb ola dēyü buyurur. Pes imdi naḡar-ı ‘ibret ve başar-ı ḥaḳīḳat ile naḡar iyleyün ki ol kimesnenūñ şevābı ziyāde gelüp cennete müsteḥaḳ olmuş iken āḥer kimesneniñ ḥaqqına yapuşup eline zerre ḳadar³²⁵ yaḡı bulaşmaḡıyla müsteḥaqq-ı ‘azāb olıcaḳ müdām fi’l-i ḥarāmdan ictināb itmeyüp me‘āşī irtikāb iyleyenleriñ ḥālī rüz-ı ḥesāb ḥarābāndur. Ḥarāb u ‘azāb fevkü’l-‘azāb olacaḡında şekk ü irtiyāb olunmaya. *Ve men ya‘mel mişḳāle zerretin şerran yerah.*³²⁶ Kişi eger ḥayr ve

³²⁴ itdiler: iylediler T

³²⁵ ḳadar: miḳdārı T

³²⁶ Zilzal (99/8): Ve kim zerre kadar kötülük yaparsa onu görür.

eger şer zerre miqdârı dünyâda her ne ‘amel iylerse rûz-ı ‘uqbâda anuñla haşr olusardur. Hazret-i habîb-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: Ed-dünyâ mezra‘ atü’l-âhire ya‘ nî dünyâ âhîretüñ mezra‘asıdır. Her ne eker ise ve ol mezra‘adan ne hâşıl iylerse dâr-ı ‘uqbâda anuñla mütena‘im olup geçene Hâk te‘âlâ ‘âdil pâdişâh-ı bî-zevâldür ve sultânü’l-yezâldür, zerre kadar kullarına zulm iylemek ihtimâli degüldür Hazret-i Hâk kemâl-i ‘azâmeti ile Kûrân-ı ‘azîminde buyurur: *Men ‘amile şâlihân fe li nefsihi ve men esâ’e fe ‘aleyhâ ve ma rabbuke bi-zallemîn lil ‘abîd.*³²⁷ Ya‘ nî bir kimesne ki şâlih ‘amel işledi ol şâlih ‘amel kendü nefsinedür [N110b] ve şol kimesne kim esâet idüp ‘işyân iyledi, ol ef‘âl-i kabîh dahı kendü nefsine ‘âiddür. Hâk te‘âlâ celle ve ‘alānuñ [T77b] kibriyâsına zerre kadar nokşân virmez. Hazret-i Hâk kullarına zulm iylemez ya‘ nî demek olur ki kişi eger hayr ve eger şer her ne iylese kendü nefslerine sirâyet ider. Eger şâlih ‘amel iderse lâyıq-ı cinân olur, eger hod ‘işyân idüp tuğyân iderse müsteħakk-ı nîrân olur. İyle olsa Hâk te‘âlâ ‘âdildür. Kullarına zulm iylemez ya‘ nî herkesüñ istihkâklarına ve ‘amellerine göre mükâfâtın ve ecrîn verir. Pes şunlar ki ümmet-i Hazret-i seyyîdü’l-enâm ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâmdan olalar. Anlara vâcib ü lâzım olan oldur ki Hâk te‘âlânın rızâsın gözedüp emr ü nehy itti ki muħarremât kısmından huşuşâ ħamr didikleri zâlimden begâyet ħazer idüp ictinâb iyleyeler. Zîrâ Hazret-i resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve selleme su’âl iylediler ki yâ resûlullâh ‘amellerüñ ħankısı Hâk te‘âlâ ħazretlerinüñ ħuzûrında gâyet kerih ve ağır gelir didiler. Hazret-i faħr-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu: Cümle-i ħabâhatüñ ve ‘âmme-i ħabâsetüñ evvel ve mebde‘i ħamrdır ve ümmü’l-ħabâisidür. Leyle-i mi‘râcda levh-i maħfûzda gördüm ħamr içmek puta tıpmak ile berâberdür ve yine ol ħazret-i³²⁸ sultân-ı enbiyâ ‘aleyhi’s-selâm buyurur. Bir kimesne müsķirât kısmından ħamr gibi ve medveyine ki ‘asel şerbetin ekşüdüp sükker virilmek için içerler ve dahı pivü şerbeti ki diyâr-ı Rûmda ve Bağdâd nevâhînde ve sâir yerlerde arpa ve buğday ve ħurma şuyından ħâşıl

³²⁷ Fussilet (41/46): Kim salihâtı yaparsa kendisi için yapmış olur. Kim de bir kötülük yaparsa kötülüğü kendisi içindir. Senin Rabbin kullarına asla haksızlık yapmaz.

³²⁸ ol ħazret-i: -N

iyledikleri [N111a] müskirâtı ve mühmelâtı içenlere Hâk te‘âlâ kıyâmet gününde tıynetü’l-hibâl içüre buyurdu. Aşhâb-ı güzîn rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în su‘âl iylediler ki [T78a] yâ resûlallâh tıynetü’l-hibâl nedür? didiler. Cevâb-ı şerîfinde buyurdılar ki tıynetü’l-hibâl şol nesnedür ki tamu ehlinüñ gövdesinden akan saru şudur. Ya‘nî ehl-i nâruñ gövdesinden akan irin ve kanlarıdur buyurdu ve bir hadîs-i şerîfinde dahı Hâzret-i resûl-i Hâk âmennâ ve şaddak buyurur: Dünyâda süci içenler âhiretde kevşer şarâbından mahrûmdur ve anlar kıyâmet güninde şol mertebe rüsvâyılık ile huzûr-ı Hâkka geleler ki cemî‘ ehl-i ‘araşât anlarıñ çirkîn koşularından ıztırâb çeküp bunlarıñ ıztırâblarından kıyâmet şiddetin unudalar, didi.³²⁹ Hâzret-i Enes radîyullâhu ‘anh rivâyet ider Hâzret-i resûl-i şâhib-i uşûl ‘aleyhiş-şalâtu ve’s-selâm buyurdu: Yâ Enes hamr içmekte altı kişiye gök melekleri la‘net iyer. Evvel içene ikinci şıkana üçüncü sâkîye dördüncü getirene beşinci bahâsın virene altıncı ol meclis-i fiskda oturanlara ve bi’l-cümle bir nesne ki merdûd-ı şerî‘at ve maîrûd-ı hâkîkât ve küfre vesîlet olduğundan gayrı cemî‘ ‘ulemâ-i ‘izâm ‘azemehümullâhu derecâtühüm ilâ-yevmi’l-kıyâmuñ katında hamrdan mezmûm ve dünyâda andan meysûm nesne olmaz. Menba‘-ı şûr u şer ve ma‘den-i hâfâ vü hâfardur. [T79a] Hikâyet:³³⁰ Firdevsü’l-Ahbarâda eydür: Başra diyârında bir zâhid ü şâlih ü ‘âbid şeyh var idi. Kırk yıldan berü gündüzi şâim ve gecesi [N111b] tâ şubha dek kâim olup dâim hâzret-i³³¹ cenâb-ı ‘izzete tâ‘at ü ‘ibâdet iyerdi. İttifâk ol şeyh-i pâk-haşlet böyle ‘ibâdet ve sükûnet üzre iken nâgâh bir bed-sîret ‘avrat ol ‘azîze maḥabbet iyer. Zen-i bî-edeb rûz u şeb ol ‘azîzün vuşlatın taleb iyer. Âhîr-i kâr ol zen-i iblîse bir cârîyesin dâm-ı telbîse koyup kaçd iyledi kim şeyh-i aḳṭâb-menzileti bir tarîk ile da‘vet idüp anuñla ‘ıyş u ‘ışret ve zevk ü şoḥbet iyleye. Fi’l-hâl cârîye-i bed-fi‘âle esb-i isti‘câle süvâr olup hezâr hîle ile fiḡân iderek ve bî-şumâr âh u zâr ile giderek Hâzret-i şeyhüñ huzûr-ı şerîfine gelüp eytdi: Ey şeyh-i pâk-ı dîn ve ey kṭbû’l-‘ârifîn fülân maḥallede şâliha vü ‘âbidelerden bir seyyîdem pîre-zen ḡâtûn ḡâlet-i

³²⁹ didi: -N

³³⁰ Bu hikâye Topkapı nüshasında 79a sayfasında başlamaktadır.

³³¹ hâzret: -N

mevte irişüp gâyet zebûn olmış, vaşıyyet için minnet ve cenâb-ı hazretiñi da‘ vet ider ki ol bî-çāreye ta‘ lîm-i Qurân ve telkîn-i îmân idesüz ve bu hayr ile dönüp gidesüz. Çün ol şeyh-i dānā bu cāriyenüñ figān u ilhāhun istimā‘ iyledi, *men lem yecîbü’l-da‘vet fekad ‘afiyallāhu ve resûlühü* maзмün-ı sa‘âdetin ri‘âyet ve hazret-i risâlet ‘ân menkıbetüñ sünnet-i seniyyesin ikâmet kaşdın idüp fi’l-hâl ol zen-i mekkârenüñ hānesi tarafına isti‘ cāl ile gitti ve ol ‘avratuñ sarâyına duhûl itdügi gibi şeyhüñ ‘aķabince ķapuların dîvâr ittiler ve niçe cebbār u cefākār hîdmetkārların [N112a] dîdebān itdiler. El-kışsa [T79b] şeyh-i mezkûr bir niçe ķapulardan mürûr idüp ol serây-ı ‘ālînüñ içinde gördi kim bir nāzenîn nigār ķarşusunda bî-had hîdmetkār tûrup şeyhe hürmet ve ikrām ya‘ nî tevķîr ü iķdām iylediler. Şeyh-i bî-çāre ol mekkāreyi göriceķ girü ‘avdet itmege ķaşd ü niyyet iyledi. Lakin bir niçe dîv-şûret ve zebānî-sîret hâdimler şeyhi tûtup muhkem kemend-i belāya ve resen-i cefāya giriftār itdiler ve cellād-ı bî-āmān gibi ol ‘azîzi ķatl itmek istediler. Āķir-i kār ol zen-i murdār bir ma‘şûm oğlan ile bir desti ķamr ihzār idüp eytdi: Ey şeyh-i cihān bu deñlü zamāndır ki ben saña ‘āşık u hayrān idüm. El-minnetullāh ki eyyām-ı fırşat ve hengām-ı ‘işret zamānı geldi senüñ ķatlüñ ķalāşına dermān u imkān ya benümle ‘ıyş u ‘işret ve yāķûd bu ķamrı içüp şöķbet iyleyesün veyā bu ma‘şûm oğlancığı ķatl idüp bu muşîbeti ihtiyār iyleyesün diyiceķ şeyh-i bî-çāre deryā-yı hayrete varup ve baķr-ı fikre ķalup kendü nefsi-i şûmına ķitāb iyledi ki eger zināyı ihtiyār idersem fe-halledu fi’n-nār olmaķ lâzım gelür ve eger ma‘şûmı ķatl idersem günāh-ı kebāyir irtikāb itmek lâzım gelür evveli ve āķiri budur ki bu ķamrı ihtiyār idüp ba‘de istiğfār ideyüm ve yine dönüp menzilüme gideyüm dēyü bî-çāre cān-ı ‘azîzin ķalāş itmek için ķār u nā-ķār ķamrı ihtiyār idüp nûş ider ve ‘ıyş u nûş ile cümleyi ferāmûş ider. Bir zamān geçdikden şöķra şevķe gelüp ol ‘avrat ile maķabbet ü meveddet ile [N112b] ve ķaşd-ı mücāma‘at iyleyiceķ mā-beynümüzde bu ma‘şûm ne belā-yı şûm ve ağyār-ı mazmûmdur dēyü ol ma‘şûmı urup ķatl ider andan ol zen-i mekkāre ile zinā itmegi [T80a] ihtiyār ider. Çün ol bî-çārenüñ ‘aķlı yerine gelüp nevm-i ğafletden uyandı, gördi kim üç ‘azîm günāh iylemiş ve bu günāh-ı kebāyir ile bunca yıllık ‘ibādetin hebāya virmiş.

Fi'l-hāl taşra çıķup feryād u fiġān ve ħalka bu rāz-ı nihānın ʿıyān idüp eytdi ki ben ʿabd-i kemīn rabbüme ʿaşı olup bu gice şarab ħamr itdüm ve zinā ile ħatl-i nefis itdüm gelün beni sengsār ve bedenüm iħrāk-ı bi'n-nār eyleñ dēyü kendüyi sengsār ve iħrāk-ı bi'n-nār itdürür. Pes imdi ʿāķil ü kāmīl olanlara bu ħālet-i pür-ʿibret naşıĥat degil midir ki cemī ʿömrinde ʿişıyān itmeyüp maʿşüm-ı pāk ve bunca yıldan berü ʿibādet ü tāt at iden kimesne ol ümmü'l-ħabā'ışı bir kerre içmek ile bu deñlü bed-nāmlığı ve rü-siyāhlığı irtikāb u iħtiyār itdi ki ħamr didikleri murdāruñ nikbet ü şe'āmeti olduġı ħaber-i ħaķīķat ve eşer-i naşıĥat idüġi reyb ü ʿillet degüldür. Ebū ʿİmrāndan mervīdir behāyim kıyāmet güninde Ādem oġlanlarınıñ rüsvālığın ve ʿazāb u ʿikābın göreler kendü ħāllerine şükr idüp dēyüler: Yā rabbī saña ħamd iderüz ki bizi ādem oġlanı yaratmaduñ ħayvān yaratduñ n'ola dünyāda ħayvān-ı bī-dermān olduġsa hele ādem oġlı olup³³² [T78b] bu ʿazābı görmezüz dēyü şükr iyleyeler. Zīrā cemī ʿħayvānāt kıyāmet günü toprak ola illā on ħayvān [N113a] insān ile maʿān cennete gire. Evvelā Ĥazret-i İsmāilün koçı ve Ĥazret-i³³³ Şāliħün devesi ve Aşĥāb-ı Kehfiñ Kıtmīri ve Ĥazret-i ʿÜzeyrün eşegi ve sāir insān ikrāh itmeyüp maĥabbet iyledikleri kuşlardan ola ve ħayvānāt toprak oldukların kāfirler göreler bunlarıñ toprak olduklarına anlar daġı reşk idüp eydeler. *Ve yeķülü'l-kāfiru ya leytenī kuntu turābā.*³³⁴ Yaʿnī n'olaydı biz daġı ħayvān olup toprak olayduķ hele bu ʿazābı görmeyeydük dēyü ağlaşalar. Ebū Hureyre rađiyallāhu ʿanh rivāyet ider. Ol vaķit kim Ĥaķ sübhāne ve teʿālā bu āyet-i kerīmeyi ħabībine ve resūline inzāl kıldı. Ķavluhu teʿālā *ve inne cehennem le mevʿiduhum ecmaʿ ĩn.*³³⁵ *Leħā sebʿatu ebvāb likulli bābin minhum cuzʿun maķsūm.*³³⁶ Aşĥāb-ı kirām³³⁷ cehennemün ħavfindan ağlaşdılar ve Selmān-ı Fārisī rađiyallāhu ʿanh elin başına urup Mekke-i mükەرreme şahrālarına düşdi. Şaĥābe-i ʿizām Selmān-ı Farisī bulup getürdiler. Daġı kitab-ı muʿtebereden mervīdür, bir gün resūlullāh şallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cebrā'īle

³³² Altı çizili olan bu kısım Topkapı nüshasında 78a sayfasının sonuna yazılmıştır.

³³³ Ĥazret: -N

³³⁴ Nebe (78/40): Kafir, keşke toprak olsaydım diyecek.

³³⁵ Hicr (15/43): Onların tamamının buluşma yeri cehennemdir.

³³⁶ Hicr (15/44): Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.

³³⁷ kirām: -N

su'âl iyledi: Yâ aḥî Cebrâ'il Mîkâ'ili hergiz şâd olduğun görmedüm, her zamân anı ağlar gördüm sebab nedir dëyü su'âl buyurdi. Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm eytdi: Yâ resûlullâh cehennem yaradılaldan berü Mîkâ'il ağlar cehennemüñ qorqusundan hergiz gülmiş degildür, didi.³³⁸ **Hikâyet:** Hażret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm bir tağa vardı. Gördi kim bir taşuñ içinden şu çıkup revân olur. Haḡ te'âlânüñ kudretine ta'accüb idüp bir zamân [N113b] deryâ-yı fikre talup vâlih ü hayrân kaldı. Haḡ te'âlânıñ emri ile ol taş nutka gelüp söyledi ve eytdi: Yâ 'İsâ işbu revân olan suyu kim görürsen bu benüm gözlerüm yaşıdur bunca yıldır cehennemüñ qorqusundan ağlarım didi. Hażret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm eytdi: Yâ mübârek ne sebab ile cehennemden korkup ağlarsun diyicek ol taş eytdi yâ 'İsâ *fettekû'n-nârelletî vakûduha'n-nâsu vel hicrātu u'iddet ilkāfirīn*³³⁹ âyetin istimâ' ideli cehennemüñ ḡavfından³⁴⁰ [T80b] ağlarım. Zîrâ Haḡ te'âlâ kâfirler ile aḡcârı bir yerde yâd iyledi. Ya'nî qorquñ ol³⁴¹ günden kim anuñ tutrağı âdemdir ve daḡı taşdır yâ 'İsâ ol zamândan berü fiḡân ve gözlerümüñ yaşı revân olmaḡdadur diyicek Hażret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm du'â iyledi ki ol miskîn taşa nazar-ı merḡamet ve Hażret-i cenâb-ı 'izzetden eḡer-i 'inâyet ola henüz 'İsâ ('a.m) ellerin yüzine sürmeden cânib-i semâdan bir nidâ geldi kim 'İsâ ol taşı ṡamudan âzâd ve merḡametüm ile dil-şâd iyledüm dëyü fermân olundu. Hażret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm ol mübârek taşa rabbü'l-'izzetüñ mevhibe-i â'lâsın i'lâm iyledi. Günlerde bir gün 'İsâ 'aleyhi's-selâm girü ol maḡâma geldi gördü ol taşuñ içinden girü evvelki gibi yaş revân olup gider. Hażret-i 'İsâ şalâtullâhi 'aleyhi nebiyyina ve 'aleyh ol taşa ḡitâb u cevâb idüp eytdi: Yâ mübârek ya şimdi niye ağlarsın diyicek [N114a] ol taş eytdi: Yâ 'İsâ evvel cehennemüñ ḡavfından ağlardum şimdi ṡamudan âzâd oldum anuñ şükrânesi-çün ağlarım didi. İmdi taḡ ve taş cehennemüñ ḡavfından ve Haḡ te'âlânüñ ḡaḡabından ağlaya ol insân-ı za'îfüñ ḡalbi ṡaşdan ve taḡlardan ḡatıdur ki ḡaḡabullâhdan ḡavf

³³⁸ Topkapı nüshasında 78b sayfası burada sona ermektedir.

³³⁹ Bakara (2/24): O halde kafirler için hazırlanmış yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten korunun.

³⁴⁰ Burada 78b sayfası sona ermiş ve altı çizili olan bu kısım Topkapı nüshasında 80a sayfasının ortasından yazılmaya başlanmıştır.

³⁴¹ ol: -N

itmeyüp ağlamaya. Sa‘ âdet-i devlet anuñ kim Hâk te‘ âlānuñ emrine ve Hâzret-i server-i enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ sünnet-i şerīfine muvāfık ‘amel iyleyüp bu kadar ‘ömr-i kalīlin hebā ve hevāya şarf itmeyüp Allāh te‘ âlānuñ yolında bezl iyleye. [T81a] Zīrā her kim ki ölüm havfin ve cehennem korkusun hātırına getüre ol kimesnenüñ kalbi tağdan ve taşdan dağı katı olursa havf-ı ilāhī anuñ kalbine te‘ şīr ider ve ‘ibādet ü tātāta meyl ider. Hâzret-i resūl-i Hudā ve habīb-i kibriyā şalātullāhi ‘aleyhi fi’s-şubḥ ve’l-mesā kefā bi’l-mevti vā‘ izān buyurmuşdur. Ya‘ nī va‘ z u naşīḥat insāna mevt kifāyet iyer buyurdi. **Hikāyet:** Nitekim İmām Kurtubī rahmetullāhi ‘aleyh Güzīdetü’t-Tevārīḥ nām kitābında hikāyet iyer. Ehlullāh ve ‘ibādullāhdan biri Hâzret-i ‘Azrā’īl ‘aleyhi’s-selām ile maḥabbet ve iḥvet-i āḥiret olurlar. ‘Azrā’īl ‘aleyhi’s-selām ol kimesneye³⁴² eytdi: Benden hiç murāduñ var mıdur? Ol kimesne eytdi: Senden ricām ve maḫşūdātum oldur ki her kaçan benüm rūḥumı kabz itmege gelürseñ baña üç gün evvel haber viresin. Hâzret-i ‘Azrā’īl ‘aleyhi’s-selām olsun, didi. Bir gün melekü’l-mevt anuñ rūḥı kabzına geldi. Ol kimesne eytdi: Yā ‘Azrā’īl [N114b] baña üç gün muḫaddem haber virseñ gerek idi, ḳavl ü ḳarārumuz böyle degil idi diyicek ‘Azrā’īl ‘aleyhi’s-selām ol ‘azīzi kelām-ı ma‘ ḳül ile ilzām ḳılup eytdi: Üç gün muḫaddem civār u cidāruñ ḳurbında fülān ḳarındaşuñ vefāt iylemedi mi? Ol kimse vefāt iyledi, didi. Hâzret-i melekü’l-mevt eytdi: Anuñ mevti saña naşīḥat ve haber-i ḫaḳīḳat degil miydi didi ve anuñ rūḥın kabz iyledi. El-ḫāşıl-ı kelām ehl-i İslām olanlara mevt haber-i muḳarrer ve naşīḥat-i mu‘ teberdür. Huşūşā ehl-i İslāmuñ [T81b] zübde-i şerāiṭi şabr u tevekkül ve Hâzret-i cenāb-ı ‘izzete tevessüldür. Eger ḫayr ve eger şer her ne vāḳı‘ olursa Hâk sübhānehu ve te‘ âlānuñ taḳdīrine ḫavāle idüp Hâzret-i melikü’l-‘allāmuñ iḫsān-ı tāmını bilinmek gerekdür. Mü‘ min oldur ki her belāya belī dēyüp Hâzret-i Hâk celle ve ‘âlānuñ ni‘ metine ve bir belā vü ḳazā gelse zaḫmet ü şiddetine şükr iyleyüp şabr u taḫammül iyleye. Hâk sübhāne ve te‘ âlā celle zikrehu kelām-ı mecīdinde şābir olan ḳulları ḫaḳḳında buyurur. *İnnemā yuveffā’s-şābirüne ecrehum bi gayri ḫisāb*³⁴³ ve bir yerde dağı Hâzret-i Ḳurān-ı

³⁴² ol kimesneye: -N

³⁴³ Zümer (39/10): Ancak sabredenlere ödülleri hesapsız ödenir.

‘azîmü’l-‘unvânunda şâbir olan ‘ibād-ı şadākat-‘unvānı hakkında buyurur: ...ve beşşiri’s-şābirīn. Ellezīne izā eşābethum muşībetun kālū innā lillāhi ve innā ileyhi rāci‘ūn.³⁴⁴ Ya‘ nī beşāret idiñ anlara muşībete şabr iderler ve dağı muşībet vaqtinde innā lillāh ve innā ileyhi rāci‘ūn diyeler. Bir gün Hāzret-i peygamber ‘aleyhi’s-selāma su’āl iylediler ki yā resūlullah belā vü kazānuñ ekşeri kankı [N115a] kimesnelere vākı‘ olur? Cevāb-ı şerīfnde³⁴⁵ hāzret-i peygamber ve şeffī‘-i rūz-ı mahşer şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu. Peygamberlere ve andan soñra velīlere andan şālīh olan kullarına belānuñ ekşeri vākı‘ olur buyurdu ve yine hadīs-i şahīhden mervīdür. Muşībete ve belāya şabr iylemek nısf-ı ĩmāndandır ve dağı Hāq sübhānehu ve te‘ālā bir kulinı cümle günāhlardan pāk u şāf iylemek bābında irādeti ve hikmeti ta‘alluk iylese aña çok zaħmet ü belā ve miħnet ü kazā musallaı iyeler ve dağı Hāzret-i ‘Abdullāh bin ‘Abbās rađiyallāhu ‘anh [T82a] rivāyet iyeler. Aşhāb-ı kirāmdan birine bir zaħmet vākı‘ oldu. Hāzret-i server-i enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ huzūr-ı şerīfine varup eytdi: Yā resūlullāh baña şu maķūle zaħmet ü ‘illet vākı‘ oldu du‘ā iyleñ ki Hāq te‘ālā ol zaħmeti benden³⁴⁶ zālī iyleye, didi. Hāzret-i resūl ‘aleyhi’s-selām ol aşhāba kaķıyup eytdi: Sizden öñdin gelenlerden birini bıķu ile başından ayağına varınca iki bıķerlerdi, dīninden dönmezdi ve şabr iyelerdi. Siz bu kadar zaħmet içün egilirsiz didi ve ol meclis-i şerīfnde olan aşhāb-ı ‘izāmına eytdi: Ol uçmağa anlar girer ki devlet ü rif‘atleri ve ‘izzet ü şevketleri zamānında bir belā vü muşībet yetişse şabr u tevekkül iyleye. El-ħaşıl-ı kelām Hāzret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām zamānında ilā yevminā hazā maķām-ı ā‘lā ve ķurb-ı mevlāya irişenler şabr u tevekkül ile bulmuşlardır. Her kim ki cenāb-ı³⁴⁷ hāzrete tevekkül ve hāzret-i ‘izzete tevessül iyleye sa‘ādet dārına vāşıl ve maķşūd u merāmlarına dāhil olmak muķarrerdir. Tefsīr-i Kāzīde [N115b] eydür: Çün fir‘avn-ı la‘īn leşker-i bed-āyīn ile Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmuñ ardına düşüp Nile karīb yerde Hāzret-i

³⁴⁴ Bakara (2/155-156): Sabredenleri müjdele. Onlar bir musibetle karşılaştıkları zaman “Bizler Allah için varız ve muhakkak ona döneceğiz.” derler.

³⁴⁵ cevāb-ı şerīfnde: -N

³⁴⁶ benden: -T

³⁴⁷ cenāb: -N

Mūsā ve karındaşı Harūn ile muḥārebe vü muḳāteleye başladı. Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmuñ kavmi ki benī İsrā’īldir fir‘avn-ı la‘İnüñ keşret-i ‘askerin görüp eytdiler: Yā Mūsā fir‘avn-ı bī-İmān leşker-i bī-pāyān ile ardumuzdan yetişdi ḥālümüz nice olur didiler. Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām [T82b] benī İsrā’īle eytdi: *[ve] ḳāle [Mūsā] ya kavmi in küntüm āmentüm billāhi fe ‘aleyhi tevekkelu in küntüm müslimīn.*³⁴⁸ Ya‘nī yā kavm eger Ḥaḳ celle ve ‘alāya İmān getirüp müslümān iseñiz ol Allāha tevekkül idiñ. Benī İsrā’īl eytdiler: *Fe ḳālū ‘alallāhi tevekkelnā alāya.*³⁴⁹ Ya‘nī biz Allāha tevekkül iyledik didiler. Fir‘avn-ı la‘İn Ḥaḳ te‘ālānuñ kendüye vāḳı‘ olan ‘azāb u ḥışmın görüp bildi kim helāk olması muḳarrerdür itdügi ki fi‘le peşīmān olup ‘arz-ı İmān iyledi. Nitekim kelām- ı ḳadīm ve furḳān-ı ‘azīmde buyurur: *Ḳālallāhu tebareke ve te‘ālā ḥatta izā edrekehuḷ ḡarake ḳāle āmentu ennehu lā ilahe illellezī āmenet bihi benū İsrā’īle ve ene mine’l-müslimīn.*³⁵⁰ Ya‘nī fir‘avn-ı la‘İn ḡarḳa yetişicek eytdi: Ben İmān getirdim eyle Allāha ki benī İsrā’īliñ tañrısıdır. Lakin kefare-i fecere ḥīn-i vefātlarında bi-eyyi vechi kân-ı cehennemde mekânların gördükde ‘arz-ı İmān iderler. Fe-emmā Ḥāzret-i Ḥudā anlarıñ ol dem İmānların ḳabūl iylemez. Zīrā İmān ye’sdür. Dünyāda iken Ḥāzret-i Ḳurān-ı mübīne ve resūl-i rabbū’l-‘ālemīne İmān getirmedikleri [N116a] ecilden şoñ nefesde mekân u maḳāmların gördükde İmānları maḳbūl olmaz. Ḥuṣūṣā fir‘avn-ı la‘İn Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma her bār istikbār idüp cefā-yı bisyār itmegin Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām du‘ā kı lup Harūn āmīn dēyü ricā iylemişler idi ki yā rabbī fir‘avn-ı bed-gümāna İmān nūrın naşīb iyleme. Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā du‘āların ḳabūl idüp benī İsrā’īlün tevekkülleri sebebi ile *ve aḡraḳnākum*³⁵¹ *min āli* [T83a] *fir‘avne yesumunekum su‘el ‘azāb*³⁵² maẓmūn-ı ‘izzet-maḳrūnı üzre ol zümre-i kilāb envā‘-ı ‘azāb u ‘iḳāb ile baḥr-ı Nile ḡarḳ oldılar. Pes imdi

³⁴⁸ Yunus (10/84): Musa dedi ki: “Ey halkım! Eğer Allah’a iman etmişseniz ve ona teslim olmuşsanız o halde ona tevekkül edin”

³⁴⁹ Yunus (10/85): Ve onlar dediler ki “Biz Allah’a tevekkül ettik.”

³⁵⁰ Yunus (10/90): Nihayet boğulma tehlikesiyle burun buruna gelince Firavun, "Gerçekten İsrailoğulları'nın inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de Müslümanlardayım" dedi.

³⁵¹ Bu kelime “boğduk” anlamındadır ve pek çok ayette geçmektedir. Bu kelimenin ayetle anlam bakımından uyduğu için eklenmiş olabileceği düşünülmektedir.

³⁵² Bakara (2/49)/İbrāhīm (14/6): Azabın en kötüsüne uğratan Firavun’un adamlarından kurtarmıştık.

her muşîbete şabr u tevekkül ve Hâzret-i rabbü'l-‘izzete tevessül iyleyenlerün du‘âsı cenâb-ı hâzretde redd olmak ihtimâli degüldür. Hâzret-i resül-i Hudâ şalâtullâhi ‘aleyhi fi’ş-şubh ve’l-mesâ *ed-dünyâ sicnû’l-mü’min ve cennetü’l-kâfir* buyurmuşdur: Ya‘nî dünyâ mü’mine zindân ve kâfire cennâtdur. Dünyâ erbâb-ı İmâna maķâm-ı miḥnet ve mekân-ı meşakķat olmağın Hâzret-i rabbü'l-‘izzet maḥabbet itdüğü kullarına âḫiretde cennet ü ni‘met virmek içün dünyâda zûr u zaḫmet ve envâ‘-ı miḥnet çekdirir. **Hikâyet:** Nitekim Hâzret-i Mevlânâ ḳaddesallâhu sırrahu'l-‘azîz Fezâilü’s-Selâm nâm kitâbında eydür: Bir gün Hâzret-i Mûsâ şalâtullâhi ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi Tûr tağında münâcât çağında Hâķ celle ve ‘alâ dergâhına münâcât idüp eytdi: İlahî ‘izzü’n-celâlün Hâķ içün cenâb-ı hâzretüne benden ziyâde ‘ubûdiyyet ve ḫulûş u ṭaviyyet ile tâ‘at ider [N116b] bir ḳuluñ daḫı var mıdır kemâl-i kereminden baña gösterdüp i‘lâm iyle, didi. Hâzret-i Hudâ ḳablinden bir nidâ geldi kim yâ Mûsâ baña ‘ubûdiyyet iden ḳullarumdan ve dergâh-ı ‘azametüme ḫulûş-ı niyyet ile ḫidmet iden ‘ibâdumdan fülân tığda bir mağaranuñ içinde bir velî ḳulum altmış yıldan berü dünyâ kelâmını söylemeyüp gice gündüz başın secdeden ḳaldırmayup baña ‘ibâdet ü tâ‘at iyles. Ol şâdık u şâliḫ ḳulumı varup ziyâret iyle dëyü buyurdi. [T83b] Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ol tığa teveccüh idüp ol mağarayı bulup çün ğara dâḫil oldı. Gördi kim ol velîy-i Hâķ ve maḫbûb-ı muṭlaḳ başunu secdeye ḳoyup ağlar ve anuñ âb-ı dîdesi mağaradan taşra seyl-i bârân gibi revân olup çağlar. Bir zamândan soñra başın secdeden ḳaldurup şafâ geldün yâ Mûsâ dëyü ta‘zîm ü tekrîm iyledi. Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm eytdi: Yâ velîyullâh beni saña kim didi ve ben Mûsâ olduğum nerden bildün diyecek ol velî eytdi: Sen cebel-i Tûrda münâcât iyelerken benim bu mağarada olduğum saña i‘lâm iyleyen rabbü’l-enâm baña daḫı ilhâm iyledi ki saña Mûsâ-yı kelîm gelse gerekdür her ne su’âl iyerse resüle cevâb vir dëyü emr olundı çünkim secdeye vardum yine cânib-i semâdan bir nidâ işitdüm, başuñ ḳaldır saña Mûsâ-yı kelîm geldi aña ta‘zîm ü tekrîm iyle denildüğü birle başum ḳaldurup cenâb-ı hâzretünü yanumda buldum, didi. Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm eytdi: Yâ velîyullâh bu ğarda [N117a] ve beyâbânda saña yiyecek ve giyecek kim getürür dëyü su’âl

ittigi gibi fi'l-hāl bi-emr-i Hudā-yı müte'āl ol mağaranuñ dīvārı yarulup Hāzret-i cenāb-ı 'izzet
qablinden nefīs ta'āmlar ve zībā harīr libāslar ortaya gelüp yediler ve libāsları giyüp Hāq te'ālā
hāzretlerine şükr iylediler. Mūsā nebī 'aleyhi's-selām bu hāle ta'accüb idüp ol velīyullāhuñ
kerāmetine niçe zamān vālih ü hayrān qaldı. Ol velīyullāh eytdi: Yā Mūsā altmış yıldır [T84a]
Hāq sübhānehu ve te'ālā benüm rızqumı bu quru³⁵³ tığıñ içinde tevekkülüm sebebiyle eksik
itmedi. Her ne hātırına hutūr iylese fi'l-hāl hāzır bulurum, didi. Hāzret-i Mūsā şalātullāhi
'aleyhi ve 'alā nebiyyinā ol velīyullāha vedā' idüp üç günde bir anuñ ziyāretin kendüye 'ādet
ü sünnet iyledi. Günlerde bir gün Mūsā 'aleyhi's-selām ol mağaraya gelüp ol 'azīzi ziyāret
qaşdın iyledi. Kaçan mağaraya gelüp dāhil oldı, gördi ol qutb-ı cihānı qaplan ve arslanlar ortaya
alup pāre pāre iylemişler. Her pāresi qulağınca olup yeryüzinde yatur. Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-
selām bu huşūşa gāyet ta'accüb idüp fi'l-hāl feryād u figān ile münācāta başladı ve eytdi: İlahī
senüñ qudretüñ ve hikmet ü 'azametüñ beni perīşān ve vālih ü hayrān itti. Ol sevgilü velī kulunuñ
şaqlayup hıfz u hırāsetine qādir iken arslan ve qaplanlara helāk ittirmege sebeb nedir yā rabbī
baña [N117b] bu hikmeti i'lām ve bu sırrı ilhām iyle diyicek Hāzret-i Hāq celle ve 'alā
qablinden nidā geldi kim yā Mūsā ol velī kulumuñ 'ömr-i³⁵⁴ ser-encāmı itmām ve levh-i
maḥfūzda müddet-i hayātı ihtitām bulmuş idi. Ol 'abd-i müstaḳīmi qurb-ı zātında muḳīm idüp
cennāt-ı 'adn ile ta'zīm ü tekrīm itmek için arslan ve qaplanları aña havāle iyledüm çünkü ol
kulum kendüye hamle iyleyen arslan ve qaplanları gördi iki ellerin göğsüne koyup benüm
qazāma rızā virdi. Şimdi ol kulumı zümre-i şābirīnden ve şühedā vü şādıķīnden iyledüm. Yā
Mūsā [T84b] her qanķı kulumu³⁵⁵ qurb-ı zātıma lāyık görüp aña ta'zīm ü tekrīm iylemege
irādetüm ta'alluķ iylese aña bir zālīm-i şümü ve bir cābir-i meyşümü havāle idüp maḳtūlen ve
mazlūmen cenāb-ı hāzretüme getürürüm buyurdı. Hāq te'ālānuñ qudret ü³⁵⁶ 'azametine nihāyet

³⁵³ quru: -N

³⁵⁴ 'ömr: -N

³⁵⁵ zümre-i şābirīnden ve şühedā vü şādıķīnden iyledüm. Yā Mūsā her qanķı kulumu: -N

³⁵⁶ qudret ü: -N

yoğdur. Kankı kılina dünyāda bir muşibet ü miḥnet ve şiddeti muşallaḥ iylese āḥiretde hezār ikrām-ı bisyār ile mükāfātın iyler. Zīrā dünyā mü'minūñ zindānı ve kāfirūñ cinānı olıcağ mü'min hiç³⁵⁷ zindānda ḥuzūr idüp mesrūr olmağ ihtimālī var mıdur? **Hikāyet:** İmām ' Abdullāh Yāfi' İ rahmetullāhi ' aleyhi Cāmi' ü'l-Ḥikāyā nām kitābunda rivāyet ü hikāyet ider. Fuḫayl ibn ' Abbās³⁵⁸ ile Süfyān-ı Şevrī ḥazretleri bir şağdafa³⁵⁹ binüp Mekke-i Mükerrremeye müteveccih ü revān oldılar. Çünki ol iki ' azīz-i benām ḥacc-ı şerīfñ şerāītin itmām idüp ' avdet ü ric' at iylediler. Fuḫayl ibn ' Abbās feryād-ı bī-kıyās ile āḥ iyledi ve anuñ āḥ u bükāsından Süfyān-ı Şevrī müteğayyürü'l-ḥāl olup [N118a] sebebin su'āl iyledi. Ḥazret-i Fuḫayl ibn ' Abbās eytdi: Niçün ağlamayam ve bu yolda ciger tağlamayam ki ḥaccumuz maḳbūl ve ḥacc-ı mebrūra vuşūl bulmaduğ eger ḥaccumuz maḳbūl olaydı bu yolda bir zarar u ziyān çekerdik dèyü gāyet melūl u ğam-nāk oldılar. Hikmet-i rabbū'l- ' izzet ile ol iki ' azīz-i cihān birbiri ile bu minvāl mükāleme vü mükāşefe iylerken şağdafları³⁶⁰ kırılıp yere düşer. Ol iki sultān-ı ' ālīşānuñ birinūñ eli ve birinūñ ayağı kırılıp şikest olur çün bunlara bu zaḥmet ü miḥnet irişdi, [T85a] ikisi daḥı secde-i şükre varup Ḥazret-i Ḥaḳḳa ḥamd u niyāz iylediler ki elḥamdülillāh şimdi bildik ki ḥaccımız maḳbūl ve ḥacc-ı mebrūra vuşūl bulduğ dèyü şādān u ḥandān oldular. Evliyā-yı yaḳīn ve ' ulemā-yı müteḳaddimīn Ḥazret-i rabbū'l- ' ālemīnūñ yolında böyle çaluşup tūruşurlardı. Birine bir zaḥmet ü şiddet ü miḥnet sirāyet iylese canlarına minnet bilüp kimseye şikāyet itmezlerdi. Enbiyā-yı ' izām şalātullāhi ' alā nebiyyinā ve ' aleyhim ilā-yevmi'l-kıyām ve yāḥūd evliyā-yı kirām birkaç eyyām ale'd-devām ḥastelikden ve yāḥūd bir muşibet ü şiddetten emīn olsalar Ḥazret-i rabbū'l- ' izzet bizi ferāmūş iyledi dèyü ğam u elem çekerlerdi. Allāhümme enfa' nā bi- ' ulumi'l- ' ulemāi'l- ' ārifīne ve yessirlena's-şahhādeti bi-ḥürmeti'l-mücāhidīne ve'l-merbuḫīne

³⁵⁷ hiç: -T

³⁵⁸ Metinde Fuḫayl bin ' Abbās diye geçen kişi Fuḫayl bin ' İyāz'dır.

³⁵⁹ Bu kelimenin doğru okunuşundan emin olunamamıştır. Topkapı nüshasının derkenar kısmında bunun Lisan-ı Türki'de muhaffe olarak bilindiği belirtilmiştir. Muhaffe: Deve, fil gibi hayvanların sırtına konulan, içine oturmaya yarayan, içinde iki kişinin karşılıklı oturabileceği biçimde yapılmış sepet.

³⁶⁰ Yukarıda belirtilen sözcük burada da geçmektedir.

ve'l-ittic' al min zümreti'l-ba'āti ve'l-mütemerridīne ve şebbit aḳdāminā venşurnā 'ale'l-
ḳavmi'l-kāfirīn.

Hātmetü'l-Kitāb

Elḥamdülillāhi ḥamden şümme ḥamden Muḥammeden ol nāzım-ı manzūm-ı kelām-ı şerīf
[N118b] menzil-i nazm niẓām-ı laṭīf sulṭān-ı lāyezāl ve sübhān-ı müte'āl celle 'ani'ş-şebīh ve'l-
mişāl ḥazretleriniñ dergāhına ki nev'-i insānı eşrāf-ı maḥlūkātın ḥalk itdüğine kelām-ı
mecīdinde buyurur: *Haleḳa'l-insāne 'allemehü'l-beyān.*³⁶¹ tavşīfiyle ta'rīf idüb herkese bi-
ḳadri'l-isti'dād *ḫalike faḍlullāhi yu'tihi men yeşā'u*³⁶² āyeti hediyeşinden naşīb olduğı
mertebe ile ber-murād itdikde bu 'abd-i ḳalīlül-miḳdārı daḫı ol feyz-i sa'ādet-āşārdan
güneşden zerre ile behre-dār ve deryādan ḳatre ile ḥişşe-dār itmegin bu kitāb-ı müsteṭāb ve
ḥiṭāb-ı [T85b] ḥikmet-nişābuñ envā'-ı sa'y u iḳdāmına ve iḥvān-ı şadāḳat-unvānuñ ḥüsn-i
himmetleri ile itmāmına **himmetle tamām oldu. 1012.**³⁶³ Mısrā' ımı tārīḫ vāḳı' olduğından ğayrı
işbu nazm-ı bī-hemtānıñ mısra'-ı āḫeri daḫı³⁶⁴ tārīḫ-i ğarrā vāḳı' olmuşdur.

Li-müellifihi

(Mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün)

Maḳşūd idindigümde ḥatm iylemek kitābı

Bu maṭla'-ı muşanna' ḳalbime oldu lāyiḫ

Bir bā ile ziyāde olur 'İyānī tārīḫ

Silk-i beyāna irdi bu Zübdetü'n-Tevārīḫ³⁶⁵

³⁶¹ Rahman (55/3-4): O insanı yarattı. Ona beyanı (idrak edip ifade etmeyi ve açıklamayı) öğretti.

³⁶² Cuma (62/4): İşte bu Allah'ın hak eden kimselere verdiği lütfudur.

³⁶³ 1012: -T

³⁶⁴ daḫı: -N

³⁶⁵ Zübdetü'n-Tevārīḫ: Zübdetü'n-Neşāyīḫ T

Neşr: El-ḥāşıl-ı kelām ve netīce-i merām bu çarḥ-ı nā-kām cellād-ı bī-amān ve reh-zen-i bed-gümān gibi ehl-i ṭab‘ ırfānı tīr-i cefāya nişān itmegın ekşer erbāb-ı efdāl ve aşḥāb-ı kemāl olan bī-mecāllerüñ faẓl u kemāl ü ḥüsn-i maḳāllarına erbāb-ı devlet başār-ı ḥaḳīḳat³⁶⁶ ile naẓar u ri‘āyet itmemekle her biri kendü ḥāllerinde lāl ü erzāl ve cehhāl-i kuvvet māl ü menāl ile ḳıl ü ḳālleri bī-ma‘nā vü bī-me‘āl iken söze gelseler tūṭī mişāl gūyān u ḥandān oldukları *mā min ‘āmin illā vellezi ba‘dehu şerren*³⁶⁷ ḥadīş-i şerīfiñ maẓmūnı şudūr u zuḥūr itdüğü erbāb-ı [N119a] ‘uḳūle mestūr degil meşhūrdur. Ḥuşūşā şol ṭā‘ife ki vüs‘at-i dünyā ve muzahrefāt-ı bī-beḳādan maḥrūmlardur. Her ne deñlü faḍl u hüner ile maḳbūl ü memdūḥ ise zamānede olan erbāb-ı devlet ve aşḥāb-ı himmetüñ yanlarında meczūm gibi mezmūmlardur. Ve anlar ki ehl-i dünyā ve şāḥib-i hevā olub fāsıḳ u fācir ve māl-i vāfire ḳādirdür. Ne deñlü bāṭıl u bed-āyīn ve zālīm ü bī-dīn ise daḥı yanlarında ehl-i devlet ve şāḥib-i sa‘ādet nāmı ile mu‘anven ü maḥdūmlardur. Pes bu ‘acīb ḥāletler ve ğarīb ‘alāmetler bi-emrillāhi te‘ālā felek-i devvāruñ te‘şīri [T86a] nücūm-ı seyyāre-i bī-ḳarāruñ iḳtizā-yı dil-gīri olup eşrāt-ı sâ‘atüñ zuḥūr-ı āşarı olduğı muḳarrerdür. İlahī ‘azamet ü kibriyāñ hürmet için n’ola nişāb-ı dünyādan bī-naşīb ü maḥrūm ve ehl-i dünyā yanında mezmūm olduk ise ḥazret-i ḥabībüñ olan sultān-ı ‘ālī-şānuñ *el-faḳru faḥri* libāsından cism ü cānumuzı maḥrūm iyleme daḥı dāimā bu libās-ı faḳr ile faḥr iyleyen zühḥād-ı pāk-nihād ile yevmi’l-mi‘ād ḥaşr itmegi naşīb iyle. İlahī ol sultān-ı enbiyā ve resūl-i muctebā şalātullāhi aleyhi fi’ş-şubḥ ve’l-mesā‘ izzeti-çün ḥalīm ü kerīm mülāḥaza olunan le’īmüñ hezār şerm ü ceḥālet ile ḳapusına varmaḳdan münāşīb-i dünyā ve menāfi‘-i mā-fī-hā için zillet ü mezellet ile ṭapusına ṭurmaḳdan ḥalāş u menāş iyle. İlahī cenāb-ı ‘izzetüñe *festeḳim kemā umirte*³⁶⁸ emri ile me’mūr olup istikāmet ile ‘ubūdiyyet iden ‘ibād-ı merḥamet mü‘tāduñ ḥaḳḳı-çün bu ‘abd-ı bī-vücūdñ zevraḳ-ı vücūdın hevā-i bed-āşār ve riḥ-i mūḥlik-i

³⁶⁶ Başār-ı ḥaḳīḳat: başār-ı himmet ve eşer-i ḥaḳīḳat T

³⁶⁷ şerren: -N

³⁶⁸ Hud (11/112): Emrolunduğunuz gibi dosdoğru olun.

nā-hemvār ile çalkayup baħr-i nedāmetine ğark itme. Ve bu zerre-i ħāk-ālūduñ sefīne-i³⁶⁹ cism-i nā-būdın lücce-i shevāta maġlūb idüp müstaġrak itme.

Li-mü'ellifihî

(Mefa'îlün mefâ'îlün fe'ûlün)

Bizi 'aşķuñla ma' mūr it ilāhî

Dili şoñ demde mesrūr it ilāhî

Lisānum zākir-i en' āmuñ iyle

Her ef' ālūmi mestūr it ilāhî

Yeter bir şemme-i 'aşķuñ kıl ' ināyet

Bu tīre qalbi pūr-nūr it ilāhî

Dağı şevķını ħatmü'l-mürselīnūñ

Göñül levħinde mestūr it ilāhî

Bu ben güm-rāha tevġīķiñ refīķ it

Dilümden ğafleti dūr it ilāhî [T86b]

Ser-ā-pā cevher-i elfāz-ı nazmum

Qamu dillerde mezkūr it ilāhî

Şu kim noķşān u ' aybın setr iderse

' Uyūbın cümle mestūr it ilāhî

Eger ħussād seng-i ta' n atarsa

Anı luţfuñla ma' mūr it ilāhî

³⁶⁹ sefīne: -N

Diyen şıdk ile āmīn bu du‘āya

Naşībin huld ile hūr it ilāhī

ārīḥ-i diger

(Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün)

Kemāl-i nazmum ve neşrüm kıldum inşā

Yazup anda niçe ef‘āl ü a‘māl

Temāmet nuşḥ-pend³⁷⁰ ile müretteb

Kimi anuñ mufaşşal kimi icmāl

Olup cevher-fürüş ehl-i ‘irfān

Ma‘ārif şevkına dil oldu dellāl

Bi-ḥamdillāh tamām oldu kitābum

Anuñ tārīḥi içün iricek fāl

Me‘ālī ḳalbe lāyiḥ oldu ol dem

Didüm tārīḥin anuñ **ḥatm-i āmāl. Sene 1012. [N120a]**

(Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün)

Nazm u neşr zāde-i ṭab‘um görüp erbāb-ı dil

Didiler taḥsīn idüp ḥaḳḳında çok dürlü kelām

Naql-i tefsīr ü eḥādīs ü kerāmetdür ḳamu

Cevher-i elfāzuma ṭaḥ mī virirse intizām

Söyleden ḥaḳdur ḳamu eşyāyı çün bī-reyb ü şek

³⁷⁰ nuşḥ-pend: nuşḥ u pend T

Her sözüm ilhām olur evvel vechle mālā kelām

Nuṣḥ-pend³⁷¹ ile ʔoludur bu kitāb-ı müsteʔāb

Umam ola³⁷² bugün maḳbūl cümle ḥāṣ u ʕām

Didi hātif ḳalbime³⁷³ telḳīn idüp tārīḥini

Feyz-i Ḥaḳ bāyed muṣannaʕ aña bir tārīḥ-i tām (1012 sene)

Temmetü'l-kitāb bi-ʕ avnillāhi'l-melikü'l-vehhāb. Fi evāili şehri recebü'l-mücerreb. Min şühürü sene tisʕ a ʕ işrine ve elf³⁷⁴ mine'l-hicreti'n-nebeviyye.

Takrīz

Naẓm-ı pākiyle bu kitāb-ı şerīf

Ḥaṭṭ-ı ruḥsār-ı yār gibi laṭīf

Ḥaḳ bu kim bu kitāb-ı siḥr-āyīn

Oldı evrāḳı gül gibi rengīn

Gül-i cennet gibi idi şolmaz

Ādeme böyle ḥūb eşer olmaz

Öliceḳ nāmını ider iḥyā

Ölmezoğlu budur mesīḥ-āsā

Ketebehü'l-faḳīr³⁷⁵ Yahya bin Zekeriyya el-ḳaḍı bi-dāri's-salṭanati'l-Ḳonṣṭanṭiniyye el-maḥrūse ḡafare ʕ anhum³⁷⁶

³⁷¹ nuṣḥ-pend: nuṣḥ u pend T

³⁷² Umam ola: Olurum evvela T

³⁷³ ḳalbime: gönlüme T

³⁷⁴ 1029/1619

³⁷⁵ el-faḳīr: el-ḥaḳīr T

³⁷⁶ El-maḥrūse ḡufure ʕ anhumā: -N

Lāyık oldur ola bu nazm-ı güzīn

Sebeb-i luṭf ü himmet ü taḥsīn

Ketebühü'l-ḥaḳīr ʿ Abdulḥay bin Meḥmed el-ḳaḍı bi-ʿ asākir-i Rum ili³⁷⁷

Şafā-baḥş oldu bu güftār-ı rengīn

Ki her saṭırdır silk-i lāli

Şafālar ehl-i ṭabʿ iñ ḥātırına

Virüben dili kederden ola ḥālī

Eger geşt iylerseñ kāinātı

Nazīri yok bulunmaz Mesīḥ³⁷⁸ mişāli

Nemeḳahu el-faḳīr ilallāhi'l-ḡanī ʿ Ali bin Maḥmūd eş-şehr Sipāhī-zāde³⁷⁹ el-müderris be-
medrese-i Süleymāniye ḡafare anhum.

³⁷⁷ bi-ʿ asākir-i Rum ili: bi-Rum ili bi-ʿ asākir T

³⁷⁸ Mesīḥ: hiç T

³⁷⁹ sipāhīzāde: bostānzāde T

